T.C
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI

DİVAN ŞAİRLERİNİN PENCERESİNDEN DÖRT MEVSİM (YEDİ FARKLI BÖLGEDEN YEDİ DİVAN)

EZGİ YAMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. ABDULLAH AYDIN

TAAHHÜTNAME

Bu tezin Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Yönergesi kurallarına göre hazırlandığını; çalışmanın her aşamasında etik ilkelere ve akademik kurallara uyulduğunu; bana ait olmayan her bilginin kaynağının gösterildiğini; ayrıca tez yazım kurallarına uygun bir şekilde hazırlandığını bildirir ve taahhüt ederim.

EZGİ YAMAN

İmza

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİVAN ŞAİRLERİNİN PENCERESİNDEN DÖRT MEVSİM (YEDİ FARKLI BÖLGEDEN YEDİ DİVAN)

EZGİ YAMAN

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN:PROF. DR. ABDULLAH AYDIN

Türklerin İslamiyet'i benimsemelerinin ardından İslam dili olan Arapça, Türkler arasında yayılmaya başlamıştır. Bunun ardından Türk Devletleri arasında bilim ve din dili Arapça, devlet ve edebiyat dili olarak Farsça kullanılmıştır. Bunun yanında 13. yüzyılda yeni bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Arap, Fars ve Türk dillerinin sentezinden oluşan yeni bir dil oluşmaya başlamıştır. Asırlar boyunca devletin sınırlarının genişlemesiyle birlikte 15. yüzyılda Osmanlı Türkçesi şekillenmiş ve geniş sınırlarda kullanılmıştır. Divan edebiyatı 13. yüzyılda başlayıp 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemiyle birlikte zirveye ulaşarak 19. yüzyılda sona ermiştir. Divan edebiyatı daha çok şiir sanatıyla ön plana çıkmıştır. Şairler genellikle medrese eğitimi almışlardır ve şiirlerini aruz ölçüsü kullanarak yazmışlardır. Divan şairleri şiirlerinde pek çok konuya yer vermişlerdir. İşlenilen konular arasında mevsimler de bulunmaktadır. Günlük hayatının bir parçası olan mevsimler, insan hayatını çeşitli yönden etkilediği için divan şairleri tarafından olumlu/olumsuz her şekliyle kullanılmıştır. Mevsimler genellikle kasidelerin teşbib bölümünde kullanıldıkları konulara göre çeşitli isimler almışlardır. İşlenmelerine göre ilkbahar mevsimi bahâriyye, yaz mevsimi temmûziyye, sonbahar mevsimi hazâniyye ve kış mevsimi şitâiyye olarak isimlendirilmiştir. Mevsimler konusunun Dîvânlarda nasıl yer verildiğini incelemek için yedi farklı bölgeden yedi şair seçilmiştir. Batı Anadolu'dan Ahmedî, Balkanlar'dan Mesîhî, Rumeli'den Hayâlî, Anadolu'dan Nâbî, Kafkaslardan Nigârî, Adalar bölgesinden Hanyalı Nûrî Osmân ve Kuzey Afrika'dan Çeşm-i Âfet Hanım olmak üzere yedi şairin Dîvânları incelenmiştir. Dîvânlara bakıldığı zaman dört mevsimden en çok yer verileni ilkbahar olmasıyla birlikte sırasıyla sonbahar, kış ve yaz mevsimlerine yer verildiği görülmüştür. İlkbahar mevsimi tabiatı canlandırması, tazelemesi ve eğlencelerin bu mevsimde başlaması yönüyle kullanılırken yaz mevsimi bunaltıcı sıcaklarıyla anılmıştır. Sonbahar mevsimi tabiatı sarartıp soldurması ve hüznü çağrıştırması bakımından ele alınırken kış mevsimi dondurucu soğuklarıyla birlikte insan hayatını olumsuz etkilemesine yer verilerek kullanıldığı görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELER: bahâriyye, temmûziyye, hazâniyye, şitâiyye, ilkbahar, yaz, sonbahar, kış

Haziran 2022, 335 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

FOUR SEASONS FROM THE WINDOW OF THE DIVAN POETS (SEVEN DIVAN POETS FROM SEVEN DIFFERENT REGIONS)

EZGİ YAMAN

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

SUPERVISOR:PROF. DR. ABDULLAH AYDIN

After the Turks adopted Islam, Arabic, the language of Islam, began to spread among the Turks. After that, Arabic was used as the language of science and religion, and Persian was used as the language of state and literature among the Turkish States. In addition, with the establishment of a new state, the Ottoman Empire, in the 13th century, a new language consisting of the synthesis of Arabic, Persian and Turkish languages began to emerge. With the expansion of the borders of the state for centuries, Ottoman Turkish was shaped and used in wide borders in the 15th century. Divan literature started in the 13th century and reached its peak in the 16th century with the rise of the Ottoman Empire and ended in the 19th century. Divan literature came to the fore with the art of poetry. Poets generally received madrasa education and wrote their poems using aruz. Divan poets have included many subjects in their poems, and seasons are among the subjects covered. Seasons, which are a part of daily life, have been used positively and negatively by divan poets as they affect human life in various ways. The seasons have taken various names according to the subjects they are used in the teşbib section of the eulogies. According to their processing, the spring season is named as bahârriye, the summer season as temmûziye, the autumn season as hazâniyye and the winter season as şitâiyye. Seven poets from seven different regions were selected to examine how the subject of seasons was included in the divans. The Divans of seven poets, Ahmedî from Western Anatolia, Mesîhî from the Balkans, Hayali from Rumeli, Nâbî from Anatolia, Nigârî from the Caucasus, Nûrî Osman from the Islands region and Çeşm-i Âfet from North Africa, have been studied. İt is seen that the most frequent of the four seasons is spring, and autumn, winter and spring seasons are included, respectively. While the spring season is used for revitalizing and refreshing the nature and starting the entertainments in this season, the summer season is mentioned with its sweltering heat. Autumn, on the other hand, is handled in terms of turning the nature pale and evoking sadness, while it is seen that the winter season is used by giving place to the negative effects on human life with its freezing cold.

KEYWORDS: Bahâriyye, temmûziyye, hazâniyye, şitâiyye, spring, summer, autumn, winter

June 2022, 335 Page

TEŞEKKÜR

Tez çalışma sürecimin tüm aşamalarında her türlü desteği sağlayarak bu tezi tamamlamamdaki yardımlarından dolayı danışmanım Prof. Dr. Abdullah AYDIN'a, tüm Eğitim-Öğretim hayatım boyunca yanımda oldukları gibi bu süreçte de maddi ve manevi açıdan her zaman yanımda olarak beni her dâim destekleyen annem Türkan YAMAN'a ve babam İsmail YAMAN'a, manevi yönden beni tamamlayan canım kız kardeşlerim Ayşe AĞILÖNÜ ve Merve Gamze YAMAN'a teşekkür ederim.

Ezgi YAMAN

Kastamonu, 2022

İÇİNDEKİLER

TAAHHÜTNAME ... ii
ÖZET ... iii
ABSTRACT ... iv
TEŞEKKÜR ... v
İÇİNDEKİLER ... vi
Tablolar Dizini ... ix
KISALTMALAR DİZİNİ ... x
1. GİRİŞ ... 1
1.1 Divanı İncelenen Şairler ... 3
1.1.1 Ahmedî ... 3
1.1.2 Mesîhî ... 4
1.1.3 Hayâlî Bey ... 4
1.1.4 Nâbî ... 6
1.1.5 Nigârî ... 7
1.1.6 Hanyalı Nûrî ... 8
1.1.7 Çeşm-i Âfet Hanım ... 8
MEVSİMLER ... 10
2. İLKBAHAR ... 12
2.1 Genel Anlamda Bahar ... 20
2.2 Mecaz Anlamda Bahar ... 23
2.3 İmge Olarak Bahar ... 26
2.4 Bahar Mevsiminin Benzetme Olarak Kullanılması ... 27
2.4.1 Benzeyen Olarak Kullanımı ... 27
2.4.2 Benzetilen Olarak Kullanımı ... 27
2.5 Nevruz ... 29
2.5.1 Nevruz'un Benzetildiği Unsurlar ... 32
2.6 Bahar Mevsiminin Gelişi ... 33
2.6.1 Gül Mevsimi ... 39
2.6.2 Gül Vakti ... 42
2.7 Bahar Mevsiminde Cünûnluk ... 44
2.8 Bahar Mevsiminin Tasviri ... 45
2.9 Hava ve İlgili Unsurlar ... 51
2.9.1 Rüzgâr ... 51
2.9.2 Bulut ... 114
2.9.3 Güneş ... 124
2.10 Bağ/Bahçe ve İlgili Unsurlar ... 125
2.10.1 İrem Bağı ... 127
2.10.2 Çimen ... 128
2.10.3 Ağaç ... 129
2.10.4 Gül Bahçesi ... 139
2.11 Bahar Mevsimiyle Birlikte Kullanılan Unsurlar ... 178
2.11.1 Bahar Mevsimi ve Sevgili ... 178
2.11.2 Bahar Mevsimi ve Sonbahar ... 181
2.11.3 Bahar Mevsimi ve Bülbül ... 184

2.12 Bahar Mevsimi ve Eğlence 186
3. YAZ 197
3.1 Yaz Mevsiminin Gelişi 199
3.1.1 Sevgilinin Yaz Mevsimini Getirmesi 201
3.1.2 Yaprak 202
3.2 Yaz Ayları 202
3.2.1 Haziran 203
3.2.2 Temmuz 204
3.3 Yaz Mevsiminde Yetişen Ürünler 204
3.3.1 Meyve 205
3.3.2 Sebze 215
3.3.3 Tahıl 216
3.3.4 Baklagil 220
3.4 Yaz Mevsimi ve Eğlence 221
3.5 Hava ve İlgili Unsurlar 222
3.5.1 Sıcaklık 222
3.5.2 Rüzgâr 224
3.6 Yaz Mevsimi ve Kıyafet 225
3.7 Yaz Mevsiminin Süreklilik Anlamında Kullanılması 226
3.8 Yaz ve Kış Mevsimlerinin Bir Arada Kullanılması 227
3.9 Yaz Mevsiminin Gidişi 228
4. SONBAHAR 230
4.1 Bir Durumun Sonbahar Mevsimiyle Örneklendirilmesi 237
4.2 Hava ve İlgili Unsurlar 240
4.2.1 Güneş 241
4.2.2 Bulut 241
4.2.3 Rüzgâr 242
4.3 Bahçe ve Bahçe Unsurları 250
4.3.1 Yaprak 250
4.3.2 Bahçe ve Bahçe Unsurlarına Eziyeti 259
4.4 Sonbahar Mevsiminin Benzetildiği Unsurlar 266
4.4.1 Asker 266
4.4.2 Cennet Bahçesi 267
4.4.3 Kamış 267
4.4.4 Sultan 268
4.4.5 Kâtip 269
4.4.6 Yaşlılık 269
4.4.7 Ölüm 270
4.5 Sonbahar Mevsimi ve Eğlence 270
4.6 Sonbahar Mevsiminin Süreklilik Anlamında Kullanılması 272
4.7 Sonbahar ve İlkbahar İlişkisi 274
4.7.1 Sonbaharda İlkbahara Özlem 274
4.7.2 Sonbaharın İlkbaharı Kıskanması 274
4.7.3 Sonbaharın İlkbaharla Kıyası 275
4.8 Sonbahar Mevsimi ile Âşık ve Sevgili 276
4.8.1 Sonbahar ve Âşık 276
4.8.2 Sonbahar ve Sevgili 279

5. KIŞ 283
5.1 Kış Mevsiminin Gelişi 287
5.2 Kış Mevsiminin Şiddeti 287
5.3 Kış Mevsiminin Zorlukları 288
5.4 Kış Mevsiminden Şikâyet 289
5.5 Kış Mevsiminde Sıcaklara Özenme 289
5.6 Hava ve İlgili Unsurlar 289
5.6.1 Kar 290
5.6.2 Kış Soğuğu 292
5.6.3 Rüzgâr 296
5.6.4 Güneş 298
5.7 Kış Ayları 299
5.7.1 Ocak 299
5.7.2 Şubat 299
5.8 Kış Mevsimi ve Eğlence 300
5.9 Kış Mevsimi Bereketi 301
5.10 Kış Mevsimi Yiyecekleri 302
5.10.1 Meyve 302
5.10.2 Tatlı 302
5.10.3 Kar 303
5.11 Kış Mevsimi ve Kıyafet 303
5.12 Kış Mevsiminin Benzetildiği Unsurlar 304
5.12.1 Padişah 304
5.12.2 Asker 305
5.12.3 Olumsuzluk 306
5.12.4 Adaletsiz 307
5.12.5 Ateş Bozuntusu 308
5.12.6 Hristiyan Ülkesi 308
5.12.7 Düşman 309
5.13 Kış Mevsimi ve İller 309
5.13.1 Edirne 310
5.13.2 Hanya 310
5.14 Kış Mevsiminin Süreklilik Anlamında Kullanılması 310
5.15 Kış Mevsimi ve Mekânlar 312
5.15.1 Meyhane 312
5.15.2 Yıkık Bir Ev 312
5.16 Kış Mevsiminin Diğer Mevsimlerle Tezat Olarak Kullanılması 313
5.17 Kış Mevsiminin Gidişi 314
6. SONUÇ 316
KAYNAKLAR 318

Tablolar Dizini

Tablo 1 Divanı İncelenen Şairler Tablosu 3

KISALTMALAR DİZİNİ

C	**:** Cilt
G	**:** Gazel
GZ	**:** Gazel-i Zeyl
K	**:** Kaside
Kt	**:** Kıt'â
L	**:** Lugaz
Mf.	**:** Müfret
Mb.	**:** Murabba
Md.	**:** Müseddes
Mh.	**:** Muhammes
Mm.	**:** Muammeyat
Ms.	**:** Mesnevi
Mş.	**:** Muaşşer
S.	**:** Sayfa
s.	**:** Sayı
T.	**:** Tarih
Ta.	**:** Tecâhül-i Arifeyn
TDK	**:** Türk Dil Kurumu
Th.	**:** Tahmis
Tc.	**:** Terci-i Bent
Tb.	**:** Terkib-i Bent
vb.	**:** ve benzeri
vs.	**:** vesaire
yy.	**:** yüzyıl

1. GİRİŞ

Türkler, 751'de gerçekleşen Talas Savaş'ıyla birlikte İslamiyet'i tanımışlardır ve böylelikle Türk-İslam tarihi başlamıştır. Bu dönemden sonra Türkler arasında İslam kültürü yavaş yavaş benimsenmiştir. Medrese eğitimi ön plana çıkmış, bilim ve din dili olarak Arapça kullanılmıştır. 1299'da kurulan Osmanlı Devlet'inde Arapça ve Farsça etkili olmuştur. Arapça ve Farsçanın etkisiyle Osmanlı alfabesi oluşturulmuş ve dil olarak Arapça, Farsça ve Türkçe'nin sentezinden oluşan Osmanlı Türkçe'si kullanılmıştır.

İslamiyet'in etkisiyle din ve tasavvuf konuları günlük hayatın bir parçası olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla birlikte tekke çevrelerinde yetişen, medrese eğitimi alan ve edebî unsurlara ilgi duyan insanların ortak zevklerinden bugünkü genel adıyla kullanılan divan edebiyatı şekillenmiştir.

Anadolu'da şekillenen bu edebiyatın 13. yüzyılda temelleri atılmış ve 19. yüzyıla kadar etkisini göstermiştir. Daha çok Osmanlı saray ve paşa, bey konakları çevresinde oluşmuştur. Şairlerin yazdıkları eserlerden yola çıkarak Divan edebiyatı, temeli İslam dinine dayandığı için İslami Türk edebiyatı, Osmanlı döneminde ortaya çıktığı için Osmanlı edebiyatı, daha çok saray çevresinde yoğunlaştığı için Saray edebiyatı ve bunun yanında "Yüksek zümre edebiyatı, Klasik edebiyat, Klasik Türk edebiyatı, Havas edebiyatı, Ümmet edebiyatı, Ümmet çağı edebiyatı gibi pek çok isimlerle anılmıştır.

Divan edebiyatı, Fuat Köprülü'nün incelemeleri ve çıkarımları doğrultusunda 13. yüzyılda başlamıştır. İlk örneklerini genellikle "din dışı konular yazmasıyla"[1] bilinen Hoca Dehhânî ve "Mevleviler arasında yüksek sesle manzumeler okuyan"[2] anlamına gelen "şeyyad" mahlaslı Şeyyad Hamza vermiştir. Ardından 14.yy'da daha çok Mantıku't-Tayr adlı eseriyle bilinen Gülşehrî[3], Anadolu'da Türk tasavvuf edebiyatının en büyük eseri Garibnâme'yle tanınan Âşık Paşa[4], ilk defa dört mesnevi kaleme alan Yûsuf-ı Meddâh gibi şairlerin yanında Elvân Çelebi, Hoca Mes'ûd, Şeyhoğlu Mustafâ, Ahmedî gibi şairleri sayabiliriz. 15. yy'da ise Çengnâme adlı eseriyle tanınan Ahmed-i Dâ'î[5], Vesiletü'n-Necât adlı mevlidiyle bilinen Süleyman Çelebi, bu yüzyılın en büyük şairlerinden sayılan ve ilk eleştiri örneği olan Har-nâme'yi kaleme alan Şeyhi, padişahlar arasında ise Avnî mahlasıyla bilinen Fatih

Sultan Mehmet, Cem Sultan ve Adlî mahlasıyla II. Bâyezîd; kadın şairlerimizden Zeynep Hanım, Mihrî Hatun gibi şairlerimiz bu dönemin önemli sanatçılarındandır. 15. yy hem Osmanlı Devlet'i hem divan edebiyatı açısından yükselme dönemi olarak

[1] İsmail Ünver, "Hoca Dehhani", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2022).
[2] Orhan Kemal Tavukçu, "Şeyyad Hamza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2022).
[3] Mustafa Özkan, "Gülşehri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2022).
[4] Günay Kut, "Âşık Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2022).
[5] Günay Kut, "Ahmed-i Dâ'î", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2022).

görülmüştür. 15.yy'dan sonra daha da ileri seviyeye giden divan edebiyatında 16. yy'da çok büyük eserler kaleme alınmıştır. Fazla şiir yazmasıyla bilinen Zatî, Bekâr Memi lakaplı Hayâlî Bey, sayıca fazla muamma yazan Emrî, bu dönemin sultânü'ş-şuarâsı kabul edilen ve rindâne tarzda gazelleriyle tanınan Bâkî[6], dönemin en büyük şairlerinden olan ve divan edebiyatının ızdırap şairi olarak bilinen Fuzûlî bu dönemin en önemli sanatçılarındandır. Ayrıca Nevî, Lamiî Çelebi, Gelibolulu Ali, Bağdatlı Rûhî, Mesîhî bu dönemin şairlerindendir.

17. yy 'la gelindiği zaman Osmanlı Devleti'nde duraklama döneminin yaşaması, savaşların önceki yıllara göre kaybedilmesi din ve devlet büyüklerine şiirler sunan, onların hamileri olan divan şairlerini de etkilemiştir. Devlet büyükleri daha çok yönetimle ilgilenmeye başlamışlardır. Sanat ve edebiyat önceki döneme göre biraz durağanlık kazanmıştır. Bu dönemde hicivleriyle ünlü Nef'î, daha çok hikemî tarzla şiirler kaleme alan Nâbi, Seyahatnâmesi'yle ün salan Evliya Çelebi, Kâtip Çelebi, Veysî gibi şairler ön plana çıkmıştır. 18.yy'da Osmanlı Devleti dağılma dönemine girmiştir. Bu dönemde edebiyat, sanat, mimari de gelişmeler kaydedilmiştir fakat toprak kayıpları devam etmektedir. Divan edebiyatında bu asırda Lâle dönemi şairi olarak bilinen Nedîm, Fitnat Hanım, Sünbülzâde Vehbî ve klasik Türk edebiyatının son büyük şairi olarak anılan Şeyh Garib'in eserler verdiğini görmekteyiz. Bu yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nin sona ermesiyle birlikte savaşlar dönemi başlamıştır ve divan şiiri de sona ermiştir.

Divan şairlerin çoğu medreselerde çeşitli ilimler ve dersler aldıkları için donanımlıdırlar. Şiirlerini divan adı verilen defterlere aruz ölçüsüyle birlikte çeşitli nazım birimleri olmak üzere genellikle beyitler ve bentler halinde kaleme almışlardır. Şairlerin çoğu ekseriyetle mahlas kullanmaktadır. Temelleri Fars edebiyatına dayanmaktadır. Genellikle şiir ön planda tutularak gazel, kaside, mesnevi, murabba, kıt'a, rubai, tuyuğ vs. pek çok nazım şekilleriyle yazılmıştır. Şiirler genellikle çeşitli söz sanatlarıyla daha da güzel hale getirilmiştir. Tezkire, gazavatname, menakıbname, surname, siyasetname gibi birçok konuda nesir yazılmıştır[7].

Osmanlı Devleti'nin büyümesi ve güçlenmesiyle birlikte şairlerin saray ve çevresinde sayıları daha da artmıştır. Osmanlı padişahları da edebiyata ve sanata ilgi duymalarından kaynaklı olarak şairlere değer vermişlerdir. Ayrıca padişahların şiirler yazıp divanlar oluşturdukları da bilinmektedir. Temelini Fars edebiyatının şekillendirdiği bu edebiyat, 15 ve 16. yüzyıllarda zirveye ulaşarak Fars edebiyatını dahi geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmeye başlaması ve duraklayıp dağılmasından kaynaklı olarak saray ve çevresinin edebiyatla eskisine göre ilgilenemedikleri görülmektedir. Osmanlı Devlet'inin dağılması ve ülkenin savaşlara girmesiyle divan şiiri de sona ermiştir.

[6] Mehmed Çavuşoğlu, "Bâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2022).
[7] Ömer Faruk Akgün, "Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2022).

Tablo 1 Divanı İncelenen Şairler Tablosu

Sıra	Şairin Mahlası	Yaşadığı Yüzyıl	Doğduğu Bölge
1.	Ahmedî	14	Batı Anadolu
2.	Mesîhî	16	Balkanlar
3.	Hayâlî	16	Rumeli
4.	Nâbî	17	Anadolu
5.	Nigârî	17	Kafkaslar
6.	Hanyalı Nûrî	18	Adalar
7.	Çeşm-i Âfet Hanım	18	Kuzey Afrika

1.1 Divanı İncelenen Şairler

1.1.1 Ahmedî

Asıl adı İbrâhim, mahlası Ahmedî ve lakabı Tâceddin olarak bilinen şairin doğum yeri ve doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte doğum yılının 1334-35 olduğu tahmin edilmektedir. Doğum yerinin tezkirelere göre Germiyan veya Sivas olarak iki farklı şekilde verildiği görülür. İlköğretim eğitimini nerede aldığı kesin olmamakla birlikte Mısır'a giderek Şeyh Ekmeleddin el-Bâbertî'nin öğrencisi olduğu ve aynı zamanda tıp eğitimi aldığı bilinmektedir. Mısır'dan döndükten sonra Aydınoğulları'na intisap ederek İsa Bey'in oğlu Hamza için Mirkâtü'l-edeb adında Arapça-Farsça ders kitabı olarak manzum sözlük hazırlanmıştır. Ardından Germiyanoğullarına ve Osmanoğullarına intisap ettiği de bilinenler arasındadır. Germiyanoğlu Süleyman Şah'a şiirler sunmuştur. Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'in oğullarından olan Emir Süleyman'la yakın olduğu eserlerinin çoğunu ona ithaf etmesinden anlaşılmaktadır. Emir Süleyman'ın ölümünden sonra kendisini koruyup gözeten birini aramış ve I. Mehmet'in çevresine girmeye çalışmıştır. Kaynaklarda seksen yaşını geçtiği ve Amasya'da öldüğü yazmaktadır[8].

14. yüzyıl divan şairlerinden olan Ahmedî'nin, divan edebiyatının asıl kurucularından olduğu kabul edilir. Eski Anadolu Türkçesini kullanarak eserler vermiştir. Bunun yanında ağır bir dil kullanan şairin ansiklopedik bilgi yönü olduğu, aldığı tıp eğitiminin eserlerine yansıdığı, tasavvufa geniş yer verdiği bilinmektedir. Ahmedî'nin altı eseri olduğu bilinmektedir. Bunlardan birincisi *Dîvân*'dır. *Dîvân*'ını Tuncay Kortantamer altı nüshayı ayrıntılı olarak tanıtmış ve Yaşar Akdoğan ise tenkitli metnini hazırlamıştır. İkinci eseri *İskendernâme,* Genceli Nizami'den çevrilen bu eser bu türde edebiyatımızdaki en başarılı eser olarak bilinmektedir. Eserin içinde ilk Türkçe Osmanlı tarihi olan *"Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân"* kısmı da bulunmaktadır. Eser, Emir Süleyman'a sunulmuştur. Üçüncüsü *Cemşîd ü Hurşîd,* Çin Fağfuru'nun oğlu Cemşîd ile Rum Kayseri'nin kızı Hurşîd'in

[8] Günay Kut, "Ahmedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2022).

aşkını anlatan bu eser Emîr Süleyman'ın isteği üzerine kaleme aldığı bilinmektedir. Dördüncü eseri tıp konulu olan mesnevisi *Tervîhu'l-ervâh,* beşincisi edebi sanatlara dair açıklamaların özetlendiği *Hadâ'iku's-sihr,* sonuncusu Arapça-Farsça manzum sözlük olan *Mirkâtü'l-edeb* adlı eserlere sahip olduğu bilinmektedir[9].

1.1.2 Mesîhî

Mesîhî'nin doğum tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte doğum yerinin Kosova bölgesinde bulunan Priştine olduğu bilinmektedir. Mesîhî'nin asıl adı Sehî Bey tezkiresine göre Mesih, diğer tezkire yazarlarına göre İsa olarak kullanılmıştır. Çocukluğunu ve gençliğini Rumeli'de geçirmiştir lakin düzenli bir eğitim almak için İstanbul'a gelmiştir. Mesîhî'nin İstanbul'a geldiği yıllarda Osmanlı tahtında II. Bayezid olduğu bilinmektedir. İstanbul'a gelen Mesîhî, burada medrese eğitimi almaya başlamış ve aynı zamanda hat sanatına da ilgi duyarak devrin usta hattatları arasında yer almıştır. Hattatlığındaki mahareti dönemin sadrazamı Atik Ali Paşa'nın dikkatini çekmiş ve bu ilgi sonucunda Atik Ali Paşa'nın divan kâtipliğine atanmıştır. Bu göreve geldikten sonra medrese eğitimini bıraktığı bilinmektedir. Yükseldiği konumdan eğlenceye düşkün olması sebebiyle mesleğinde ilerleme gösterememiştir. Belli bir zaman sonra Ali Paşa, Şiî ayaklanması sırasında ölmüştür. Mesîhî, bu duruma çok üzülmüştür ve kendisini koruyacak birini bulamadığı için son yıllarını yoksulluk içinde geçirerek 1512 yılında ölmüştür[10].

Mesîhî, kişilik olarak eğlenceyi sevmesiyle ve içkiye düşkünlüğüyle bilinmektedir. Hayat yapısını şiirlerine aktararak daha çok içki, eğlence ve dünyevi zevklere yer vererek rindâne-âşıkane tarzda şiirler kaleme almıştır[11].

Mesîhî'nin üç eseri olduğu bilinmektedir. Bunlardan birincisi *Dîvân* adlı eseridir. *Dîvân*'ında bazen sade söyleyişlere, deyim ve atasözlerine yer verdiği bilinmektedir. Şiirlerine bakıldığında Arapça ve Farsçayı iyi bildiği anlaşılmaktadır. *Dîvân*'ının tenkitli neşri Mine Mengi tarafından yayımlanmıştır. Diğer bir eseri *Şehr-engîz*'dir. Edirne ve Edirne'nin güzellerinin tanıtıldığı bu eser, türünün ilk örneği olarak bilinmektedir. Üçüncü eseri ise *Gül-i Sad-berg*'tir. Mesîhî'nin mensur eseri olan ve sanatkârane bir üslupla kaleme alınan bu eserde Arapça, Farsça kelimelerin çok sık kullanıldığı görülmektedir. Bu eserin on iki mektup türünde yazıldığı ve yüz farklı mektubun bir araya getirildiği bilinmektedir[12].

1.1.3 Hayâlî Bey

Hayâlî Bey, on altıncı yüzyılda yaşamış ünlü divan şairlerindendir. Doğum tarihi net olmamakla birlikte 1497-1499 yılları arasında Vardar Yenice'sinde dünyaya geldiği bilinmektedir. Asıl adı Mehmet'tir lakin geç yaşta evlendiği için Bekâr Memi

[9] Kut, "Ahmedî".
[10] Mine Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, (Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2014), 1-3.
[11] Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, 1-3.
[12] Mine Mengi, "Mesîhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 15 Haziran 2022).

lâkabıyla anılmıştır. İlk eğitimini memleketinde aldığı bilinmekle birlikte eserlerine bakıldığında iyi bir medrese eğitimi almadığı anlaşılmaktadır[13]. Genç yaşlarında Yenice'ye uğrayan Kalenderîlerden etkilenmiş ve bunun sonucunda onların arasına katılmıştır. Kalenderî şeyhi Baba Ali Mest-i Acemî'den tasavvufa dair bilgiler öğrenmiştir. Kalenderîlerle birlikte İstanbul'a pek çok kez gidip gelmiştir. Hayâlî, aynı zamanda yakışıklı olmasıyla da bilinmektedir. Bu seyahatlerin birinde İstanbul Kadısı Sarı Gürz Nûreddin, Hayâlî'yi görmüştür ve böyle yakışıklı bir delikanlının Kalenderîler arasında olmasını pek uygun bulmayarak onu İstanbul muhtesibi olan Uzun Ali'ye emanet etmiştir. Ardından şöhreti parlayarak Kanûnî Sultan Süleyman'ın çevresinde yer bulmuştur hatta 1522 yılında Kanûnî ile Rodos Seferi'ne dahi katılmıştır. Rodos Seferi başarıyla sonuçlanmış ve bu zaferin ardından Kanûnî'ye kaside sunmuştur. Hayâlî, zaman geçtikçe Kanûnî Sultan Süleyman'ın nedimlerinden olmuştur. Kanûnî Sultan ile Irakeyn Seferi ve Bağdat'ın fethinde de bulunmuştur. Bunun sonucunda padişah, Hayâlî'yi belli bir miktar akçeye bağlamıştır. Her anlamda Osmanlı Devleti'nin ilerlemesini sağlayan ve ayrıca kendi de şiirler yazan padişahın çevresinde olmak Hayâlî'nin ününün yayılmasında en büyük etken olmuştur. Şairin bu derece yükselmesi ve üne kavuşması diğer şairler tarafından kıskanılmasına neden olmuştur.

Hayâlî Bey, içinde bulunduğu zamana kadar pek çok savaşa katılmış, şiirler yazmış ve padişahın dostluğunu kazanarak belli bir ün yapmıştır fakat talih onun için tersine dönmüştür. Onun arkasında duran ve onu her daim koruyup kollayan İskender Çelebi ve İbrâhim Paşa'nın öldürülmesiyle birlikte saray çevresindeki yerini kaybetmeye başlamıştır. Sadrazamlığa getirilen Rüstem Paşa'nın edebiyata önem vermemesi ve şair Yahya Bey'i desteklemesiyle birlikte Hayâlî Bey, İstanbul'dan uzaklaşmıştır[14].

Hayâlî Bey kişiliği bakımından hoşgörülü, şöhret kazanmış olmasına karşın kibirli olmayan ve dünya malına meyl etmeyen biri olarak bilinmektedir. Hayâlî Bey iyi bir medrese eğitimi almamış olmasına rağmen divan şiirinin bütün inceliklerine vakıftır. Şiirlerine bakıldığında özellikle zengin hayal gücüne sahip olduğu görülmektedir. Şiirlerinin canlı, ahenkli olması ve söz sanatlarını ustaca kullanması onu diğer şairlerden ayırarak devri içinde birinci dereceden şairler arasında olmasını sağlamıştır. Şiirlerinin güzelliği ve ustalığından dolayı İranlı şair Hafız'a benzetilerek **"**Hafızı Şirazi-i Rum**"** olarak anıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda Bâkî, Zâtî ve Fuzûlî gibi kıymetli şairlerle birlikte divan şiirinin klasik üslubuna katkısı bir hayli fazladır. İyi bir eğitim almadığı için şiirlerinde söyleyiş kusurları, imlâ hataları olduğu ve bunun da Âşık Çelebi tarafından düzeltildiği bilinenler arasındadır[15].

Hayâlî Bey'in tek eseri *Dîvân'*ıdır. Divanı ise Ali Nihad Tarlan tarafından İstanbul kütüphanelerinde bulunan on üç nüsha karşılaştırılarak ve bunlar arasında yedi

[13] Ali Nihat Tarhan, Hayâlî Divanı, (Ankara, Akçağ Yayınları, 1992), 13-24.
[14] Cemal Kurnaz, "Hayâlî Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Haziran 2022).
[15] Kurnaz, "Hayâlî Bey".

nüshası üzerinden tenkitli neşri yapılmıştır[16].

Hayâlî'nin son yıllarına dair fazla bilgi bulunmamaktadır. 1557 yılında Edirne'de vefat ettiği bilinmektedir[17].

1.1.4 Nâbî

Asıl adı Yûsuf, mahlası Nâbî olan şair, 1642 yılında Şanlıurfa'da doğmuştur. Ailesinin soyunun yükseklere dayandığı ve dedelerinden birinin Şeyh Ahmed-i Nakşibendî olduğu bilinmektedir. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarının Urfa'da geçtiği ve burada iyi bir öğrenim görerek Farsça, Arapça öğrendiği bilinmektedir. Şiirlerinden anlaşıldığı üzere daha sonra İstanbul'a gitmiştir ve burada aradığını bulamamıştır. Ardından Damad Mustafa Paşa ile tanışarak onun ölümüne kadar dostlukları sürmüş ve rahat bir hayat yaşamıştır. Bir zaman sonra Damad Mustafa Paşa ikinci vezirlik derecesine yükselmiş ve Nâbî'yi de divan kâtibi olarak görevlendirmiştir. Bunun üzerine Nâbî, tanınmaya başlamış ve yazdığı şiirleri beğeni görmüştür. Musâhip Mustafa Paşa zamanında Lehistan seferine katılmış ve Kamaniçe'nin fethedilmesi üzerine tarih düşürerek iki şiir yazdığı bilinmektedir. IV. Mehmed'in Edirne'de şehzadeleri için düzenlediği sünnet düğününe katılmış ve on beş gün süren bu eğlenceleri belgeleyerek Sûrnâme'sini yazmıştır. Nâbî, sadrazam Râmi Mehmed'le birlikte 1678-1679' da hacca gitmiştir. Ünlü na't-gazelini de bu yolculuk sırasında yazdığı bilinmektedir. Hac dönüşünün ardından Mustafa Paşa'nın kethüdâlığına yükselmiştir. Ardından hac yolculuğunun anlatıldığı Tuhfetü'l-Haremeyn adlı eserini kaleme almıştır. Daha sonra görevden ayrılmış ve çevresindekilerin vefasızlığını dile getiren Kasîde-i Azliyye'sini yazmıştır. Sonraki yıllarda önce Boğazhisar'da daha sonra Halep'te kalmış ve buradayken evlenmiştir. Belli bir süre sonra ünlü eseri olan Hayriyye'yi tamamlamıştır. 1710'da Baltacı Mehmet Paşa ikinci defa sadrazamlığa gelmesiyle İstanbul'a giderken Nâbî'yi de yanında götürmüştür. Nâbî, yazdığı şiirlerin beğenilmesinden dolayı çevresi tarafından büyük ilgi görmüş ve sonraki yıllarda Münşeât adlı eserini tamamlamıştır. Yaşlılığının son zamanlarında ağır bir şekilde hastalanmıştır ve 13 Nisan 1712 tarihinde vefat etmiştir[18].

Eserlerini didaktik tarzda kaleme almış, atasözü ve deyimlerle pekiştirerek nasihatleriyle yol göstermiştir. Nâbî, hikemî şiir anlayışını yoğun bir şekilde kullandığı için bu tarzla anılmış ve bu tarz aynı zamanda Nâbî Ekolü olarakta bilinmiştir. Bunun yanında şiirin kısa, öz ve anlamlı olması gerektiğine değinerek Hayriyye adlı eserinde anlamı olmayan sözü kokusuz lâleye benzetmiştir.

Nâbî'nin altı manzum, dört mensur eserleri olduğu bilinmektedir. Manzum Eserleri: *Dîvan,* Ali Fuat Bilkan bu eseri "Nabi'nin Türkçe Divanı" adıyla doktora çalışması yaparak Dîvân'ını da ayrıca yayımlamıştır. *Divançe*'sine Türkçe Dîvân'ının sonunda

[16] Kurnaz, "Hayâlî Bey".
[17] Ali Nihat Tarhan, *Hayâlî Divanı*, (Ankara, Akçağ Yayınları,1992), 13-24.
[18] Abdülkadir Karahan, "Nâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Haziran 2022).

yer verilmiştir. *Hayriyye'de*, din ve dinin gereklerini yerine getirme konusundaki önem anlatılmıştır. *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn*, Abdurrahman Câmî'nin aynı isimli eserinin manzum çevirisidir. *Hayrâbâd*, Ferîdüddin Attâr'ın İlâhînâme adlı eserinin bir hikâyesini genişletmesiyle oluşturulmuştur. *Surnâme*, IV. Mehmet'in şehzadeleri için düzenlenen sünnet eğlencelerinin konu aldığı eserdir[19].

Mensur Eserleri: *Tuhfetü'l-Harameyn*, hacca gidişinden beş yıl sonra kaleme aldığı süslü nesir örneği olan eseridir. *Münşeât*, şairin bir konuyu farklı şekillerde anlattığı ve süslü nesir olarak yazdığı eseridir. *Fetihnâme-i Kamaniçe*, IV. Mehmet'le katıldığı Lehistan seferini konu alan manzum ve mensur yazdığı eseridir. *Zeyl-i Siyer-i Veysî*, Veysî'nin yarım bıraktığı eserini tamamlamak üzere yazmıştır[20].

1.1.5 Nigârî

Asıl adı Hamza olan Nigârî, Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde bulunan Zengezur kasabasının Cicimli köyünde doğmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte incelenen kayıtlarda 1797, 1805 ve 1815 yıllarının yazıldığı tespit edilmiştir. Hamza'nın Seyyid soyundan geldiği, henüz yaşını doldurmamışken babasının vefat ettiği bilinmekle birlikte bundan kaynaklı olarak küçük yaşlarda iyi bir eğitim alamamıştır. On beş yaşına geldiği zaman annesinin isteği doğrultusunda Karataş köyüne gitmiştir ve önce Mahmud Efendi'den ardından Şikeşt Abdullah Efendi'den dersler almıştır. Karataş köyünde eğitim aldığı sırada ona ihtiyaçlarını karşılaması konusunda yardımcı olan Nigâr adlı bir hanıma teşekkür amaçlı Nigârî mahlasını aldığı bilinmektedir. Ne zaman ve nerede olduğu bilinmemekle birlikte İsmâil Şirvânî'ye intisap etmiştir. Onunla Amasya'ya gitmiştir ardından mürşidinin emriyle hac için yola çıkmıştır. Hac dönüşünde İstanbul'a kadar geldiği bilinenler arasındadır. Kısa bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra mürşidinin isteğiyle Karabağ'a dönmüş ve burada dersler vererek Nigârî adıyla ün kazanmıştır. Burada evlenmiş ve bir oğlu dünyaya gelmiştir. Uzun süre Karabağ'da kalmış ve yirmi yaşlarındaki oğlunu kaybetmiştir. Ardından Erzurum, İstanbul ve daha sonra Amasya'ya gitmiş ve Merzifon'a yerleşmiştir. Burada dersler vermiştir, derslerinde kendi görüşlerini de belirtmesiyle birlikte bazı çevreler tarafından hoş karşılanmayıp hakkında yalan haberler çıkarılmasıyla Harput'a sürgüne gönderilmiştir. Harput'ta bir buçuk yıl sürgün hayatında kalmış ve 1886 yılında vefat etmiştir. Harput Valisi Hasan Paşa tarafından naaşı, Amasya'ya defnettirilmiştir[21].

Mahlas olarak genellikle Nigârî'yi kullanmakla birlikte az da olsa Hamza mahlasını da kullanmıştır. Fuzûlî'nin bazı gazellerini tahmis ettiği için Fuzûlî'den etkilendiği bilinmektedir. Bunun yanında Kirmânî, Şîrâzî, Hâfız gibi şairleri beğendiği ve örnek aldığı bilinir[22].

---

[19] Karahan, "Nâbî".
[20] Karahan, "Nâbî".
[21] Azmi Bilgin, *Nigârî Dîvânı* (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007), 5-7.
[22] A. Azmi Bilgin, "Nigârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Haziran 2022).

Nigârî'nin üç eseri vardır. Bunlardan birincisi *Türkçe Dîvân*'dır. Âzeri Türkçe'si özelliği görülmektedir. Bu eseri Azmi Bilgin yayımlamıştır. *Farsça Dîvân*'ı olan ikinci eseri, mürettep bir divandır. Son eseri ise *Nigârnâme*'dir. Bu eser dinî-tasavvufî bir eserdir[23].

1.1.6 Hanyalı Nûrî

Asıl adı Osman, çocukluk yıllarında lakabı Emîn olan Nûrî Osman, 1758-1759 yıllarında Girit adasına bağlı olan Hanya ilinde doğmuştur. Şiirlerinde çoğunlukla Nûrî mahlasını kullanmasının yanında az da olsa Emîn, Sa'îd ve Hicâzî mahlaslarını kullandığı da bilinmektedir. Öğrenimi hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte mantık, sarf ve nahiv, bediiyyat bildiği bunun yanında coğrafya ve tıp konularına hâkim olduğu bilinmektedir. Sonraki yıllarda Hanya'da memurluk yapmış ve Yeniçeri Ocağı'nda tımarlı kâtibi görevinde bulunmuştur. Nûrî Osman'ın Ocak 1815 yılında vefat etmiştir[24].

Nûrî Osman, tekke çevresinde yetişmiştir ve bunun yansımasıyla şiirlerinde tasavvufî konulara yer vermiştir. Ayrıca şiirlerinde doğum, ölüm vs. gibi konularda çok sık tarih düşürdüğü bilinmektedir. Kültürlü ve bilgi sahibi oluşundan kaynaklı olarak şairlerin bulunduğu sohbetlerde bilgilerinden faydalanılmış ve ölümünden sonra büyük üzüntü duyulmuştur. Tasavvufî konulara ilgi duymasından dolayı Nâbî, Sâbit, Şîrâzî gibi şairleri beğenerek okumuş ve örnek almıştır[25].

Nûrî Osman'ın beş eseri olduğu bilinmektedir. *Dîvân*'ının dört nüshası bulunmaktadır ve Abdullah Aydın tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır. *Târîh-i Girid*, Girit'in Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesini konu almaktadır. *Tuhfe-i Nârîyye ve Zeyl-i Tuhfe-i Nûrîyye*, Girit'in güzelliklerinin ve tarihî özelliklerinin de yer aldığı lügat olarak yazılan eseridir. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid*, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan III. Ahmet dönemine kadar Girit'te yetişmiş 20 şairin biyografisi ve şiir örneklerinin bulunduğu tezkiresidir. *Tarîkü'i-İhtisâr*, Rumcanın öğretiminde kolaylık sağlama amaçlı yazılan eserdir[26].

1.1.7 Çeşm-i Âfet Hanım

Kaynaklara bakıldığında Çeşm-i Âfet Hanım'ın doğum tarihi, doğum yeri ve ailesi hakkında bilgiye rastlanmamaktadır. Adının geçtiği kaynaklar incelendiğinde ise Hidiv İsmail Paşa'nın üçüncü eşi olduğu ve evlendikten sonra İsmail Paşa'nın annesi tarafından sarayda yetiştirildiği bilinmektedir. Âfet Hanım'ın şiirlerine bakıldığı zaman bu bilgilerin doğru olduğu görülmektedir. Bazı şiirlerinde İsmail Paşa'nın ilk iki eşine de yer vererek onları övdüğü dahi görülmüştür. Çeşm-i Âfet Hanım'ın Levha-i Dil eserini şekil ve muhteva bakımından inceleyerek eseri ve Çeşm-i Âfet

[23] Bilgin, "Nigârî".
[24] Abdullah Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı* (PDF: Ulusal Tez Merkezi, 2009), 4-31.
[25] Orhan Kurtoğlu, "Nûrî, Osman, Hanyevî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 17 Haziran 2022).
[26] Kurtoğlu, "Nûrî, Osman, Hanyevî".

Hanım'ı tanıtan Emine Yeniterzi'dir. Bir başka yönden ele alan ve eserinde yer veren ise Ekmeleddin İhsanoğlu olmuştur. İhsanoğlu'na göre Âfet Hanım'ın çocuğu olmamıştır ve Fâika adında bir kız çocuğunu evlat edindiği bilgisine yer vermiştir. Âfet Hanım; öğrenmeye, sanata, edebiyata, bilgiye önem veren birisi olduğu bilinmektedir hatta Mısır'da ilk kız mektebinin açılmasını sağlaması da onun bu yönünü doğrular niteliktedir. Aynı zamanda gezmeyi ve değişik yerler görmeyi seven şairin bunu şiirlerine yansıtarak seyahat ettiği yerlerin güzergâhlarını da vermiştir[27].

Edebi açıdan kendi şairliğine çok fazla güvenen Çeşm-i Âfet, fahriye bölümlerinde fazlasıyla iddialı kelimeler kullandığı görülmektedir. Ona göre şiir, kısa ve aynı zamanda özlü olmalıdır. Ayrıca o zamana kadar söylenmemiş kelimeler de kullandığı görülmektedir. Çeşm-i Âfet, onun gerçek adı mı yoksa mahlas olarak mı kullandığına dair bilginin tespiti yapılamamıştır. Çeşm-i Âfet Hanım, eşi İsmail Paşa'nın ölümüne fazlasıyla üzülmüş ve şiirlerinde buna sıkça yer vermiştir. Bu durumun lirik havasını şiirlerinde hissetmek mümkündür. Şiirlerinden anlaşıldığı üzere Âfet Hanım'ı şiire teşvik eden eşidir ve eşinin ölümüyle yalnızlaşarak bu üzüntüsünü şiirleriyle dışa vurmuştur. Bunun sonucunda şiirlerinde sık sık felekten şikâyet ettiği görülmektedir. Âfet Hanım'ın Türk divan şairlerinden etkilendiği de bilinmektedir. Bunların başında Fuzûlî, Nef'î, Nâbî gelmektedir. Ayrıca Nâbî'ye de nazire yazdığı ve Leylâ Hanımla Şeref Hanım'ı anarak onlarla kendini kıyasladığı da bilinmektedir. Divan şiirinde şairlerin şiirlerini kaleme alırken genellikle cinsiyetlerine yer vermedikleri bilinmektedir lakin Âfet Hanım'ın şiirlerinde kendini gizlemediği görülmektedir. Ayrıca kalemindeki maharetini göstermek amacıyla hemen hemen tüm söz sanatlarına yer vererek Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler söylemiştir. Levha-i Dil'in yazılışı 11 Mayıs 1898 yılında tamamlandığı bilinmektedir. Eserin başka bir baskı tarihi bulunmamaktadır. Eseri Semra Tunç, ''Kahire Sarayında Bir Hanım Şair'' başlığı altında yayımlamıştır. Eser iki kısım olarak incelenmiştir. Şiirlerin çoğunun alfabetik sıraya göre düzenlendiği ve başlıklı olduğu görülmektedir[28].

[27] Semra Tunç, *Kahire Sarayında Bir Hanım Şair Çeşm-i Âfet ve Dîvânı (Levha-i Dil)*, (Konya, Palet Yayınları, 2012), 11-38.
[28] Tunç, *Kahire Sarayında Bir Hanım Şair Çeşm-i Âfet ve Dîvânı (Levha-i Dil)*, 11-38.

MEVSİMLER

Divan edebiyatı genellikle şiir çevresinde oluşan bir edebiyattır. Şairler şiirlerini gazel, kaside, mesnevi, murabba, rubai, tuyuğ, kıt'a, terkib-i bent, terci-i bent gibi pek çok nazım şekilleriyle kaleme almışlardır. Şiirler genellikle tasavvuf, nasihat, aşk, şarap, sevgili, felsefe, tarih düşürme, devlet ve din büyüklerini övme gibi pek çok çeşitte konularla yazılmıştır. Bu konulardan biri de mevsimlerdir. Günlük hayatın bir parçası olan mevsimler, insan hayatını olumlu yahut olumsuz etkilemişlerdir. Toplumlar mevsimlerin durumuna göre düzen kurmuşlardır. Bahar mevsiminde uygun zamanda ve yörelerine uygun ürünler ekip dikmişler, yaz mevsiminde ürünlerin hasadını yapmışlar, sonbahar mevsiminde çer çöpü temizlemekle uğraşmışlar ve kış mevsiminde bahara hazırlık yapan toprağın karlar altında dinlenmesini beklemişlerdir. Zamanın döngüsünü sağlayan ve toplumun buna göre düzen sağladığı mevsimler ve ilgili unsurlara divan şairleri birçok yönden değinmiştir.

Divan şiirinde mevsimler, kasidelerin methiye bölümüne geçmeden önce işlendikleri konu türüne göre isimlendirilmiştir. İşlenmelerine göre bahar mevsimi bahâriyye, yaz mevsimi temmûziyye, sonbahar mevsimi hazâniyye ve kış mevsimi şitâiyye olarak anılmıştır. Oluşturulan bu tezde, yedi farklı bölgede doğmuş yedi divan şairinin farklı asırlarda mevsimler konusuna nasıl değindiklerine yer verilmiştir. Mevsimler başlığı altında dört mevsim bir araya getirilmiştir ve bunu alt başlıklar takip etmektedir. Bölümler sırasıyla ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış olarak ele alınmıştır.

Seçilen şairler ve bölgeler şu şekildedir. Batı Anadolu'dan Ahmedî, Balkanlar'dan Mesîhî, Rumeli'den Hayâlî, Anadolu'dan Nâbî, Kafkaslar'dan Nigârî, Adalar bölgesinden Hanyalı Nûrî Osmân ve Kuzey Afrika'dan Çeşm-i Âfet Hanım olmak üzere yedi Dîvân incelenmiştir. Genel olarak incelenen divanlarda en çok bahar mevsiminin kullanılmasıyla birlikte sırasıyla sonbahar, kış, yaz mevsimleri ve ilgili unsurlara yer verildiği görülmüştür.

Genel olarak bahar mevsimini konu alan şiirlerde bahar mevsiminin gelişiyle birlikte tabiatın canlanmasına, yeryüzünün yemyeşil çimenlerle kaplanmasına, en başta gül olmak üzere lâle, menekşe, nergis, yasemin, sümbül gibi çiçeklerin her yeri donatmasına yer verilmiştir. Bahar mevsiminde en çok kullanılan unsurlardan biri rüzgâr olmuştur. Çeşitli rüzgâr isimlerine değinilerek bu rüzgârların hafif ve ılık bir şekilde esmesi, sevgiliden âşığa haberler getirmesi, sevgilinin saçının kokunu etrafa yayması gibi özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Havaların ısınmasıyla birlikte bağ ve bahçeler güzelleşmiştir. Bu güzel zamanları değerlendirmek için eğlenceler düzenlenmiştir ve eğlencelere şaraplar eşlik etmiştir. Ayrıca bahar mevsimiyle birlikte sevgili köşkünden çıkarak gezinti yerlerine gitmiştir. Âşıklarda sevgiliyi uzaktan da olsa gördükleri için buna hem sevinmişler hem de aşkları daha da arttığı için perişan olmuşlardır.

Bahar mevsiminin bitiminden sonra yaz mevsimi gelmiştir. Yaz mevsimine genel itibariyle sıcaklıkların fazla olmasıyla ve insanları bunaltmasıyla yer verilmiştir. Bahar mevsiminde bağ ve bahçelerde rahatça dolaşan insanlar gölgelik arar olmuştur. Bundan kaynaklı olarak eğlencelerde azalmalar meydana gelmiştir. Yaz mevsiminde havaların sıcak olması kuraklığı ve susuzluğu da beraberinde getirmiştir. Ayrıca bahar mevsiminde ekilip dikilen ve emek verilen ürünler bu dönemde olgunlaşmaya başlamıştır. Sonbahar mevsimi ise genellikle bahar zamanı yeşillenen tabiatın harap olmasıyla kullanılmıştır. Tabiat sararıp solmuş bağ, bahçe, kır ve ovalarda sarı, kırmızı, kahverengi renkler ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bahar mevsiminde yeryüzünü renklendiren güllerin ve çiçeklerin yaprakları dağılmıştır. Bu dönemde esen şiddetli rüzgârlar sonucunda toprak ağaç yapraklarıyla kaplanmıştır. Tabiatın harap edilmesiyle eğlenceler durağanlaşmış hatta kapalı mekânlarda yapılmaya başlamıştır. Bahar mevsiminde sevinçli olan âşık bu dönemde sevgilinin köşküne kapanmasıyla hüzünlenmiştir. Kış mevsimin genel itibariyle zorlukları ve şiddetinden bahsedilerek şikâyetler edilmiştir. Tabiat karlarla kaplanmış ve sert, şiddetli rüzgârlar esmeye başlamıştır. Bu dönemde kürk gibi kalın giyecek bulamayanlar sürekli titremişlerdir. Aynı zamanda kış mevsiminin konu olduğu şiirlerde devlet büyüklerinden yardım istendiği görülmüştür. Tabiatın karlarla kaplanmasıyla birlikte eğlenceler tamamen kapalı yerlerde yapılmıştır. Bu mevsim genel itibariyle insanlara zorlu koşullar sunmuştur.

Son olarak incelenen beyitlerde ilkbahar mevsimiyle sonbahar mevsiminin ve kış mevsimiyle yaz mevsiminin birbirine tezat olacak şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir.

2. İLKBAHAR

Bahar, 21 Mart'ta gece ve gündüzün eşitlenmesiyle birlikte başlayan nisan, mayıs aylarını içine alan ve 22 Haziran'a kadar süren mevsim olarak tanımlanmıştır.[29] Kış mevsiminden sonra 21 Mart'la birlikte gece ve gündüzün eşitlenmesiyle bu tarihten sonra gündüzler uzamaya geceler ise kısalmaya başlamıştır. Türkler başta yarı göçebe bir toplum olduğu için bahar mevsimi onlar için büyük önem taşımıştır. Kış mevsiminde her yerin karlar altında kalmasıyla birlikte insan hayatı olumsuz etkilenmiş ve bu zor koşullarda hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir. Tarımsal faaliyetlerin başlamasıyla birlikte bahar mevsimi daha da önem kazanmıştır. Tabiatın yeşillendiği, ürünlerin ekilip dikildiği bu mevsim bolluk ve bereket mevsimi olarak görülmüştür.

Orta Çağ'dan bu yana çeşitli Türk toplumlarında kış mevsiminde uyuyan toprağın uyanması, tabiatın tazelenmesi ve günlük hayatın daha sürdürülebilir olmasıyla 21 Mart önemli görülmüş hatta yılbaşı olarak kabul edilmiştir. Baharın ilk günü olarak kabul edilen bugüne "yeni gün" anlamına gelen Nevruz adı verilmiştir.[30] İran mitolojisine göre Tanrı dünyayı, insanı ve güneşi bugün yarattığı kabul edilmiştir. Bunun yanında Zerdüştlükte ateşin kutsallığı için düzenlenen törenlerin adının Nevruz olduğu bilinmektedir. Bu bilgilerden yola çıkılarak 21 Mart'ın çeşitli toplumlarda önemli görüldüğü kabul edilmesiyle birlikte baharı karşılamak için çeşitli kutlamaların yapıldığı ve eğlencelerin düzenlendiği bilinmektedir.[31]

21 Mart Nevruz, Tekke ve halk şiirinde Hz. Âdem'in yaratıldığı gün, Hz. Nuh'un tufanın dinmesiyle karaya ayak bastığı gün olarak bilinmekle birlikte Alevi-Bektaşi topluluklarında Hz. Ali'nin doğum günü, Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın evlendiği gün, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi halife tayin ettiği gün olarak kabul edilmiştir.[32]

Günlük hayatın bir parçası olan ve insanlar tarafından önem atfedilen nevruz, divan şairleri tarafından şiirlerinde yer verilmişlerdir. Genellikle kasidelerin nesib bölümünde kullanılmıştır ve bu konuların işlendiği bölüme "nevruzla ilgili olan" anlamına gelen Nevrûziyye adı verilmiştir.[33] İncelenen divanlarda Nevruz'un çeşitli şekillerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ahmedî, Nevruz'un gece ve gündüzü eşitlemesi yönüne yer verirken Nâbi ise Nevruz'la birlikte güneşin yeryüzünü ısıtmasına değinmiştir.

---

[29] Tebdiz, "Bahar" (Erişim 20 Mayıs 2022).
[30] Tebdiz, "Nevruz" (Erişim 20 Mayıs 2022).
[31] Şinasi Gündüz, "Nevruz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Mayıs 2022).
[32] Gündüz, "Nevruz".
[33] Cemal Bayak, "Nevrûziyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Mayıs 2022).

Pâdişâhâ husrevâ şâhâ bahâr irişiben

Uş berâber oldı ‘adlün bigi leyl-ile nehâr (Ahmedî)[34]

(Ey şah, bahar gelince gece ve gündüz adaletin gibi bir oldu.)

Açılup rûznâme-i nev-rûz

Geldi tahvîle mihr-i 'âlem-sûz (Nâbi)[35]

(Nevruz’un günlüğü açıldı ve âlemi ısıtan güneş, değişime geldi.)

Nevruz’da çeşitli kutlamalarla karşılanan bahar, Farsça kökenli “behâr” kelimesinden gelmektedir.[36] Mart ayının sonuyla birlikte nisan, mayıs ayları ve haziran ayının büyük bir kısmını içine alan mevsim olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda “meyve veren ağaçlarda bu mevsimde açan çiçek”, mecaz anlam olarak “gençlik, canlılık dönemi” olarakta kullanıldığı bilinmektedir.[37] Buna Hayâlî Bey’in beyitinde düşmanın bahar gibi ömrü ifadesinden kastettiği kişinin gençlik yılları örneğini gösterebiliriz.

Düşmanının ola pijmürde bahâr-ı ömrü

Vird edindi Hayalî bunu leylen ve nehâr (Hayâlî Bey)[38]

(Düşmanının ömrü baharı perişan olsun. Hayâlî bunu gece ve gündüz zikir edindi.)

Kış mevsiminde karlarla kaplanan ve donan toprağın çözülmesiyle birlikte bahar mevsimi gelmiş, tabiat canlanmış ve tazelenmiştir. Bağ, bahçe, kır ve ovalar vs. yeşillenerek çeşitli renklerde çiçekler, güller açmıştır. Kış mevsiminin şiddetli soğukları ve rüzgârları gitmiş yerini hafif, ılık esen rüzgârlar almıştır. Güneş yeryüzünü ısıtmaya başlamış, bembeyaz bulutlar kümelenmiş, ışıl ışıl yağmurlar yağmış, her yer güzel kokularla dolmuştur. Tabiatın bolluğunun ve bereketinin arttığı bu mevsime divan şairleri tarafından da büyük önem verilmiştir. Bahar mevsimi genellikle kasidelerin teşbib bölümünde işlenmiştir ve konusu bahar olduğu için “baharla ilgili olan” anlamında “bahâriyye” adı verilmiştir.[39]

Bahâriyyeler, genellikle din ve devlet büyüklerini methetme amaçlı yazılan kasidelerin methiye bölümüne geçişte zemin olarak kullanılan bir konu çeşididir. Bu bölümde bahar mevsimine ait pek çok şeye yer verilmiştir. İncelenen divanlarda genel olarak bahar mevsiminin gelişi, çeşitli unsurlarla ilişkilendirilmesi, bu mevsimde ortaya çıkan cünûnluk, rüzgâr ve rüzgâr çeşitleri, bulut, yağmur, kırağı, güneş, bağ ve bahçeler, ağaç ve ağaç çeşitleri, çeşitli çiçekler, sevgili, bülbül ve

[34] K 25/57, s. 74
[35] Ms 8/54, s. 422
[36] Kubbealtı Lugati, “Bahâr” (Erişim 21 Mayıs 2022).
[37] Kubbealtı Lugati, “Bahâr”.
[38] K 2/23, s. 30
[39] Kubbealtı Lugati, “Bahâriye” (Erişim 21 Mayıs 2022).

eğlence gibi konulara değinilmiştir. Örneğin Hanyalı Nuri baharın gelişiyle birlikte yemyeşil olan çimenliğin üzerini rengârenk ve çeşitli türlerde çiçeklerin, güllerin kapladığını belirterek bunu ipekli bir kumaşa benzetmiştir.

Dîbâ olur ser-â-ser eger görsen ‘âlemi

Fasl u bahâr u ‘îd ne dem iktirân eder

(Âlemi görsen tamamen ipekli bir kumaştır. Bahar mevsimi ve bayram ne vakit yaklaşır?)

Ahmedî, gül bahçesini cennetin en yüksek mevkisi olan Adn cennetine, ırmakları cennette bulunan ve suların kaynağı olan Kevser suyuna benzetmiştir.[40] Buluttan dökülen ve ışıldayan yağmur, incisiyle meşhur olan Aden şehrine benzetilerek etrafına güzel kokular yaydığı belirtilmiştir.[41] Bahar mevsiminde tabiatın canlanması ve tazelenmesi, her yerde çeşitli çiçeklerin, güllerin güzel kokularının olması, ırmakların berrak bir şekilde akması, etrafın çimenlerle kaplı olmasından yola çıkılarak cennetle bağlantı kurulduğu görülmüştür.

Cennet-i ‘Adn oldı gül-zâr âb-i kevser cûy-bâr

Ebr lülü’-yi ‘Aden saçdı vü yil müşg-i Hıtâ (Ahmedî)[42]

(Gül bahçesi Adn cenneti, akarsular Kevser suyu oldu. Bulut Aden incisi ve Hıta miski saçtı.)

Kış mevsiminde karlar altında kalan toprağın bahar mevsiminin gelişiyle birlikte çözülmesi ve yeryüzünün yeşillenmesi Hayâlî Bey tarafından bolluğun ve bereketin gelişi olarak tarif edilmiştir.

Bezlini evvel bahârın kûha sor hâmûna sor

Mal-i dünyadan ne alıp gitdiğin Kâruna sor (Hayâlî Bey)[43]

(İlkbaharın saçtığı bolluğu dağlardan ve kırlardan sor. Dünya malından ne alıp gittiğini Kâruna sor.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte bağ ve bahçelerde çeşitli renkte ve güzellikte güller açıldığı için bu mevsimden gül mevsimi, gül vakti gibi isimlerle de anıldığı görülmüştür. Hayâlî Bey, gül mevsiminin gelmesiyle birlikte neşelenmiştir ve bu güzelliklerin değerlendirilerek eğlenilmesi gerektiğine yer vermiştir.

---

[40] Yusuf Şevki Yavuz, “Adn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Kasım 2021).
[41] Tebdiz, “Aden” (Erişim 17 Kasım 2021).
[42] K 7/4, s. 25
[43] G 161/1, s. 144

Gussa-i ferda içün kim der sana endişe çek

Bir semen ruhsarı bul gül mevsiminde ayşa çek (Hayâlî Bey)[44]

(Gelecek kaygısı için ki sana endişe çek der. Bir yasemin yüzlü bul ve gül mevsiminde eğlence sür.)

Nigârî ise bahar mevsiminden gül vakti olarak bahsetmiş ve şarap içilmesi için en uygun zaman olduğuna değinmiştir.

İmdâd eyle çünki vakt-i gülgür

Hoş demdi dem şarâb-ı müldür (Nigârî)[45]

(Çünkü gül vaktidir yardım et. Kırmızı şarap zamanı hoş zamandı.)

Divan şairleri ilkbaharda yeşillenen bağ ve bahçeleri İrem bağıyla ilişkilendirmişlerdir. İrem bağı, Âd kavminin yaşadığı yer olarak bilinmektedir ve hükümdarlarının cennete benzetmek amacıyla yaptıkları, çevrede eşinin bulunmadığı bağ ve bahçeler olarak bilinmektedir.[46] Bahar mevsimi de tabiata can verip süslemesiyle diğer mevsimlere nazaran benzeri yoktur bu nedenle İrem bağına benzetilerek kullanılmıştır. Ahmedî'nin bir beyitinde dağların rengârenk çiçeklerle ve bahçelerin çeşitli güllerle süslenmesini İrem bağına benzeterek kullanmasını örnek gösterebiliriz.

Tag oldı reng reng çiçekden İrem-misâl

Bâg oldı nev' nev' gül-ile bihişt-vâr (Ahmedî)[47]

(Dağ renk renk çiçeklerden dolayı İrem bağına benzedi ve bağ çeşit çeşit güllerle cennete gibi oldu.)

Baharın en dikkat çeken unsurlarından biri şüphesiz güller ve çiçeklerdir. Baharın gelişiyle birlikte bağ, bahçe, kır ve ovalarda çeşitli renklerde ve türlerde açan çiçekler bu mevsimin süsü kabul edilmiştir. İncelenen divanlarda gül, gonca, lâle, menekşe, yasemin, sûsen, nergis, sümbül ve reyhan gibi çiçeklerin kullanıldıkları tespit edilmiştir. Bunlardan en çok sevileni ve kullanılanı güldür.

Gülün Miraç gecesinde Hz. Muhammed'in terinden meydana geldiği kabul edilmektedir. Bundan dolayı Hz. Muhammed'in sembolü olarak kullanılmıştır. Peygamberimizin yüzünün güzelliği olarak kullanılmasıyla birlikte kabri de gül bahçesi olarak ifade edilmiştir.[48] Efsaneye göre gül, başta kırmızı renkte değildir. Bülbül, onun aşkından yanarken gül hiçbir zaman ona bakmamakta hatta görmezden

[44] G 295/1, s. 191
[45] Ms 3/94, s. 596
[46] Ömer Faruk Harman, "İrem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Ocak 2022).
[47] G 181/2, s. 329
[48] Yusuf Açıkel, "Hz. Peygamber-Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Erişim 23 Mayıs 2022).

gelmektedir. Bir gün bülbül, gülün dikenli gövdesine konmasıyla birlikte göğsüne dikenler batar ve bülbülün kanları gülün dibine, köklerine dökülür. Güllerin bugünden sonra kan kırmızı renkli açtığı bilinir.[49]

Divan şiirinde gül, diğer çiçekleri şahı olarak kabul edilmiştir ve kokusu, zarifliği nedeniyle sevgiliyle ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. Gülün dikenlerinin rakiplerle veya âşıkla özdeşleştirilerek yer verildiği de görülmüştür. Kırmızı gülün sıkça kullanılmasının yanında azda olsa bir tarafı sarı bir tarafı kırmızı olan gül-i ra'nâda kullanılmıştır.[50]

Mesîhî bir beyitinde gül ile ilgili şunları değinmiştir. Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte taze gül yapraklarının açılmasını bekleyen bülbül, goncayı beklerken halsiz düşer ve uyuyakalır. Bunun ardından seher vakti goncanın yaprakları açılır ve bülbül uyandığı zaman bu anı göremediği için ağlayıp inler. Gülde bülbülün bu perişan hali karşısında gülerek bakmaktadır. Şiirlerde gül, genellikle sevgiliyle ilişkilendirilmiş ve nazlı, cilveli olarak kullanılmıştır. Beyitte de bülbülün perişan halini görmesine rağmen gülen gülü görmekteyiz.

Gül-i ter dâʾimâ handân gerekdür

Seher bülbülleri giryân hoşdur (Mesîhî)[51]

(Taze gülün dâima gülmesi gerekir. Seher bülbülerinin gözyaşı dökmesi hoştur.)

Gülün yapraklarının açılmamış hali olarak tanımlanan goncada sıkça karşımıza çıkmıştır. Divan şairleri goncanın rengi ve küçük olması yönüyle sevgilinin ağzı arasında bağlantı kurmuşlardır. Goncanın henüz açılmamış olması sevgilinin konuşmaya başlamadığına delalettir. Ayrıca gonca, yapraklarını açmayıp sırları barındırması yönüyle deftere, açılmamış olması bakımından geline, renginden dolayı şaraba benzetildiği görülmüştür. Gonca ile bülbül arasında bağlantı söz konusudur. Bahar mevsimine kadar goncanın başından ayrılmayarak bekleyen bülbül, sürekli öttüğü için bitkin düşerek sabaha karşı uyuyakalır. Sabah vakti bahar rüzgârının hafif bir şekilde esmesiyle goncanın yaprakları açılır ve bülbül bu anı göremediği için perişan bir halde feryat eder.[52]

Hayâlî Bey, sevgilinin eşi benzeri olmayan yüzünün güzelliğini gören goncanın kırmızı renge döndüğünü belirtmiştir. Burada goncanın kırmızı renge dönmesi hüsn-i ta'lil sanatıyla açıklanmıştır.

[49] Cemal Kurnaz, "Gül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Ocak 2022).
[50] Tebdiz, "Gül-i Ra'nâ" (Erişim 27 Kasım 2021).
[51] G 51/2, s. 143
[52] Kurnaz, "Gül".

Eyledi şermden görince yüzün

Çehresin reng-i ergavân gonca (Hayâlî Bey)[53]

(Gonca, yüzünü görünce yüzü erguvan rengine döndü.)

Bahar mevsiminin gelişini müjdeleyen çiçek çeşitlerinden biri de lâledir. Lâle, Farsça bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır.[54] Dağlarda, kırlarda yetişen yabani türü ise Şâkâyık-ı Nu'mân olarak anılmaktadır.[55] Divan şiirinde gül-rîz, gül-ruhsâr, hâverân lâlesi, kızıl lâle, lâle-i hamrâ, nâzende, zerrîn kadeh gibi pek çok isimle kullanılmıştır.[56] Lâle çiçeği; daha çok kırmızı, sarı ve beyaz renkleriyle öne çıksa da her rengi bulunmaktadır. Lâle çiçeğinin ortaya çıkışı mitolojiye dayanmaktadır. Bir gün üzerinde çiy tanelerinin bulunduğu bir yaprağa yıldırım düşer. Yıldırım düşmesi sonucunda yaprak alev alır ve lâleye dönüşür. Lâlenin ortasında bulunan siyahlık, yıldırımdan kalan bir iz olarak düşünülmektedir.[57]

Divan şiirinde lâle sevgilinin utangaçlığını ifade etmesi sebebiyle daha çok kırmızı rengiyle kullanılmıştır. Kırmızı renginden dolayı genellikle kan, yara, âşığın gönlü, ateş, yanak; şeklinden dolayı daha çok kadeh, asker olarak kullanılmasıyla birlikte yine kırmızı renginden dolayı kan ağlamak, kan yutmak, kan içmek gibi pek çok deyimlere konu olacak şekilde yer verilmiştir.[58]

Mesîhî, bir beyitinde sevgiliye kavuşamayan âşığın ciğerlerinin dağlanıp yaralanmasıyla lâlenin ortasındaki siyahlık arasında bağlantı kurarak yer vermiştir.

Dâg urunup nitekim tağlara düşdüm lâle-veş

Olmadı bir gül-ruh ile sohbet-i sahrâ nasîb (Mesîhî)[59]

(Lâle gibi yaralanıp dağlara düştüm. Bir gül yanaklıyla kır sohbeti nasip olmadı.)

Bunun yanında mor rengiyle bilinen ve genellikle sevgilinin kâkülüyle ilişkilendirilen menekşe, daha çok beyaz rengine yer verilen ve sevgilinin tenine benzetilen yasemin çiçeği kullanılmıştır. Ayrıca çiçeğinin şeklinde dolayı dile ve yapraklarının sivri olması yönüyle hançere benzetilen sûsen, kıvrımlı oluşuyla öne çıkarak sevgilinin saçıyla ilişkilendirilen sümbül ve keskin kokusuyla kullanılarak sevgilinin saçının güzel kokusuna benzetilen reyhana da yer verildiği görülmüştür.

Bahar mevsimi unsurlarından fazlasıyla kullanılanlardan biri de rüzgârdır. İncelenen divanlarda nesîm, sabâ, peyk-i sabâ, bâd-ı seher, yön bildirenler, nevruz rüzgârı gibi rüzgâr çeşitlerine rastlanmıştır. Bahar rüzgârları diğer mevsimlerde esen rüzgârlar

[53] K 13/13, s.46
[54] Turhan Baytop, Kurnaz Cemal, "Lâle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 5 Şubat 2022).
[55] Ahmet Kartal, "Klâsik Türk Edebiyatında Lâle", *Türk Dünyası Sosyal Bilgiler Dergisi* (Erişim 29 Ocak 2022).
[56] Ahmet Kartal, "Klâsik Türk Edebiyatında Lâle".
[57] Baytop Turhan-Kurnaz Cemal, "Lâle".
[58] Baytop Turhan-Kurnaz Cemal, "Lâle".
[59] G 17/3, s. 120

gibi değildir. Hafif, ılık bir şekilde esmekte, sevgilinin saçına dokunmakta, bünyesinde sevgilinin ve hoş çiçeklerin güzel kokularını barındırmakta, sevgilinin saçının düğümünü çözmekte ve çiçeklerin başını okşayarak onların açılmasını sağlamaktadır. Rüzgâr yaz mevsiminde esmemekte, sonbahar mevsiminde tabiatı soldurmakta ve kış mevsiminde sert, gürültülü esmektedir. Mevsimlerin özellikleriyle birlikte kullanıldığı için bahar rüzgârı diğer rüzgâr çeşitlerine göre daha çok sevilmiş ve yer verilmiştir. İncelenen divanlarda en fazla nesîm ve sabânın kullanıldığı tespit edilmiştir.

Mesîhî, kıyametin kopmasının ardından İsrafil'in tekrar suru üflediğinde yeryüzündeki her şeyin dirileceği olayına telmihte bulunarak sonbahar mevsiminde tabiatın sararıp kuruması ve kış mevsiminde yeryüzünün karlar altında kalmasından sonra bahar mevsiminde esen nesîmle birlikte her yerin canlandığını düşünerek İsrafil ile nesîm arasında bağlantı kurmuştur.

Virmez idi gâlib emvât-ı nebâta böyle cân

Olmasaydı sûr-ı İsrafîle ger mazhar nesîm (Mesîhî)[60]

(Nesîm; İsrafil'in üflediği sura ulaşmasaydı eğer, galiba ölü bitkilere böyle can vermezdi.)

Bahar mevsiminde bağ ve bahçelerde gezintiler yapan insanların yanında sabâ rüzgârı da bulunmaktadır. Sabâ, divan şairleri tarafından sevgilinin saçına hayran olmasıyla, ona dokunduğu için güzel kokmasıyla, sevgilinin saçının düğümünü çözmesiyle bilinmektedir. Bunun yanında sevgiliden haber getiren bir postacıdır. Goncalara hafifçe dokunarak onları seher zamanı açtırır, nergisin sarhoş gözlerini açar. Bu yönüyle genellikle İsa peygamberin ölüleri dirilten nefesine benzetilir.[61] Ahmedî sabâ rüzgârından sevgilinin saçının düğümünü çözmesiyle bahsetmiştir.

Sabâ çözse saçun bendin sabâhın

Tola yirün yizü yik-ser benefşe (Ahmedî)[62]

(Sabâ, saçının düğümünü çözse sabahına yeryüzü baştanbaşa menekşe dolar.)

Her mevsim çeşitli şekillerde bulunan ağaçlar baharın gelişiyle birlikte tomurcuklanıp çiçekler açmışlar ardından yeşil yapraklara bürünmüşlerdir. Yetişme koşullarına göre hemen her yerde çeşitli türde ağaçlar bulunmaktadır. İncelenen divanlarda çınar, servi, şimşir, söğüt, fıstık çamı ve dut ağaçlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Çınar genellikle uzun ömürlü oluşuyla ve yapraklarının ele benzemesiyle kullanılırken söğüt daha çok dört mevsim yapraklarını dökmemesi yönüyle kullanılmıştır. Bunların yanında servi, şimşir, fıstık çamı sevgilinin boyuyla

[60] K 10/2, s. 45
[61] Dilek Batislam, "Divan Şiirinde Sabâ", *DergiPark* (Erişim 26 Mart 2022).
[62] K 70/8, s. 178

ilişkilendirilerek yer verildiği görülmüştür. Bu ağaçlardan en çok kullanılanı servi olmuştur. Ahmedî, bahar mevsiminde yeşillenen ağaçların güzelliğiyle ilgili olarak cennette bulunan Tuba ağacının yeryüzündeki bu ağaçları kıskanarak yere inmek istemesiyle açıklamıştır.

Agaçlarun görüp neşv ü nümâsın

Heves ider ki yire ine tûba (Ahmedî)[63]

(Ağaçların gelişip büyümesini gören tûba ağacı heveslenir ve yere inmek ister.)

Divan şairleri tarafından bahar mevsimiyle özdeşleştirilerek işlenen unsurlardan biri eğlencelerdir. Bunun için en uygun zaman bahar mevsimi olarak görülmüş ve diğer mevsimlerde bu konuya fazla yer vermemişlerdir. Yaz mevsiminin bunaltan havası, sonbahar mevsiminin tabiatı tahrip etmesi, kış mevsiminin yeryüzünü karlarla kaplamasıyla eğlenceler durağanlık kazanmıştır. Bahar mevsiminin ılık havası, ısıtan güneşi, tabiatın çiçeklerle ve güllerle dolu olmasıyla birlikte insanlar bu güzel günleri değerlendirilerek bağ ve bahçelere gezintilere çıkmış, dostlarıyla eğlenceler düzenlemişlerdir. Bu ortamların vazgeçilmez unsuru ise şaraptır. Diğer mevsimlerde bu hoş ortamlar oluşmayacağı için bahar mevsimi en uygun zaman olarak belirlenmiş ve ellerde daima kadehler dolu olmuştur. Bahar mevsiminin güzel havaları karşısında sevgili de evinden çıkmış, eğlence yerlerine gelerek eğlenmiş ve şaraplar içmiştir. Âşıklar da sevgilinin dışarı çıkmasıyla birlikte onu uzaktan da olsa görmüşler ve hasret gidermeye çalışmışlardır. Ahmedî, bahar mevsiminde bağ ve bahçelerin tazelenip çiçeklenmesiyle birlikte bu ortamların güzelliklerle dolu olduğuna değinmiştir. Bu güzel ve neşeli ortamlar ellere şaraplar alınarak eğlenceler düzenlenmesi için en uygun zamanlar olarak görülmüştür.

İsdesen berk ü nevâ ‘ıyşe varalum bâga kim

Toludur gül-zâr u bâg ucdan uca berk ü nevâ (Ahmedî)[64]

(İstersen yaşamın eğlencesiyle bağa gidelim ki gül bahçesi ve bağ bir baştan bir başa yaşam ile doludur.)

Kısaca bahar mevsimi, toplumların bir şeyler ekip dikmeleri, havaların ılık olması, bereketli bahar yağmurlarının yağması gibi nedenlerden dolayı diğer mevsimlere nazaran tabiata bolluk ve bereket sunduğu için insanlar tarafından kutlamalar ve eğlencelerle karşılanmıştır. Toplumun günlük hayatında önemli bir yer kaplayan bu durum, divan şairleri tarafından şiirlerinde kullanmalarına neden olmuştur. Genellikle Nevruz ve bahar, kasidelerde methiyeye geçerken konularına göre Nevrûziyye ve bahâriyye adını alarak kullanıldıkları görülmüştür. Şiirlerde yer verilen konulara bakarak günlük hayatta bu kadar mübalağalı olmadığı bilinmektedir. Divan şairleri medrese eğitimi aldıkları ve şiirlerini din, devlet büyükleri gibi önemli

[63] K 72/3, s. 185
[64] K 7/10, s. 26

kişilere sunmalarından kaynaklı olarak söz sanatlarıyla süsleyerek yer verdikleri söylenebilir.

2.1 Genel Anlamda Bahar

Bahar mevsimi gerçek anlamı itibariyle; mart, nisan ve mayıs aylarını içine alan bir dönemdir. Bu başlık altında bahar mevsiminin gerçek anlamda kullanılmasına yer verilmiştir.

Bezlini evvel bahârın kûha sor hâmûna sor

Mal-i dünyadan ne alıp gitdiğin Kâruna sor (Hayâlî Bey)[65]

(İlkbaharın saçtığı bolluğu dağlardan ve kırlardan sor. Dünya malından ne alıp gittiğini Kârun'a sor.)

Bahar mevsimi yeryüzüne daima görsel güzellikler sunmaktadır. Çimenlikler yeşillenmekte, bağ ve bahçeler rengârenk çiçeklerle dolmakta, ağaçlar yemyeşil yapraklara bürünmektedir. Dağlar, ovalar, kırlar canlanmakta ve tazelenmektedir. Fakat bunların hepsi bahar mevsimiyle sınırlı kaldığı için gelip geçicidir. Bahar mevsimi bittiği zaman çiçekler solacak, ağaçlar yapraklarını dökecek ve dağların, ovaların güzelliği kaybolacaktır. Bahar mevsiminde canlanan tabiatın ihtişamından bir şey kalmayacaktır. Beyitte tabiatın canlandığı, tazelendiği bahar mevsiminin gelip geçici olduğu vurgulanmıştır.

Hayâlî çeşmi ceyran dilrübâlar seyrin eylersin

Bu mevsimde şikâra yer mi var şehr-i Halebden yeg (Hayâlî Bey)[66]

(Hayâli, gözü ceylan sevgilileri seyredersin. Bu mevsimde Halep şehrinden başka av için iyi bir yer mi var?)

Kış mevsimindeki şiddetli soğuğun etkisi sonucunda insanların kapalı yerlerde kalmasının ardından bahar mevsimi gelmiş ve güneş yüzünü göstermiştir. Yeryüzünün dirilişinin ardından bağ, bahçe, kır ve ovalar türlü çiçeklerle dolmuş, ağaçlar yapraklar açmış ve her yer çimenlerle kaplanmıştır. Böyle güzel bir vakitte ceylan gözlü sevgililer, Halep şehrinin gezinti yerlerine çıkmışlardır. Şair kendine seslenerek ceylan gözlü sevgilileri avlamak için bahar mevsiminde Halep şehrinin en iyi yer olduğunu belirtmektedir. Beyitte Halep şehrinin bahar mevsiminde güzel gözüktüğünü ve sevgili bulmak için en iyi yer olduğunu belirtmektedir.

[65] G 161/1, s. 144
[66] G 294/5, s.191

Hak fazlı-y-ıla fasl-ı bahâr irdi vü nevruz

Gül oldı girü yâr yüzi bigi dil-efrûz

Olsun şehümün bahtı vü hem tâli'i pîrûz

Her-dem Hak anun eylesün ikbâlini bîh-rûz

Tekrâr kıl iy Ahmedi işbu sözi her-dem (Ahmedî)[67]

(Allah'ın lütfuyla nevruz ve bahar mevsimi geldi. Gül, sevgilinin yüzü gibi gönlü aydınlatan oldu. Şahımın bahtı ve kısmeti uğurlu olsun. Allah her zaman onun geleceğini mutlu etsin. Ey Ahmedî, işte bu sözü her zaman tekrar et.)

Allah'ın ihsanı neticesinde önce nevruz ardından bahar mevsimi gelmiştir. Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte yeryüzünde çeşitli çiçekler ve güller ortaya çıkmıştır. Güller o kadar güzeldir ki sevgilinin yüzüne benzetilmiştir. Divan şiirinde sevgilinin yüzü her zaman çok güzel kabul edilmektedir. Beyitte önce nevruzun ve ardından bahar mevsiminin gelişine değinildikten sonra açılan gülün ise sevgilinin yüzünün güzelliğiyle denk bir biçimde kullanıldığını görmekteyiz. Baharın gelişiyle birlikte tabiatın canlanması ve iyi dileklerin edilmesi arasında bağlantı kurulmuştur.

Efendim mevsim-i 'îd ü bahârın çıkdı âsârı

Kemînen bir gazel tarh eylesin tarz-ı cedîd olsun (Hanyalı Nûrî)[68]

(Efendim, bayram mevsimi ve baharın eserleri çıktı. Kölen bir gazel yazsın ve yeni tarz olsun.)

Bayram olarak nitelendirilen nevruzdur. Kış mevsiminin bıraktığı her şey nevruz ve baharın gelişiyle yok olmuştur. Kış mevsiminin sert soğuğu, karlar bahar mevsimiyle birlikte kaybolmuştur. Ardından bahar mevsiminin eserleri, güzellikleri ortaya çıkmıştır. Beyitte bahar mevsiminin bir önceki mevsimin bıraktığı tahribatı düzeltip yenilikleri ortaya koyduğu belirtilmiştir.

Bahâr eyyamıdır her gün sana bir tâze 'îd olsun

Gelip gitmekde hidmetde sabâ dâ'im bârid olsun (Hanyalı Nûrî)[69]

(Bahar günleridir her gün sana bir taze bayram olsun. Sabâ rüzgârı, sana gelip gitme hizmetinde daima serin olsun.)

[67] Mh 5, s. 216
[68] K 35/12, s. 322
[69] K 35/13, s. 322

Bahar mevsimi günlerinin farklı güzelliklerle dolu olduğu bilinmektedir. Beyitte de bahar mevsimi günlerinin her biri bayram niteliğinde olması temennisinde bulunulmuştur. Her haliyle güzel olan bahar mevsiminin daha da güzel olarak bayram niteliğinde olması istenmiştir.

Der fasl-ı bahâr hayme-i dârân

Ol yerde sürer safâ-yı devrân (Nigârî)[70]

(Bahar mevsimi zamanı çadır içinde olanlar o yerde huzurlu, rahat zaman yaşar.)

Bahar mevsiminde çadır içinde olanlar bu mevsimin güzel günlerini çadır içinde değerlendirerek eğlenmektedirler. Bahar mevsimi geldiği zaman nerede olunursa olunsun bu mevsimin getirdiği güzellikleri değerlendirmek istenmektedirler. Beyitte bahar mevsiminin her yerde zevk ve safa içinde geçirildiğini görmekteyiz.

Eyyâm-i bahâr olmaz idi gülşen olaydum

Hurşîd tulû' etmez idi revzen olaydum (Nâbî)[71]

(Gül bahçesi olsaydım bahar günleri olmazdı ve pencere olsaydım güneş doğmazdı.)

Bahtsızlıktan söz edilen beyitte, şairin gül bahçesi olması durumunda bahar mevsiminin yeryüzüne uğramayacağı ve çiçeklerin, güllerin açmayacağına değinilmiştir.

Âsâr-ı kahrdan gilemend olmaz anlayan

Lutf-ı bahâr feyz-i zemistândan oldugın (Nâbî)[72]

(Anlayan, üzüntü eserlerinden şikâyetçi olmaz. Bahar mevsiminin etrafı canlandırması kış mevsiminin bereketli olduğundandır.)

Kış mevsiminde kar yağması sonucunda bitkiler karların altında dinlenmiş ve karların erimesiyle de tabiat su ihtiyacını gidermiştir. Aynı şekilde karların erimesiyle birlikte ırmak ve nehirler kar sularıyla beslenip coşkun akmaktadırlar. Kış mevsiminde yağan kar, bahar mevsiminin bereketli ve bolluk içinde geçmesine yardımcı olmaktadır. Bu durumu anlayan kişiler kış mevsiminden şikâyet etmemektedir. Beyitte bahar mevsiminde doğanın canlanması, tazelenmesi ve bolluk, bereketin sağlanmasının sebebi kış mevsimi olarak belirtilmiştir.

---

[70] Ms 12/333, s. 613
[71] G 526/1, s. 858
[72] G 606/6, s. 917

Cümle eczâsı yarar hem taraba hem cenge

Yok bahâra yakışur ceyş müretteblerde (Nâbi)[73]

(Hazırlıklarda tüm teçhizatı hem sevince hem savaşa faydalı (olacak) bahara yakışır bir asker yok.)

Kış mevsiminin gitmek istememesi ve bahar mevsiminin gelmek istemesinden dolayı bu iki mevsim sürekli savaş halindedir. Burada da bahar mevsiminin askerlerinin sıralandığını görmekteyiz. Bu mevsiminde açılan çiçekler ve sıralanan ağaçları da bahar mevsiminin askerleri olarak düşünebiliriz. Beyitte bahar mevsimi ordusuna layık sevinçli ve savaşa yarayan askerlerin bulunmadığı belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere bahar mevsimi, incelenen beyitlerde genel ve gerçek anlamıyla zamansal açıdan bir dönemi karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

2.2 Mecaz Anlamda Bahar

Bahar mevsimi gerçek ve birinci anlamı itibariyle mevsimlerden birine karşılık gelecek şekilde kullanılmaktadır. Bunun yanında mecaz anlam olarak *''Gençlik dönemi''* şekliyle de kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen şiirlerde bahar kelimesini bir mevsime karşılık gelecek şekilde kullanmalarının yanı sıra mecaz anlamı karşılayacak şekliyle de kullanmışlardır.

Kış mevsimi genellikle sert soğuğu, sıkıntıları ve zorluklarıyla bilinmektedir. Zorlu kış mevsiminin ardından gelen bahar mevsimi ise tüm bu sıkıntılara, dertlere çaredir ve bununla beraber mutluluğu da beraberinde getirmiştir. Gerçek anlamla ilintili olarak insan yaşamı da böyledir. Belli dönemlerde sıkıntılarla, zorluklarla vs. savaşmanın yanında sevinçli, mutlu ve her şeyin yolunda gittiği dönemlerde yaşanmaktadır. İncelenen beyitlerde mutlu ve keyifli olunan güzel günlerle bahar mevsimi bağlantılı olarak kullanılmıştır.

Düşmanının ola pijmürde bahâr-ı ömrü

Vird edindi Hayalî bunu leylen ve nehâr (Hayâlî Bey)[74]

(Düşmanının ömrü baharı perişan olsun. Hayâlî bunu gece ve gündüz zikir edindi.)

Düşmanın bahar gibi olan ömrünün yani gençlik yıllarının perişan, dertli, kederli ve zorluklarla dolu olması için beddua edildiğini görmekteyiz. Beyitte bahar ömrü olarak ifade edilen sözden gençlik yıllarının kastedildiğini görmekteyiz.

[73] G 683/4, s. 972
[74] K 2/23, s. 30

Olur âyîn-i bahâr-ı keremin vasf idenün

Hâmesinden dökilen katre bahâr-ı bâdâm (Nâbî)[75]

(Cömertlik baharının merasimini anlatan kişinin anlatıldığı olur. Kaleminden dökülen damla badem baharıdır.)

Müsahip Mustafa Paşa'ya sunduğu Azliyyesi'nde yer alan bu beyit, Mustafa Paşa'nın cömertliğinin baharından/güzelliklerinden bahsetmek için yazılar yazanların kalemlerinden dökülen mürekkebin damlasından badem baharının olacağına değinilmiştir. Bahar mevsiminde badem ağaçları bembeyaz çiçekleriyle göz kamaştırıcı güzelliktedir ve adeta bahar mevsiminin süslü bir gelinidir denilebilir. Beyitte Mustafa Paşa'yı övenlerin kaleminden dökülen mürekkep damlasının badem çiçeklerine benzetildiği görülmüştür.

Geçdi sermâ-yı sitem geldi bahâr-ı râhat

İ'tidal itdi çemen-suffa-i eyyâma hırâm (Nâbî)[76]

(Eziyet soğuğu geçti ve huzur baharı geldi. Çemen, günlerin sofrasına salınarak yürüyüp ölçülük getirdi.)

Eziyetin soğuk günlerinin yani savaş zamanlarının geride kaldığı ve artık huzur baharının geldiği günlerden söz edilmiştir.[77] Beyitin içeriğinde savaşın acı ve yıkım dolu günlerinin bitip barışla birlikte rahatlığın, mutluluğun ve huzurun geldiği verilmek istenmiştir. Eziyet dolu savaş günleri kış mevsiminin sert soğuğuna; rahatlığın, dinginliğin olduğu barış zamanları ise baharın huzurlu günlerine benzetilmiştir. Beyitte baharın huzurlu günleri, barış zamanını karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

Çehresin berg-i hazân etti Hayâlînin felek

Sen bahâr-ı hüsne anı bergüzâr etmek nice (Hayâlî Bey)[78]

(Dünya, Hayâlî'nin yüzünü sonbahar yaprağı etti. Sen güzellik baharısın, sana o nasıl hediye edilir?)

Dünyanın eziyetinden yüzünün sonbahar yaprağı gibi sarardığını dile getiren şair, sevgilinin güzelliğini görünce çok mutlu olmuştur. Hatta sevgilinin yüzünün

[75] K 12/78, s. 83
[76] K 13/2, s. 85
[77] Özgür Kıyçak, *17.yüzyıl Kasidelerinde Zihniyet Çözümlemesi ve Eğitim Sürecinde Kullanımı* (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).
[78] G 486/5, s. 258

güzelliği bahar mevsimine benzetilerek kullanılmıştır. Beyitte bahar güzelliği olarak kastedilen sevgilinin yüzüdür.

Tabi'atün bu da köhne bahârıdur Nâbî

Bugüne ma'nî-i tâze-terâşlıklarumuz (Nâbî)[79]

(Nâbî, bu şekilde yeni yontulmuş manalarımızda tabiatın eski baharıdır.)

Şair, bu tarzda söylenilen şiirlerin manalarının eski olduğunu belirtmektedir. Şimdiye kadar şairlerin bahsettiği eski baharlardı/manalardı ama kendisinin yeni baharlardan/manalardan bahsettiğini belirtmektedir. Beyitte eski baharlar olarak ifade edilenin eski anlamlar olduğunu görmekteyiz.

Ey şâm-ı kesel nehârun olmaz mı senün

Ey bâg-ı emel bahârun olmaz mı senün

İtdün bün-i gûşı kârvângâh-ı hırâş

Ey nagme-i gam karârun olmaz mı senün (Nâbî)[80]

(Ey bitkinlik akşamı, gündüzün olmaz mı senin? Ey istek bahçesi, baharın olmaz mı senin? Kulağın dibini korku kervanının durağı ettin. Ey gam ezgisi, kararın olmaz mı senin?)

Hayata karşı sitem dolu bir yakarış olan bu mısralarda; bitkinlik akşamının neden bir gündüzü, aydınlığı olmadığı sorulmaktadır. Kendi istek, ümit bahçesinin ise neden bir türlü baharın uğramadığı yani isteklerinin neden gerçekleşmediği sorgulanmaktadır. Şair hayatla fazlasıyla sınandığını belirterek istek ve ümitlerine bahar gelmesini istemektedir. Bu bahçeye bir türlü baharın uğramayışı ve isteklerinin gerçekleşmemesine sitem söz konusudur.

Cûşişde yem-i sirişke cebr itmeyelüm

Müjgânı bahâr-ı şevke ebr itmeyelüm

Muhtâc-ı nigâh-ı iltifâtuz çün kim

Ya n'işleyelüm cefâya sabr itmeyelüm (Nâbî)[81]

---

[79] G 288/7, s. 673
[80] R 113, s. 1204
[81] R 141, s. 1212

(Coşkunluğunda gözyaşı denizini zorlamayalım. Kirpiğini mutluluk baharına bulut etmeyelim. Çünkü iltifatına ve ilgili bakışına muhtacız. Ya ne yapalım eziyete sabredelim.)

Mutlu olunan zamanların gözyaşlarıyla boğulmaması, mutluluğun en güzel günlerinden kirpikten damlalar halinde yaşlar akıtılmaması istenmektedir. Çünkü sevgilinin ilgili bakışlarına muhtaç olunduğunu ve sevgili ne eziyet ederse etsin karşılığında sabredilmesi gerektiği belirtilmiştir. Beyitte kirpiklere biriken yaşlar bulut olarak tasvir edilmiştir. Mutluluğun en taze zamanlarında ise kirpikte yaşların biriktirilmemesi ve mutluluğa gölge düşürülmemesi istenmektedir. Mutluluk baharı olarak ifade edilen mutluluğun en taze ve yeni zamanlarıdır.

İncelenen beyitlere bakacak olursak bahar kelimesinin Hayâlî Bey'in beyitinde gençlik dönemini karşılayacak şekilde kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanında bahar "cömertlik baharı, huzur baharı, mutluluk baharı" gibi olumlu kelimelerle ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Hayâlî Bey'in bir başka beyitinde sevgili için "güzellik baharı" sıfatı kullanılarak bahar ve sevgili arasında bağlantıya yer verilmiştir.

2.3 İmge Olarak Bahar

Bahar ve baharla ilgili kelimeler, incelenen şairler tarafından yakın anlamı değil uzak anlamını kastedecek şekliyle de kullanıldığı görülmüştür.

Bahâristân-ı tab'ımda açıldı bir gül-i sûrî

Hacil eyler anun her bergi evrâk-ı gülistânı (Hayâlî Bey)[82]

(Tabiatın ilkbaharında bir kırmızı gül açıldı. Onun her yaprağı gül bahçesinin yapraklarını utandırır.)

Bahâristân olarak nitelendirilen Mola Câmî'nin Bahâristân adlı eseridir. Gülistânla ise Sa'dî'nin Gülistân adlı eserinin karşılandığı görülmüştür. Ayrıca Bahâristân adlı eser Gülistân örnek alınarak yazılmıştır.[83] Beyittede bu duruma yer verildiği görülmektedir. Bahâristân adlı gösterişli bir gülün açıldığı yani çok güzel bir eserin yazıldığı ve bu gülün/eserin yapraklarının Gülistân adlı eserin örnek alındığına değinilmiştir.[84] Bahar ve gülistan kelimelerinin imge olarak kullanıldığını görmekteyiz.

[82] K 14/30, s.48
[83] Ömer Okumuş, "Bahâristân",*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 3 Mart 2022).
[84] Selahattin Erdoğan, *Hayali Bey'in Kasideleri Üzerine Yorumlar,* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 73.

2.4 Bahar Mevsiminin Benzetme Olarak Kullanılması

Bu başlık altında bahar mevsiminin benzetme amaçlı kullanılması incelenmiştir.

2.4.1 Benzeyen Olarak Kullanımı

İncelenen beyitte tabiata tazelik veren bahar ile âşığın sevgiliyi barındıran gönlü birbiriyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Bahar mevsimi nasıl tabiata güzellikler getirip canlandırıyorsa âşığın gönlünde bulunan sevgili de orayı şenlendiriyordur.

2.4.1.1 ***gönül***

Oldu ezhâr-ı ‘ışk ile leb-rîz

Gûyiyâ nev-bahârdır gönlüm (Hanyalı Nûrî)[85]

(Aşk çiçekleriyle dolu oldu. Sanki gönlüm ilkbahardır.)

Kendi kalbini aşkın çeşitli çiçeklerine benzeten şair, bu çiçeklerin çeşit çeşit renk renk olmasından dolayı kalbini bahar mevsimine benzetmiştir. Beyitte kalbin ilkbahara benzetildiği görülmektedir.

2.4.2 Benzetilen Olarak Kullanımı

Burada bahar mevsiminin efendi, cennet, padişah ve savaş alanına benzetilerek kullanılması incelenmiştir.

2.4.2.1 ***efendi***

Geldi bu sâl esîrcilik ile h’âce bahâr

Nâmı hurrem kölenün câriyenün hep gülzâr (Nâbi)[86]

(Efendi bahar bu yıl esircilik yaparak geldi. Kölenin adı hürrem, cariyenin gül bahçesidir.)

Bahar mevsimini köle ticareti yapan efendiye, gül bahçesi ise efendinin sattığı kadın kölelere benzetilmiştir.

2.4.2.2 ***cennet***

Fasl-ı bahâr hurrem ü ürdibihiştdür

Gül-zâre ah ki gayret-i bâd-ı bihiştdür (Ahmedî)[87]

---

[85] G 374/4, s. 796
[86] G 165/1, s. 584
[87] G 227/1, s. 363

(Bahar mevsimi şen ve cennettir. Gül bahçesine ah ki cennet rüzgârının çabasıdır.)

Cennet "gölgelik bahçe", "ağaçlık bahçe" gibi anlamlarla tanımlanan ahiret hayatında müminlerin gideceği yerdir.[88] Cennetin tasvir edilemeyecek kadar güzellikle dolu olduğu ve sınırının bulunmadığı bilinir. Burada çeşitli yeşilliklerde bağ ve bahçelerin bulunduğu; altın, zümrüt, gümüş, inci vs. gibi mücevherlerle dolu olduğu ve sayısız köşklerin sarayların yer aldığı yer olarak tarif edilmiştir.[89] Bundan yola çıkılarak bahar mevsiminin gelişiyle birlikte bağ, bahçe, kır ve ovaların rengârenk çiçeklerle, güllerle dolu olması ve buralarda çeşitli kuşların cıvıltıları cennetle ilişkilendirilerek kullanmasına yol açmıştır. İncelenen beyitte bahar mevsiminin güzel görünümünün cennete benzetildiği tespit edilmiştir.

2.4.2.3 ***padişah***

Nite servi-i ser efrâzı yeşil sancak edip

Lâle vü gülden sipeh cem eyleye şâh-ı bahar (Hayâlî Bey)[90]

(Bahar padişahı başı dik serviyi yeşil sancak edip lâle ve gülden asker toplar.)

Baharın şahından kastedilen Sultân Süleymân'dır. Bahar padişahının düzenleyeceği seferde servi ağacı yeşil sancak olarak tasvir edilmiştir. Bunun nedeni servi ağacının her mevsim yeşil kalarak sonbahar ve kış mevsimlerine boyun eğmemesidir. Yeşil sancak İslamiyet'i ve üç hilâl Osmanlının Asya, Avrupa ve Afrika'ya hâkimiyetini gösteren sembollerdir[91]. Bundan ötürü her daim yaprakları yeşil kalan servi ağacı, sefere çıkılırken sancak olarak seçilmiştir. Bu seferde orduyu oluşturan askerler şeklen dik durmalarından dolayı lâle ve güldür.

Manzûrı iken tâ bu kadar şâh-ı bahârun

Nergis giçinür sâye-i destinde çenârun (Nâbi)[92]

(Bahar sultanı bütün ihtişamıyla görünürken nergis, çınarın elinin gölgesinden geçinir.)

Bahar sultanı olarak kastedilen padişahtır. Padişahın gölgesiyle geçimini sürdüren ise nergis çiçeği ve çınar ağacıdır. Padişahın verdiği akçeden geçimlerinin sağlandığını görmekteyiz.

---

[88] Tebdiz, "Cennet" (Erişim 3 Aralık 2021).
[89] M. Süreyya Şahin, "Cennet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 3 Aralık 2021).
[90] K, s. 85
[91] Selçuk Kürşad Koca, *Türk Kültüründe Sembollerin Dili*, (Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012).
[92] Mt 22, s. 1239

İncelenen beyitlerde şairlerin bahar padişahı/sultanı olarak ifade ettiği aslında o dönemin hükümdarlarıdır. Bahar mevsimi ile padişah arasında bağlantı kurulduğu tespit edilmiştir.

2.4.2.4 *savaş alanı*

Karşı turup ‘adu-yı şitâya dilîrveş

Bâng-aver-i masâff-ı bahâr oldu ‘andelîb (Hanyalı Nûrî)[93]

(Bülbül, kış düşmanına yiğitçe karşı durup baharın savaş alanının ses getireni oldu.)

Kış mevsimi ile bahar mevsimi devamlı bir savaş halindedir. Kış mevsimi gitmek istemez, bahar mevsimi ise gelmek için çabalamaktadır. Bahar mevsimi savaş alanına benzetilmiştir. Bu savaş ortamında ses getiren yani dikkatleri üzerine çeken bülbül olmuştur. Burada bülbül, sesinin güzel olmasından dolayı “ses getiren” deyimiyle ilişkilendirilerek tevriyeli olarak kullanılmıştır.

2.5 Nevruz

Orta Çağ’dan bu yana çeşitli Türk toplumlarında kış mevsiminde uyuyan toprağın uyanması, tabiatın tazelenmesi ve günlük hayatın daha sürdürülebilir olmasıyla 21 Mart önemli görülmüş hatta yılbaşı olarak kabul edilmiştir. Baharın ilk günü olarak kabul edilen bugüne “yeni gün” anlamına gelen Nevruz adı verilmiştir.[94] İran mitolojisine göre Tanrı dünyayı, insanı ve güneşi bugün yarattığı kabul edilmiştir. Bunun yanında Zerdüştlükte ateşin kutsallığı için düzenlenen törenlerin adının Nevruz olduğu bilinmektedir. Bu bilgilerden yola çıkılarak 21 Mart’ın çeşitli toplumlarda önemli görüldüğü kabul edilmesiyle birlikte baharı karşılamak için çeşitli kutlamaların yapıldığı ve eğlencelerin düzenlendiği bilinmektedir.[95]

21 Mart Nevruz, Tekke ve halk şiirinde Hz. Âdem’in yaratıldığı gün, Hz. Nuh’un tufanın dinmesiyle karaya ayak bastığı gün olarak bilinmekle birlikte Alevi-Bektaşi topluluklarında Hz. Ali’nin doğum günü, Hz. Ali ile Hz. Fatma’nın evlendiği gün, Hz. Muhammed’in Hz. Ali’yi halife tayin ettiği gün olarak kabul edilmiştir.[96]

Günlük hayatın bir parçası olan ve insanlar tarafından önem atfedilen nevruz, divan şairleri tarafından şiirlerinde yer verilmişlerdir. Genellikle kasidelerin nesib bölümünde kullanılmıştır ve bu konuların işlendiği bölüme “nevruzla ilgili olan” anlamına gelen Nevrûziyye adı verilmiştir.[97] İncelenen beyitlerde Nevruzla ilgili sevgiliden haber getirmesine, gece ve gündüzün eşitlenmesine, güneşin ısıtmaya başlamasına ve kan akıtılmasına yer verilmştir.

---

[93] G 48/2, s.596
[94] Tebdiz, “Nevruz”.
[95] Gündüz, “Nevruz”.
[96] Gündüz, “Nevruz”.
[97] Bayak, “Nevrûziyye”.

Rûz-ı nev-ruz anun makdemini işidüben

Karşu varup ana sordum ki ne-durur haberi (Ahmedî)[98]

(Nevruz günü onun gelişini işitip karşısına gidip ona ne haberi var sordum.)

Nevruzun gelişiyle birlikte bahar mevsimi karşılanmıştır. Bahar mevsimiyle birlikte bağ ve bahçelere gül seyirlerine çıkanlar arasında sevgili de bulunmaktadır. Âşık, sevgilinin huzuruna çıkamayacağı için sevgiliye dair haberleri Nevruz'a sormuştur. Beyitte Nevruz'un sevgiliye dair haberleri âşığa getiren aracı olduğunu görmekteyiz.

Erdi yine nev-rûz ki 'îd-ı dil ü cândır

Ser-mâye-i cân zîver-i bâzâr-ı cinândır (Hanyalı Nûrî)[99]

(Yine Nevruz geldi ki gönlümüzün ve canımızın bayramıdır. Can sermayesi cennetin pazar süsüdür.)

Bahar mevsiminin başlangıcı kabul edilen Nevruz'un yeryüzüne gelişiyle birlikte herkesin gönlü ve canı neşelenmiştir. İncelenen beyitte Nevruz'un gelişi insanlar tarafından neşeyle karşılanmıştır.

Oldı ber-âber uş girü leyl ü nehâr hoş

Âvâre oldı kış u irişdi bahâr hoş (Ahmedî)[100]

(Şu gece ve gündüz tekrar beraber oldu. Kış perişan oldu ve bahar geldi.)

21 Mart, Nevruz günü gece ve gündüzün eşitlenmesiyle bilinmektedir. Bu günden itibaren yeryüzünde kış mevsiminin bir hükmü kalmamış ve bahar mevsimi gelmiştir. Kış mevsiminin zorlu şartları geride bırakıldığı için bahar mevsiminin gelişi kutlanmıştır. İncelenen beyitte Nevruz'la birlikte gece ve gündüzün eşitlenerek bahar mevsiminin gelişine ve kış mevsiminin perişan olmasına yer verilmiştir.

Açılup rûznâme-i nev-rûz

Geldi tahvîle mihr-i 'âlem-sûz (Nâbi)[101]

(Nevruz'un günlüğü açıldı ve âlemi ısıtan güneş, değişime geldi.)

---

[98] K 73/2, s. 189
[99] K 5/1, s. 223
[100] G 297/1, s. 403
[101] Ms 8/54, s. 422

21 Mart'ın gelmesiyle birlikte Nevruz'un defteri açılmıştır. Bu andan itibaren güneş değişim yaşamış ve dünyayı ısıtmaya başlamıştır. Kış mevsiminde bulutların arkasında olan güneşin, Nevruz'un gelişiyle birlikte ortaya çıktığı görülmektedir.

Bahârun zîr-i bâr-ı minnet-i nev-rûzı olmakdan

Harâret-dîde-i eyyâm-ı bâhûr olmamuz yegdür (Nâbi)[102]

(Baharın Nevruz Bayramının minnet yükünün altına girmeden aşırı sıcak yaz günlerinin sıcaklığını görmemiz daha iyidir.)

Nevruz, bahar mevsiminin ilk günüdür. Bu önemli gün, toplumlarda bayram olarak kabul görmüş ve çeşitli eğlencelerle coşkulu bir biçimde kutlanmıştır. Nevruz günü ve bahar mevsimi bereketlerle, güzelliklerle gelmektedir. Beyitte ise buna binaen Nevruz'un ve bahar mevsiminin yeryüzüne, tabiata ve insanlara yaptığı bu iyiliğin verdiği yükün altında ezilmektense yaz mevsiminin insanları bunaltıcı, sıcak günlerinin eziyetinin tercih edilebileceği belirtilmiştir.

Rûz-ı nev-rûzda olur ekseri rengîni gülün

Kan akıtmakdır o gün âyîn-i deyrîni gülün (Hanyalı Nûrî)[103]

(Nevruz günlerinde daima gülün çeşitleri olur. O gün kilise ayininde gülün kanını akıtmaktır.)

Nevruz, baharın başlangıcı olarak kabul görmüştür. Bu günün gelişiyle birlikte yeryüzünde çeşitli güller açmıştır. Bu gün bayram kabul edildiği için kan akıtarak karşılanmıştır. Kan döküldüğü zaman günahların bağışlanacağına inanılmış ve Tanrı'ya şükretme olarak görülmüştür.[104] Beyitte renginin kırmızı oluşundan dolayı gülle kan arasında bağlantı kurularak kıymetli bir şeyin kurban olarak sunulmasından kaynaklı gülün kanının akıtıldığını görürüz.

Biri birini ta'addî iderek leyâl ü eyyâm

Göricek bahâr-ı 'adli ikisi ber-â-ber oldı (Nâbi)[105]

(Adaletli baharı gördüğü zaman gece ve gündüz birbirine sarılarak ikisi beraber oldu.)

---

[102] G 77/5, s. 516
[103] G 320/1, s. 763
[104] Yasemin Oğuz Güner, "Kültürel Miras Olarak Kan Sembolü", *DergiPark* (Erişim 20 Nisan 2022).
[105] G 865/5, s. 1109

Beyitte bahar mevsimi adaletli olarak görülmüştür. Nevruz bu adaletli baharı gördüğü zaman gecesi ve gündüzü eşitlenmiştir.

Sonuç olarak Ahmedî Nevruz'un sevgiliden haber getirmesini kaleme alırken 17.yy şairi Nâbî bugünün bayram olması yönüne ve güneşin ısıtmaya başlamasına değinmiştir. 18.yy şairi Hanyalı Nûrî, Nevruz'un gelişiyle insanların gönlünün ve canlarının bayram ederek neşelenmelerini ele almıştır. Aynı zamanda arada asırlar olmasına rağmen 14.yy şairi Ahmedî'nin "Oldı ber-âber uş girü leyl ü nehâr hoş" ve 17.yy şairi Nâbî'nin "Biri birini ta'addî iderek leyâl ü eyyâm" mısralarına bakarak ikisinin de gece ve gündüzün eşitlenmesine yer vererek bunu birbirine yakın anlattığını görmekteyiz.

2.5.1 Nevruz'un Benzetildiği Unsurlar

Bu başlık altında Nevruz'un kazaskere, padişahın adaletine ve işret meclisine benztilerek kullanımı incelenmiştir.

2.5.1.1 *kazasker*

Kâzi asker oldu gül şâhına nevrûz-ı şerîf

Gece gündüz geldiler ana berâber durdular (Hayâlî Bey)[106]

(Mübarek Nevruz gül padişahına kazasker oldu. Gece ve gündüz geldi ve beraber oldular.)

Nevruz bu beyitte güllerin padişahının şerefli bir kazaskeri olarak tanımlanmıştır. Kazasker kısaca Osmanlı Devlet'inde askeri davalara bakan hâkim olarak kullanılmaktadır.[107] Hâkim nasıl adaletli davranırsa nevruz da öyle adaletli davranarak gece ve gündüz süresini eşitlemiştir.

2.5.1.2 *padişahın adaleti*

Pâdişâhâ husrevâ şâhâ bahâr irişiben

Uş berâber oldı 'adlün bigi leyl-ile nehâr (Ahmedî)[108]

(Ey şah, bahar gelince gece ve gündüz adaletin gibi bir oldu.)

Bahar mevsiminin başlangıcı kabul edilen Nevruz'la birlikte padişahın eşit adaleti gibi gece ve gündüzün de öyle eşitlendiğine değinilmiştir. Beyitte Nevruz gününde gece ve gündüzün eşitlenmesi olayı padişahın adaletinin ölçüsüne benzetilerek anlatılmıştır.

---

[106] G 54/3, s. 108
[107] Kubbealtı Lugati, "Kazasker" (20 Nisan 2022).
[108] K 25/57, s. 74

2.5.1.3 ***işret meclisi***

İrdi nev-rûz senün bezmi-gehün bigi girü

Toldı envâ'-r reyâhîn-ile hâmûn u kulel (Ahmedî)[109]

(Senin işret meclisin gibi Nevruz geldi. Ovalar ve dağın dorukları çeşit çeşit reyhanlarla doldu.)

Beyitte kasidenin sunulduğu büyüğün işret meclisinin eğlenceli, bolluk ve bereketle dolu olduğu söylenebilir. Nevruz'un yeryüzüne gelişiyle birlikte ovalarda, dağın doruklarında çeşitli renkte reyhanlar açmıştır. Nevruz'un güzelliği ve çeşitliliği kasidenin yazıldığı büyüğün işret meclisine benzetilmiştir.

2.6 Bahar Mevsiminin Gelişi

Kış mevsiminde donan toprak, bahar mevsiminin güneşiyle birlikte çözülmüş ve yeryüzü çimenlerle kaplanmıştır. İncelenen divanlarda bahar mevsiminin gelişi yeryüzünün cennet olmasına, bağ ve bahçelerin güllerle, çiçeklerle dolmasına, bülbülün güzel nağmeler söylemesine, ağaçların güzelleşmesine yer verilerek anlatılmıştır. Bahar mevsiminin yeryüzünü bu şekilde süslenmesiyle birlikte ellere kadehler alınmış ve eğlence meclisleri oluşturulmuştur.

Nev-bahâr irdi halleti'l-berekât

Yiryüzi oldı ravzatü'l-cennât (Ahmedî)[110]

(İlkbahar geldi haller bereketlendi. Yeryüzü cennet bahçesi oldu.)

Bahar mevsimi gelince insanların hareketlerinde bereketlenmeler yaşanmıştır. Kış mevsiminin soğuğundan insanların hareketlerinde donukluk, durgunluk mevcutken bahar mevsiminin gelişiyle birlikte canlanmalar meydana gelmiştir. Kış mevsiminin zorlu şartlarında dışarı çıkamayan insanlar bahar mevsimiyle birlikte güneşin çıkmasıyla bağa, bahçelere gezintiler düzenlemişlerdir. Bunun yanında baharın gelişiyle yeryüzü adeta cennet gibi güzelliklerle süslenmiştir. Türlü çiçek ve güllerin açması, yeryüzünün çimenlerle kaplanması, ağaçların çiçeklenip ardından yemyeşil yapraklara bürünmesi, her yeri saran hoş kokular, kuş cıvıltıları ve huzur veren su sesleri gibi pek çok güzelliklerden dolayı bahar mevsimiyle cennet arasında bağlantı kurulmuştur.

Ra'd sûr urdı vü yir altından

Baş götürdi girü mevât-ı nebât (Ahmedî)[111]

---

[109] K 54/25, s. 136
[110] K 13/1, s. 39

(Gök gürlemesi kargaşa çıkardı ve yer altından bitki ölüleri tekrar baş çıkardı.)

Beyitte kıyamete telmih yapılmıştır. İlk sûrun üflenmesiyle ahiret hayatının başlaması, ikinci sûrun üflenmesiyle birlikte tekrar dirilme yaşanacağı bilinmektedir. Beyitte de kış mevsiminin gelişiyle birlikte tabiatın çürüyerek toprağın altına karışması ve baharın gelişiyle ölen bitkilerin tekrar yeşillenmesi, tabiatın canlanması kıyametten sonra dirilmeyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Mevsüm-i bezmdür girü ki oldı

Gül ü sebze-y-le yir yüzi cennât (Ahmedî)[112]

(Eğlence mevsimidir ki tekrar gül ve yeşillikle yeryüzü cennet oldu.)

Kış mevsiminin ardından bahar mevsiminin gelişiyle tabiat canlanmış ve tazelenmiştir. Bağ ve bahçelerde çeşitli güller, çiçekler açmıştır. Bu güzel zamanlar eğlencelerle geçtiği için eğlence zamanı olarak adlandırılmıştır. Beyitte baharın gelişiyle süslenen yeryüzünün cennete benzetilerek kullanıldığı görülmektedir.

Getür câmı ki irdi ‘îd ü nev-ruz

Çiçekden yir yüzi pür-zîb ü ferdür (Ahmedî)[113]

(Kadehi getir ki bayram ve nevruz geldi. Yeryüzü çiçeklerden süs ve gösterişle doldu.)

Beyitte Nevruz’un ve bahar mevsiminin gelişiyle birlikte havalar ısınmasına, yeryüzü çeşitli çiçeklerle ve güllerle süslenmesine yer verilmiştir. Bu güzellikler karşısında gezinti yerlerinde eğlenceler düzenlenerek ellere kadehler alınmıştır.

‘İd ü bahâr irdi gül bitdi vü şükûfe

Bülbül nevâsı toldı gül-şende uş mahâfil (Ahmedî)[114]

(Bayram ve bahar geldi, çiçekler ve güller çıktı. Gül bahçesinde, şu toplantı yerlerinde bülbülün nağmesi doldu.)

---

[111] K 13/4, s. 39
[112] K 13/19, s. 41
[113] K 33/10, s. 89
[114] K 53/40, s. 133

Nevruz Bayram'ının ve bahar mevsiminin yeryüzüne gelişinin ardından bağ, bahçe, ova ve dağlar çeşitli güller, çiçeklerle dolmuştur. Gül bahçesinde sevgilisi olan gülün canlanıp tazelendiğini gören bülbül burayı nağmeleriyle güzelleştirmiştir.

Nev-bahâr oldı açıldı gülleri gülşenlerin

Zann idersin kâleb-i dehre müceddid cân gelür (Çeşm-i Âfet Hanım)[115]

(İlkbahar oldu ve gül bahçelerinin gülleri açıldı. Dünyanın bedenine yenilendiren can gelir zannedersin.)

Bahar mevsiminin gelişiyle tabiat canlanıp tazelenmiştir. Bağ, bahçe ve yeryüzünün diğer her yerinde rengârenk çiçekler ve güller çıkarak tabiat can bulmuştur. Beyitte bahar mevsiminin gelişi, yeryüzünün canlanması olarak nitelendirilmiştir.

Berü sun sâki ol camı bugün kim nev-bahâr irdi

Ki yiryüzi olup-durur harîr ü zer-nigâr andan (Ahmedî)[116]

(Sâkî, o kadehi bu yana sun bugün ikbahar geldi. Ki ondan dolayı yeryüzü ipekli ve altın işlemeli elbise giydi.)

İlkbahar geldiğinde yeryüzünün çimenlerle kaplanması ve üzerinin çeşitli renklerde türlü çiçekler, güllerle dolması ipekli ve altın işlemeli kumaşa benzetilmiştir. Yeryüzünün büründüğü bu güzelliklerle birlikte eğlence zamanı da gelmiştir. Beyitte bahar mevsiminin yeryüzünü gösterişli bir şekilde süslemesine ve eğlence zamanının başlamasına değinilmiştir.

Bir cûybâr-ı mihr ü vefâyin zemânede

Evvel bahâr geldi bulanık değil miyem (Hayâlî Bey) [117]

(Şu an bir vefa ve sevgi ırmağıyım. İlkbahar geldi bulanık değil miyim?)

Kış mevsiminin bitişi ve bahar mevsiminin gelişiyle yeryüzündeki karlar eriyerek akarsulara akışır. Bundan dolayı akarsular bulanık akar. Âşık, ilkbahar mevsiminde bulanık akan akarsularla kendi durumu arasında benzerlik kurmuştur. Beyitte ilkbahar mevsimiyle ilgili akarsuların bulanık akmasına yer verilmiştir.

---

[115] G 35/2, s. 160
[116] K 66/9, s. 166
[117] G 374/3, s. 219

Erişdi fasl-ı bahâr u güşâdî-i ezhâr

Hezâr müjde ola ‘andelîb-i zâra hezâr (Hanyalı Nûrî)[118]

(Bahar mevsimi geldi ve ağaçlar güzelleşti. İnleyen bülbüle binlerce müjdeler olsun.)

Kış mevsiminin ardından baharın gelişiyle birlikte ağaçlar önce rengârenk çiçekler açmış ve ardından yemyeşil yapraklara bürünmüşlerdir. Bağ ve bahçeler ise türlü çiçek ve güllerle süslenmiştir. Uzun zamandır güllerin açılmasını bekleyen bülbüle bu sevinçli haber verildiğini görmekteyiz.

Fasl-ı bahâr ‘âlem-i hâki cinân eder

Feyz-nümâ yeniden anı gülsitân eder (Hanyalı Nûrî)[119]

(Bahar mevsimi yeryüzünü cennet eder. Yeniden bereketlendirerek onu gül bahçesi eder.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte yeryüzünün yeşillenmesi, ağaçların tomurcuklanması, bağ ve bahçelerde çeşitli çiçekler, güller açması şair tarafından cennete benzetilerek ifade edilmiştir. Beyitte bahar mevsimi bolluk ve bereket mevsimi olarak görülerek cennetle ilişkilendirilmiştir.

Yine evvel bahârile tarâvet-yâb olup ‘âlem

Cemâd-ı köhne vü eşçâr-ı mürde buldular cânı (Hanyalı Nûrî)[120]

(Yine ilkbaharla dünya tazelendi. Yıpranmış ve ölü ağaçlar can buldular.)

Kış mevsiminde soğuktan yıpranan bitkiler, don tutan ağaçlar bahar mevsiminin gelişinin ardından yeniden canlanıp tazelenmiştir. Yeryüzünde karların altında kalan pek çok şey baharla birlikte tekrar can bulmuştur.

Geldi bahâr u oldı müzeyyen gül ü riyâz

Ser-sebz tâzedür leb-i cûy u leb-i hıyâz (Ahmedî)[121]

(Bahar geldi, gül ve bahçeler süslendi. Irmakların ve havuzların kenarları yemyeşil tazedir.)

---

[118] K 6/1, s. 230
[119] K 28/1, s. 302
[120] K 39/3, s. 329
[121] G 313/1, s. 411

Beyitte baharın gelişiyle birlikte bağ ve bahçelerin çeşitli çiçeklerle, güllerle süslenmesine yer verilmiştir. Aynı zamanda ırmakların ve havuzların kenarları yemyeşil, taze çimenlerle süslenmiştir.

Nev-bahâr oldı girü bâg-ıla büstânı görün

Nice ser-sebz-duru tâze gül-istânı görün (Ahmedî)[122]

(Tekrar ilkbahar geldi bağla bostanı görün. Taze gül bahçesini görün, nasıl yeşilliktir.)

Mevsimler döngüsel olarak birbirini takip etmektedirler. Beyitte her sene olduğu gibi bahsi geçen sene içerisinde bahar mevsiminin yeryüzüne geldiğine yer verilmiştir. Baharın gelmesiyle birlikte bağ ve bahçeler türlü renkte ve çeşitte çiçekler, güllerle süslenmesi yönüne değinilmiştir.

Nev-bahârun makdeminden geşt-i gülşendür murâd

İ'tidâl-i fasldan âsâyiş-i tendür murâd (Nâbi)[123]

(İlkbaharın gelişinden isteğim gül bahçesi gezintisidir. Mevsimin ılık olmasından isteğim vücudumun rahatlığıdır.)

Nâbi, bahar mevsiminin gelişi karşısında gül bahçelerine gezintiler yapmayı istemiş ve ılık olan bu mevsimde vücudunu rahatlatmayı amaçlamıştır.

İrdi bahâr oldı müzeyyen girü çemen

Gevher saçar hevâ-bü-hevâ nâfe-i Hoten (Ahmedî)[124]

(Bahar mevsimi geldi yine çimenlik süslendi. Hava Hoten ahusunun miskini saçar.)

Bahar mevsiminin gelişiyle çimenlikler yemyeşil olmuştur ve üzeri rengârenk çiçeklerle, güllerle süslenmiştir. Bu çiçeklerin ve güllerin kokuları etrafa güzel kokular yaymıştır. Şair, bahar mevsiminde oluşan bu kokuyu Hoten ahusunun miskine benzetmiştir.

[122] G 368/1, s. 438
[123] G 51/1, s. 495
[124] G 524/1, s. 517

Hâk-i siyeh ne turfe heveskâr pîrdür

Kim her bahâr giydügi tâze alacadur (Nâbi)[125]

(Siyah toprak ne yaşlı hevesli bir pirdir ki her bahar giydiği taze alacadır.)

Siyah renkli toprak, her bahar mevsiminde pamuklu, yumuşak "birkaç renkli iplikten yapılmış dokuma" kumaş olan alaca giymektedir.[126] Bahar mevsimi geldiği zaman yeryüzünün yeşil çimenlerle kaplanması, rengârenk çiçeklerin ve güllerin açılması, tabiatın canlanması yaşlı bir pîrin karışık renklerde hırka giymesine benzetilmiştir.

Nevbahâr oldı çemen-pûş oldı sahrâlar yine

Cilve itdi seylâsâ serde sevdâlar yine (Nâbi)[127]

(İlkbahar oldu yine kırlar yeşillenip çimenlerle kaplandı. Yine kafalarda sevdalar sel gibi göründü.)

Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte yeryüzü yemyeşil çimenlerle kaplanmıştır. Havaların ılık olmasıyla gezinti yerlerinde eğlenceler düzenlenmektedir. Sevgili de köşkünden çıkarak bu eğlencelere katılmıştır. Âşık, diğer mevsimler sevgilinin dışarı çıkmasını arzuladığından bahar mevsiminin vesilesiyle sevgiliyi görmüş ve aşkı daha da artmıştır.

Bahâr geldi yine deste câm alınmaz mı

O gonceden bu havâlarda kâm alınmaz mı (Nâbi)[128]

(Bahar geldi yine ele kadeh alınmaz mı? Bu havalarda o goncadan umulan ve istenen alınmaz mı?)

Baharın gelişiyle havalar ılımış, gezinti yerleri güzelleşmiştir. Bu güzel havaları gezinti yerlerinde şaraplar içerek değerlendirmek gerekmektedir. Divan şiirinde gonca genellikle sevgilinin dudağına benzetilerek kullanılmaktadır. Nâbi, baharın gelişiyle sevgilinin dışarı çıkıp gezinti yerlerine uğrayacağını bildiği için goncanın onunla konuşmasını ya da bir kez bile olsa öpmesini beklemektedir.

İncelenen beyitlerden hareketle ilkbaharın gelişiyle yeryüzünün çimenlerle kaplanmasına, çeşitli çiçeklerin ve güllerin açmasına, ağaçların güzelleşmesine, ırmakların ve havuzların kenarlarının çimenlerle süslenmesine, havaların ılık olması yer verilmiştir. Bunun yanında Ahmedî "Yiryüzi oldı ravzatü'l-cennât", "Gül ü

[125] G 160/4, s. 581
[126] TDK, "Alaca" (Erişim 26 Nisan 2022).
[127] G 716/1, s. 996
[128] G 869/1, s. 1112

sebze-y-le yir yüzi cennât" mısralarında bahar mevsiminde ortaya çıkan gösterişten ve güzelliklerden dolayı cennetle ilişkilendirerek kullanmıştır.

2.6.1 Gül Mevsimi

Bahar mevsimi farklı isimlerle de anılmıştır. Bunlardan ilki gül mevsimidir. Bahar mevsimi denildiğinde çeşit çeşit, renk renk güller akla gelmektedir. Bu ilişkiden kaynaklı olarak bahar mevsiminin anlamını karşılayacak şekilde gül mevsimi tabirinin kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen beyitlerin çoğunda gül mevsimiyle şarabın yan yana kullanıldığı dikkat çekmiştir.

Mevsüm-i güldür şehâ gül-zâr içinde oturup

Câm-ı gül-gûn virsün elüne nigâr-ı gül-'izâr (Ahmedî)[129]

(Ey padişah! Gül mevsimidir gül bahçesi içinde oturup gül yanaklı sevgili eline gül renkli şarap versin.)

Gül mevsiminin gelmesiyle bağ ve bahçeler çeşitli renkte güllerle dolmuştur. Aynı zamanda bu gösterişli yerlerde gezintiler düzenleyip eğlenceler yapılmaktadır. Düzenlenen bu meclislerin vazgeçilmezi ise şaraptır. Bu mevsimde içilen şarap çok lezzetli gelmektedir. Böyle güzel mevsimde herkesin dışarı çıkmasıyla birlikte sevgili de gezinti yerlerine ayak basmıştır. Âşık, gül bahçesinde oturmakta ve gül yanaklı sevgilinin elinden gül renkli kırmızı şarabın lezzetli tadını çıkarma isteğinde bulunmaktadır.

Gül mevsiminde bâdeye fetvâ dilerse halk

Eknâf-ı dehre bir nice allâmeyi dağıt (Hayâlî Bey)[130]

(Halk, gül mevsiminde şaraba fetva isterse pek çok âlimi dünyanın öbür ucuna dağıt.)

Gül mevsiminin gelmesiyle birlikte gül bahçelerinde çeşitli türde ve güzellikte güller açılmıştır. Havanın ılık olması ve görsel açıdan en güzel zamanlar olan bu mevsimde halk, içilen şarabın uygunluğu hakkında âlimlerden fetva istemektedir. Âlimler böyle güzel zamanda şarabın uygun olmadığını söylememek için dünyanın çeşitli uçlarına dağılmışlardır. Beyitte gül mevsiminin gelmesiyle birlikte eğlence zamanının da geldiği görülmektedir.

[129] K 25/66, s. 75
[130] G 32/4, s. 100

Ey Hayâli devr-i haddinde lebin vasf eyle kim

Mevsim-i gül erdi şimdi sohbet-i mül vaktidir (Hayâlî Bey)[131]

(Ey Hayâlî, sevgilinin görüldüğü vakit dudağının güzelliklerini söyle ki gül mevsimi geldi şimdi şarap sohbeti vaktidir.)

Gül mevsiminin gelmesiyle birlikte sevgili gezinti yerlerine çıkacaktır. Âşık ise sevgilinin yüzünü bu zamanda uzaktan bile olsa görebilecektir. Beyitte kendine seslenen şair, gül mevsiminde sevgilinin yüzünün göründüğü zaman dudaklarının övülmesi gerektiğini çünkü işret zamanında sevgilinin güzel dudaklarıyla şarap içeceğine yer vermiştir.

Ahmedî ‘âşıklara gül mevsüminde bâdeden

Tevbe itmek bâddur estagfiru’llahe’l-‘azim (Ahmedî)[132]

(Ahmedî, âşıklara gül mevsiminde şaraptan “Şânı pek yüce olan Allah’tan bağışlanmamı diliyorum.” diye tövbe etmek boştur.)

Gül mevsiminde âşıklar da eğlence meclislerinde yerini almışlardır. Âşıklar gül meclisinde şaraptan “Şânı pek yüce olan Allah’tan bağışlanmamı diliyorum.” diyerek tövbe etseler dahi bu dua rüzgâr gibi gelip geçicidir. Çünkü gül mevsiminde ne kadar tövbe etseler dahi şaraba karşı dayanamayıp ellerine kadehleri tekrar alacaklardır. Beyitte gül mevsiminde edilen tövbenin tutulamayacağına yer verilmiştir.

Gussa-i ferda içün kim der sana endişe çek

Bir semen ruhsarı bul gül mevsiminde ayşa çek (Hayâlî Bey)[133]

(Gelecek kaygısı için ki sana endişe çek der. Bir yasemin yüzlü bul ve gül mevsiminde eğlence sür.)

Gül mevsiminde rindler de kendilerini eğlence meclisinde bulmuşlardır. Bu dönemlerde geleceği için endişelenen zahid gece-gündüz ibadet etmektedir. Bu durumu gören rind, geleceği bırakıp şu anın keyfini yasemin yüzlü sevgili bularak zevk ve safa içinde geçirmesini zahidten istemektedir. Bu beyitte gül mevsimi, rind ve zahid açısından ele alındığı görülmektedir.

[131] G 144/5, s. 138
[132] K 61/15, s. 151
[133] G 295/1, s. 191

Gül mevsüminde içmeyenün câm-ı lâle-reng

Hakkâ ki gönli lâleden ola siyâh-ter (Ahmedî)[134]

(Gül mevsiminde lâle renkli kadeh içmeyenin gönlü çok siyahtır.)

Gül mevsiminde kırmızı renkli kadehi içmeyenlerin gönlü lâlenin ortasındaki siyahlığa benzetilmiştir. Gül mevsimi geldiğinde bu zamanı değerlendirmeyip eğlenmeyen özellikle şarabı eline almayanlar eleştirilmiştir. Bu eleştiriyi en başta rind yapmaktadır. Rind, bu mevsimde kırmızı şarabı ele almayıp eğlenmeyenleri eleştirir. Onların gönlünü ise dışarıdan çok güzel gözüken ama içine bakıldığında siyahlığını gösteren lâleye benzetir.

Gül mevsimidür ko tevbeyi kim

Bir kez dahı ola tevbe nâ-çâr (Ahmedî)[135]

(Gül mevsimidir ki tövbeyi bırak ve bir kez dahi tövbe çaresizdir.)

Gül mevsimi geldiği zaman gezip eğlenmeli ve elden şarabı düşürmemek gerekmektedir. Böyle bir zamanda şaraba tövbe etmek yerinde olmayacaktır çünkü tövbe edilse bile ele tekrar o lezzetli şarap alınacaktır. Gül mevsimini eğlence ve şarap olmadan düşünmek imkânsızdır. Böyle bir durumda da tövbe etmenin çözümü yoktur. En doğru olanı ise gül mevsimini eğlence ve şarapla geçirmektir.

Bülbül-sıfat güşâde-dil ola kim revâ degül

Gül mevsüminde gonca bigi dutmag inkibâz (Ahmedî)[136]

(Bülbül gibi gönlü şen ol ki uygun değil. Gül mevsiminde gonca gibi gönül darlığı tutmaz.)

Gül mevsimi geldiğinde güller açılmıştır ve bülbül diğer mevsimler boyunca beklediği gülüne kavuşmuştur. Bülbül, gülün güzelliğinden ve ona olan aşkından dolayı perişan bir şekilde sürekli inlemektedir. Bu nedenle gönlü neşeli değildir. Gonca ise bülbüle gönül vermediğinden yani aşkın ne olduğunu bilmediğinden dolayı gönül darlığı çekmez. Divan şiirinde gonca genellikle sırları barındıran ağza benzetilir. İlerleyen günlerde yapraklarını açacağı için sırlarını da ortaya dökmüş olacaktır. Aynı zamanda bundan dolayı da gönül darlığı çekmeyeceği düşünülebilir.

---

[134] G 236/6, s. 371
[135] G 274/8, s. 392
[136] G 313/2, s. 411

Elünden koma lâle bigi sâgar

Ki gül faslından ol-durur muvafık (Ahmedî)[137]

(Lâle gibi kadehi elinden bırakma ki gül mevsiminde o uygundur.)

Lâle genellikle divan edebiyatında şekil bakımından kadehe benzetilmiştir. Gül mevsiminde lâle gibi olan kadehin elden asla bırakılmaması gerektiği ve gül mevsimine bunun yakışacağı söylenmiştir. Beyitte gül mevsimine yakışır şekilde bu zamanın şarapla geçirilmesi anlatılmaktadır.

Bahar mevsiminin gelişiyle bağ ve bahçelerde çeşitli güzellikte güller açılmıştır. Yeryüzünü süsleyen bu gösterişli dönem, incelenen şairler tarafından "gül mevsimi" olarak ifade edilmiştir. Gül mevsimi başlığı altında toplanan beyitlerin çoğunda gül mevsimiyle birlikte şarap ve eğlencenin de birarada kullanılması dikkat çekmiştir.

2.6.2 Gül Vakti

Bahar mevsiminin farklı isimlerle anılmasına değinmiştik. Bunlardan ilki gül meysimi ifadesiydi. Bu başlık altında bahar mevsiminin gül vakti anlamına gelecek şekilde kullanımı incelenecektir. Gül vakti, kış mevsiminin ardından tabiatın canlanmasıyla her bir yanı güller ve bu güllerin güzel kokuları sarmıştır. Bu zaman dilimi ise gül vakti olarak anılmıştır. İncelenen beyitlerin çoğunda gül vaktinin şarap ve eğlence zamanıyla birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir.

Dağlar yaksam aceb mi sineme gül vaktidir

Nâle vü feryâd edersem nola bülbül vaktidir (Hayâlî Bey)[138]

(Gül vaktidir göğsümü dağlasam şaşılmaz. İnleyip feryat edersem nolur bülbül vaktidir.)

Gül mevsiminin gelmesiyle birlikte herkes gezinti yerlerine dostlarıyla eğlenceye çıkmıştır. Sevgili de bu güzel havalarda gezinti yerlerinde salınarak yürümektedir. Âşık ise sevgiliyi bir defa görmek umuduyla bu yerlerde dolanmaktadır. Sevgiliyi gören âşık, onun güzelliğiyle kendinden geçmiş ve yüreği dağlanmıştır. Dâğ; ilk anlamıyla vücudun kızgın demirle işaretlenmesini ifade ederken mecaz olarak aşk, keder gibi çeşitli duygulardan kaynaklı içe içleyen yara olarak kullanılmaktadır.[139] Aynı şekilde bülbülde âşık gibi kırmızı güle olan aşkından dolayı inlemektedir. Âşık ile bülbülün, bu güzelliklerle dolu mevsimde ne kadar perişan olduğu anlatılmıştır.

[137] G 336/6, s. 423
[138] G 144/1, s. 138
[139] Kubbealtı Lugati, "Dâğ" (Erişim 20 Haziran 2022).

Gül vaktidür benefşe bigi cân dimâgını

Câm-ı şarâb-ıla tolu müşg ü gül-âb it (Ahmedî)[140]

(Gül vaktidir can aklını menekşe gibi, şarap kadehiyle dolu misk ve amber kokusu et.)

Gül mevsimi geldiği zaman akıllar, menekşenin aklı gibi şarap kadehleriyle ve güzel kokularla doldurulmalıdır. Menekşe, divan şiirinde sevgilinin saçlarının kokusuyla ilişkilendirilmiştir. Âşıkların akılları sevgilinin güzel kokulu saçlarındadır ve ellerinde daima şarap kadehleri vardır. Âşıklar için gül vaktinin sürekli bir biçimde bu şekilde geçtiği anlatılmıştır.

İmdâd eyle çünki vakt-i gülgür

Hoş demdi dem şarâb-ı müldür (Nigârî)[141]

(Çünkü gül vaktidir yardım et. Kırmızı şarap zamanı hoş zamandı.)

Gül vakti geldiği zaman kırmızı şarap elden düşürülmeden eğlencelerle karşılanması gerekir. Çünkü bu vakitlerin ömrü kısadır ve gül vaktine layık bir şekilde davranılmalıdır. Böyle bir zamanda tövbe etmek olmaz bu nedenle Allah'tan merhamet istenilmiştir. Çünkü bu vakitler kırmızı şarap ve eğlence için en güzel zamanlardır.

Gül vakti geldi uş geçürgil hoş geçer dem şöyle kim

Bu devr içinde lâle-veş elden piyâle düşmesün (Ahmedî)[142]

(Gül vakti geldi şu engeli aşıp kurtul ki zaman hoş geçer. Bu vakit içinde lâle gibi elden kadeh düşmesin.)

Gül vakti geldiği zaman kederlerden, sıkıntılardan uzak durmak daha iyidir. Bu vakti güzel değerlendirip eğlenmek, gezmek ve şarabı elden düşürmemek gerekir. Divan şiirinde kadeh genellikle şekil yönünden lâleye benzetilmiştir. Lâleye benzeyen kadeh hiçbir zaman elden bırakılmamalıdır. Çünkü gül vaktine yakışan budur.

Gül vakti, dönemsel olarak bahar mevsiminin gelişiyle birlikte bağ ve bahçelerin rengârenk güllerle kaplanmasını ifade etmektedir. İncelenen divanlarda gül vaktinin gül mevsimine göre daha az kullanıldığı tespit edilmiştir. Gül mevsiminde olduğu

[140] G 75/7, s. 255
[141] Ms 3/94, s. 596
[142] G Z 14/5, s. 625

gibi gül vakti ifadesiyle de genellikle şarap ve eğlenceyle birarada kullanıldığı fark edilmiştir.

2.7 Bahar Mevsiminde Cünûnluk

İncelenen şairler bahar mevsiminin genellikle olumlu yanlarından bahsetmişlerdir lakin az olmasıyla birlikte olumsuz yanları da mevcuttur. Kış mevsiminin soğukları, şiddeti ve insan hayatına kattığı zorlukların ardından bahar mevsiminin gelişiyle birlikte sevgililerin gezinti yerlerine çıktıkları görülür. Âşıklar da sevgililerini görmek için bu gezinti yerlerini ziyaret etmişlerdir. Sevgililerin salınarak nazlı ve işveli şekilde yürümeleri, sevgililerin rakiplerle eğlenmeleri ve sevgililerin saçının güzel kokusunun bahar rüzgârı tarafından getirilmesi sonucunda âşıklar akıllarını kaybederler ve deli, divane olarak anılırlar. Bundan dolayı bahar mevsimi âşıklar arasında cünûnluğun yaygınlaştığı dönem olarak şiirlerde yer almıştır.

Nice âkilleri mecnûn eder fasl-ı bahâr amma

Seni her gördüğümce bâ'is-i zevk-i cünûnumsun (Hayâlî Bey)[143]

(Bahar mevsimi pek çok akıl sahiplerini delirtir ama seni her gördüğümde delilik zevkimin sebebisin.)

Bahar mevsimi geldiğinde hava, bir önceki mevsime göre büyük değişiklere uğramıştır. Oluşan hava değişimi sonrasında insanlar psikolojik olarak kendilerini iyi hissetmemektedirler. Âşıkta bu duruma değinerek bahar mevsimi geldiği zaman kendi deliliğinin sebebinin sevgili olduğunu belirtmiştir. Çünkü bahar mevsiminin gelişinin ardından sevgili bağ ve bahçelere gezintilere çıkmış, eğlencelere katılmıştır. Âşıkta mevsimlerdir beklediği sevgili görünce kendinden geçip delirmiştir. Beyitte âşığın deli olmasının nedeni hüsn-i ta'lil yoluyla açıklanmıştır.

Bizümle ey hıred âmâdesin vedâ'a yine

Hurûş-ı kâfile-i nev-bahârı biz bilürüz (Nâbi)[144]

(Ey akıl, bizimle vedaya yine hazırsın. İlkbahar kafilesinin coşkunluğunu biz biliriz.)

Şair, bahar mevsiminin gelişiyle birlikte coşkunluğun arttığına değinmiştir. Havaların ısınması, bağ ve bahçelerin güzelleşmesiyle âşıklar sevgililerini her an görme umuduyla akıllarını kaybetmişlerdir. Beyitte bahar mevsiminde coşkunluğun fazlalaşmasına ve âşıkların akıllarını kaybederek divane olmalarına yer verilmiştir.

[143] G 403/3, s.229
[144] G 291/7, s. 675

Geldükçe nakd-ı hûşumızı sarf ider gider

Çokdur bizüm muhâsebemüz nev-bahâr ile (Nâbi)[145]

(Geldikçe akıl sermayemizi tüketir gider. İlkbahar ile hesaplaşmamız çoktur bizim.)

Bahar mevsimiyle âşık arasında bir hesaplaşma söz konusudur. Bahar mevsiminde akıl sermayesinin harcandığı yani aklın biriktirdiklerinin uçup gittiğini görmekteyiz. Beyitte bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte âşığın aklını kaybetmesine değinilmiştir.

Bahar mevsimi genellikle yeryüzüne ve tabiata güzellikler getirmiştir. Bu gösteriş karşısında insanlar, sevgililer neşelenerek kederlerini ve sıkıntılarını unutmuşlardır. Çoğunlukla olumlu unsurlarla anılan ve ilişkilendirilen bahar mevsiminde âşıkların dertli olduğu tespit edilmiştir. Bu başlık altında incelenen beyitlerde cünûnluk sadece âşıklarda görülmüştür.

2.8 Bahar Mevsiminin Tasviri

Bahar mevsiminin gelişi yeryüzünde pek çok değişiklik yaratmıştır. Yeryüzü çimenlerle, ağaçlar yapraklarla kaplanmıştır. Her yer rengârenk ve çeşit çeşit çiçekler, güllerle dolmuştur. Irmaklar geçtiği yerleri sulayarak akmaktadır. Rüzgâr her çeşit güllere, çiçeklere dokunarak estiği için güzel kokulara bulanarak bu kokuları her yere yaymıştır. Böylesine güzellik oluşturan görselin incelenen şairler tarafından işlenerek beyitlerinde yer verdiği tespit edilmiştir. Beyitlerde çimenliğin yemyeşil olması cennet elbisesiyle ilişkilendirilmiş, goncanın kırmızı gömlek giymesine ve lâlenin kaftan giymiş olmasına değinilmiştir. Gül bahçesinde ise kısa ömrü olan goncanın kederlenmesine gülen nar karşımıza çıkmaktadır. Irmakların coşkun akmasının yanında ağaçların gölgelik oluşturması, bahçe aralarında akan çeşme sularının Kevser'e benzetilmesi ve ırmakların kıvrımlı yolları gül yaprağının çizgileriyle ilişkilendirilerek beyitlerde yer verilmiştir.

Sebz olmış hülle-pûş u gonca-gül-gûn pîrehen

Şâh-ı gül gûher-nisâr u lâle yâkût-ı kabâ (Ahmedî)[146]

(Çimenlik cennet elbisesi ve gonca gül renkli gömlek giymiş. Gül şahı cevher saçar ve lâle kırmızı kaftan giymiş.)

Çimenlik cennet elbisesi gonca ise gül renkli gömleğini giymiştir. Güllerin şahı cevher saçmaktadır ve lâle yakut renkli kaftanına dolanmıştır. Bu beyitte bahar mevsimi ortamının yoğun bir şekilde tasvirinin yapıldığını görmekteyiz. Baharın gelişiyle birlikte yeryüzü yemyeşil çimenlerle kaplanmıştır ve bu görsel cennet elbisesi giymiş hurilere benzetilmiştir. Bahçelerdeki goncalar üzerlerine kıpkırmızı

[145] G 738/2, s. 1013
[146] K 7/3, s. 25

gömleklerini giymişlerdir. Burada goncaların kırmızı renkli olması onların gömlek giymiş olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bahçenin başka tarafında ise güllerin şahının cevher saçtı görülmektedir. Cevher saçılmasıyla kastedilen seher vakti yağan çiy taneleridir. Çiy tanelerinin damlalar halinde güllerin şahının üzerinde bulunması ve güneş ışınlarının çiy tanelerine vurmasından kaynaklı parlak olması onların birer mücevhere benzetilmesine yol açmıştır. Bundan dolayıdır ki güneş ışınlarının güllerin şahına değmesiyle birlikte güllerin şahı göz alıcı bir şekilde parlamaktadır. Çünkü güllerin şahının diğer güllerden farklı olarak gözükmesi gerekir. Ardından lâlenin kırmızı renkli bir kaftan giydiğini görmekteyiz. Lâle denildiği zaman akıllara kırmızı renkli yukarıya çanak şeklinde uzanan yapraklar gelmektedir. Bu nedenle lâlenin kaftan giymesi olağandır. Kaftanın omuzlardan dar olması ve aşağıya bollaşarak inmesi lâlenin görüntüsüyle bağlantı kurulmuştur. Beyitte yeryüzünün yemyeşil çimenlerle kaplanması, goncanın kıpkırmızı olması, güllerin şahının üzerinin çiy taneleriyle dolu olması ve lâlenin kırmızı renkli zarifliğiyle bahçede durmasının tasvirinin yapıldığı görülmüştür.

Cennet-i ‘Aden oldı gül-zâr âb-ı kevser cûyibâr

Ebr lü’lü-yi ‘Aden saçdı vü yil müşg-i Hıtâ (Ahmedî)[147]

(Gül bahçesi cennet, ırmak Kevser suyu oldu. Bulut Aden incisini ve yel Hıtâ’nın miskini saçtı.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte yeryüzünün değişmesini anlatan bu beyitte cennet ve cennet unsurlarıyla bahar mevsiminin ilişkilendirildiği görülmektedir. Gül bahçesi, cennetin en yüksek mevkisi olan Aden cennetine gül bahçesinde akan ırmaklar ise cennetteki ırmakların kaynağı olan Kevser suyuna benzetilmiştir. Bulutlardan düşen damla taneleri ışıltılı ve parlak oluşundan dolayı Aden incisi olarak kullanılmıştır.[148] Aden; Yemen’de bulunan içinden inci çıkarılan bir şehirdir.[149] Bahar bulutundan düşen damlalar incilerin en kalitelileriyle bağdaştırılmıştır. Rüzgâr ise Hıtâ şehrinin miskini saçmaktadır. Hıtâ/Hoten şehri ahularının göbeklerinde bulunan miskleriyle ve bunların güzel kokularıyla ünlüdür. Bahar rüzgârının kokuların en iyisi olan Hıtâ miskini etrafa yaydığını görmekteyiz. Beyitte gül bahçesinin güzelliğini belirtmek için Adn bahçesiyle ve ırmakların dolup taştığını ifade etmek için Kevser ırmağıyla ilişkilendirilmiştir. Bu mevsimde yağan yağmurların ışıltısı inciye ve rüzgârının güzel kokusu miske benzetilmiştir.

[147] K 7/4, s. 25
[148] Yavuz, “Adn”.
[149] Yavuz, “Adn”.

Bu kadar ‘ömr içün goncayı dil-teng görüp

Sahn-ı gülşende eder ağız açıp hande enâr (Hayâlî Bey)[150]

(Bu kadar ömür için goncayı kederli gören nar, gül bahçesininde ağzını açarak güler.)

Goncanın bahar mevsimi sürecinde kısa bir ömre sahip olması karşısında narın, bu duruma gülerek baktığını görmekteyiz. Nar meyvesi, alt kısmının zikzaklı iniş çıkışlardan oluşmasıyla gülen ağza benzetilmiştir. Beyitte gül bahçesinde bulunan goncanın kısa bir ömrü sıkıntılı, kederli geçirmesi karşısında narın gülerek karşılık verdiği anlatılmıştır.

Nice kim bâg ehline neşv ü nemâ vire bahâr

Nice kim bezm-i çemende gezdüre micmer nesîm (Mesîhî)[151]

(Bahar, nasıl ki bahçe sahiplerine gelişme ve büyüme verir. Nesîm, nasıl ki çimenlik meclisinde buhurdanlık gezdirir.)

Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte bağ ve bahçelerde canlanma ve tazelenme meydana gelmiştir. Çeşitli türde ve renkte çiçekler, güller açılmış; yeryüzü çimenlerle kaplanmıştır. Ağaçlar tomurcuklanıp çiçekler açmış ve ardından yapraklara bürünmüşlerdir. Irmaklar gül bahçelerindeki bitkileri sulayarak akmaktadır. Nesîm rüzgârı çiçeklerden ve güllerden topladığı kokuları çimenliklerde buhurdanlık gibi dolaştırırarak bu güzel kokuları yaymaktadır. Beyitte baharın gelişiyle yeryüzünün değişime uğradığı anlatılmıştır.

Tûtîye benzer reyâhîn çevresinde serv-bün

Kevsere benzer riyâzun arasında çeşme-sâr (Ahmedî)[152]

(Reyhanların çevresindeki servilik papağana benzer. Bahçelerin arasındaki çeşme suları Kevser’e benzer.)

Reyhanların çevresinde bulunan servilik papağana ve bahçe aralarından akan çeşme suları Kevser’e benzetilmiştir. Bahçedeki reyhanları çevreleyen servilikler bir papağan gibi konuşmaktadır. Bahar rüzgârı servileri değip onları salladığı zaman servilerin yaprakları sesler çıkarır. Bu durum servilerin bir papağan gibi sürekli konuşmasıyla bağdaştırılmıştır. Aynı zamanda çeşmelerden akan suların bahçelere doğru gitmesiyle cennetin tüm bahçelerinde bulunan Kevser ırmağı arasında

[150] K 2/8, s.29
[151] K 10/31, s. 47
[152] K 25/65, s. 75

benzetme yapılmıştır. Beyitte bahar mevsiminde bahçelerde yetişen reyhanlar, servilerin rüzgârda sallanmasından dolayı oluşan sesler, akan suların bahçeleri dolaşması anlatılmıştır.

Kanda bahsan lâle vü nesrîn-durur hem nesteren

Kanda varsan nergis-i ra'nâ-durur serv ü 'arâr (Ahmedî)[153]

(Nereye baksan lâle, nesrin, yaban gülü görürsün. Nereye gitsen servi, ardıç ağaçları ve iki renkli nergis bulunmaktadır.)

Bahar mevsiminde çeşitli çiçekler toprağın altından baş çıkarmıştır. Burada özellikle lâle, nesrin, yaban gülü ve rengârenk nergis çiçekleriyle dolu çimenliklerden bahsedilmiştir. İnsanlar gezmek için nereye gitse her yerde upuzun serviler ve ardıç ağaçları bulunmaktadır. Beyitte bahar mevsiminde türlü çiçeklerin ve sıra sıra uzun ağaçların bulunmasının tasvirini görmekteyiz.

Her tarafdan çınâr u serv-i sehî

Her yana sünbül-ile behmendür (Ahmedî)[154]

(Her taraftan çınar ve uzun servi görünür, her yana sümbül ile behmendir.)

Bahar mevsiminin gelişinin ardından yeryüzünde değişiklikler meydana gelmiştir. Sonbahar mevsiminde ağaçların yapraklarının dökülmüş ve kış mevsimini yapraksız geçiren ağaçlar bahar mevsimiyle birlikte yeni bir görünüme kavuşmuşlardır. Her tarafı kocaman çınar ağaçları ve yemyeşil iri yapraklara sahip servi ağaçları kaplamıştır. Bunun yanında çimenlerin üzerini mor sümbüller ve behmen çiçekleriyle dolmuştur. Beyitte bahar mevsiminin gelişiyle yeryüzünde yaşanan değişim betimlenmiştir.

N'olırsar anma encâmı siper kılgıl gama câmı

Ki ser-sebz oldı vü tâze çemende bîd ü ispergam (Ahmedî)[155]

(Ne olursun kederi anmayarak kadehi ona kalkan yap ki taze çimende söğüt ve fesleğen yeşil oldu.)

Bahar mevsimiyle birlikte her yer yemyeşil olmuştur. Çimen, toprağın altından tazelenerek çıkmış, bahçedeki söğüt ağaçları yapraklarını yanlara yaymış ve

[153] K 25/63, s. 75
[154] K 32/3, s. 87
[155] K 62/11, s. 152

fesleğenlerin kokuları etrafı sarmıştır. Böyle bir ortamda insan kederini, derdini bir yere bırakıp bu ortama yakışır şekilde eğlenmelidir. Hatta kederin, sıkıntının unutularak şarap kadehinin kalkan olarak kullanılması söylenmiştir. Beyitte bahar mevsiminde yeryüzünün tazelenerek yeşilliğe bürünmesi anlatılmıştır.

Ey dîde açılmış gül gülzâra temâşâ kıl

Seyr eyle çemenzârı ezhâra temâşa kıl (Nigârî)[156]

(Ey göz, gül bahçesinin gülleri açılmış onları seyret ve çimenliği gezip çiçekleri seyret.)

Bahar mevsiminde yeryüzü yemyeşil çimenlerle kaplanmış ve çimenlerin üzerini çeşitli türlerde ve renklerde çiçekler, güller doldurmuştur. Böyle güzel bir görüntünün oluşmasının ardından şair, kendisine seslenerek bu güzel ortamın gezip izlenmesi gerektiğini belirtir. Beyitte gül bahçelerine, gezintilerin yapılmasına, çimenliklere ve çiçeklere yer verilmiştir.

Dîbâ olur ser-âser eger görsen ‘âlemi

Fasl u bahâr u ‘îd ne dem iktirân eder (Hanyalı Nûrî)[157]

(Âlemi görsen tamamen ipekli bir kumaştır. Bahar mevsimi ve bayram ne vakit yaklaşır?)

Nevruz bayramı ve bahar mevsiminin yaklaşmaya başlamasıyla yeryüzünde değişimler yaşanmıştır. Güzellikler sunan gelen bahar mevsimiyle beraber yeryüzü yemyeşil çimenliğe bürünmüştür. Çimenliklerin üzeri çeşitli türlerde ve renklerde çiçekler, güllerle kaplanmıştır. Bu durum dünyanın ipekli bir kumaş giymesiyle açıklanmıştır.

Sebzeler tâze cûylar pür-cûş

Sâye-güster nihâller hem-dûş (Nâbi)[158]

(Taze yeşillikler, coşkun ırmaklar ve gölge oluşturan fidanlar omuz omuzadır.)

Kış mevsiminde toprağın karlarla kaplı olmasının ardından bahar mevsiminin gelişiyle birlikte bu karlar erimiş ve bahar yağmurlarının da eklenmesiyle birlikte ırmaklar sularla dolup taşmıştır. Baharın gelişi yeryüzüne canlılık, tazelik getirerek

[156] G 430/1, s. 256
[157] K 28/6, s. 303
[158] Ms 8/8, s. 417

her yeri yemyeşil çimenlerle kaplamıştır. Havayı ısıtan güneşin karşısında ağaçlar, yan yana sıralanarak dalları gölgelik oluşturmuştur. Beyitte baharla birlikte tabiatın canlanarak yeşillendiğini, ırmakların coşkun bir şekilde aktığını ve ağaçların gölgelikler oluşturduğunu görmekteyiz.

Nesîm ü nev-bahâr u ebr-i ney-sân

Bizedi uş gül ü reyhânla bâgı (Ahmedî)[159]

(Nesîm ve bahar ve nisan bulutu şu bahçeyi gül ve reyhanla süsledi.)

Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte nisan bulutundan yağan yağmurlar tabiatı canlandırmış, bolluk ve bereket getirmiştir. Bunun yanında bahar mevsiminde sıkça kullanılan unsurlardan biri olan nesîm rüzgârını görmekteyiz. Nesîm rüzgârı goncalara hafif bir şekilde dokunmuş ve yaprakların açılmasını sağlayarak gül bahçelerinin güzelliğini ortaya çıkarmıştır. Böylece bağ ve bahçeler güllerle ve reyhan kokularıyla dolmuştur. Başka yönden değinecek olursak divan şiirinde sevgilinin yüzü gülle ve saçı reyhanla ilişkilendirilmektedir. Nesîm rüzgârı, sevgilinin güzel kokulu saçına değmesiyle bağ ve bahçelerin bu kokuyla dolduğu düşünülebilir. Bu mevsiminde sevgilinin gezinti yerlerine uğrayarak eğlendiği bilinir. Sevgilinin bahar mevsimi vesilesiyle bahçelere gezinti amaçlı çıkmasıyla birlikte buralar sevgilinin yüzüyle yani gülle süslenmiştir. Aynı zamanda sevgilinin saçının kokusuna bulanan nesîm rüzgârı, bu kokuyu bahçelere yaymıştır. Bu nedenle bahçeler sevgilinin yüzü ve saçının kokusuyla şenlenmiştir. Beyitte bahar mevsiminin gelişiyle birlikte esen nesîm rüzgârı, nisan bulutu, bahçeleri süsleyen gül ve reyhana değinilerek bahar mevsiminin ortamı anlatılmıştır.

Bâdveş geşt-i çemenzâr idelüm bûlar ile

Akalum gülşene gülberg-sıfat cûlar ile (Nâbi)[160]

(Çimenlikte rüzgâr gibi kokularla dolaşalım ve gül yaprağı gibi ırmaklarla gül bahçesine akalım.)

Bahar mevsiminde güllerin ve çiçeklerin arasında hafifçe dolanan rüzgâr, her yere esebildiği için bu güzel kokuları bünyesinde barındırarak etrafa yaymaktadır. Irmaklar diğer mevsimlere göre bu mevsimde çok daha güzel akmaktadır. Gül yapraklarının çizgileri ırmakların kıvrımlı akış yollarına benzetilmiştir. Beyitte bahar rüzgârının dünyaya güzel kokular yayarak esmesi ve ırmakların kıvrımlı yollar çizip gül bahçelerinin kenarlarından dolanarak akmaları betimlenmiştir.

---

[159] G 708/7, s. 607
[160] Mt 45, s. 1244

İncelenen divanlarda bahar mevsiminde pek çok unsurun bir arada kullanıldığı beyitler bu başlık altında toplanmıştır. Bu beyitlerde bahar mevsimiyle alakalı tasvirlerin genellikle Ahmedî tarafından daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. Ahmedî, bahar mevsiminde oluşan bu ortamı çoğunlukla cennet ve cennetle ilgili unsurlarla ilişkilendirmiştir. Bunun yanında güllerin şahının cevher saçmasına, lâlenin kaftan giymesine, reyhanların çevresinde bulunan servilere, uzun çınarlara; her yanın sümbül, behmen, reyhanlarla süslenmesine yer vererek birçok unsuru birarada kullanmıştır. Hayâlî Bey, gül bahçesinde bulunan narın dertli goncaya gülmesine değinirken Mesîhî, bahçelerin gelişmesini ve nesîm rüzgârının güzel kokularla esmesini anlatmıştır. Nigârî, gül bahçelerinde güllerin, çiçeklerin açılmasıyla buralarda seyirler edilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Nâbî, bahar mevsimiyle birlikte çimenliklerin tazelenmesine, ırmakların coşmasına ve gül bahçelerinde dolaşmasına, ağaçların gölgelikler oluşturmasına yer vermiştir. Hanyalı Nûrî ise bahar mevsiminde oluşan gösterişli güzelliği kalitesiyle bilinen ipekli kumaşa benzeterek değinmiştir. Bütün bu beyitlerden bahar mevsiminin güzellikleri ve gösterişli oluşu betimlemelerle şerh edilmiştir.

2.9 Hava ve İlgili Unsurlar

Hava ve ilgili unsurların dört mevsimle de doğrudan bağlantısı vardır. Bu başlık altında bahar mevsimiyle ilgili olan beyitler incelenmiştir. Bahar mevsiminde hava genellikle ılıktır. Rüzgâr diğer mevsimlere göre daha tatlı ve hoş esmektedir. Bu mevsimde esen rüzgârın pek çok amacı bulunmaktadır. Sabaha doğru goncalara hafifçe dokunarak onların açılmaları sağlar. Güllerin ve çiçeklerin güzel kokularını yeryüzünün dört bir tarafına yayar. Sevgilinin saçının düğümünü çözer ve saçın benzersiz kokusunu âşıklara getirir. Sevgiliden haber alamayan âşıklara postacılık/habercilik yapar. Bundan dolayı bahar mevsiminin rüzgârı çeşitlidir ve diğer rüzgârlara oranla daha fazla kullanılmıştır. Bu mevsimde oluşan bulutlar diğer mevsim bulutlarına göre daha güzel bulunmuştur ve genellikle bu bulutlardan dökülen yağmurlar inciye benzetilmiştir. Bu başlık altında yer verilen bir diğer unsur jaledir. Jale, sabaha doğru güllerin ve çiçeklerin üzerine düşerek onların daha güzel gözükmesini sağlar. Güllerin, çiçeklerin üzerinde bulunan bu ışıltılı jaleler genellikle mücevherle ilişkilendirilmiştir. Bahar mevsiminin güneşi çoğunlukla kıymetli bulunmuştur. Çünkü yaz mevsiminin güneşi yakmakta, sonbahar mevsiminin güneşi ısıtmamakta ve kış mevsiminde güneş bulunmamaktadır. Bahar mevsiminde hava ve ilgili unsurlar başlığı altında rüzgâr ve çeşitleri; nesîm, sabâ, peyk-i sabâ, bâd-ı seher, yön bildiren rüzgârlar, nevruz rüzgârı; bulut, yağmur, jale ve güneş incelenmiştir.

2.9.1 Rüzgâr

Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte güneş yüzünü göstermiştir. Güneşin ortaya çıkmasıyla birlikte kış mevsiminde esen rüzgârın şiddeti kırılmıştır. Bu mevsimde rüzgâr hafif, ılık bir şekilde esmeye başlamıştır. İncelenen divanlarda bahar rüzgârı ve çeşitlerine daha sık yer verildiği görülmüştür. Hafif esen nesîm, sevgiliden haber

getiren peyk-i sabâ, sabah esen bâd-ı sabâ/bâd-ı sabah/bâd-ı seher/sabah rüzgârı ve nevruzda esen nevruz rüzgârı gibi çeşitli rüzgârlara yer vermişlerdir.

Rüzgâr ve çeşitleri sevgiliyle bağlantılı olarak da kullanılmıştır. Rüzgârın sevgilinin saçlarına değmesine, sevgilinin saçlarına değen rüzgârın güzel kokmasına ve bu güzel kokuyu etrafa yaymasına, sevgiliden habersiz kalan âşığın rüzgâr sayesinde haber almasına yer verilmiştir.

Rüzgâr ve çeşitlerinin gül ile bağlantısı olduğu da görülmüştür. Baharın gelişinin ardından gül bahçeleri goncalarla dolmuştur. Sabah esen bahar rüzgârı, goncalara hafifçe dokunarak onların açılmalarını sağlar ve gül bahçelerini çeşitli renkte güllerle doldurur.

Nefes-i hâsid-i bed-hahı dokunsa bâda

Gülşeni hem şeb hem gülhan ider sâye-i bâd (Nâbi)[161]

(Kötülüğünü isteyen kıskanç kimsenin nefesi, rüzgâra dokunsa rüzgârın gölgesi gül bahçesini hem gece hem hamam ocağı eder.)

Bahsedilen kişinin kötülüğünü isteyen kıskancın nefesi dahi rüzgâra dokunsa o rüzgârın gölgesi tüm gül bahçesini yerle bir etmeye yetmektedir. Bu kuvvetli nefes, rüzgâra dokunduğu anda rüzgârın kendisi değil gölgesi dahi her yeri mahvedebilecek güçtedir. Beyitte, kıskanç insanın rüzgârın gölgesine değdiği andan itibaren bu rüzgârın kuvvetiyle gül bahçesini tahrip edebileceğine yer verilmiştir.

Geldi gözine nergis-i mestün şarâb-ı nâz

Gül-bergden ana döşedi bâd câme-hâb (Mesîhî)[162]

(Sarhoş nergisin gözlerine naz şarabı geldi. Rüzgâr, ona gül yaprağından yatak döşedi.)

Sarhoş nergisin gözlerine naz şarabı geldiği için rüzgâr bu durumu görmüş ve nergise gül yapraklarından yatak döşemiştir. Divan şiirinde nergis çiçeği genellikle sarhoş, uykulu gözlerle ilişkilendirilmektedir. Rüzgâr, nergis çiçeğinin uyuması için gül yapraklarını biraraya getirerek ona yatak yapmıştır. Beyitte bahar mevsiminde hafifçe esen rüzgârın gül yapraklarını biriktirmesine yer verilmiştir.

Âb-ı revân ayağına zencîr urdı bâd

Bâğ u bahâr seyrini girü komadı âb (Mesîhî)[163]

---

[161] K 2/57, s. 16
[162] K 7/5, s. 34

(Rüzgâr akarsuyun ayağına zincir vurdu. Bahar, bahçelerin akarsu seyrini geri koymadı.)

Rüzgâr, akarsuyun ayağına zincir vurmuştur. Yine de akarsu, bahçelerin ve bağların o güzel seyrinden geri kalmayarak akıp gitmiştir. Osmanlı Devlet'inde suçluların ayaklarına prangalar takılarak cezalandırma yöntemi kullanılırmış.[164] 16.yy'da yaşamış olan Mesîhî bu yöntemden yola çıkarak rüzgârın, akarsuyun ayağını zincirlemesiyle akarsuyu suçlu yerine koymuştur. Rüzgâr ise burada hüküm verici konumdadır. Beyitte rüzgâr güçlü olması yönüyle kullanılmıştır.

Başka bir 'âlemi var bâd-ı bahârun k'anda

Yâsemen rûz-ı sefîd oldı benefşe şeb-i târ (Mesîhî)[165]

(Bahar rüzgârının başka bir dünyası var ki ondan yasemin beyaz, aydınlık gün; menekşe karanlık gece oldu.)

Bahar rüzgârı estiği zaman doğadaki her şeyin canlanıp yeşillenmesini sağlamaktadır. Beyitte bahar rüzgârının esmesiyle birlikte yasemin beyaz bir gün, menekşe ise karanlık bir gece olmuştur. Yasemin beyaz ve sarı renginden dolayı gündüze, menekşe mor renginden ötürü karanlık bir geceye benzetilmiştir. Bütün bunları yapan ise bahar rüzgârıdır. Beyitte, bahar rüzgârının esmesiyle birlikte çiçekleri canlandırarak renk verdiği görülmektedir.

Sanır ki bâd-ı bahâr etti lâlezâra güzer

Gören atınla seni rezm içinde rûz-ı kıtâl (Hayâlî Bey)[166]

(Seni atınla savaş günü muharebe içinde gören sanır ki lale bahçesine bahar rüzgârı geçti.)

Sultân Süleyman Hân'a yazılan kasidenin bu beyitinde, padişahın savaş halindeyken atının üzerinde hızlı bir şekilde hareket ettiğini vurgulamak için bahar rüzgârına benzetilmiştir. Beyitte bahar rüzgârı hızlı esmesi yönüyle padişahın atıyla denk bir şekilde benzetme ilişkisiyle kullanılmıştır.

---

[163] K 7/12, s. 35
[164] Mehmet Koç, "Osmanlı Ceza Hukukunda Hile (Aldatma-Dolandırıcılık) Suçları ve Cezaları", *DergiPark* (Erişim 10 Mayıs 2022).
[165] K 8/16, s. 39
[166] K 9/12, s.40

Didi dîvân-ı kazâdan gelüben peyk-i kader

Yüri dîvânına şâh-ı gülün ey bâd-ı bahâr (Mesîhî)[167]

(Ey bahar rüzgârı, kulların yargılanağı büyük meclisten kaderin habercisi olarak geliyorum. Gülün şahının divanına yürü dedi.)

Allah, bir şeylerin kaderini yazarken bahar rüzgârının kaderini gül padişahının divanının bir üyesi olarak yazmıştır. Beyitte bahar rüzgârının gül bahçelerinde esmesinin gerekçesinin kaderi olarak yazıldığını görmekteyiz.

Bâd-ı gülzâr-ı cemâlün ki âhum toldurur

Hoş revâ'ihle cihânı nitekim bâd-ı bahâr (Mesîhî)[168]

(Nasıl ki bahar rüzgârı dünyayı hoş kokuyla dolduruyorsa güzel yüzünün gül bahçesinin rüzgârını ki âhım doldurur.)

Âşık kendisine eziyet ettiği için devamlı sevgiliye âh etmektedir. Bu âh ile sevgilinin güzellik bahçesinde esen rüzgârı bahçeyi doldurmaktadır. Sevgilinin misk kokusuna bulanan bahar rüzgârı dünyanın her bir yanına estiği için buraları hoş kokularla doldurmaktadır. Beyitte bahar rüzgârının her yere eserek güzel kokular yayması vurgulanmıştır.

Bak bâd-ı bahâr-ı sûgvârî

Pejmürde ider bu lâlezârı (Çeşm-i Âfet Hanım)[169]

(Kederli bahar rüzgârına bak, bu lâle bahçesini perişan eder.)

Bahar rüzgârı kederli estiği için lâle bahçesini perişan etmiştir. Bahar rüzgârının kederli esmesi her şeyin olumsuz etkilenmesi demektir. Burada da etkilenen lâle bahçesi olmuştur. Beyitte bahar rüzgârının genellikle canlandırıcı esmesinin aksine kederli bir şekilde estiğini görmekteyiz.

Bâd-ı bahâr çünkim eser müşg-bûy olup

İç bâdeyi ki 'aklı olana budur tarik (Ahmedî)[170]

---

[167] K 12/7, s. 50
[168] G 73/5, s. 161
[169] G 97/1, s. 224
[170] G 334/5, s. 422

(Çünkü bahar rüzgârı misk kokulu olup esmektedir. İç şarabı ki aklı olana yol budur.)

Bahar mevsiminde gül bahçelerinde, çiçeklerin arasında, dağlarda ve kırlarda bahar rüzgârı esmektedir. Bahar rüzgârı estiği her yerde güzel kokmasıyla bilinir. Burada da bahar rüzgârının misk kokusuyla eserken şarap içilmesinin en doğru yol olduğuna değinilmiştir. Beyitte bahar rüzgârı misk kokulu bir şekilde esmesi yönüyle ele alınmıştır.

Rüzgâr başlığı altında bahar mevsiminde esen ve özel bir isim verilmeyen rüzgâr incelenmiştir. Şimdi sırasıyla bu mevsimde esen rüzgâra yer verilecektir.

2.9.1.1 ***nesîm***

Nesîm; hafif esen, hoş ve latif rüzgâr anlamına gelmektedir[171]. İncelenen divanlarda bahar mevsimi esen rüzgâr çeşitlerinden nesîme sıkça yer verildiği görülmüştür. Beyitlerde nesîmin genellikle hoş bir şekilde esmesine ver verilmiştir. Bunun yanında gül yapraklarını uçurması, suya kelepçe vurması, sûseni topuz olarak kullanması, çiçeklerle selamlaşması, sarhoş bir şekilde dolanması ve avare olarak sıfatlandırılması gibi birçok şekilde kullanılmıştır. Ayrıca bahar mevsiminde bitkilerin üzerinde eserek onlara can verdiği kabul edilmiştir. Bu yönüyle İsa payramberin ölüleri diriltmesi mucizesiyle telmih yapılarak kullanılmıştır.

Gül yaprağını şehper idinür nesîm-i subh

Tâ bûy-ı hulkun ile kıla her yana şitâb (Mesîhî)[172]

(Sabah nesîmi gül yaprağını kanat yapar. Aceleyle her yana yaratılışının kokusu siner.)

Sabah vakti nesîm rüzgârı, gül yapraklarını kendisine kanat yapmıştır. Bundan dolayı nesîm rüzgârı kuşla ilişkilendirilmiştir. Beyitte sabah vakti esen nesîm rüzgârının güllerin yapraklarını uçurması yönü hüsn-i ta'lil olarak kullanılmıştır.

Ko meyli her yana kim âb mâ'il olduğıçün

Nesîm-i subh urur ana selâsil ü aglâl (Mesîhî)[173]

(Su her yana hevesli olduğu için (ona) mey etme. Sabah nesîmi ona zincir ve kelepçeler vurur.)

---

[171] Tebdiz, "Nesîm" (Erişim 10 Mayıs 2022).
[172] K 7/29, s. 36
[173] K 9/13, s. 43

Su her bir yana hevesli bir şekilde aktığı için sabah vakti esen nesîm, suya zincir ve kelepçeler vurmuştur. Osmanlı Devlet'inde suçluların ayaklarına prangalar takılarak cezalandırma yöntemi kullanılırmış.[174] 16.yy'da yaşamış olan Mesîhî'nin bu yöntemi nesîm rüzgârının üzerinden anlattığını görmekteyiz. Rüzgâr başlığı altında yine Mesîhî'nin rüzgârın akarsuyun ayağına prangalar vurduğuna yer vermiştik. Burada da nesîm rüzgârının suyun her tarafa akmaması için ona zincir ve kelepçeler vurduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda zincir vurmak mecazen "özgürlüğünü kısıtlamak" anlamında da kullanılmaktadır[175]. Bundan yola çıkılarak bahar mevsiminde bağ ve bahçelerin kenarlarına su yolu yapıldığı bilinmektedir. Açılan bu su yolunun bahçelere akarak orada yetişen ağaçları, çiçekleri sulaması amaçlanmıştır. Burada su yolunun ziyan edilmeden bağ ve bahçelere gitmesi gerektiği için nesîm tarafından zincir, kelepçeler vurularak suyun istenileni yapması beklenmiştir.

Bir nefesde Meryem-i ağsânı itdi hâmile

Rûh-ı kuds ile meğer oldı bu hem-ser nesîm (Mesîhî)[176]

(Bir nefeste Ulu Meryem'i hamile etti. Meğer nesîm, bu vakit Cebrail ile dost oldu.)

Rûh-ı kuds, dört büyük melekten biri olan Cebrail'dir. Hz. Cebrail'in Hz. Meryem'e nefesini üflemesiyle Hz. İsa dünyaya gelmiştir.[177] Beyitte de bu olaya telmih yapılmıştır. Bu olaydan yola çıkılarak hafif esen nesîm, Rûh-ı kuds'a benzetilmiştir. Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte bitkiler arasında esen rüzgâr, çiçeklerin polenlerini taşıyarak döllenmesine yardımcı olur.[178] Bu durum Rûh-ı kuds'un nefesini üflemesiyle Meryem'in hamile olması arasında bağlantı kurularak anlatılmıştır. Beyitte nesîmin Hz. Cebrail'e benzetilerek kulladıldığı görülmüştür.

Virmez idi gâlib emvât-ı nebâta böyle cân

Olmasaydı sûr-ı İsrafîle ger mazhar nesîm (Mesîhî)[179]

(Nesîm; İsrafil'in üflediği sura ulaşmasaydı eğer, galiba ölü bitkilere böyle can vermezdi.)

Sonbahar mevsimiyle birlikte ağaçların yaprakları sararıp dökülmüş, çiçekler solmuş ve tabiata bir hüzün çökmüştür. Kış mevsimiyle birlikte bitkiler ve yeryüzü karların altında kalmıştır. Sonbahar ve kış mevsiminde yaşanan bu olaylar kıyametin kopmasına benzetilmiştir. Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte ölü bitkiler toprağın

[174] Koç, "Osmanlı Ceza Hukukunda Hile (Aldatma-Dolandırıcılık) Suçları ve Cezaları".
[175] TDK, "Zincir vurmak" (Erişim 10 Mayıs 2022).
[176] K 10/1, s. 45
[177] Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 304-310.
[178] Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 262.
[179] K 10/2, s. 45

altından çıkmış, ağaçların dalları yeşermiş ve tabiat canlanıp tazelenmiştir. Bahar mevsiminde yaşanan bu gelişmelerin kaynağı nesîmdir. Nesîm rüzgârının esmesi, kıyametten sonra İsrâfil'in tekrar suru üflemesiyle birlikte ölülerin dirilmesi olayıyla bağlantı kurulmuştur. Beyitte nesîm rüzgârının canlandırıcı özelliği vurgulanmıştır.

Berg-i gül yâ Rab Süleymân tahtı mıdur kim bu dem

Götürüp anı havâ üstinde seyr eyler nesîm (Mesîhî)[180]

(Allah'ım, gül yaprağı Hz. Süleymân'ın tahtı mıdır ki bu zaman nesîm onu götürüp hava üzerinde gezdirmektedir.)

Beyitte gül yaprakları Hz. Süleymân'ın tahtına benzetilmiştir ve nesîmin onu hareket ettirmesine yer verilmiştir. Aynı zamanda Hz. Süleymân'ın birçok şeye hükmetmesinin yanında rüzgâra hükmetmesi de söz konusudur.[181] Bu beyitte Hz. Süleymân'ın rüzgâra hükmetmesine telmih yapıldığı görülmektedir. Nesîmin, nesneleri bir yerden başka bir yere taşıması özelliği vurgulanmıştır.

Uçup uçup gülsitân-ı 'âlemi seyr itmeğe

Her seher gülberg-i terden idinür şehper nesîm (Mesîhî)[182]

(Nesîm her seher, uçup uçup dünyanın gül bahçesini seyretmek için taze gül yaprağını kanat edinir.)

Bahar mevsimi geldiği zaman gül bahçelerinde güller rengârenk, çeşit çeşit açılmıştır. Nesîm de seher vakti dünyanın gül bahçesini seyretmek için taze gül yaprağından kendine kanat yapmıştır. Nesîm, bahar mevsiminde hafif bir şekilde esen rüzgâr çeşididir. Hafif ve hoş bir şekilde eserek gül yapraklarını havada yavaşça sallandırmaktadır. Beyitte nesîmin, gül yapraklarını havada hafifçe sallayarak kendine kanat yapmasına yer verilerek hüsn-i ta'lil kullanıldığı tespit edilmiştir.

İrgürelden göklere kuhl-i gubâr-ı râhunı

Eylemişdür mihr ü mâhun didesin enver nesîm (Mesîhî)[183]

(Yolunun tozundan yapılan sürme göklere ulaştığından beri nesîm, güneş ve ayın gözlerini aydınlık etmiştir.)

---

[180] K 10/5, s. 45
[181] Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 427.
[182] K 10/8, s. 45
[183] K 10/19, s. 46

Divan edebiyatında sevgilinin ayağının tozu sürme olarak nitelendirilir. Sürmenin gözlere faydalı olduğu bilinmektedir ve beyitte de bu özelliğine yer verilmiştir. Nesîm, bir şeyleri taşıma özelliğine sahip olduğundan dolayı güneş ve ayın gözlerine sevgilinin sürmesini çekerek onların gözlerine aydınlık vermiştir. Beyitte nesîm rüzgârı, nesneleri hareket ettirme özelliğiyle karşımıza çıkmıştır.

Seyr-i gülzâr eyledükçe süseni alup ele

Savulun diyü salar bâg ehline şeş-per nesîm (Mesîhî)[184]

(Nesîm, gül bahçesini seyrettiği zaman eline sûseni alıp bahçe ehline savulun diye topuzu sallar.)

Sûsen, şekli yönünden topuza benzetilmiştir. Nesîm de gül bahçesinde estiği zaman çiçekleri sürekli sallamaktadır. Böyle bir ortamda nesîm çiçeklere hükmetmesi bakımından savaşçıyı andırırken sûsen bu savaşçının topuzu olarak tasvir edilmiştir. Nesîm, esmesiyle birlikte bütün gül bahçesindeki çiçekleri sallaması ve onların boyunlarını toprağa değdirmesi bakımından güçlü bir savaşçıyla ilişkilendirilmiştir.

Ger semûm-ı kahrun ide tarf-ı gülşenden güzer

Gül şerâr olup duhân ile ola hem-ser nesîm (Mesîhî)[185]

(Eğer kahrın sam yeli, gül bahçesinin kenarına geçerse gül kıvılcım olup nesîm duman ile dost olur.)

Gül kırmızı renginden dolayı ateş kıvılcımlarına benzetilmiştir. Gülün ateşinin dumanları gökyüzüne doğru çıkarken nesîmle dost olmuştur. Beyitte nesîm rüzgârının her tarafa esmesi özelliği kullanılmıştır.

Âh ide işigüne geldi Mesihî çâkerün

Ol gubârı göge irişdürdi ey server nesîm (Mesîhî)[186]

(Mesihî kölen âh ederek eşiğine geldi. Ey ulu nesîm, o toz gibi hafîf olan köleni göğe eriştirdi.)

Köle olan Mesihî, ah ederek sevgilinin eşiğine gelmiştir. Ulu nesîm ise bu ah sırasında oluşan dumanları gökyüzüne çıkarmıştır. Divan şiirinde genellikle âşık, sevgili uğruna âh ederek perişan halde dolanmaktadır. Bu âh öyle kuvvetlidir ki

[184] K 10/20, s. 46
[185] K 10/24, s. 47
[186] K 10/27, s. 47

âşığın ağzından ateşler çıkmakta ve gökyüzünü kaplamaktadır. Burada da sevgilinin kölesi olan Mesihî'nin sevgilinin eşiğine kadar âh ederek gitmesine yer verilmiştir ve bu âhların sonucunda gökyüzüne dumanların yayılması anlatılmıştır. Âhın dumanlarını gökyüzüne taşıyan ise nesîmdir. Beyitte nesîmin hareket ettirmesi özelliğine değinilmiştir.

Yeller esdükçe yağan yağmur degüldür mutlakâ

Merhamet idüp benüm ahvâlüme ağlar nesîm (Mesîhî)[187]

(Rüzgârlar estikçe yağan yağmur değildir, nesîm mutlaka benim halime merhamet edip ağlar.)

Âşık, gökyüzünden yağan şeylerin yağmur olmadığını belirterek bunun, kendi halini gören nesîm rüzgârının gözyaşları olduğunu söylemiştir. Âşık, sevgilinin aşkından dolayı divane bir şekilde dolanmaktadır. Bahar mevsiminde genellikle âşığın dostu nesîmdir. Âşık dostu olan nesîmin, gözyaşları dökmesinin nedeni kendi halini görmesi olarak açıklamıştır. Beyitte nesîm, âşığın haline üzülerek gözyaşı döken bir dost olarak karşımıza çıkmıştır.

Cevr-i zilletden benüm âh-ı şerer-bârum gören

Şöyle sanur kim havâya od urur ahker nesîm (Mesîhî)[188]

(Hakirlik zulmetinden benim kıvılcım saçan âhımı gören ki şöyle sanır nesîm havaya ateş koru vurur.)

Âşık, sevgilinin aşkından dolayı sürekli âh etmektedir ve bunun sonucunda âhından ateşler çıkarak gökyüzünü kaplamaktadır. Âşığın âhını görenler nesîmin havaya ateş koru saçtığını düşünmektedir. Beyitte nesîmin hareket ettirmesi özelliğine değinilmiştir.

Gel bu hân-ı medhün üstine du'â kıl ey gönül

Kim anun vasfın dimişdür dehre ser-tâ-ser ne'sîm (Mesîhî)[189]

(Ey gönül, gel bu methedilenin sofrasına üstüne dua et ki dünyaya bir uçtan bir uca onun özelliğini demiştir nesîm.)

[187] K 10/28, s. 47
[188] K 10/29, s. 47
[189] K 10/30, s. 47

Nesîm estiği zaman dünyanın bir ucundan başka ucuna kadar her yere gidebilmektedir. Bundan dolayı herhangi bir olay olduğu zaman bunu en iyi nesîm duyurabilir. Nesîm, övülen kişinin sofrasının bereketini, bolluğunu bütün dünya tarafından duyulmasını sağlamıştır. Beyitte nesîmin habercilik özelliğine yer verilmiştir.

Sabâh-ı 'îd gelüp gülşene meserret ile

İder musâfaha ezhâr ile nesîm-i bahâr (Nâbi)[190]

(Bayram sabahı sevinçle gül bahçesine gelip bahar nesîmi çiçeklerle selamlaşır.)

Bayram günü, sabahın erken saatlerinde camiye gidilerek bayram namazı kılınmaktadır. Namaz sonrasında herkes birbiriyle selamlaşır. Beyitte bu duruma telmih yapılmıştır. Gül bahçesine benzetilen yer camidir. Gül bahçesinde latif esen rüzgâr nasıl ki çiçeklere hafifçe dokunuyorsa bayram namazından sonra bayramlaşmanın da tıpkı bu duruma benzetildiği görülmektedir. Beyitte nesîmin çiçeklerle selamlaşması kişileştirmeyle anlatılmıştır.

Nesîm-i lutfı ola gül-güşâ-yı bâğ-ı kerem

Enâmil-i keremi mîve-bahş-ı nahl-i murâd (Nâbi)[191]

(Lütuf nesîmi cömertlik bağının çiçeklerini açtıran oldu. Yardım parmakları emel ağacının meyvelerini lütfetti.)

Bahar mevsiminde çiçekler tomurcuklanmıştır. Nesîm onlara hafifçe dokunarak açılmalarını sağlar. Dâltabân Mustafâ Pâşâ için yazılan şiirin bu beyitinde onun iyiliğinin nesîminden bahsetilmiştir. Nesîm rüzgârının çiçeklere dokunarak cömetliğini göstermesi ile Dâltabân Mustafâ Pâşâ'nın yardımlarını esirgememesi arasında bağlantı kurulmuştur.

Subh-dem 'Îsî-nefes olup eser bâd-ı nesîm

Ol nefesden cân bulup zinde olur hâk-i remîm (Ahmedî)[192]

(Nesîm rüzgârı, sabah vakti İsa nefesli olup eser o nefesten toprağın altındaki kemikler can bulup dirilir.)

[190] K 10/10, s. 65
[191] K 14/70, s. 103
[192] K 61/1, s. 150

Bahar mevsiminde nesîm rüzgârının esmesiyle birlikte kış mevsiminde toprağın altında kalan bitkiler tekrar can bularak gün yüzüne çıkmıştır. Hz. İsa, nefesiyle ölülere can verme mucizesi telmih olarak kullanılmıştır.[193] Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi ile bahar mevsiminde hafif ve hoş bir şekilde esen nesîm arasında bağlantı kurulduğu görülmektedir.

Hoş hoş eserken nesîm-i bâd bâde nûş it

Kim hemîşe böyle hoş hoş esesi degül nesîm (Ahmedî)[194]

(Nesîm rüzgârı hoş hoş eserken şarap iç ki dâima böyle hoş hoş esesi değil nesîm.)

Bahar mevsiminde tabiat yemyeşil çimene bürünmüş, gül bahçelerinde her renkten güller açılmış ve kokuları etrafa saçılmıştır. Böyle güzel bir ortamda insanlar gezinti yerlerine çıkarak eğlenmek istemektedirler. Bu eğlencenin vazgeçilmez unsuru ise şaraptır. Bahar mevsiminde hafif ve hoş bir şekilde esen nesîm eşliğinde şarap içmek gayet zevklidir çünkü diğer mevsimler bunun için pekte uygun değildir. Beyitte bahar mevsiminde esen nesîmin hoşluğu öne çıkmaktadır.

İrdi çün râ'iha-ı zülfün ile peyk-i nesîm

Müjde diyü semen ü gülde ne zer kodı ne sîm (Mesîhî)[195]

(Nesîm habercisi, saçının güzel kokusuna ulaştığı için müjde diyerek yasemin ve gülde ne altın ne gümüş bıraktı.)

Nesîm habercisi sevgilinin saçının kokusunu müjdeyle yasemin ve güle ulaştırmıştır. Bu haber karşılığında onlardan altınlarını ve gümüşlerini alarak ellerinde bir şeylerini bırakmamıştır. Beyitte nesîm habercisi, yasemin ve güle haber getirip karşılığında para almasıyla tasvir edilmiştir.

Başladum çün nesîm-i fasl-ı bahâr

İtmege sersemâna geşt ü güzâr (Nâbi)[196]

(Bahar nesîmi gibi sarhoşcasına gezip dolaşmaya başladım.)

Bahar mevsiminde gül bahçelerinde çeşit çeşit, rengârenk güller açılmış ve kokuları etrafa yayılmıştır. Böyle hoş bir ortamda esen nesîm, güllerin yaydığı kokularla

[193] Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 55.
[194] K 61/11, s. 151
[195] G 165/1, s. 220
[196] Ms 7/161, s. 407

sarhoş olmuştur. Sarhoşlar, durumlarından dolayı korkusuzca her yere gidebilmektedir. Nesîmde bir uçtan bir başka uca eserek dünyanın her yerine ulaşabilmesi yönü ile sarhoş arasında bağlantı kurulmuştur. Beyitte nesîm, sarhoşa benzetilerek kullanılmıştır.

Uş subh-dem eser bu nesîm-i bahâr hoş

Gel kim senünle ‘îş olam iy nigâr hoş (Ahmedî)[197]

(Şu sabah vakti bu bahar nesîmi hoş eser. Ey güzel yüzlü sevgili, gel ki seninle hoşça eğlenelim.)

Bahar mevsimiyle birlikte her yere canlılık gelmiştir. Kırlarda, ovalarda, bağ ve bahçelerde çiçekler, güller açmıştır. Rüzgâr da baharın verdiği latiflikte hafif bir şekilde esmektedir. Beyitte nesîm, sabah vakti güzel bir şekilde esmesi yönüyle ele alınmıştır.

Girü esdi nesîm-i nev-bahârî

Per-i tâvûs itdi sebze-zârı (Ahmedî)[198]

(İlkbahar nesîmi yine esti. Çimenliği tavus kuşunun kanatları etti.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte nesîm rüzgârı hafif, hoş bir şekilde esmektedir. Çiçekler ve güller rengârenk açtığı için tavus kuşuna benzetilmiştir. Beyitte nesîm, çiçeklerin ve güllerin yapraklarını uçurması yönüyle kullanılmıştır.

Açıldıgın haber virür ağyâra gül gibi

Her dem bize nesîm-i sebük-pâ gelür gider (Nâbi)[199]

(Rakibe gül gibi açıldığının haberini verir. Ayağı çabuk olan nesîm her zaman bize gelir gider.)

Divan şiirinde sevgilinin ağzı genellikle goncaya benzetilmiştir. Beyitte sevgilinin gonca olan ağzının âşığa karşı açılmadığı yani âşıkla konuşmadığına yer verilmiştir. Goncanın rakiplere karşı daima açık olduğu ve sürekli onlarla konuştuğu belirtilmiştir. Nesîm rüzgârı her yere estiği için sevgilinin rakiplere açıldığını görmektedir ve bunun haberini âşığa getirendir. Beyitte nesîm, hızlı bir şekilde eserek âşığa haber getirmesi yönüyle ele alınmıştır.

---

[197] G 310/1, s. 410
[198] G 688/1, s. 597
[199] G 219/2, s. 624

‘Akd-i uhuvvet itdi nesîm-i bahâr ile

Âvârelikde nükhet-i pâ-der-hevâ-yı gül (Nâbi)[200]

(Ayağı yere basmayan (heves peşinde koşan) gül, avarelikte bahar nesîmi ile kardeşlik yemini etti.)

Heves peşinde olan gülün başıboş bir şekilde dolanma konusunda bahar nesîmi ile kardeşlik yemini ettiğini görmekteyiz. Bahar mevsiminde esen nesîm, dünyanın bir ucundan diğer ucuna istediği her yerde avare bir şekilde dolanmaktadır. Beyitte nesîm rüzgârının başıboş bir şekilde her yere esebildiğini görmekteyiz.

Nesîm başlığı altında incelenen beyitlerde genellikle bu rüzgârın latif, hafif bir şekilde esmesine yer verildiği görülmüştür. Bunun yanında 14.yy şairi Ahmedî’nin ve 16.yy şairi Mesîhî’nin beyitlerinde nesîmin Hz. İsa’nın ölüleri diriltme mucizesiyle ilişkilendirilerek kullanıldığı dikkat çekmiştir. Mesîhî, sonbahar mevsiminde solan ve kış mevsiminde toprağın altına gömülen bitkilerin bahar mevsiminin gelişiyle nesîm rüzgârı tarafından diriltilmesine yer vererek bu durumu İsrafil’in sura ikinci kez üflemesine benzetmesi dikkat çeken diğer unsurdur.

2.9.1.2 ***sabâ***

Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte güller, çiçekler açmış, ağaçlar yeşillenmiş ve her yer çimenlerle kaplanmıştır. Bu güzel ortamlar insanda huzur verici, canlandırıcı bir etkiye neden olmuştur. İnsanlar bu vakitleri değerlendirmek için gezinti yerlerine çıkmışlardır. Bahar mevsiminin bu ortamlarında sabâ önemli bir unsurdur. Sabâ, kuzey doğudan esen hafif ve tatlı rüzgâr olarak tanımlanmaktadır.[201] Yaz mevsiminin yakıcı rüzgârı, sonbahar mevsiminin her yeri sarartıp solduran rüzgârı ve kış mevsiminin sert esen rüzgârına karşı sabâ canladıran, tazeleyen özelliğe sahiptir.[202] Bu başlık altında biraraya getirilen beyitler elenerek alınmıştır. Çünkü bu rüzgâr çeşidine incelenen divanlarda çok fazla yer verildiği görülmüştür. Nesîm rüzgârına göre sabânın, sevgiliye dair olup bitenleri âşığa anlatması bakımından habercilik özelliğinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir.[203] Ayrıca sevgilinin mahallesinde dolaşmakta, sevgilinin saçının düğümünü çözmekte ve sevgilinin saçının güzel kokusunu etrafa yaymaktadır. Sevgilinin misk ve amber kokulu saçlarına dokunduğundan dolayı her zaman güzel kokmaktadır. Aynı zamanda kış mevsimiyle birlikte toprağın altına giren bitkiler bahar mevsimiyle tekrar canlandığı için bu durum nesîm rüzgârında olduğu gibi Hz. İsa’nin ölüleri diriltmesi mucizesiyle ilişkilendirilmiştir. Bunun yanında güllerin, çiçeklerin goncalarına hafif bir şekilde dokunup yapraklarının açılmalarını sağlamıştır.

[200] G 489/2, s. 830
[201] Tebdiz, “Sabâ” (Erişim 14 Mayıs 2022).
[202] Osman Aslanoğlu, *İran Şiirinin Kraliçesi Pervîn-i İ’tisâmî Divan Tahlili*, (PDF: Name Yayınları, 2018). 357.
[203] Dilek Batislam, *Divan Şiirinde Sabâ,* 26.

Deryâda merkebüne senün kamçıdur şimâl

Sahrâda sana mirvaha-gerdân-durur sabâ (Ahmedî)[204]

(Kuzey, deryada senin bineğine kırbaçtır. Sabâ, kırlarda senin gerdanına yelpazedir.)

Peygamberimize naat olarak yazılan kasidenin bu beyitinde çölde bulunan peygamberin gerdanını sabânın bir yelpaze gibi ferahlattığı söylenmektedir. Sabâ, bahar mevsiminde hafif esen bir rüzgâr çeşididir ve insanda ferahlatıcı bir etki uyandırır. Beyitte de sabânın bu özelliğinden yola çıkılarak çölün kavurucu sıcağında esmesiyle yelpaze gibi ferahlattığı vurgulanmıştır. Beyitte sabânın yelpazeye benzetilerek kullanıldığını görmekteyiz.

Şol Selâmî kim anun bigi ola bâd-ı bahâr

Şol Selâmî ki ide gayret katre-i neysân ana (Ahmedî)[205]

(Şu Selâmî ki onun gibi olsun bahar rüzgârı. Şu Selâmî ki nisan yağmuru ona gayret etsin.)

Emîr Selâmî'nin medhi için yazılan kasidenin tamanına baktığımız zaman birçok şeyin ona bakarak feyz alması gerektiği söylenmektedir. Kasidenin bu beyitinde ise bahar rüzgârının onun gibi olması istenmektedir. Bahar rüzgârının daha fazla bolluk, bereket getirmesi veya daha güçlü esmesi yahut daha hızlı olması yönünde bir telkin olabilir. Burada bahar rüzgârına Emîr Selâmî gibi olması için telkinde bulunulduğunu görmekteyiz.

Atı fikret bigi çünkim 'azm ide bir maksada

Ne sabâ irişür ü ne berk-ı nûr-efşân ana (Ahmedî)[206]

(Atı düşünce gibi çünkü karar verir bir niyete ona ne sabâ ve ne nur şimşeği erişir.)

Emîr Selâmî'nin medhi için yazılan kasidenin bu beyitinde onun atının ne kadar hızlı olduğunun anlatıldığını görmekteyiz. Atı o kadar hızlıdır ki bir uçtan başka bir uca esen sabâ rüzgârı dahi onun hızıyla kıyaslanamamaktadır. Beyitte sabânın, atın hızlılığı anlatılırken ikinci plana konulduğu görülmektedir.

[204] K 5/24, s. 14
[205] K 6/7, s. 20
[206] K 6/38, s. 23

Subh-dem ‘Îsî nefes olup eser bâd-ı sabâ

Bülbüle virür haber gül geldüginden merhabâ (Ahmedî)[207]

(Sabâ rüzgârı sabah vakti İsa nefesli olup eser ve gül geldiği için bülbüle haber verir.)

Bahar mevsiminin gelişinin ardından kış mevsiminde toprağın altında kalan tabiat yeniden canlanmaktadır. Bahar mevsiminin bu özelliği sabâ ile ilişkilendirilmiştir. Hz. İsa’nın ölüleri dirilten nefesi ile sabânın esmesi arasında bağlantı kurulmuştur. Aynı zamanda bahar rüzgârı sabaha doğru estiği vakit güllerin, çiçeklerin tomurluklarını hafifçe okşayarak onların yapraklarının açılmasını sağlamaktadır. Bütün bunlar sabânın diriltici ve canlandırıcı özelliğini göstermektedir.

Yâr zülfine sabâ yili güzer kıldı meğer

Kim anun enfâsı-y-ıla hoş mu’attardur hevâ (Ahmedî)[208]

(Sabâ rüzgârı, sevgilinin saçını yol etti meğerki onun nefesiyle hava güzel kokmuştur.)

Sabâ, sürekli sevgilinin mahallesinde dolanmaktadır. Sevgili dışarı çıktığı zaman sevgilinin misk ve amber kokulu saçlarına dokunmuştur. Bu dokunuşun ardından sevgilinin saçlarının güzel kokusu sabâya da geçmiştir. Sabâ, sevgilinin güzel kokusunu dünyanın her yerine yaydığı için hava artık misk ve amber kokularıyla dolmuştur. Beyitte sabânın güzel kokmasının gerekçesi hüsn-i ta’lil yoluyla açıklanmıştır.

Lâzım ise cânımı irsâl idem

Bir haber it bâd-ı sabâdan bana (Nigârî)[209]

(Lazımsa canımı göndereyim. Bir haber et sabâ rüzgârından bana.)

Sabâ rüzgârı her yere esebildiği için onun bir sınırı bulunmamaktadır. Bu nedenle bir yere haber gönderilecekse en iyi haberci sabâ olmalıdır. Âşık, canını sevgili uğruna feda etmeye her zaman hazırdır. Eğer canı lazımsa sabâdan haberini etmesini söyleyerek canının her zaman sevgili yolunda feda edebileceğini duyurmaktadır. Beyitte sabânın her yerde esmesinden yola çıkılarak haberci özelliğinin kullanıldığını görmekteyiz.

---

[207] K 7/1, s. 25
[208] K 7/7, s. 26
[209] G 27/6, s. 29

Bahâr irişdi seher-hîz olun sabâ gibi kim

Bizi uyarmağa her subh su seper jâle (Mesîhî)[210]

(Bahar geldi sabâ gibi erkenci olun ki bizi uyandırmaya her sabah su serper jale.)

Bahar mevsiminde sabâ, seher vakti hafifçe eserek tüm tabiatı uyandırmaktadır. Herkesten önce uyanan bu rüzgâr; gülleri, çiçekleri, ağaçları vs. uyandırarak tabiatın canlanmasını sağlar. Bahar mevsimi geceleri havanın soğumasıyla birlikte havada su buharının yoğuşmasıyla ortaya çıkan su damlacıklarına çiy denmektedir.[211] Çiy çimenlerin, güllerin, çiçeklerin ve doğadaki diğer her şeyin üzerinde su damlacıkları şeklinde bulunmaktadır. Beyitte ise sabânın seher vakti erkenden uyanarak bahçedeki her şeyi hafifçe sallaması ve çiy tanelerini de onları ayıltmak için yüzlerine serpmesi anlatılmıştır. Sabânın seher vakti herkesten önce uyanmasına, tabiatta su serpmesine yer verilmiştir.

Bâd-ı bahâr her tarafa eyleyüp şitâb

Dehrün ser-â-ser itdi dimâgını müşg-i nâb (Mesîhî)[212]

(Bahar rüzgârı her tarafa aceleyle gidip dünyanın aklını bir baştan bir başa saf miskle doldurdu.)

Bahar geldiğinde bağlarda, bahçelerde, kırlarda ve ovalarda çeşitli türlerde rengârenk çiçekler, güller açmaktadır. Bu çiçeklerin ve güllerin kokuları çok güzeldir. Bahar rüzgârı da dünyanın her yerine esebildiği için bu güzel kokuları her bir yere yaymaktadır. Beyitte sabâ rüzgârının, tabiattaki güzel kokuları etrafa yayarak dünyanın aklını saf misk kokusuyla doldurması anlatılmıştır. Sabânın her yere esebilmesi ve kokuyu taşıma özelliği vurgulanmıştır.

Bâd-ı sabâ el oynını oynar çenâr ile

Yaşını salup ana ider servler ‘itâb (Mesîhî)[213]

(Sabah rüzgârı çınar ile el oyunu oynar, serviler ise başlarını sallayarak onlara kızarlar.)

El oyunu, el çabukluğuyla yapılan hile anlamına gelmektedir.[214] Divan şiirinde çeşitli beyitlerde kullanılan el oyununun nasıl oynandığı tam olarak bilinememektedir.[215]

---

[210] K 6/18, s. 31
[211] Kubbealtı Lugati , “Çiy” (Erişim 26 Mayıs 2022).
[212] K 7/1, s. 34
[213] K 7/8, s. 34
[214] TDK, “El Oyunu” (Erişim 26 Mayıs 2022).

Divan şiirinde çınar yaprakları şekil yönünden genellikle ele benzetilmektedir. Sabâ rüzgârı estiği zaman çınarın yapraklarını sallamaktadır. Bu durum şair tarafından sabâ rüzgârı ve çınar arasında el oyununun oynanması olarak değerlendirilmiştir. Bu beyitte sabâ rüzgârı el oyunu oynayarak karşımıza çıkmaktadır.

Âb-ı revana dâm-ı müşebbek kurar sabâ

Mâhîler ol hayâli görüp eyler ıztırâb (Mesîhî)[216]

(Sabâ, akarsuya kafes şeklinde örülmüş tuzak kurar. Balıklar o hayali görüp acı çekerler.)

Seher vaktinde akarsuya gidilerek balık avına çıkıldığını görmekteyiz. Balıkları yakalamak için sabânın kafes şeklinde tuzaklar kurduğuna yer verilmiştir. Sabâ, akarsuyun üzerinde estiği zaman kıvrımlı şekiller oluşturması ile ağ arasında bağlantı kurulmuştur. Beyitte sabânın balıklara tuzak kurarak onları yakalamaya çalışan balıkçıya benzetildiği görülmüştür.

Söyledür bülbüli bûy-ı gül ile bâd-ı sabâ

Mantıku't-tayr okıdur kuşlara sankim 'Attâr (Mesîhî)[217]

(Sabâ rüzgârı gülün kokusu ile bülbülü söyletir. Sanki Attâr, kuşlara Mantıku't-tayr okutur.)

Bülbül dâima gülün, âşık sevgilinin kokusunu koklamak istemektedir fakat gül bülbüle, âşık sevgiliye acımaz. Böyle bir durumda en iyi yardımcı sabâdır. Sabâ hafifçe eserek gülün kokusunu bülbüle, sevgilinin kokusunu âşığa ulaştırmaktadır. Gülün kokusunu içine çeken bülbül sevincinden ötmeye başlar. Bu durum Ferîdüddîn Attâr'ın ünlü eseri olan Mantıku't-tayr'ı okumasına benzetilerek telmih yapılmıştır. Âşık için de durum aynıdır. Sevgilinin kokusunu alan âşık mutluluktan inlemeye başlar. Beyitte sabânın bülbüle ve âşığa koku taşıması anlatılmıştır.

Goncadan manzaralar açdı sabâ tâ andan

Eyleye şâhid-i gül bülbüle 'arz-ı dîdâr (Mesîhî)[218]

(Gül güzeli, bülbüle yüz göstermek için sabâ ta ondan goncadan manzaralar açtı.)

---

[215] Yunus Kaplan-Yakup Poyraz, "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (Erişim 26 Mayıs 2022).
[216] K 7/14, s. 35
[217] K 8/7, s. 38
[218] K 8/10, s. 38

Bahar mevsimi geldiği zaman güller henüz goncalar halindedir. Bülbüller de goncaların açacağı zamanı beklemektedir. Bülbül, gülün açılma anını görmek için gece ve gündüz uyumamaktadır. Bahar mevsiminin en önemli unsurlarından olan sabâ, seher vakti gül bahçelerinin arasında hafif bir şekilde eserken goncaların başlarını okşamaktadır. Bunun üzerine goncalar yapraklarını açarak yerlerini güllere bırakırlar. Yaşanan bu olayı da bülbül görmektedir. Beyitte sabâ, hafif bir şekilde eserek goncaların yapraklarının açılmasını sağlaması yönüyle ele alınmıştır.

Her sehergâh cihân bâgını seyr eylemeğe

Nükhet-i hulkun olup esb-i sabâ üzre süvâr (Mesîhî)[219]

(Her seher vakti dünya bağını seyretmeye yaratılışındaki güzel koku olup sabâ rüzgârının atı üzerine biner.)

Ca'fer Beyi methetme amaçlı yazılan kasidenin bu beyitinde her seher vakti dünya bahçesini seyretmek için doğuştan gelen güzel huyunun kokusunun sabâ atının üzerinde binici olduğunu anlatılmaktadır. Atın hızlı bir şekilde koşmasından kaynaklı sabâ rüzgârının ata benzetildiği görülmüştür. Beyitte sabânın hızlı bir şekilde esmesi yönü üzerinde durulmuştur.

Hâk-ı pâyı kuhlünü Şâhın sabâdan isteyip

Bâğın eyler nergis-i bîmârına tîmâr gül (Hayâlî Bey)[220]

(Gül, sabâdan padişahın ayağının tozunun sürmesini isteyip bağın süzgün ve baygın bakışlı nergisin gözlerine sürer.)

Gül, padişahın ayağının tozunun sürmesini sabah rüzgârından isteyerek bahçede hasta nergisin tedavisini yapmıştır. Burada hem sürmenin göze faydalı oluşuna hem de nergisin gözle ilişkilendirilmesine yer verilmiştir. Divan şiirinde nergis genellikle baygın bakış, sarhoş gözlere benzetilmektedir. Bundan dolayı nergisin gözlerinin tedavi edilmesi boşuna değildir. Hafif kapalı gözleri andıran nergisin gözlerinin tedavi edilmesinde aracı ise sabâ rüzgârıdır. Beyitte sabâ rüzgârının padişahın ayağının tozunu nergis için taşımasıyla ele alınmıştır.

İşigüne sürer her-subh yüzin

Anun-çundur sabâ müşgîn revâyih (Ahmedî)[221]

---

[219] K 8/38, s. 40
[220] K 12/12, s.44

(Sabâ, her sabah eşiğine yüzünü sürdüğü için misk kokuludur.)

Sabâ daha çok sevgilinin mahallesinde esmesi yönüyle bilinmektedir. Beyitte sabâ, her sabah sevgilinin mahallesinde estiğini görmekteyiz. Sevgilinin kapısının eşiğine her sabah yüzünü sürdüğü için güzel kokmaktadır. Emîr Süleyman'a yazılan bir kaside olduğu için burada sabânın eşiğine yüz sürdüğü kişi Emîr Süleyman'dır. Beyitte sabânın güzel kokmasının gerekçesi hüsn-i ta'lil yoluyla açıklanmıştır.

Elçi düzdü sabâyı gönderdi

Husrev-i Rûma armağan gonca (Hayâlî Bey)[222]

(Gonca, elçi olarak sabâyı hazırlayıp Anadolu padişahına armağan gönderdi.)

Gonca, sabâ rüzgârını elçi olarak hazırlamıştır ve Anadolu (Osmanlı) padişahına armağan göndermiştir. Divan şiirinde her şâir, padişahın huzuruna çıkamamaktadır. Bundan dolayı yazdığı şiiri ve getirdiği armağanları bey, paşa vs. kişilerden padişaha sunmasını ister. Burada da goncanın şâirin kendisi olduğu düşünülmektedir. Bu sefer aracı olarak kılınan sabâ rüzgârıdır. Beyitte sabâ rüzgârının şâirin şiirini, armağanlarını vs. padişaha sunmada görevlendirilen bir aracı olduğu görülmektedir.

'Arûs-ı gül kamu reng oldı vü bûy

Meğer meşşâta-i bâd-ı sabâdur (Ahmedî)[223]

(Gül gelini tamamen renkli ve güzel kokulu oldu meğer süsleyeni sabâ rüzgârdır.)

Bahar mevsimiyle birlikte gül bahçeleri çeşit çeşit renklerle ve kokularla süslenmiştir. Bu süslemeyi yapan sabâdır. Sabâ, goncalara dokunarak onların yapraklarının açılmasını sağlar. Yapraklarını açan güller çok güzel gözükmektedir bundan dolayı güller çeşitli kokular sıkılıp süslemeleri yapılan ve allarını giyen bir geline benzetilmiştir. Beyitte sabâ rüzgârı, gelini süsleyen kadına benzetilerek kullanılmıştır.

Alıp sabâ elin iletür âsitânına

Şol nâ-tüvânı kim reh-i gamda gubâr ola (Hayâlî Bey)[224]

---

[221] K 16/11, s. 46
[222] K 13/8, s.46
[223] K 30/7, s. 86
[224] G 7/2, s. 91

(Sabâ, elini alıp kapı eşiğine getirir. Şu zayıf, güçsüz ve çaresiz ki kader yolunda toz olsun.)

Gam yolunda toz gibi olan zayıf ve güçsüz âşığı sabâ rüzgârı elinden tutup sevgilinin eşiğine getirilişi anlatılmaktadır. Âşık daima sevgilinin aşkından perişan, hastalıklı bir haldedir ve bu durum onu elden ayaktan düşürüp zayıf, güçsüz bir hale sokmuştur. Âşığın bu durumuna dayanamayan sabâ rüzgârı, onun elinden tutup sevgilinin kapısına kadar getirişinin tasviri yapılmıştır. Beyitte sabâ rüzgârının âşığın haline üzülen bir dost olarak karşımıza çıkmıştır.

Bister-i nâzdasın gonca-sıfat uykuya var

Eylesün bâd-ı sabâ gibi güzer ah sana (Hayâlî Bey)[225]

(Gonca gibi naz döşeğindesin uykuya git. Ah sabâ rüzgârı gibi sana doğru geçip gitsin.)

Sevgili, sürekli nazlıdır ve âşığa karşı gözlerini gonca gibi kapalı tutmaktadır. Âşık da bundan dolayı sevgiliye devamlı âh etmektedir. Edilen bu âh, sabâya benzetilmiştir. Sabâ, goncalara hafifçe dokunarak onların açılmasını sağlıyorsa âşığın âhının da sabâ rüzgârı gibi sevgilinin üzerinden geçerek onu naz uykusundan uyandırması istenmektedir. Âşığın âhı ve sabâ arasında bağlantı kurulmuştur.

Çîne iletdi râyihâsın zülfünün sabâ

Müşg ol hevâyı isteyü terk-i diyâr ider (Ahmedî)[226]

(Sabâ, saçının güzel kokusunu Çin'e iletti. Misk o havayı isteyerek memleketini terk etti.)

Çin ülkesinde ahuların göbeklerinde güzel koku yayan miskler bulunmaktadır. Divan edebiyatında Çin miski çok güzel kokmasıyla kullanılmıştır. Sabâ rüzgârı sevgilinin mahallesinde dolaştığı için sevgiliye de bir hayli yakındır. Sevgilinin saçlarına değerek kokuyu Çin ülkesine kadar götürmüştür. Çin, ahu misklerin kokusuyla ünlenmiştir ama sevgilinin saçlarının kokusu ondan daha güzel koktuğu için misk bu durum karşısında şaşırmıştır. Sevgilinin saçının kokusunu isteyen misk, kendi ülkesini terk ederek sevgilinin mahallesine gitmek istemektedir. Beyitte sabâ, sevgilinin saçının kokusunu taşıması özelliğiyle karşımıza çıkmıştır.

[225] G 15/2, s. 94
[226] K 36/4, s. 97

Ne hâldür ki toldı cihân müşg-ile ‘abîr

Çözdi benefşe zülfini bâd-ı sabâ meğer (Ahmedî)[227]

(Ne sebeptir ki dünya misk ve abîr kokularıyla doldu? Çünkü sabâ rüzgârı menekşe saçını çözdü.)

Beyitte sabânın sevgilinin menekşe gibi saçını çözmesiyle dünyanın misk gibi koktuğu anlatılmıştır. Sabâ daha çok sevgilinin mahallesinde estiği için sevgili dışarı çıktığı zaman ona bir hayli yakındır. Sevgilinin saçlarına dokunmasıyla birlikte sevgilinin güzel kokusu sabâya bulaşmıştır. Bunun üzerine sabâ, bu güzel kokuyu dünyanın her bir tarafına yaymıştır ve dünya misk kokularıyla dolmuştur. Beyitte sabâ, sevgilinin saçının güzel kokusunu dünyaya yayması yönüyle karşımıza çıkmıştır.

Seylâb kabrin eşti şemâl ü sabâ gelip

Mecnun-ı bî-kes öldüğü vaktin götürdüler (Hayâlî Bey)[228]

(Kimsesiz Mecnun öldüğü zaman sel suyu gibi kabrini eşti kuzey ve sabâ gelip (cenazesini) götürdü.)

Mecnun’un kimsesiz bir şekilde ölmesi olayına telmih vardır. Mecnun, öldüğünde yanında sadece kuzey ve sabâ rüzgârları vardır. Mecnun’un naaşını alacak kimse olmadığı için sabâ rüzgârı gelip götürmüş ve kuzey rüzgârı da sel suyunun toprağı yardığı gibi mezarını kazmıştır. Beyitte sabâ rüzgârı, estiği zaman önüne çıkan şeyleri götürmesi yönüyle ele alınmıştır.

Sabâ gün bigi zâhir ider sabâh

Gice n’itse gönlinde muzmer çiçek (Ahmedî)[229]

(Çiçek, gece gönlünde nasıl gizlerse sabâ, sabah vakti gün gibi meydana çıkarır.)

Gece vakti karanlık çöktüğü için bu durum çiçeklerin gönlünde sırlar barındırmasıyla ilişkilendirilmiştir. Çiçekler goncalar halinde beklerken sabah vakti esen sabâ rüzgârı onlara hafifçe dokunarak açılmalarını sağlamıştır. Böylelikle çiçeklerin içinde bulunan sırlar da meydana çıkmıştır. Sırların ortaya çıkmasına yardımcı olan sabâ rüzgârıdır. Beyitte sabâ rüzgârının sabah vakti esmesiyle birlikte çiçekleri açtırmasına yer verilmiştir.

---

[227] K 41/7, s. 104
[228] G 61/4, s.110
[229] K 48/16, s. 117

Galibâ müşg dimiş bâd-ı sabâ ey gül-i ter

Zülfüne kim gezer ol bî-ser ü pâ şâm u seher (Nigârî)[230]

(Ey taze gül, sabâ rüzgârı dağınık saçına galiba misk kokulu demiş ki sabah ve akşam elsiz, ayaksız gezer.)

Sabâ, gece ve gündüz sevgilinin mahallesinde estiği için sevgilinin saçına dolanarak gezmektedir. Bundan dolayı âşığa sevgilinin saçının çok güzel koktuğunun haberini iletmiştir. Âşık bundan böyle sevgilinin saçının kokusunu koklayabilmek için gece ve gündüz perişan bir şekilde dolanmaktadır. Beyitte sabâ, âşığa haber ileten olarak karşımıza çıkmıştır.

Şifadır derdine ol ra'şe kim zülf-i dü-tâdandır

Safâdır gülşene ol lerze kim bâd-ı sabâdandır (Nigârî)[231]

(Büklüm büklüm zülüften olan titreme derdime şifadır. Sabâ rüzgârından olan sallantı gül bahçesine zevktir.)

Sabâ, gül bahçesinde hafifçe eserek dolaştığı için bu durum gül bahçesine zevk vermektedir. Beyitte sabâ rüzgârının gül bahçelerinde titreyerek esmesine değinilmiştir.

Haber virmiş meğer bâd-ı sabâ ümîdâne

Ki dil mesrur dâim ü revanım lâ-übâlîdir (Nigârî)[232]

(Sabâ rüzgârı ümitli haber vermiş şimdi ki gönül devamlı akan gönlüm kayıtsızdır.)

Sabâ, sevgilinin mahallesinde dolandığı için sevgiliden âşığa haber getirmektedir. Bu haber ümit uyandırıcı bir haberdir. Beyitte sabâ rüzgârı, sevgiliden âşığa ümitli bir haber getirmesi yönüyle ele alınmıştır.

Çünkim sabâh irişdi vakt-i sabuh yatma

Ki eydür sana sabâ kim yâ eyyühe'l-müzemmil (Ahmedî)[233]

(Çünkü sabah geldi sabah vakti yatma ki sabâ sana "Ey örtüsüne bürünen kalk ve uyan." diye söyler.)

---

[230] G 203/1, s. 129
[231] G 205/1, s. 131
[232] G 209/6, s. 133
[233] K 53/42, s. 133

Bahar mevsimiyle birlikte insanlar eğlence yerlerine giderler. Sabahlara kadar şarap içip eğlenirler. Sabaha kadar şarap içtikleri için sarhoş düşüp sersemlemişlerdir. Seher vakti esen sabâ, orada sersemlemiş uyumakta olan halka "Ey örtüsüne bürünen kalk ve uyan."[234] demiştir. Çünkü bahar mevsimi layığıyla değerlendirilmelidir. Beyitte sabânın seher vakti eğlence yerlerinde eserek uyuyan insanları uyandırdığını görmekteyiz.

Âmed sabâ ki yâr be-kâşâne mî-resed

Dâdîm cân be-müjde ki cânâne mî-resed (Mesîhî)[235]

(Sabâ ki gelip giderek sevgilinin köşküne ulaşır. İmdat can müjdesine ki sevgiliye ulaşır.)

Sabâ rüzgârı, sevgili ile âşık arasında bir bağlantı sağlamaktadır. Âşık, sevgilinin köşküne giremezken beklenen yardım sabâ rüzgârından gelmiştir. Beyitte sabâ rüzgârının sevgilinin köşküne gittiğini görmekteyiz.

'Ârızun vasfını yazmak dilemiş bâd-ı sabâ

Safha-ı âbdaki mevc anun mıstarıdur (Mesîhî)[236]

(Sabâ rüzgârı, yanağının özelliklerini yazmak istemiş. Suyun yüzündeki dalga onun mıstarıdır.)

Sabâ rüzgârı, sevgilinin yanağının özelliklerini yazmak istemektedir. Suyun üzerindeki dalgaların çizgileri, onun çizgiyi düzgün çekmesi için mıstar aleti olmuşlardır. Sevgilinin yüzü temiz olması sebebiyle suya benzetilmiştir. Suyun oluşturduğu dalganın çizgileri de yazıyı düzgün yazabilmek için kullanılan alet olan mıstara benzetilmektedir. Sabâ rüzgârı, yazı yazan bir kişi olarak karşımıza çıkmıştır.

Ser-i kuyun gezer bâd-ı sabâ ol pây-mâl olmuş

Gubâr-ı makdeminden ey gazâlım müşk-nâb ister (Nigârî)[237]

(Sabâ rüzgârı, sevgilinin mahallesinin yanı başında gezerek ayak altında ezilmiştir. Ey ceylanım, ayağının tozundan saf misk ister.)

---

[234] Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 573.
[235] G 32/1, s. 131
[236] G 44/3, s. 138
[237] G 219/3, s. 139

Sabâ rüzgârı daha çok sevgilinin mahallesinde esmektedir. Bunun sebebi sevgilinin güzel kokusunu duymak istemesindendir. Bir gün sevgilinin mahallesinde dolanan sabâ rüzgârı sevgilinin ayakları altında ezilmiştir. Beyitte sabâ rüzgârının sevgilinin güzel kokusunu koklamak için sevgilinin ayakları altında ezilmesine yer verilmiştir.

Git gele salma beni zâr u perîşân itme

Değme ey bâd-ı sabâ zülfe karargâhımdır (Nigârî)[238]

(Gide gele beni ağlayıp inleyerek bırakma. Ey sabâ rüzgârı, değme saça karargâhımdır.)

Âşıklara göre sevgilinin saçları tuzak olarak görülmektedir. Âşıklar bu tuzağa düşmüşler ve gönülleri sevgilinin saçlarına bağlanmıştır. Burada âşıklar, sevgilinin saçına asılı olarak tasvir edilmiştir. Sevgilinin mahallesinde eserek sevgilinin saçlarına değen sabâ rüzgârına seslenen âşıklar, sevgilinin saçlarının kendi durağı olduğunu ve değmemesi gerektiğini söylemektedirler. Beyitte âşığın sabâ rüzgârına uyarıda bulunduğunu görmekteyiz.

Dâye-veş bâd-ı sabâ goncaların gülşende

Her seher tâze gülâb ile yüzün pâk eyler (Hayâlî Bey)[239]

(Sabâ rüzgârı, gül bahçesinde her seher dadı gibi taze gül suyuyla goncaların yüzünü yıkar.)

Sabâ rüzgârı, her seher vakti gül bahçesinde bir dadı gibi taze gül suyuyla goncaların yüzünü yıkamaktadır. Bahar mevsiminde çimenliklere, bahçelere, bağlara, kırlara, ovalara vs. her şeyin üzerine sabah vakitlerinde çiy yağdığı bilinmektedir. Seher vakti sabâ rüzgârının esmesiyle goncaları sarsması ve üzerlerindeki çiy tanelerini hareket ettirmesinden yola çıkılarak yüzlerine su serpmesinin tasviri yapılmıştır. Burada çiy tanelerinin gül suyuna benzetildiği görmekteyiz. Beyitte sabâ rüzgârı seher vakti çocukları uyandıran bir dadıya benzetilmiştir.

Habîbâ zülf-i reyhânın sabâ-yı müşk-bârımdır

Velî vasfınla kilkim âhûy-ı ‘anber-nisârımdır (Nigârî)[240]

---

[238] G 239/4, s. 151
[239] G 180/4, s.151
[240] G 244/1, s. 153

(Sevgili, reyhan kokulu saçını misk saçan sabâmdır. Lâkin vasfınla kalemim güzel koku saçan ceylanımdır.)

Sevgilinin saçı her daim misk kokmaktadır. Divan şiirinde reyhanın keskin kokusu genellikle sevgilinin saçının kokusuyla ilişkilendirilmiştir. Daha çok sevgilinin mahallesinde esen sabâ rüzgârı ise sevgilinin saçlarına değdiğinden onun misk kokusu sabâ rüzgârına da bulaşmıştır. Sabâ rüzgârının kokusunun bu durumdan dolayı güzel koktuğu açıklanmıştır. Beyitte sabâ rüzgârının güzel kokmasının nedeni hüsn- ta'lil yoluyla açıklanmıştır.

Sabâ yili kapar gonca külahın

Ömer san efser-i sultân uğurlar (Mesîhî)[241]

(Sabâ rüzgârı gonca külahını kapar. Ömer sanki padişahın tacını uğurlar zannet.)

Külah kapmak; düzen, dalavere ile bir işin başına geçmek anlamına gelmektedir. [242] Sabâ rüzgârının goncanın külahını kaptığını görmekteyiz. Sabâ rüzgârı fırsattan istifade ederek goncaya bir düzen kurması, Ömer'in sultanlık tacını kapmasına benzetilmiştir. Sabâ rüzgârı ile Ömer'in kurduğu düzen birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Beyitte sabâ rüzgârının hile çevirerek iş yaptığı belirtilir.

Meğer zülfün kemendinden gice bir 'ukde çözildi

Ki olmışdur sabâ yili sabâhın müşgi-bâr andan (Ahmedî)[243]

(Saçının düğümünden gece bir düğüm çözüldü meğerki sabâ rüzgârı ondan misk saçan olmuştur.)

Sabâ rüzgârı gece vakti sevgilinin mahallesinde dolanırken sevgilinin saçından bir düğüm çözülmüştür. Bu sırada sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının kokusuna bulanmıştır. Bu olaydan sonra sabâ rüzgârı etrafına her zaman güzel kokular saçmaktadır. Beyitte sabâ rüzgârının güzel kokmasının nedeni hüsn-i ta'lil yoluyla açıklanmıştır.

Meğer bâd-ı sabâ ben tek giriftâr-ı belâdır kim

Gezer âşüfte ser-geşte pey-âpey bî-belâ gezmez (Nigârî)[244]

---

[241] G 72/4, s. 160
[242] TDK, "Külah kapmak" (Erişim 28 Mayıs 2022).
[243] K 66/5, s. 166
[244] G 280/4, s. 174

(Sabâ rüzgârı meğer benim gibi belaya tutulmuş ki peş peşe başı dönmüş bir şekilde perişan halde gezer ve belasız gezmez.)

Âşıklar, sevgiliye olan aşklarından dolayı devamlı perişan ve başı dönmüş bir şekilde dolanmaktadırlar. Kendilerini umursamadıkları için sürekli başları beladadır. Kendisini bu şekilde tanımlayan şair, sabâ rüzgârının halini de kendi haline benzetmiştir. Beyitte sabâ rüzgârının perişan bir halde ve başı dönmüş bir şekilde belasız gezmediği açıklanmıştır.

Sabâ çözse saçun bendin sabâhın

Tola yirün yizü yik-ser benefşe (Ahmedî)[245]

(Sabâ, saçının düğümünü çözse sabahına yeryüzü baştanbaşa menekşe dolar.)

Sabâ rüzgârı sabah vakti esmesiyle birlikte sevgilinin saçının düğümünü çözmüştür. Bundan dolayı yeryüzü, sevgilinin saçının menekşe kokusuyla dolmuştur. Sevgilinin saçı şekil itibariyle menekşeyle bağlantı kurularak kullanılmıştır. Beyitte sevgilinin saçının bağını çözen ve sevgilinin saçının kokusunu dünyanın her yerine yayan sabâ rüzgârını görmekteyiz.

Bugün bâd-ı sabâ zülf-i semensâdan nişân görmez

Getürmez bir haber âyâ niçün ‘uşşâka cân virmez (Nigârî)[246]

(Sabâ rüzgârı sevgilinin yasemin kokulu saçından işaret görmez. Acaba niçin âşıklara bir haber getirerek can vermez.)

Âşıklar sevgiliye dair haberleri genellikle sabâ rüzgârından almaktadırlar fakat bahsedilen gün sabâ rüzgârı sevgilinin yasemin kokulu saçından işaret görmemiştir. Bu nedenle âşıklara haber getiremez. Her zaman sevgilinin saçına değen sabâ rüzgârının bu sefer sevgiliden işaret göremediği belirtilmiştir.

Çemen Erteng nakşın gösterür kim

Sabâya Hakdan irdi rûh-ı Mânî (Ahmedî)[247]

(Yeşillik Erteng süslemesini gösterir ki sabâya Allah’tan Mânî ruhu ulaştı.)

[245] K 70/8, s. 178
[246] G 291/1, s. 180
[247] K 72/2, s. 185

Mani, İran efsanelerinde ressamlığıyla ün salmıştır. Onun eserlerini oluşturan mecmuaya Erteng denilmektedir.[248] Bahar mevsiminde çeşitli bitkilerin çıkması, çiçeklerin açması, ağaçların ve tabiatın yeşillenmesi bir resmi andırmaktadır. Bu güzel resmi oluşturan ise sabâ rüzgârıdır. Resim yapmadaki ustalığıyla bilinen Mani'nin ruhu sabâ rüzgârına verildiği söylenmiştir. Beyitte sabâ rüzgârıyla Mani'nin ruhu arasında bağlantı kurulmuştur.

Sabâ ölmiş yiri uş kılur ihyâ

Zi virilmiş ana i'câz-ı 'Îsâ (Ahmedî)[249]

(Sabâ, ölmüş yeri canlandırır ne güzel ona İsa mucizesi verilmiş.)

Kış mevsimiyle birlikte tabiattaki bitkiler toprağın altına gömülmüştür. Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte tabiat canlanır ve tazelenir. Bahar mevsiminde tabiatın canlanması sabâ rüzgârıyla ilişkilendirilmiş. Hz. İsa'nın nefesiyle ölüleri diriltmesi mucizesine telmihte bulunulmuştur. Hz. İsa gibi sabâ rüzgârı da ölen tabiata can vermiştir. Beyitte sabâ rüzgârının Hz. İsa'nın nefesine benzetildiği görülmüştür.

Çün sabâ çözdi saçunun 'ukdesini mûy mûy

Kıldı pür magzın havânun işbu 'anber bûy bûy (Ahmedî)[250]

(Çünkü sabâ saçının düğümünü kıl kıl çözdü. İşte bu vakit havanın aklı amber kokularıyla doldu.)

Divan şiirinde sevgilinin saçının kokusuna benzer güzellikte başka koku yoktur. Sabâ rüzgârı sevgilinin saçının düğümünü tek tek çözmüştür. Çözülen saçın güzel kokusu etrafa saçılmıştır ve hava tamamen amber kokusuyla dolmuştur. Beyitte sabâ rüzgârının sevgilinin saçının düğümünü çözerek havayı güzel kokularla doldurması anlatılmıştır.

Gönül bâd-ı sabâdan kim nesîm-i zülf-i çîn almış

Sanasın feth kılmış şehr-i Hindî mülk-i Çîn almış (Nigârî)[251]

(Gönül, sabâ rüzgârından kıvrımlı saçının nesîmini almış. Sanırsın Hint şehrini feth edip Çin ülkesini almış.)

---

[248] Sedat Kardaş, "Divan Şiirinde Resim ve Heykel", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (Erişim 28 Mayıs 2022).
[249] K 72/5, s. 185
[250] Tc 2/1, s. 195
[251] G 324/1, s. 199

Hint şehrinin insanları ırk bakımından siyahtır. Bu durum âşıkların gönlünün yaralı olmasından kaynaklı oluşan siyahlıkla bağdaştırılmıştır. Çin/Çîn bir ülke olmasının yanı sıra mana bakımından aynı zamanda "kıvrım, büklüm" anlamlarını da karşılamaktadır.[252] Burada kelime bakımından Çîn ülkesi ve saç kıvrımı anlamlarını görmekteyiz. Beyitte âşığın gönlünün sabâ rüzgârı vasıtasıyla sevgilinin saçından esinti almasına değinilmiştir. Sabâ rüzgârı, âşığın gönlü ve sevgilinin saçı arasında bir aracı olarak karşımıza çıkmıştır.

Sabâ binün bigi 'ışkundan iyi yâr

Gehî dîvâne olur gâh bîmâr (Ahmedî)[253]

(Ey sevgili, sabâ aşkından benim gibi gâh divane gâh hasta olur.)

Âşıklar, sevgiliye olan aşklarından dolayı hastalıklı, perişan bir şekilde yersiz yurtsuz dolanmaktadırlar. Sabâ rüzgârı da dünyanın her yerinde estiği için divane âşıkla bağlantı kurulmuştur. Beyitte sabâ rüzgârının âşığa benzetilerek bazen divane bazen hasta olduğu yönüne vurgu yapılmıştır.

Gülşen-i hüsnünden itdükçe güzer bâd-ı sabâ

Reşk idüp pirârehenün-veş üstüne ditrer gönül (Mesîhî)[254]

(*Sabâ rüzgârı, güzelliğinin gül bahçesinden geçtikçe gönül kıskanıp gömlek gibi üstüne titrer.)*

Sevgilinin güzelliğinin gül bahçesinde sabâ rüzgârı estikçe âşık bunu kıskanır. Bundan dolayı gömlek rüzgârda nasıl titrerse âşıkta öyle titremektedir. Şiirde sevgilinin yüzünün gül bahçesine benzetildiği görülmektedir ve sabâ rüzgârı da sevgilinin yüzünü hafifçe okşayarak esmektedir. Beyitte sabâ rüzgârının sevgilinin yüzüne hafifçe dokunarak esmesine yer verilmiştir.

Tâ sabâ sünbülüni kıldı perîşân-şekil

Oldı her bir nefesi mürdelere cân-şekil (Mesîhî)[255]

(Sabâ, sümbülünü darmadağın etti. Her bir nefesi ölülere can oldu.)

---

[252] Meral Kınaytürk, *"Hâfız Divânı'nda Sevgiliye Ait Güzellik Unsurları"*, (Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 12.
[253] Tk 3/1, s. 203
[254] G 145/3, s. 206
[255] G 150/1, s. 209

Sabâ rüzgârının esmesiyle birlikte sevgilinin saçları darmadağın olmuştur. Ayrıca sabâ rüzgârı esmesiyle çiçekleri açtırmış, ölü olan tabiatı nefesiyle canladırmıştır. Bu durum Hz. İsa'nın nefesiyle ölüleri diriltme mucizesine telmih yapılmaktadır.[256] Beyitte sabâ rüzgârının esmesiyle birlikte tabiatın canlandığını görmekteyiz.

Gülistâna gelür revnak bahâr-ı cân-fezâdır bu

Nesîm-i gülşen-ârâ revha-ı bâd-ı sabâdır bu (Çeşm-i Âfet Hanım)[257]

(Gül bahçesine gelir, güzelliği cana can katan bahardır bu. Gül bahçesini süsleyen nesîm, gönle güzellik veren sabâ rüzgârıdır bu.)

Sevgili gül bahçesine geldiğinde güzelliği cana can katmıştır. Bu durum gönle ferahlık veren sabâ rüzgârına benzetilmiştir. Beyitte sevgilinin güzelliği ile sabâ rüzgârının gönle ferahlık vermesi arasında bağlantı kurulmuştur.

İlet benüm selâmumı dil-dâra iy sabâ

'Arz eylegil peyâmumı ol yâra iy sabâ (Ahmedî)[258]

(Ey sabâ, benim selamımı sevgiliye ilet. Ey sabâ, o sevgiliye haberlerimi bildir.)

Âşık, sabâ rüzgârından sevgiliye selam iletmesini ve kendisine dair haberlerin sunulmasını istemektedir. Çünkü âşık, sevgilinin huzuruna çıkamamaktadır. Beyitte âşık tarafından sabâ rüzgârı aracılığıyla selam iletilmiş ve haberler gönderilmiştir.

Tagıt benefşe saçları gül yanag üstine

Saçdı 'abîr ü 'anberi gül-zâra sabâ (Ahmedî)[259]

(Ey sabâ, gül yanaklı sevgilinin üzerine menekşe saçlarını dağıt ve gül bahçesine abir ve amber şaçılsın.)

Sevgilinin yanakları güle ve saçları menekşeye benzetilmiştir. Âşık, sabâ rüzgârından sevgilinin yanaklarına menekşe saçlarını dağıtmasını istemiştir. Gül bahçesine benzetilen sevgilinin yüzünün çeşitli kokularla donatılmasını arzulamıştır. Beyitte âşığın, sabâ rüzgârından istekte bulunmasına yer verilmiştir.

---

[256] Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 55.
[257] G 84/1, s. 210
[258] G 1/1, s. 216
[259] G 1/2, s. 216

Bî-çâralıgumı benüm ol yâre ‘arza kıl

Bâşed ki bula derdüme bir çâre iy sabâ (Ahmedî)[260]

(Sabâ rüzgârı, sevgiliye benim çaresizliğimi, zavallılığımı sun ki hiç değilse derdime bir çare bulsun.)

Âşık sevgiliden mahrum kalmıştır ve sevgilinin eziyetlerinden dolayı perişan durumdadır. Sabâ rüzgârından durumunu sevgiliye ulaştırmasını istemektedir. Beyitte sabâ rüzgârı, âşığın halini sevgiliye ileten aracı konumundadır.

Pinhân var yarün tapusına varur-ısan

Gösterme kendüzüni sen agyâre iy sabâ (Ahmedî)[261]

(Ey sabâ, sevgilinin kapısına gidersen gizli git kendini rakibe gösterme.)

Âşıklar sevgiliden haber almak için sabâ rüzgârını sevgilinin mahallesine aracı olarak göndermişlerdir. Âşık, sabâ rüzgârına gizlice gitmesi gerektiğini ve rakiplere görünmemesini tembihlemektedir. Beyitte sabâ rüzgârının âşığa haber getiren bir aracı olduğunu görmekteyiz.

Çün gizlü râzuma seni ben mahrem eyledüm

Bi’llah eyitme râzumı deyyâre iy sabâ (Ahmedî)[262]

(Seni ben gizli sırrıma gizledim. Ey sabâ, Allah için kimseye sırrımı söyleme.)

Âşık sırlarını sadece sabâ rüzgârıyla paylaşmıştır. Bu sırları kimseye söylememesi için sabâ rüzgârına tembihte bulunmaktadır. Beyitte sabâ rüzgârı karşımıza bir sırdaş olarak çıkmıştır.

Digil ki ahmedî’ye niçe zahm urasın

Gammâz gamzelü gözi mekkâre iy sabâ (Ahmedî)[263]

(Ey sabâ rüzgârı, bakışları fitneci ve gözleri düzenbaz olan sevgiliye Ahmedî’ye daha ne kadar yaralar açacağını sor.)

---

[260] G 1/5, s. 217
[261] G 1/3, s. 217
[262] G 1/4, s. 217
[263] G 1/7, s. 217

Ahmedî, sevgilinin bakışlarının fitneci ve gözlerinin düzenbaz olduğunu belirtmiştir. Çünkü sevgilinin gözleri bir düzen ve hileyle âşıkları tuzağa düşürmektedir daha sonra kirpikleriyle âşıkların gönüllerinde derin yaralar açmaktadır. Âşık olan Ahmedî'nin de sevgilinin bakışlarından gönlü paramparça olmuştur ve sabâ rüzgârından sevgilinin daha ne kadar bu eziyete devam edeceğini sormasını istemiştir. Beyitte sabâ rüzgârı, Ahmedî tarafından sevgiliye soru sorması için aracı olarak kullanılmıştır.

Çün sabâ çözdi saçunı bû-yı cân toldı cihân

Aslah Allah şânehü zi-şânedür bâd-ı sabâ (Ahmedî)[264]

(Sabâ rüzgârı, saçlarını çözdü ve dünyaya can kokusu doldu, tarah sahibi olan sabâ rüzgârını Allah ıslah etsin.)

Sabâ rüzgârı sevgilinin saçlarını çözmüş ve dünyaya cana can katan koku yayılmıştır. Tarak özelliği taşıyan sabâ rüzgârını Allah ıslah etmelidir. Beyitte sabâ rüzgârı sevgilinin saçlarının düğümünü çözmesi ve sevgilinin saçlarının güzel kokusunu dünyaya yayması yönüyle karşımıza çıkmaktadır.

Seni izler yürirmiş yollar üzre

Haber sorduk sabâya yoldan izden (Mesîhî)[265]

(Yollar üzerinde seni izleyerek yürürmüş. Sabâya yoldan izden haber sorduk.)

Sabâ rüzgârı dünyanın her bir tarafında estiği için her yeri bilen rehber durumundadır. Sevgilinin izini bulabilmek ondan haber alabilmek için de sabâ rüzgârına danışmak en doğru karar olacaktır. Beyitte sabâ rüzgârı sevgiliden haberdar olan bir haberci durumundadır.

Sen gül-ruha ağız haberin dimege şehâ

Açmış sabâ yeline seher goncalar dehen (Mesîhî)[266]

(Sen, gül yanaklı sevgilinin ağzının haberini söylemek için seher vakti goncalar ağızlarını sabâ rüzgârına açmış.)

Divan şiirinde gonca şekil bakımından genellikle sevgilinin ağzına benzetilmiştir. Sevgilinin ağzındaki sırların/haberlerin söylenmesi için goncaların açılması

[264] G 5/3, s. 218
[265] G 172/3, s. 224
[266] G 178/6, s. 228

gerekmektedir. Goncalar kapalı haldeyken sırlara işaret etmektedir ama yaprakların açılmasıyla sırlar açığa çıkmış demektir. Sabâ rüzgârı seher vakti goncaları hafifçe okşayarak onların açılmalarını sağlar. Böylece sevgilinin ağzına benzeyen goncalar açıldığı için sevgilinin sırları da ortaya çıkmış demektir. Beyitte sabâ rüzgârı goncaların yapraklarını açtırması yönüyle karşımıza çıkmaktadır.

Gezer şâm u seher bâd-ı sabâ tek bir karâr itmez

Arar bir mâh-ı yandırmış gönülde sad fenâr 'âşık (Nigârî)[267]

(Sabâ rüzgârı, akşam ve sabah gezerek tek bir karar vermez. Âşık, gönülde binlerce fener yakmış bir ay gibi güzeli arar.)

Âşık, sevgilinin aşkından divane olmuştur ve perişan bir şekilde gece gündüz dolanmaktadır. Sabâ rüzgârı da her yere eserek dolandığı için bu yönüyle âşık arasında bağlantı kurulmuştur. Beyitte âşık ve sabâ rüzgârı arasında bağlantı kurularak sabâ rüzgârının kararsız bir şekilde esmesine yer verilmiştir.

İntizâr kaydı çeken gönlümü âzâd itdi

Haberin virdi kim ol bâd-ı sabâ Süleymânın (Nigârî)[268]

(Bekleme kaygısı çeken gönlümü serbest bıraktı. Sabâ rüzgârı, o Süleyman'ın haberini verdi.)

Rüzgârın Hz. Süleymân'ın emrinde olması mucizesine telmihte bulunulmuştur.[269] Âşık sevgiliyi bekleme endişesiyle dururken Hz. Süleymân'ın rüzgârı âşığın gönlünün serbest olduğunun haberini vermiştir. Beyitte sabâ rüzgârı, âşığa haber getirmesi yönüyle karşımıza çıkmıştır.

Boynuma aldım o zülf-i anberinin minnetin

Ey sabâ sahraya saldım misk-i Çinin minnetin (Hayâlî Bey)[270]

(O amber kokulu saçının minnetini boynuma aldım. Ey sabâ, Çin miskinin minnetini kırlara saldım.)

Âşık, sevgilinin saçının misk kokusunu koklamıştır ve bu minnete karşı Çin ülkesinin meşhur miskinin kokusunu kırlara bırakmıştır. Âşığa sevgilinin saçlarının

[267] G 392/7, s. 234
[268] G 397/4, s. 236
[269] Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 427.
[270] G 426/1, s.237

misk kokusunu getiren ise sabâ rüzgârıdır. Beyitte sabâ rüzgârı sevgilinin saçının kokusunu âşığa getirmesi yönüyle ele alınmıştır.

Gamundan berg-i pejmürde gibi olmışduk ey gül-ruh

Sabâ yili safâ geldi götürdi bizi toprakdan (Mesîhî)[271]

(Ey gül yanaklı, kederinden perişan yaprak gibi olmuştuk. Sabâ rüzgârı, hoş geldi ve bizi topraktan götürdü.)

Âşık, sevgilinin aşkından dolayı perişan, halsiz ve hastalıklı bir şekilde toprağa düşmüş zedelenmiş, parçalanmış bir yaprağı andırmaktadır. Bu durumdayken sabâ rüzgârı eserek onu düştüğü yerden kaldırmıştır. Âşıkta sabâ rüzgârının yardımına karşılık hoş geldin diyerek karşılık vermektedir. Beyitte sabâ rüzgârının eserek perişan halde olan âşığı yerden kaldırması anlatılmıştır.

Ne kohu buldı zülfünden sabâ kim

Kamu cânlara böyle oldı mergûb (Ahmedî)[272]

(Sabâ rüzgârı sevgilinin saçından nasıl bir koku bulmuştur ki bütün canlar tarafından istenilen bir koku haline gelmiştir.)

Sevgilinin saçının kokusunun benzeri yoktur. Sabâ rüzgârı sevgilinin saçının kokusunu âşıklara getirmiştir ve âşıklar tarafından canla istenmiştir. Beyitte sabâ rüzgârı sevgilinin kokusunu âşıklara getirmesi yönüyle ele alınmıştır.

Sabâ saçun sıfatından ohır-iken bir bâb

Çemende toldı hevânun dimâgı ‘anber-nâb (Ahmedî)[273]

(Sabâ, çemenlikte saçının özelliklerine dair bir bölüm okurken havanın aklı saf amberle doldu.)

Sabâ rüzgârı, sevgilinin saçına dokunup onu koklayabildiği için sevgilinin saçına dair her bilgiye sahiptir. Bir gün sevgilinin saçının özelliklerinden birini söylerken hava o kadar etkilenmiş ki saçın güzel kokusu birden havanın aklına dolmuştur. Beyitte sabâ rüzgârının sevgilinin saçının özelliklerine dair bilgili olması ve bir bölüm okuması anlatılmıştır.

---

[271] G 192/2, s. 237
[272] G 51/4, s. 242
[273] G 61/1, s. 248

Ey saçı sünbül senin her subh-dem bâd-ı sabâ

Zülfünün bûyun arar menzil-be-menzil kû-be-kû (Hayâlî Bey)[274]

(Ey saçı sümbül, her sabah vakti sabâ rüzgârı saçının kokusunu ev ev, sokak sokak arar.)

Sabâ rüzgârı, saçı sümbüle benzetilen sevgilinin saçının kokusunu her yerde aramaktadır. Sevgilinin saçı şekil itibariyle sümbüle benzetilmiştir. Sevgilinin saçının güzel kokusunu koklamak için sabâ rüzgârının onu her yerde aradığı görülmektedir. Beyitte sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının hoş kokusunu ararken tasvir edilmiştir.

Cân u dil Ferhâdını şâdân kıldın ey sabâ

Yohsa ugrayu mı geldün kasr-ı Şîrîn üstine (Mesîhî)[275]

(Ey sabâ, can ve gönül Ferhat'ını mutlu ettin. Yoksa Şrin'in köşkünün üstüne uğrayarak mı geldin?)

Sabâ rüzgârı, can ve gönül Ferhat'ını mutlu etmiştir. Bunun sebebi Şirin'in köşkünün üstüne uğrayarak gelmesidir. Ferhat ve Şirin hikâyesine telmihte bulunularak âşığın kendini Ferhat'a, sevgiliyi de Şirin'e benzettiği görülmektedir. Âşığı mutlu eden durum sabâ rüzgârının sevgilinin köşküne uğrayarak sevgiliden âşığa haber getirmesidir. Beyitte sabâ rüzgârı sevgiliden âşığa haber getiren haberci olarak kullanılmıştır.

Sünbüllerüne bâd-ı sabâ kakıdı buşdı

Var ise yine zülfün ile iplik üzüşdi (Mesîhî)[276]

(Sabâ rüzgârı, sümbüllerine öfkelenerek bozdu. Yine saçınla iplik varsa kopardı.)

Sevgilinin saçları şekil itibariyle sümbüle benzetilmiştir. Sabâ rüzgârının sevgilinin saçının bağlanmış olmasına sinirlenerek onu çözdüğü görülmektedir. Beyitte sabâ rüzgârı sevgilinin saçını bağlı gördüğü için öfkelendiğini görmekteyiz.

[274] G 457/4, s.248
[275] G 225/2, s. 257
[276] G 249/1, s. 273

Hâkine vârını sarf itmededür berg-i bahâr

Dem-be-dem nâ'il-i seyrânı sabâ bâd-ı hevâ (Nâbi)[277]

(Bahar yaprağı varını yoğunu toprağa harcamaktadır lâkin sabâ dâima bedava gezme şerefine erişmiştir.)

Bahar mevsimi geldiğinde sabâ rüzgârı dünyanın her köşesinde esmektedir. Bahar yaprağı ise kaynağını topraktan aldığından dolayı su ihtiyacı gidermek, sararıp solmamak için çabalamaktadır. Beyitte sabâ rüzgârıyla bahar yaprağı kıyaslanmış ve sabâ rüzgârı bir şeye muhtaç olmayıp sürekli gezebildiği için üstün konumda tutulmuştur.

Kâkülünden bir haber virmez sabâ bu zulmden

Dutmayam dâmânın ey gül bes nice dâd itmeyem (Nigârî)[278]

(Ey gül, sabâ kâkülünden haber vermez bu eziyetten eteğini tutup pek çok şikâyet etmeyeyim.)

Sevgiliden âşığa haber getiren sabâ rüzgârı, bu sefer sevgilinin saçından haber getirmemiştir. Duruma çok üzülen âşık, bu eziyetten dolayı sevgilinin eteğini tutmama düşüncesindedir çünkü o eteği bir kere tuttu mu şikâyetler art arda gelecektir. Beyitte sabâ rüzgârı bu sefer sevgiliden âşığa haber getirmemesi yönüyle kullanılmıştır.

Yolun uğrarsa bir gün ey sabâ cânâna aşk eyle

Ki ya'ni bendesinden ol şeh-i hûbâna aşk eyle (Hayâlî Bey)[279]

(Ey sabâ, bir gün yolun sevgiliye uğrarsa ona aşk eyle yani kölesinden o güzeller şahına aşk eyle.)

Âşık kendisini bir köleye, sevgiliyi ise padişaha benzetmiştir. Kölenin, padişahın huzuruna çıkması düşünülemeyeceği için haberlerini sabâ rüzgârından iletmesini istemiştir. Yani âşık, sevgilinin huzuruna erişemeyeceğini bildiği için iletilmesi gereken ne varsa sabâ rüzgârından gönderilmesini istemektedir. Beyitte sabâ rüzgârı postacı olarak karşımıza çıkmaktadır.

[277] T 72/8, s. 259
[278] G 443/6, s. 264
[279] G 506/1, s.265

Ahvâlimi feryâdım ile bâd-ı sabâdan

Bir başka kim yokıdı rahîmâne soranım (Nigârî)[280]

(Sabâ rüzgârından başka feryadımla halimi şefkatle bir soranım daha yoktu.)

Âşık, sabâ rüzgârından başka hallerinin ve feryadının merhametli bir şekilde soran olmadığını söylemektedir. Âşık, sevgiliye kavuşamadığı için dertli ve perişandır bu durum âşığa hastalıklı bir görünüm vermektedir. Bahar mevsiminde âşığın dostu sabâ rüzgârıdır. Sabâ rüzgârı, sevgilinin mahallesine, köşküne gidip sevgilinin saçlarına dokunup ondan koku alandır. Sevgilinin güzelliğini görüp saçının misk kokusunu koklayabilendir. Bu nedenle âşığın dertlerini, feryatlarını ve perişan halini anlamaktadır. Böyle bir durumda âşığa halini sorup, feryatlarını dinleyen dostu konumundadır. Beyitte sabâ rüzgârının âşığa dostluk ettiğini görmekteyiz.

Sanma ki sabâ toz koparup cengler itdi

Kim âb-ı revân gibi o da yolın arıtdı (Mesîhî)[281]

(Sanma ki sabâ, toz koparıp savaşlar etti. Ki akarsu gibi o da yolunu temizledi.)

Sabâ rüzgârının sevgilinin önündeki tozu toprağı temizlediği anlatılmaktadır. Akarsu önüne çıkanları nasıl sürükleyip götürüyorsa sabâ rüzgârı da akarsuya benzetilerek sevgilinin önündekileri eserek götürmüştür. Beyitte sabâ rüzgârı, sevgilinin geçtiği yerlerdeki tozu, toprağı kaldırıp temizlemesi yönüyle tasvir edilmiştir.

Çün sabâ gül yüzüne reyhân saçunı tagıdur

‘Aklumı hayrân ider iy küfr ü imânum meded (Ahmedî)[282]

(Ey küfür ve imanım yardım et, sabâ rüzgârı gül yüzüne reyhan saçını dağıtır ve aklımı hayran eder.)

Sabâ rüzgârı, sevgilinin yüzüne esmesiyle birlikte reyhan kokulu saçlarını dağıtmıştır. Âşık bu durumu görünce şaşırıp kalmıştır. Beyitte sabâ rüzgârı, sevgilinin saçları dağıtması yönüyle karşımıza çıkmaktadır.

Kılmasun ‘arz sabâ bana hevâ-dârlığı

Satmasun bize igende bu harîdârlığı (Mesîhî)[283]

---

[280] G 463/5, s. 276
[281] G 262/1, s. 281
[282] G 119/4, s. 282

(Sabâ, bana havası bol yeri sunmasın. Bu pek çok müşteri bize satamasın.)

Sabâ rüzgârı her yerde estiği için gittiği yerlere rüzgâr getirmektedir. Rüzgâr getiren sabânın bu durumu tüccara benzetilmiştir. Beyitte sabâ rüzgârı tüccar olarak tasvir edilmiştir.

Kalmayup tâb u tüvânım meded ey bâd-ı sabâ

Bir haber var mı söyle emân ey peyk-i nesîm (Nigârî)[284]

(Yetiş ey sabâ rüzgârı, gücüm ve kuvvetim kalmadı. Ey nesîm habercisi eman, bir haber var mı söyle?)

Âşık, rüzgârın habercisinden sevgiliye dair haberi olup olmadığını sorarak sabâ rüzgârına gücünün ve kuvvetinin kalmadığını bildirmiştir. Beyitte âşık, sabâ rüzgârına gücünün kalmadığını söyleyerek sitemini dile getirmiştir.

Sabâ tek her yana cevlân ider gönlüm ki hercâyî

Gazâl-i nâzenim-çün ki her câyı cihân-gerdem (Nigârî)[285]

(Kararsız gönlüm ki sabâ gibi her yana gezer dolaşır. Nazlı, narin ceylanım için ki dünyanın her yerini gezer dolaşırım.)

Âşık, sevgiliyi görebilmek için perişan bir şekilde divane gibi dolaşmaktadır. Bu durumunu sabâ rüzgârının dünyanın her yerini dolaşmasına benzetmiştir. Beyitte sabâ rüzgârı, âşık tarafından kendi haline benzetilerek kullanılmıştır.

Gül gonca perdesinde hayâdan ola nihân

Kılsa sabâ çemende yüzün vasfın âşikâr (Ahmedî)[286]

(Gül, utancından gonca örtüsüyle gizli kalsın ve sabâ, çimenlikte yüzünün vasfiflarını ortaya çıkarsın.)

Divan şiirinde gonca, kapalı olması sebebiyle genellikle içinde sırları barındırması yönüyle kullanılmıştır. Sabâ rüzgârı, bahar mevsiminde seher vaktine doğru hafifçe eserek goncaya dokunur ve gonca yapraklarını açarak gül haline getirir. Bu sebeple goncanın tüm sırları ortaya çıkmıştır ve gülün güzelliği gözükmüştür. Burada ikinci

---

[283] G 268/1, s. 285
[284] G 501/3, s. 296
[285] G 505/2, s. 299
[286] G 147/3, s. 303

bir anlam olarak düşünürsek gül olarak bahsedilen sevgilidir. Sevgili dışarı çıktığı zaman sabâ rüzgârı esmiştir. Sabâ rüzgârının esmesiyle birlikte sevgilinin gül yüzünün peçesi açılmıştır ve yüzün tüm güzelliği ortaya çıkmıştır. Beyitte sabâ rüzgârı, goncanın yapraklarını açtırarak gül haline getirmesi ya da sevgilinin yüzünün peçesini açmasıyla karşımıza çıkmıştır.

Ey bâd-ı sabâ hâl nedir yâr kûyında

Söyle ne haber var gelürsin vatanımdan (Nigârî)[287]

(Ey sabâ rüzgârı, sevgilinin mahallesinde durum nedir? Söyle ne haber var vatanımdan gelirsin?)

Âşık, sevgilinin huzurunda bulunamaz fakat sabâ rüzgârı her yerde estiği için sevgilinin mahallesinde bulunarak sevgiliye dair haberleri âşığa getirendir. Âşık için sevgilinin mahallesi onun vatanıdır. Sabâ rüzgârının geldiğini gören âşık, sevgiliye ait haberleri sabırsızlıkla beklemektedir. Beyitte sabâ rüzgârı, haberci olarak karşımıza çıkmıştır.

Ey nâme-i hoş-bûy sabâdan mı gelürsen

Ey âhû-yı dil-cûy rehâdan mı gelürsen (Nigârî)[288]

(Ey güzel kokulu mektup sabâdan mı gelirsin? Ey gönül alıcı ceylan, kurtuluştan mı gelirsin?)

Âşık, güzel kokulu mektubun sabâ rüzgârından geldiğini düşünmektedir. Çünkü sevgilinin huzuruna gidip sevgiliye dair haberleri âşığa getiren sabâ rüzgârıdır. Sabâ rüzgârı sevgilinin yanında bulunduğu için sevgilinin hoş kokusu sabâ rüzgârına, ondan da mektuba geçmiştir. Beyitte sabâ rüzgârı, âşığa mektup getirmesi yönüyle karşımıza çıkmıştır.

Sahrâları almış yine nağme-i dil-âvîz

Ey bâd-ı sabâ deşt-i Hıtâdan mı gelürsen (Nigârî)[289]

(Ey sabâ rüzgârı, Çin çölünden mi gelirsin ki kırları yine gönlü cezbeden ses almış.)

Şair, sabâ rüzgârının Çin ülkesinden geldiğini ve sahralarda gönlü cezbeden sesinin dolduğunu söylemektedir. Divan şiirinde sabâ rüzgârı, estiği yön itibariyla genellikle

[287] G 516/4, s. 305
[288] G 521/1, s. 308
[289] G 521/5, s. 308

kuzeydoğudan yani Çin ülkesinden gelmektedir.[290] Çin ülkesi, misk kokusuyla bilinmektedir. Sabâ rüzgârı da bu kokuyu taşıyandır.[291] Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte sabâ rüzgârının sesi sahralarda duyulur olmuştur. Sabâ rüzgârı Çin ülkesinden misk kokusunu da getirmiştir. Beyitte sabâ rüzgârı, kırlarda esmesi ve güzel kokuları yayması yönüyle karşımıza çıkmaktadır.

Zülfün hevâsı-y-ıla sabâ müşg-bâr olur

‘Aksi yüzünün irdügi yir nev-bahâr olur (Ahmedî)[292]

(Sabâ, saçının havasıyla misk saçan olur ve yüzünün yansıdığı yer ilkbahar olur.)

Âşık, sabâ rüzgârının sevgilinin saçının havasından dolayı güzel koku yaydığını dile getirmiştir. Sevgili çok güzel olduğu için onun yüzünün yansıdığı yerler dahi bahar mevsiminde olduğu gibi canlanmıştır. Beyitte sabâ rüzgârının neden güzel koktuğu hüsn-i ta’lil yoluyla açıklanmıştır.

Bâd-ı sabâ saçuna irişdi meğer ki anun

Her kanda ki irişür nefesi ‘anberîn ider (Ahmedî)[293]

(Sabâ rüzgârı, onun saçına değdi meğerki onun nefesi her nereye giderse amber kokusu eder.)

Sabâ rüzgârı, sevgilinin saçına değdiğinden dolayı bundan sonra onun esintisi her nereye giderse gitsin amber kokuları yaymaktadır. Beyitte sabâ rüzgârının neden güzel koktuğu hüsn-i ta’lil yoluyla açıklanmıştır.

Sabâ zülfünden urdı dem anun-ıçun

Adı ‘Îsâ-dem olup oldı meşhîr (Ahmedî)[294]

(Sabâ, saçından bahsettiği için adı İsâ nefesli olarak şöhret buldu.)

Sabâ rüzgârı, daha çok sevgilinin mahallesinde esmektedir ve sevgilinin saçına değdiğinden beri misk gibi kokmaktadır. Bu güzel kokuyu da dünyanın her yanına götürmektedir. Bu koku, âşıklar için çok önemlidir. Âşıkların perişan, hastalıklı bedenlerinin canlanmasını sağlar. Sabâ rüzgârının âşıklara bu kokuyu anlatması bile

[290] Tebdiz, “Sabâ”.
[291] Batislam, Divan Şiirinde Sabâ,4.
[292] G 164/1, s. 315
[293] G 167/3, s. 318
[294] G 168/4, s. 318

çok kıymetlidir çünkü âşıklar sevgilinin huzuruna çıkamamaktadır. Sabâ rüzgârının sevgilinin saçından bahsettiği zaman âşıklara can olmuştur. Bu sebepten dolayı Hz. İsa'nın ölüleri diriltme mucizesiyle bağlantı kurularak telmih yapıldığı görülmektedir.[295] Beyitte sabâ rüzgârıyla Hz. İsa'nın nefesi arasında bağlantı kurulmuştur.

Müşg n'olur ki tolar rûh hevâsı-la cihân

Saçlarunun girihin çünki sabâ yili çözer (Ahmedî)[296]

(Dünya nasıl olur yanağının misk isteğiyle dolar. Sabâ rüzgârı çünkü saçlarının düğümünü çözer.)

Sabâ, sevgilinin saçının bağlı olmasını istemediği için onu çözmüştür. Bu durumdan sonra her yere sevgilinin saçının misk kokusu yayılır ve âşıklar sevgilinin güzel yüzünü görme isteğiyle dolanmaktadır. Beyitte sabâ rüzgârının sevgilinin saçının düğümünü çözdüğünü görmekteyiz.

Bendini saçunun anun-ıçun çözer sabâ

Kim müşhini Hıtây iline armağan ider (Ahmedî)[297]

(Sabâ, saçının düğümünü onun için çözer ki miskini Hıtâ iline armağan eder.)

Sabâ rüzgânını, sevgilinin saçının düğümünü çözmesinin sebebi saçın misk kokusunu Çin ülkesine hediye etmek istemesi olarak açıklanmıştır. Çin ülkesi, ahuların göbeğinden elde edilen misk kokusuyla bilinmektedir fakat sevgilinin saçının kokusu Çin miskinden daha da güzel kokmaktadır. Çin ülkesi sevgilinin saçının benzersiz kokusunu henüz bilmediği için kendi miskinin kokusuyla övünmektedir. Sabâ rüzgârı ise sevgilinin saçının kokusunun benzerinin olmadığını bildiği için bu kokuyu Çin ülkesine hediye etmek istemektedir. Beyitte sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının kokusunu Çin ülkesine kadar götürmesiyle karşımıza çıkmıştır.

Söyle benden ey sabâ âhû gözlü nigâre

Gezer 'âşık-ı zârın senden ayru âvâre (Nigârî)[298]

(Ey sabâ; benden ceylan gözlü sevgiliye inleyen âşık senden ayrı olduğu için divane gezer de.)

[295] Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 55.
[296] G 176/6, s. 325
[297] G 190/4, s. 336
[298] G 597/1, s. 352

Âşık, sevgiliden ayrı olduğu için her daim perişan ve hastalıklı bir şekilde dolanmaktadır. Bu durumunu sabâ rüzgârından sevgiliye iletmesini istemektedir. Çünkü âşık ile sevgili arasındaki haberci, sabâ rüzgârıdır. Beyitte sabâ rüzgârı, haberci olarak kullanılmıştır.

Bugün ol bâd-ı sabâ galibe efşân eyler

Gâlibâ yâr gelür ‘azm-i sitikbâl eyle (Nigârî)[299]

(Bugün o sabâ rüzgârı üstünlük dağıtır. Galiba sevili gelir, (onun) gelişini bekler.)

Sabâ rüzgârı, üstünlük gösteren bir şekilde esmektedir bunun sebebi sevgilinin gelişidir. Çünkü ona layık karşılama yapmak istemektedir. Sevgili geleceği zaman onu karşılamak için en iyi şekilde hazırlanılmalıdır. Beyitte sabâ rüzgârı, sevgilinin gelişini karşılamak için ona layık bir şekilde esmektedir.

Gözüm kanlar döker efgân ider gönlüm yanar cânım

Ki değdikçe sabâ zülfe dokundukça tele şâne (Nigârî)[300]

(Sabâ, saçının teline tarak olarak değdikçe gözüm kanlar döker, gönlüm inler, canım yanar.)

Âşık ile sevgili arasına giren her şey rakip olarak nitelendirilir. Sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının tüm tellerine tarak gibi dokunmakta ve sevgilinin saçının güzel kokusuyla vakit geçirmektedir. Âşık bu durumu gördükçe gözyaşları kan olarak akar, gönlü inler ve canı yanar. Beyitte sabâ rüzgârı, sevgilinin saçına değdiği için tarağa benzetilmiştir.

Her gün yüzün ziyâsı sabâha virür safâ

Her dem saçun sabâ nefesin ‘anberîn ider (Ahmedî)[301]

(Her gün yüzünün aydınlığı sabaha eğlence verir ve her vakit saçın, sabânın nefesini amber kokulu eder.)

Sevgilinin yüzü daima aydınlıktır ve bu aydınlık, gecenin karanlığını yok edip her yeri sabah eder. Sevgilinin saçının kokusu her zaman güzeldir ve sabâ rüzgârı bu saçlara dokunduğu için amber kokulu olmuştur. Bundan dolayı dünyanın her bir

[299] G 603/6, s. 356
[300] G 619/4, s. 365
[301] G 229/4, s. 365

ucuna bu güzel kokuyu yaymıştır. Beyitte sabâ rüzgârının sevgilinin saçına değdiği zaman amber kokulu olması anlatılmaktadır.

Kimse imdâd eylemez bâd-ı sabâdan gayrı

Söylemez zülfe bizim hâl-i perîşânımızı (Nigârî)[302]

(Sabâ rüzgârından başka kimse yardım etmez. Bizim perişan halimizi saçına söylemez.)

Âşıklar, sevgiliden ayrı oldukları için feryat edip inlemektedirler. Onların bu perişan hallerini sevgiliye ileten sabâ rüzgârıdır. Çünkü sabâ rüzgârı sevgilinin mahallesine, köşküne girebilmekte ve sevgilinin saçına dokunabilmektedir. Âşık ile sevgili arasında haberci olan sabâ rüzgârı, âşıkların isteklerini sevgiliye ileterek yardım etmektedir. Beyitte âşıkların perişan hallerinin sevgiliye ancak sabâ rüzgârı tarafından iletilebileceği vurgulanmıştır.

Ol dem ki sabâ kâkül-i cânânıma değdi

Gûyâ ki ecel bâdı rîg-ı cânıma değdi (Nigârî)[303]

(Sabâ, sevgilinin kâkülüne değerse o zaman sanki canımın kumuna ölüm rüzgârı değdi.)

Sabâ rüzgârı, ne zaman sevgilinin kâkülüne değerse âşığın canına ölüm rüzgârı değmektedir. Sabâ rüzgârı sevgilinin saçına, kâkülüne değdiği zaman âşık buna dayanamamaktadır. Sabâ rüzgârı, âşık ile sevgili arasına girmektedir. Beyitte sabâ rüzgârı, âşığın tarafından rakip olarak düşünülmüştür.

Eyleyen zülf-i perîşân bu âhım yelidir

Ol güzel başın içün bâd-ı sabâ eylemedi (Nigârî)[304]

(Dağınık saçını yapan bu âhımın rüzgârıdır. Sabâ rüzgârı, o güzel başın için bunu yapmamıştır.)

Âşık, sevgiliye olan aşkından divane bir şekilde, âh ederek dolanmaktadır. Sevgilinin saçının dağılmasının sebebini bu ettiği âhların rüzgârı olduğunu, sabâ rüzgârının sevgilinin hatırı için bunu yapmadığı dile getirilmiştir. Beyitte sabâ rüzgârının sevgiliye karşı merhamet ettiği görülmektedir.

---

[302] G 649/6, s. 383
[303] G 652/1, s. 384
[304] G 654/3, s. 386

Hemdemim ol sabâ subh u şâma dek

Yetür cilvegeh-i dildâre beni (Nigârî)[305]

(Sabâ, sabah ve akşama kadar arkadaşım ol ve beni sevgilinin gezinti yerine ulaştır.)

Âşık, sabâ rüzgârının sabah ve akşam arkadaşı olmasını istemektedir. Arkadaşlığın verdiği vefadan dolayı sevgilinin gezinti yerine kendisini ulaştırmasını bekler. Sabâ rüzgârı sevgilinin yanında, yöresinde her daim esmesiyle bilinmektedir. Âşık da bunu bildiği için sabâ rüzgârıyla arkadaş olup sürekli sevgiliyle birlikte olmayı ister. Beyitte sabâ rüzgârı, âşık tarafından arkadaş olarak seçilmesiyle karşımıza çıkmıştır.

Sabâ bir dem bana rahm eylemez mi yâr gelmez mi

Disen hâl-i perîşânım gül-i ruhsâr gelmez mi (Nigârî)[306]

(Sabâ, sevgili bir vakit bana merhamet edip gelmez mi? Gül yanaklıya perişan halimi söylesen gelmez mi?)

Perişan halde olan âşık, bu durumunun sabâ rüzgârı tarafından sevgiliye iletilmesini isteyerek sevgilinin merhamet edeceği düşünmektedir. Sabâ rüzgârı sevgilinin yanına rahatça gidebilmektedir. Bu nedenle âşığın bu sorusunun cevabını en iyi sabâ rüzgârı bilmektedir. Beyitte âşık tarafından sabâ rüzgârına sevgiliye dair sorular sorulmuştur.

Sabâ bezm-i habîbân içre yokdur germiyet ammâ

Gelür bir söylesen ol gül'izâr-ı tâb-dâr imdi (Nigârî)[307]

(Sabâ, dost meclisi içinde sıcaklık yoktur ama bir söylesen o gül yanaklı sevgili şimdi gelir.)

Âşık, sabâ rüzgârına dost meclisi içinde sıcaklık olmadığını söyler ve bu durumun sevgiliye iletilmesini ister. Bunu sabâ rüzgârına söylemesinin nedeni daima sevgilinin yanında olmasındandır. Bundan dolayı sevgiliye bir haber gönderilecekse bunu sabâ rüzgârı aracılığıyla yapılması gerekir. Beyitte sabâ rüzgârı haberci olarak kullanılmıştır.

Oldı kef-i sehâb güher-bâr u zer-nisâr

Oldı dem-i şemâl u sabâ müşg-bâr hoş (Ahmedî)[308]

---

[305] G 675/7, s. 399
[306] G 678/1, s. 400
[307] G 680/6, s. 402

(Bulut eli, inci ve altın saçan oldu. Kuzey ve sabâ vakti güzel kokular saçan oldu.)

Kuzey ve sabâ rüzgârı zamanı havanın güzel koku saçtığı dile getirilmiştir. Bahar mevsiminde sabâ rüzgârı sevgilinin her daim yanında esmesiyle bilinmektedir. Sevgilinin güzel kokulu saçına değmesiyle birlikte çok daha güzel kokmaktadır ve bu kokuyu dünyanın her yerine yaymaktadır. Bundan dolayı sabâ rüzgârı dünyanın her yerine güzel koku yaymasıyla ilişkilendirilmiştir.

Saçunu bir bendini çözmiş sabâ yili sabâh

Ol nefesdür kim hevâ-yı ‘anber-efşân eylemiş (Ahmedî)[309]

(Sabâ rüzgârı, sabah saçının bir düğümünü çözmüş ve o nefestir ki havaya amber kokusu yayılmış.)

Sabâ rüzgârının sabah vakti sevgilinin saçının düğümünü çözdüğü vakit havaya amber kokusu yayıldığı dile getirilmiştir. Beyitte sabâ rüzgârı sevgilinin saçının düğümünü çözmesiyle karşımıza çıkmıştır.

Zülfün girihin sabâ çözerken

Etrâf-ı cihân mu’anber olmış (Ahmedî)[310]

(Sabâ, saçının düğümünü çözdüğünde dünyanın her yeri amber kokulu olmuştur.)

Sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının düğümünü çözdüğünde dünyanın her yeri amber kokulu olmuştur. Beyitte sabâ, sevgilinin saçının düğümünü çözmesi ve saçın kokusunu etrafa yaymasıyla ele alınmıştır.

Gül-zâre rûh-ı kuds havâssın virür sabâ

Çözdi meğer saçun girihinden bir iki bâg (Ahmedî)[311]

(Sabâ, gül bahçesine Hz. Cebrail’in niteliklerini verir. Meğer saçının düğümünden bir iki bağ çözdü.)

Hz. Cebrail nefesini Hz. Meryem’e üflemiş ve böylelikle Hz. İsa doğmuştur.[312] Bu nedenle Hz. Cebrail’e “Kutsal Ruh” denilmektedir. Hz. Cebrail nefesiyle nasıl Hz. Meryem’in rahmine canlılık vermişse sabâ rüzgârı da gül bahçesinde eserek buranın

---

[308] G 297/6, s. 403
[309] G 299/4, s. 405
[310] G 305/2, s. 407
[311] G 324/3, s. 417
[312] Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 304-310.

canlanmasını sağlamıştır. Bunu sevgilinin saçlarından bir iki bağ çözerek güzel kokuyu kendi bünyesine alarak yapmıştır. Beyitte sabâ rüzgârı, Hz. Cebrail'in nefesiyle bağdaştırılmıştır.

Gülsitâna vazîfe virdi sabâ

Oldı zahriyyesi gül-i ra'nâ (Nâbi)[313]

(Sabâ, gül bahçesine vazife verdi. Zahriyyesi yarısı sarı yarısı kırmızı oldu.)

Zahriyye; mektup vb. şeylerin arka tarafına yazılan yazı yahut yazma kitaplarda genellikle esas metnin başladığı yaprağın ön yüzü olarak tanımlanmıştır.[314] Gül bahçesi, sabâ rüzgârından aldığı görevle yarısı sarı ve diğer yarısı kırmızı olan gülü içinde saklayan deftere benzetilmiştir. Beyitte sabâ rüzgârı, görev veren yetkili konumundadır.

Sabâ zülfün deminden oldı müşgîn

Seher yüzün nûrından aldı revnâk (Ahmedî)[315]

(Sabâ, saçının soluğundan misk kokulu oldu. Seher, yüzünün aydınlığından parlaklığını aldı.)

Sabâ rüzgârı, sevgilinin saçınının güzel kokusundan dolayı daima misk kokuludur. Beyitte sabâ rüzgârının misk kokulu olmasının nedeni hüsn-i ta'lil yoluyla açıklanmıştır.

Ey bâd-ı sabâ rahm it'arz eyle niyânâne

Âşüfteligim söyle ol zülf-i semensâya (Nigârî)[316]

(Ey sabâ rüzgârı, yakarışıma merhamer göster. Perişanlığımı o yasemin saçlıya söyle.)

Sabâ rüzgârı daima sevgilinin yanında, yöresinde esmekte ve sevgilinin saçlarına dokunabilmektedir. Âşık da bunu bildiği için iletmek istediği ne varsa sabâ rüzgârından istemiştir. Çünkü kendisi sevgilinin huzuruna erişememektedir. Âşık, sabâ rüzgârına yalvararak ondan merhamet beklemektedir. İkinci bir yorum olarak şairler, devlet büyüklerinin huzuruna erişemediklerinde aracı vasıtasıyla ulaştırmak

[313] Ms 8/73, s. 423
[314] Tebdiz, "Zahriyye" (Erişim 29 Mayıs 2022).
[315] G 338/2, s. 424
[316] Kt 734/2, s. 433

istediklerini gönderirler. Burada aracı olarak kullanılan sabâ rüzgârıdır. Beyitte sabâ rüzgârı aracı olarak kullanılmıştır.

Senden ne haber virdi gül-istâne sabâ kim

Gül anı işidüp şavk-ıla kıldı yahasın çâk (Ahmedî)[317]

(Sabâ, gül bahçesine senden ne haber verdi ki gül onu işitip şevkle yakasını yırttı.)

Sabâ rüzgârı her daim sevgilinin yanındadır ve bir yere haber iletilecekse bu sabâ rüzgârı aracılığıyla yapılmaktadır. Sabâ rüzgârı, gül bahçesine sevgiliye dair haber getirmiştir. Bunun gül tarafından duymasıyla birlikte gül, yakasını yırtar. Gülün yakasını yırtmasıyla kastedilen gül bahçesinde bulunan gülün gonca halindeyken sevgiliye dair haber geldiği vakit, yapraklarının açıldığıdır. Beyitte sabâ rüzgârı, haberci olarak karşımıza çıkmıştır.

Fetân saçun havâsına âşüfte idüben

Bâd-ı sabâ bigi beni âvâre eyledün (Ahmedî)[318]

(Gönül alıcı saçının arzusuyla perişanım ve sabâ rüzgârı gibi beni boş gezen ettin.)

Âşık, sevgilinin gönül alıcı saçının arzusuyla perişan olduğunu belirtir. Bu durumunun sevgili tarafından boş gezen olarak açıklandığını söyler. Âşığın bu divane durumu her yerde esmesiyle bilinen sabâ rüzgârına benzetilmiştir. Beyitte sabâ rüzgârı ile âşığın başıboş olmaları yönüyle birbirine benzetildiği görülmektedir.

Kim ilede selâmumı ana meğer sabâ

Kim irgüre payâmumı ana meğer şemâl (Ahmedî)[319]

(Sabâdan başka ona selamımı kim iletir. Kuzey rüzgârından başka haberimi ona kim ulaştırır.)

Âşık, sevgiliye selamını iletenin sabâ rüzgârı söylemektedir. Beyitte sabâ rüzgârı, postacı olarak tasavvur edilmiştir.

[317] G 366/4, s. 437
[318] G 371/5, s. 440
[319] G 393/3, s. 450

Yazar emvâcdan geh râst geh kec hatt-ı gûn-â-gûn

'Aceb ta'lîmgâh olmış sabâya mekteb-i deryâ (Nâbi)[320]

(Deniz okulu sabâya acayip eğitim yeri olmuş. Dalgalar bazen rastgele bazen düz çeşit çeşit yazısı olan hat yazar.)

Deniz okulu sabâ rüzgârına acayip bir eğitim yeri olmuştur. Sabâ rüzgârı, dalgalardan bazen eğri bazen düz bir şekilde çeşit çeşit yazılar yazmaktadır. Denizin okula, sabâ rüzgârının öğrenciye, dalgalar ise yazılara benzetilmiştir. Sabâ rüzgârı sanki okula yeni başlayan bir öğrenci gibi bazen eğri bazen düz yazılar yazmaktadır. Burada dalgaların bazen sakin, durgun bazen coşkulu olmasının nedeni açıklanmıştır. Beyitte sabâ rüzgârı, öğrenciye benzetilerek karşımıza çıkmaktadır.

Saçun vasfını dinlerken sabâdan

Benefşe boynun egüp kaldı mâyil (Ahmedî)[321]

(Sabâdan saçının özelliklerini dinlerken menekşe boynunu eğit meyilli kaldı.)

Sabâ rüzgârı sürekli sevgilinin yanındadır ve sevgilinin saçına dokunup saçın güzel kokusunu koklayabilmektedir. Bundan dolayı sevgiliye dair bilgiler sabâ rüzgârı tarafından anlatılmaktadır. Menekşe, boyunun kısalığı ve boynunun eğimli olmasıyla bilinir. Menekşenin boynunun eğri kalmasının nedeni sevgilinin saçına dair bilgileri sabâ rüzgârının anlatmasıdır. Beyitte sabâ rüzgârı, anlatıcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öp kademin bâd-ı sabânın yüri

Yârdan al bir haberi kıl neşât (Nigârî)[322]

(Sabâ rüzgârının yürü ayağını öp. Sevgiliden al bir haberi ve mutlu ol.)

Sabâ rüzgârı sürekli olarak sevgilinin yanında estiği için sevgiliye dair her şeye vakıftır. Bu nedenle âşıkların sevgili hakkında haber alabileceği unsur sabâ rüzgârıdır. Gerekirse sabâ rüzgârının elini ayağını öperek sevgiliye dair bilgiler alınmasına değinilmiştir. Beyitte sabâ rüzgârı, haberci olarak tasvir edilmiştir.

[320] G 6/3, s. 457
[321] G 409/5, s. 458
[322] Tk 16/10, s. 464

Buna hevâda 'Irâk u 'Acem muhâlifdür

Ki çâr faslı da nev-rûz ider sabâ-yı Haleb (Nâbi)[323]

(Buna havada Irak ve Acem karşıdır ki Halep sabâsı dört mevsimi de nevruz eder.)

Hava, Irak ve Acem yerlerinin aksine sabâ rüzgârı vesilesiyle Halep'te Nevruz gibidir. Burada Irak ve Acem'in havasıyla Halep'in havası karşılaştırılmıştır. Halep'te esen sabâ rüzgârının havayı dört mevsim boyunca Nevruz havası gibi yaptığı belirtilmiştir. Beyitte sabâ rüzgârının dört mevsim Halep'te eserek bahar havası yaşattığı anlatılmaktadır.

Sen ilet yâre selâmumı sabâ kim sensin

Kamu dil-dâdeden ilten kişi dil-dâre selâm (Ahmedî)[324]

(Sabâ ki sen ilet sevgiliye selamımı. Sensin bütün âşıkların selamını sevgiliye ileten.)

Âşıklar sevgiliye bir şey ileteceklerse burada aracı sabâ rüzgârıdır. Çünkü sabâ rüzgârı daima sevgilinin yanında bulunmaktadır Beyitte sabâ rüzgârı, âşıklar ile sevgili arasında postacı konumundadır.

Benefşe reng ü bû-y-ıla senün zülfüne öykünmiş

Sabâ bu cürm-içün anun dilin çekdi kafâsından (Ahmedî)[325]

(Menekşe renk ve kokusundan dolayı sevgilinin saçına özenmiş. Sabâ, bu suçundan dolayı onun dilini kafasından çekti.)

Divan şiirinde menekşe genellikle sevgilinin saçıyla bağlantı kurularak kullanılmıştır. Menekşenin mor renkli olması ve ortasındaki siyahlık nedeniyle sevgilinin siyah saçı arasında benzerlik kurulmuştur. Sevgilinin saçının kokusunun da menekşeye benzetildiği bilinmektedir. Beyitte ise menekşe, sevgilinin saçının rengine ve kokusuna özenmiştir. Çünkü sevgilinin saçı güzel kokular saçmaktadır. Sabâ rüzgârı bu düşünce karşısında menekşenin dile benzeyen yapraklarını kopardığı görülmektedir. Beyitte sabâ rüzgârının menekşeyi cezalandırarak yapraklarını koparmasına yer verilmiştir.

[323] G 20/3, s. 468
[324] G 453/4, s. 481
[325] G 483/6, s. 496

Lâf urmuş gül yüzüne benzerem diyü meğer

Ki uruban dest-i-i sabâ bozdı gül-istân suretin (Ahmedî)[326]

(Meğer gül yüzüne benzerim diye laf söyleyen gül bahçesinin suratına sabâ rüzgârı el vurarak bozmuştur.)

Gül bahçesi, sevgilinin gül yüzüne benzeyeceğine dair laflar etmiştir. Bunu duyan sabâ rüzgârı, gül bahçesinin yüzüne eliyle vurmuştur çünkü sevgilinin yüzü benzersizdir. Burada sabâ rüzgârının sert bir şekilde esmesi hüsn-i ta'lil yoluyla anlatılmıştır. Beyitte sabânın gül bahçesinin yüzüne vurarak cezalandırdığı görülmektedir.

Sabâ zülfün deminden oldı müşgîn

Gönül gamzen ahından düşdi miskin (Ahmedî)[327]

(Sabâ, sevgilinin soluğundan misk kokulu oldu ve gönül, bakışının okundan zavallı düştü.)

Sabâ rüzgârı, sevgilinin saçına dokunduğu için misk kokmuştur. Beyitte sabâ rüzgârının güzel kokmasının nedeni hüsn-i ta'lil yoluyla açıklanmıştır.

Saçundan ne haber virdi 'aceb bâd-ı sabâ anun

Deminden sünbülün zülfi ve gonca ceybidür müşgin (Ahmedî)[328]

(Acaba sabâ rüzgârı, saçından ne haber verdi ki onun soluğundan sümbülün saçı ve goncanın cebi misk kokulu oldu?)

Divan şiirinde genellikle sümbül ile sevgilinin saçı arasında benzerlik kurulmuştur. Goncanın yapraklarının çizgileri ise ceple ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin saçından haber alan sümbülün saçları ve goncanın cepleri misk gibi kokmuştur. Beyitte sabâ rüzgârı, sümbüle ve goncaya haber getiren olarak tasvir edilmiştir.

Yagmur yagar u tâze olur bâg u gül-istân

Yir yüzin ider bâd-ı sabâ revza-i Rıdvân (Ahmedî)[329]

---

[326] G 498/5, s. 504
[327] G 503/1, s. 506
[328] G 512/2, s. 511
[329] G 519/1, s. 515

(Yağmur yağdığı vakit bağ ve gül bahçesi taze olur ve sabâ rüzgârı yeryüzünü Rıdvan cenneti yapar.)

Bağ ve gül bahçelerine yağmur yağdığı zaman tabiat bu sudan beslenerek canlanmıştır. Sabâ rüzgârının esmesiyle yeryüzü cennet bahçesine benzemiştir. Yağmurdan sonra esen sabâ rüzgârı, yeryüzüne nefes aldırmış ve her yer canlanmıştır. Beyitte sabâ rüzgârı, eserek tabiatı cennete çevirmesi yönüyle ele alınmıştır.

Ey bâd-ı sabâ zülf-i dil-ârâya varırsan

Söyle benim âşüfteligim k'anın içündür (Hanyalı Nûrî)[330]

(Ey sabâ rüzgârı, gönülleri süsleyen sevgilinin saçına varırsan benim perişanlığımı söyle ki onun içindir.)

Âşık, sevgilinin huzuruna çıkamayacağı için ileteceği bir şey varsa bunu sabâ rüzgârından istemektedir çünkü sabâ rüzgârı her zaman sevgilinin yanındadır. Beyitte sabâ rüzgârı, haberci olarak tasvir edilmiştir.

Zülfüni vasf ider-ken sünbüle sabâ

'Anberle müşg toldı saçındagı her şiken (Ahmedî)[331]

(Sabâ, sümbüle saçını vasfederken saçındaki her bir kıvrım amber ve misk kokusuyla dolmuştur.)

Divan şiirinde genellikle sevgilinin saçı ile sümbül arasında bağ kurulmuştur. Bu beyitte de sevgilinin saçı ile sümbülün ilişkilendirildiği görülmektedir. Sabâ rüzgârı, sümbüle sevgilinin saçının rengini, şeklini, kokusunu anlatmaktadır. Sevgilinin saçı benzersiz güzelliğe ve kokuya sahip olduğu için sümbülün her bir kıvrımı bu anlatımla birlikte amber ve misk kokusuyla dolmuştur. Beyitte sabâ rüzgârı, anlatıcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sabâ yüzü-ile zülfüni anmış

Gül-istân tolmış andan reng-ile bû (Ahmedî)[332]

(Sabâ, yüzünle saçını anmış ki ondan gül bahçesi renk ve kokuyla dolmuş.)

---

[330] Ms 6/39, s. 516
[331] G 524/3, s. 517
[332] G 534/2, s. 522

Sabâ rüzgârı, sevgilinin yüzünün güzelliğiyle saçını anmış ve bundan dolayı gül bahçesi renk ve kokuyla dolmuştur. Divan şiirinde sevgilinin yüzü gül bahçesine benzetilerek kullanılmaktadır. Bundan dolayı sevgilinin yüzüyle gül bahçesi arasında bağlantı kurulmuştur. Beyitte sabâ rüzgârı, anlatıcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sabâ zülfüne irdi didi kanı

Hıtâ vü Çînde böyle cân-fîzâ bû (Ahmedî)[333]

(Sabâ saçına ulaşıp dedi ki Hıta ve Çin'de böyle can verici koku nerede?)

Hıta ve Çin ülkeleri misk ve amber kokularının güzelliğiyle bilinmektedir. Özellikle bu ülkelerde yetişen ahuların göbeklerinden bu kokular elde edilmektedir. Sevgilinin saçının kokusu âşıklar için eşsiz bir koku olarak tanımlanmaktadır yani bu kokunun üzerinde başka bir kokunun varlığı bilinmemektedir. Sabâ rüzgârı, sevgilinin yanında estiği için Hıta ve Çin ülkelerine giderek sevgilinin saçı gibi cana hayat veren kokunun olmadığını söylemiştir. Beyitte sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının kokusunu götüren postacı olarak kullanılmıştır.

Sabâ varur-ısan Rûm'a selâm it benden ashâba

Veger hâlüm sorarlarsa haber virgil ol ahbaba (Ahmedî)[334]

(Sabâ, Rum'a gidersen benden dostlarına selam söyle ve eğer halimi sorarlarsa o dostlara haber ver.)

Sabâ rüzgârı her yerde estiği için Anadolu'ya da gitmektedir. Âşık, sabâ rüzgârının Anadolu'ya giderse oradaki dostlarına selam iletmesi isteyerek halini soranlara da bilgiler vermesini istemiştir. Beyitte sabâ rüzgârı, haberci olarak karşımıza çıkmıştır.

Ger bâd-ı sabâ bir girihin çöze saçunun

İy kim niçe cân hâk ola bâd-ı sabâya (Ahmedî)[335]

(Sabâ rüzgârı, eğer saçının bir düğümünü çözerse ey ki pek çok can sabâ rüzgârına toprak olsun.)

Sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının düğümünü çözdüğü zaman etrafa güzel kokular yayılmıştır ve bundan dolayı âşıklar çok sevinmiştir. Sabâ rüzgârı böyle bir şey yaptığı için teşekkür etme anlamında âşıkların sabâ rüzgârının yoluna ölmeleri

[333] G 536/3, s. 523
[334] G 579/1, s. 543
[335] G 603/2, s. 554

istenmiştir. Çünkü âşıkların, sevgilinin huzuruna çıkması yahut sevgilinin saçının güzel kokusunu koklaması mümkün değildir. Beyitte sabâ rüzgârına sevgilinin saçının düğümünü çözdüğü zaman karşılığını alacağı bildirilmiştir.

Girü cennet-sıfât oldı çemen dürlü reyâhînden

Meğer irdi sabâ yili sabâh ol zülfi müşgîne (Ahmedî)[336]

(Çemen çeşitli reyhan kokularından yine cennet gibi oldu. Meğer sabâ rüzgârı, sabah o misk kokulu saça ulaştı.)

Sabâ rüzgârı, sabah vakti sevgilinin güzel kokulu saçına değdiği için çimenlik reyhan kokularıyla dolmuştur ve buralar güzelleşerek cennet gibi olmuştur. Divan şiirinde genellikle sevgilinin saçının kokusuyla reyhan arasında bağlantı kurulmuştur. Burada da sevgilinin saçına değen sabâ rüzgârının etrafı reyhan kokularıyla doldurduğu görülmektedir. Beyitte sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının kokusunu etrafa yaymasıyla karşımıza çıkar.

Sabâ saçun girihlerin çözüp ideli müşg-efşân

Niçe kanlar yire virüp ne başlar pâyi-mâl itdi (Ahmedî)[337]

(Sabâ, saçının düğümlerini çözüp misk kokuları saçalı nice kanlar yere düşüp nice başlar ayaklar altında oldu.)

Sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının düğümünü çözmüştür ve saçın güzel kokusu etrafa yayılmıştır. Âşıklar bu kokuyu kokladıkları zaman sarhoş olmuşçasına kendilerinden geçmişler ve yerlere düşmüşlerdir. Beyitle sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının düğümünü çözmesi ile karşımıza çıkmaktadır.

Zülfünün kohusına urdı Hıtâ terkin sabâ

Ahmedî degül yalunuz ‘ışkunun âvâresi (Ahmedî)[338]

(Aşkının avaresi sadece Ahmedî değildir. Sabâ, saçının kokusuna Hıta’yı terk etti.)

Hıta ülkesi misk kokusuyla bilinmektedir lakin sevgilinin saçının kokusu daha da güzeldir. Sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının kokusunu aldığı zaman Hıta ülkesini bırakıp sevgilinin yanına gelmiştir. Sevgilinin saçının kokusunun yanında Hıta

[336] G 606/6, s. 555
[337] G 626/3, s. 565
[338] G 653/7, s. 579

ülkesinin misk kokusunun bir önemi yoktur. Beyitte sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının kokusuna müptela olduğu görülmektedir.

Müşg-bâr oldı girü bâd-ı sabâ

Nev-bahâr irdi gitdi mihnet-i dey (Ahmedî)[339]

(Kışın kederi gitti, ilkbahar geldi. Sabâ rüzgârı, yine misk kokulu oldu.)

Sabâ rüzgârı gül bahçelerinde, bağlarda, ovalarda ve kırlarda hafifçe esmektedir. Aynı zamanda sevgilinin mahallesinde eserek saçlarına dokunmaktadır. Bundan dolayı etrafa güzel koku yaymasıyla bilinir. Kış mevsiminin soğuğunun ardından tabiatın bu denli güzel kokular yayılması kış mevsiminin kederini unutturmuştur. Beyitte sabâ rüzgârı, etrafa güzel kokular yayması yönüyle ele alınmıştır.

Sabâdan isterem ki ayagı tozın

Getüre gözlerüm-çüm armaganı (Ahmedî)[340]

(Sabâdan ayağının tozunu isterim ki gözlerim için bu armağanı getirsin.)

Divan şiirinde genellikle sevgilinin ayağının tozuyla âşıklar gözlerine sürme çekmektedir. Çünkü sevgilinin ayağının tozundan elde edilen sürme gözlere iyi gelmektedir. Tozu, âşığa getirecek olan sabâ rüzgârıdır. Beyitte âşık, sabâ rüzgârından sevgilinin ayağını sürdüğü tozu getirmesini istemektedir.

Sabâ ger bir girih çöze saçundan

İde hâk-ı siyeh müşg ü ‘abîri (Ahmedî)[341]

(Sabâ, eğer saçından bir düğüm çözse siyah toprağı misk ve abir kokulu eder.)

Sevgilinin saçının düğümü çözüldüğü zaman etrafa eşsiz güzellikte kokular yayılmaktadır. Güzel kokmasıyla bilinen misk ve abir kokuları sevgilinin saçının kokusunu kokladıkları zaman kıymetleri kalmayarak unutulup gitmişlerdir. Beyitte sabâ rüzgârı sevgilinin saçının düğümünü çözmesiyle karşımıza çıkmıştır.

[339] G 670/8, s. 588
[340] G 674/3, s. 590
[341] G 690/5, s. 598

Yine sevdâyı gönül bir zülfe itmişdür heves

Kim hevâsında olur bâd-ı sabâ müşgîn-nefes (Ahmedî)[342]

(Gönül yine sevdayı bir saça heves etmiştir ki sabâ rüzgârı havasından misk kokulu nefes olmuştur.)

Âşığın gönlü sevgilinin saçına heveslenmiştir. Sevgilinin saçının âşığa getirecek olan sabâ rüzgârıdır. Beyitte sabâ rüzgârı, sevgilinin saçının kokusunu âşığa götüren bir postacı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir dem teneffüs itdi çemende nesîm-i subh

Bâd-ı sabâ ile hele dinlendi bir nefes (Nâbi)[343]

(Sabah nesîmi bir vakit çimenlikte soluklandı. Sabâ rüzgârıyla bir soluk alıp dinlendi.)

Bunda sabâ rüzgârının devamlı sevgilinin yanında olması, mahallesinde dolanması ve sevgiliye dair her bilgiye vakıf olması etkilidir. Bundan dolayı âşık sürekli sabâya yalvarmakta ve sevgiliden haberler istemektedir. Beyitlere bakıldığı zaman âşık, sabâ ve sevgili üçgeninin fazlasıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Beyitlerin genelinde sevgiliden âşığa haber getiren postacı, haberci ve anlatıcı olarak kullanılmıştır. Bunun yanında yelpaze, Hz. İsa'nın nefesi, balıkçı, gelini süsleyen kadın, yazı yazan insan, dadı, ressam Mani, tarak, tüccar, rakip, Hz. Cebrail'in nefesi, yetkili, öğrenci, faraş olarak yer verildiği görülmüştür.

Hîç birinde bulamaz reng-i bekâ bûy-ı sebât

İtse gül-geşt-i sabâ 'âlemi gülşen gülşen (Nâbi)[344]

(Sabâ, dünyanın bütün gül bahçelerini dolaşsa dahi hiçbir gül bahçesinde sonsuzluğun rengini ve kalıcılığın kokusunu bulamaz.)

Bütün gül bahçeleri dahi dolaşılsa sevgilinin gül yüzünün rengi ve saçının güzel kokusu hiçbir yerde bulunamayacaktır. Beyitte sabâ rüzgârı, sonsuzluğun rengini ve kalıcılığın kokusunu aramak için tüm gül bahçelerini dolaştığını görmekteyiz.

[342] G Z 8/1, s. 622
[343] G 335/4, s. 707
[344] G 643/2, s. 943

Reng ü bûyın gâret itdün besdür ey bâd-ı sabâ

Olma bâdî gül gibi bir hândenün ber-bâdına (Nâbi)[345]

(Ey sabâ rüzgârı yeter renk ve kokuyu yağmaladığın, gül gibi bir gülüşün harap olmasına sebep olma.)

Sabâ rüzgârının sert bir şekilde eserek sevgilinin rengini soldurmaya başlamış ve saçını dağıtmıştır. Bu nedenle sevgilinin yüzünün gülüşü eksilmiştir. Âşık, sabâ rüzgârının yaptığı bu duruma dayanamayarak sitem etmektedir. Beyitte sabâ rüzgârının sert bir şekilde eserek sevgilinin yüzünün rengiyle oynayıp saçını dağıtmasını görmekteyiz.

Serv sanman süpürüp gülşeni ferrâş-ı sabâ

Tayamış bâgçe dîvârına cârûbları (Nâbi)[346]

(Gül bahçesini selvinin süpürdüğünü sanmayın çünkü gül bahçesini süpüren sabâ rüzgârıdır ve süpürgelerini bahçe duvarına dayamıştır.)

Beyitte bahçe tasvirinin yapıldığını görmekteyiz. Bu bahçe duvarlarla çevrilidir ve yanında sıra sıra serviler dizilmiştir. Bahçede sabâ rüzgârı esmektedir ve onun esişiyle bahçedeki çöpler toplanmaktadır. Sabâ rüzgârı, süpürge olarak bahçedeki sıralı servileri kullanmıştır ve kendisi de faraş görevini üstlenmiştir. Süpürme işlemi bitince servileri duvara dayamıştır. Beyitte sabâ rüzgârının faraşa benzetildiği görülmektedir.

Biz dâiye-i vuslat ile hâk-i reh olduk

Ey bâd-ı sabâ lûtf u mürüvvet sana kaldı (Nâbi)[347]

(Ey sabâ rüzgârı; biz kavuşma arzusuyla toprağa yol olduk, iyilik ve yiğitlik sana kaldı.)

Âşığın sevgilinin huzuruna çıkması, sevgiliyle kavuşması mümkün değildir lakin sevgiliyle kavuşma arzusu içinde perişan olmaktadır. Sabâ rüzgârı ise sevgilinin her daim yanındadır bu nedenle âşık, sevgiliye dair ne varsa sabâ rüzgârından istemektedir. Âşık; sevgilinin halinin nasıl olduğunu, nerelerde gezdiğini, diğer rakiplere nasıl davrandığını ve pek çok soruyu sabâ rüzgârına sorarak öğrenmektedir. Bu soruların yanında sevgilinin saçının kokusunu da âşığa getiren yine sabâ rüzgârıdır. Âşık, tüm bunlar için sabâ rüzgârının yoluna toprak olmaya razıdır.

[345] G 746/6, s. 1021
[346] G 827/2, s. 1079
[347] G 880/3, s. 1120

Haberleri ve sevgilinin saçının kokusunu getirmek ise sabâ rüzgârının iyiliğine ve yiğitliğine kalmıştır. Beyitte sabâ rüzgârı, postacı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bahar mevsiminde esen rüzgâr çeşitlerinden en çok kullanılanı sabâ olmuştur. İncelenen divanlarda bu rüzgâra daha fazla yer verildiği görülmüştür. Bu nedenle bu başlık altındaki beyitler seçilerek alınmıştır. Bahar mevsiminde esen sabâ rüzgârı diğer tüm rüzgârların üzerinde tutulmuştur. Hatta Nâbi, bir beyitinde nesîm rüzgârının sabâyı içine çekerek ferahlamasına yer vermiştir.

2.9.1.2.1 peyk-i sabâ

Sabâ rüzgârı, sabaha doğru kuzeydoğudan hafif esen serin, hoş, latif bahar rüzgâr olarak geçmektedir.[348] Amacı sadece sevgilinin yanında bulunmak ve haber getirmek olan sabâ rüzgârına ise peyk-i sabâ denilmektedir.[349] Sabâ rüzgârı pek çok unsura benzetilerek kullanılmasının yanında bu alt başlıkta peyk-i sabâ olarak daha sınırlı başlıkta incelenecektir.

Sensiz açılmazız deyu peyk-i sabâ ile

Güller çemende bülbüle kâğıt uçurdular (Hayâlî Bey)[350]

(Güller çimenlikte sensiz açılmayız diye sabâ habercisiyle bülbüle kâğıt uçurdular.)

Gül yaprakları çimenliğe dökülmüştür ve rüzgâr onları uçurmaktadır. Gül yapraklarının burada kâğıda benzetildiğini görüyoruz. Kâğıt uçurmak olarak kullanılan ifade aslında haber göndermek anlamıyla kullanılmıştır. Bülbül, bahar mevsiminde goncaların açılma zamanını görmek için sürekli onların başında beklemektedir. Güller, bülbül olmadan açılmayacaklarının haberini sabâ habercisinden göndermişlerdir. Beyitte sabâ habercisinin gül ile bülbül arasında haberci olduğunu görmekteyiz.

Değmiş yine ol kâkül-i gülbûy nigâra

Kim peyk-i sabânın bu gün ‘anber nefesi var (Nigârî)[351]

(Sevgilinin yine o gül kokulu kâkülüne değmiş ki sabâ habercisinin bugün nefesi amber gibidir.)

Sevgilinin gül kokulu kâkülüne değen sabâ habercisinin nefesi amber gibi kokmaktadır. Sabâ habercisi devamlı sevgilinin yanında olduğu için onun gül kokulu kâkülü dokunmuştur. Sevgilinin saçına değdiği zaman saçın gül kokusu sabâ

[348] Tebdiz, “Sabâ”.
[349] Tebdiz, “Peyk-i sabâ” (Erişim 29 Mayıs 2022).
[350] G,s.110
[351] G 197/4, s. 125

habercisine geçmiştir. Bu nedenle sabâ habercisinin esintisi artık amber kokulu olmuştur. Beyitte sabâ habercisinin güzel kokmasının nedeni anlatılmıştır.

Uğrayup kûy-ı nigâra yine o berbâd olmış

Nefes-i peyk-i sabâdan bûy-ı reyhân dökülür (Nigârî)[352]

(Yine o sevgilinin mahellesine uğrayıp berbat olmuş. Sabâ habercisinin nefesinden reyhan kokuları dökülür.)

İstediği her yerde esebilen sabâ habercisi, sevgilinin mahallesine gitmiştir ve sevgilinin saçının güzel, keskin kokusunu kokladığında perişan olmuştur. Çünkü koku o kadar güzeldir ki artık her zaman koklamak istemektedir ve o kokuya muhtaçtır. Beyitte sabâ habercisi, sevgilinin saçının kokusundan kokladığı için bu kokuya bağımlı olduğunun ve zarar gördüğünün tasviri yapılmıştır.

Ey peyk-i sabâ yâr dimez mi sana âyâ

Yok mı ‘acebâ bir haberin kûh-kenimden (Nigârî)[353]

(Ey sabâ habercisi, sevgili sana acaba Ferhat’ımdan haber yok mu demez mi?)

Sevgilinin, sabâ habercisine dağları kazan Ferhat’tan yani âşığından haberinin olup olmadığının sorulabileceğine değinilmiştir. Dağı kazan olarak kullanılan Feryat, soru soran kişi Şirin’dir. Beyitte sabâ habercisine Ferhat’ın varlığı sorulmaktadır.

Söyle ey peyk-i sabâ hâl-i perîşânımızı

Ne diyor sultânımız bî-nevâ nâ-çârlara (Nigârî)[354]

(Ey sabâ habercisi, perişan halimizi söyle. Zavallı acizlere sultanımız ne diyor?)

Âşıklar, sabâ habercisine perişan hallerini sevgiliye iletmelerini istemektedir. Çaresiz, zavallı âşıklar hakkında sevgilinin ne dediği sorulmaktadır. Âşıklar, sevgiliyi göremedikleri ve huzuruna çıkamadıkları için ondan mahrum kalmışlardır. Bu nedenle sevgilinin yanına gidecek ve ona âşıkların çaresiz hallerini anlatacak olan sabâ habercisidir. Beyitte sabâ habercisi, âşıkların çaresiz durumlarını sevgiliye ileten ve sevgilinin âşıkların durumu hakkında ne dediğini getiren haberci olarak kullanılmıştır.

---

[352] G 200/2, s. 127
[353] G 516/5, s. 305
[354] G 605/4, s. 357

N’ola hâl-i perîşânımdan ey peyk-i sabâ bir bir

Tutup dâmân-ı dildârı disen sûzâne sûzâne (Nigârî)[355]

(Ey sabâ habercisi, sevgilinin eteğini tutup perişan halimden bir bir yakıcı yakıcı anlatsan ne olur?)

Âşıklar, sevgiliden mahrum kaldıkları için perişan, hastalıklı ve çaresiz bir biçimde dolanmaktadırlar. Bu durumda onlara yardım edebilecek tek unsur sabâ habercisidir. Beyitte âşıkların sabâ habercisinden durumlarını sevgiliye iletmeleri konusunda yardım istedikleri görülmektedir.

Şâdâne gezer gönlüm zîrâ tel-i dilberden

San peyk-i sabâ imdi sunmuş ana peygâmı (Nigârî)[356]

(Gönlüm, mutlu gezer çünkü sabâ habercisi şimdi ona sevgilinin saç telinden haber sunmuş zannederim.)

Âşık, sevgilinin huzuruna çıkamadığı için sevgiliye dair bilgileri sabâ habercisinden almaktadır. Sabâ habercisi bu sefer sevgilinin saçından haber getirmiştir ve âşığın gönlü bu haberden dolayı çok sevinmiştir. Beyitte sabâ habercisinin sevgilinin saçından haber getirdiğini görmekteyiz.

Ey peyk-i sabâ bezm-i safâ içre dem-â-dem

Durma ayağ al zümre-i rizdâna haber kıl (Nigârî)[357]

(Ey sabâ habercisi, eğlence meclisi içinde dâima şarap al, durma ve rind topluluğuna haber sal.)

Bahar mevsiminin gelmesiyle eğlence yerleri de dolmuştur. Burada eğlenceye katılanların arasında sabâ habercisi de yerini almıştır. Sabâ habercisini görenler eğlencenin başladığını rindlere ulaştırmak istemişlerdir. Bu görevde sabâ habercisine verilmiştir. Beyitte sabâ habercisi, eğlence zamanının geldiğini rind topluluklarına ileten olarak kullanılmıştır.

Peyk-i sabâ, sabâ rüzgârının alt başlığı olarak alınmıştır. Bunun nedeni genellikle sevgiliyle bir arada olması, ona dair bilgilere vakıf olması ve âşıklara haber getirmesiyle kısıtlanarak kullanılmasıdır.

---

[355] G 619/6, s. 365
[356] G 689/7, s. 407
[357] Tb 6/6, s. 493

2.9.1.3 ***bâd-ı seher/bâd-ı subh***

Sabah; güneşin doğduğu andan öğleye kadar geçen zaman olarak tanımlanmaktadır.[358] Bu zaman diliminin içine, tan yerinin ağarmasından bir önceki zaman veya şafağın sökmek üzere olduğu vakit olarak tanımlanan seher vakti de dâhil edilmektedir.[359] Bundan dolayı sabah rüzgârıyla seher rüzgârı aynı başlık altında incelenecektir. Bahar mevsiminde tan yerinin ağarmaya başlamasından öğleye kadar geçen zamanda esen rüzgâra bâd-ı seher ve bâd-ı subh olarak adlandırılmıştır. Diğer rüzgâr çeşitlerinde olduğu gibi bu rüzgârda sevgilinin yanında bulunmaktadır ve sevgilinin saçının kokusuna değerek bu kokuyu her yere yaymaktadır.

Bagda olmaz idi bâd-ı seher ‘anber-bûy

Tîb-i hulkundan eger irmese âfâka buhur (Mesîhî)[360]

(Huyunun güzel kokusu eğer ufuklara buhur olup erişmeseydi bahçede seher rüzgârı amber kokulu olmazdı.)

Padişahın/Sevgilinin güzel huyunun olmasından dolayı göklere buhur kokusu yayılmıştır ve bahçede esen seher rüzgârı bu kokudan dolayı amber kokulu olmuştur. Beyitte seher rüzgârının amber kokulu olması hüsn-i ta’lil yoluyla açıklanmıştır.

Gonca mey içmiş kokular ağzını bâd-ı seher

Dirhem-i jâleyle baş kurtarsın ol evgâr mest (Hayâlî Bey)[361]

(Seher rüzgârı şarap içen goncaların ağzını koklamaktadır ve o sarhoş goncalar çiğ taneleri akçesiyle başını kurtarmaktadırlar[362].)

Muhtesip; çarşı ve pazar esnafını din kurallarına göre denetleyen görevli, belediye memuru olarak tanımlanmıştır.[363] Burada seher rüzgârı muhtesibe benzetilmiştir. Beyitte sarhoş olan kişilerin muhtesibe rüşvet teklif ederek verilecek cezadan başlarını kurtardıkları görülmektedir.[364] Çünkü sarhoş insanlar gece boyu içmektedirler ve sarhoş olduklarında sabaha karşı evlerine sendeleyerek gitmektedirler. Seher rüzgârının bu kişileri görüp sarhoş olup olmadıklarına dair ağızlarını kokladığına değinilmiştir. Divan şiirinde gonca genellikle sevgilinin ağzına benzetildiği için burada da gonca ile ağız arasında bağlantı kurulduğu görülmektedir.

---

[358] Tebdiz, “Sabah” (Erişim 30 Mayıs 2022).
[359] Tebdiz, “Seher” (Erişim 30 Mayıs 2022).
[360] K 20/20, s. 73
[361] G 29/4, s.99
[362] Mustafa Yunus Gümüş, “Divan Şiirinde Muhtesip”, DergiPark (Erişim 30 Mayıs 2022).
[363] Tebdiz, “Muhtesip” (Erişim 30 Mayıs 2022).
[364] Gümüş, Yunus Mustafa “*Divan Şiirinde Muhtesip”*, s. 180.

Goncanın üzerine düşen çiy taneleri ise akçeye benzetilmiştir. Beyitte seher rüzgârının muhtesibe benzetildiği görülmektedir.

Didi görmege gelür yar yüzin lale vü gül

Gör ki ne hûb haber virdi nesîm-i seherî (Ahmedî)[365]

(Seher nesîmi sevgilinin lalesinin ve gülünün senin yüzünü görmeye gelir diye ne güzel haber verdi.)

Âşık daima sevgiliden gelecek güzel haberleri beklemektedir. Burada gül ile sevgilinin yüzü, lâle ile sevgilinin yanakları kastedilmiştir. Sevgilinin âşığı görmeye geleceği bilinmektedir ve bu haberi getiren seher nesîmidir. Beyitte seher nesîminin sevgiliden âşığa haber getirdiğini görmekteyiz.

Bu Mesîhî işigünde ne toza ki ura yüzin

Anı bâd-ı subh silüp süpürür beni ider üf (Mesîhî)[366]

(Bu Mesîhî, eşiğinde hangi toza yüzünü vurursa sabah rüzgârı onu silip süpürür ve beni üfler.)

Sabah rüzgârı sevgilinin eşiğini süpürmektedir. Bu durum Mesîhî'yi mahvetmiştir. Sabah rüzgârı, sevgilinin eşiğindeki tozları süpürürken sevgilinin eşiğinde yatıp perişan olan Mesîhî'yi de süpürerek oradan uzaklaştırmıştır. Mesîhî bu duruma çok üzülerek sevgilinin ayağının tozunu başka nereden bulacağını bilemediğinden çaresiz bir şekildedir. Beyitte sabah rüzgârının, sevgilinin eşiğinde yatan Mesîhî'yi süpürerek uzaklaştırmasına yer verilmiştir.

Zülfüne gönlümün haberini kim görse

Yol bulsa üşbu 'ukdeye bâd-ı seher bula (Ahmedî)[367]

(Saçına gönlümün haberini kim ulaştırır ki, işte bu düğüme yol bulsa ancak seher rüzgârı bulabilir.)

Âşık, gönlünün haberini sevgilinin saçına ulaştırabilecek bir yol aramaktadır. Bu durumda gönlünün derdine en iyi aracının seher rüzgârı olduğunu düşünmektedir. Beyitte seher rüzgârı, âşığın gönlünün dertlerini sevgilinin saçına ulaştıracak aracı olarak kullanılmıştır.

[365] K 73/3, s. 189
[366] G 119/5, s. 191
[367] G 36/6, s. 234

Sünbül çemende şâne-i zülfüne reşk ider

Bolay ki bâd-ı subh irişüp anı taraya (Mesîhî)[368]

(Sümbül çimenlikte saç tarağını kıskanmaktadır keşke sabah rüzgârı ona ulaşıp tarasa.)

Divan şiirinde genellikle sevgilinin saçı şekil yönünden sümbüle benzetilmiştir. Burada da sevgilinin saçı ile sümbül arasında bağlantı kurulduğu görülmektedir. Çimenlikte duran sümbül, sevgilinin saçının tarağını görünce kıskanmıştır. Çünkü sevgilinin tarağı çok güzeldir. Bunun üzerine sabah rüzgârından sevgilinin saçını taraması istenmiştir. Burada sümbülün âşık olduğu da düşünülebilir. Âşık, sevgili ile arasına giren her şeye rakip gözüyle bakmaktadır. Bu nedenle sevgilinin saçına tarağın sürülmesini istemeyerek sabah rüzgârının gidip sevgilinin saçını taramasını istemektedir. Beyitte sabah rüzgârından sevgilinin saçını taraması istenmektedir.

Ufukda müşg-dem oldı girü nesîm-i sabâh

Getür iy sâki-yi gül-ruy lâle-gûn akdâh (Ahmedî)[369]

(Sabah nesîminin nefesi gökyüzünde misk gibi kokar. Ey sâkî, gül yüzlü sevgiliyi ve lâle renkli kadehleri getir.)

Bahar mevsiminin gelmesi eğlence zamanının da geldiğine işaret etmektedir. Baharın gelişiyle birlikte sabah nesîmi, gökyüzünü misk kokularıyla doldurmuştur. Âşık, sakiden böyle bir vakitte gül yüzlü sevgiliyi ve lâle renkli kadehleri getirmesini istemektedir. Beyitte sabah nesîminin gökyüzünü misk kokularıyla doldurduğunu görmekteyiz.

Kendüzini seher yeli yerden yere urur

Ol serv-kad çü yüriye salını salını (Mesîhî)[370]

(Servi boylu sevgili salına salına yürüdüğü için seher rüzgârı kendisini yerden yere vurur.)

Divan şiirinde sevgilinin boyu genellikle serviye benzetilmiştir. Burada da sevgilinin boyu ile servi ağacı arasında bağlantı kurulduğu görülmektedir. Seher rüzgârı sevgilinin salına salına yürüdüğünü görünce kendini yerden yere vurmuştur. Seher rüzgârının kendini yerden yere vurmasının yani coşkulu esmesinin sebebi servi boylu

[368] G 246/3, s. 272
[369] G 107/1, s. 273
[370] G 252/4, s. 275

sevgilinin hareket etmesini sağlamasındandır. Beyitte seher rüzgârının servi boylu sevgilinin salınarak yürümesi için kendini yerden yere vurmasının tasviri yapılmıştır.

Galiye müşk saçar bâd-ı seher sahrâya

Gâlibâ seyre çıkup âhû-yı ra'nâ Hotenim (Nigârî)[371]

(Seher rüzgârı kırlara misk kokuları saçar galiba Hoten'in güzel ceylanı seyre çıkmış.)

Hoten şehri ceylanların göbeklerinden elde edilen misk kokularıyla ünlenmiştir. Beyitte güzel ceylan olarak anılan sevgilidir ve sevgili her daim güzel kokmaktadır. Sevgili gezinti yerlerine çıktığı zaman seher rüzgârı, sevgilinin güzel kokularına bulanmıştır ve bu güzel kokuları her yere yaymıştır. Bundan dolayı kırlar misk kokularıyla dolmuştur. Beyitte seher rüzgârı, sevgilinin güzel kokularını kırlara yaymasıyla karşımıza çıkmıştır.

Bâgını zülfünün çözer-ise seher yili

Bâgun dimâgı tola kamu müşg-ile 'abîr (Ahmedî)[372]

(Seher rüzgârı, sevgilinin saçının düğümünü çözerse düğümün aklı tamamen misk kokusuyla dolar.)

Seher rüzgârı esmesiyle birlikte sevgilinin saçının düğümünü çözmüştür. Çözülen düğümün aklı sevgilinin misk kokulu saçlarında kalmıştır. Beyitte seher rüzgârının, sevgilinin saçının düğümünü çözmesiyle karşımıza çıkmıştır.

Zülfün hamı çü hem-dem-i bâd-ı seher olur

Her-dem hevâ dimâgı tolu müşg-i ter olur (Ahmedî)[373]

(Her zaman havanın aklı taze misk kokusuyla doludur ve saçının kıvrımları için seher rüzgârının arkadaşı olur.)

Sevgilinin saçı misk kokularıyla kokmaktadır ve havanın aklı daima bu kokudadır. Seher rüzgârı, sevgilinin kıvrımlı saçına dokunabildiği ve saçın kokusunu bünyesine aldığı için havanın seher rüzgârıyla arkadaş olmak istediğini görmekteyiz. Beyitte havanın seher rüzgârıyla arkadaş olmak istediği görülmektedir.

---

[371] G 477/6, s. 284
[372] G 151/3, s. 306
[373] G 165/1, s. 316

Çün bâd-ı subh zülfüne ‘anber-fişan ider

Her kanda kim hevâsı nefes ura cân ider (Ahmedî)[374]

(Çünkü sabah rüzgârı saçından amber kokusu yaydığı için her nerede onun havası nefes vurursa oraya can vermektedir.)

Sabah rüzgârı, sevgilinin saçına değdiği için onun güzel kokusuna bulanmıştır ve bu kokuyu her yere yaymaktadır. Bundan dolayı sabah rüzgârı nerede eserse oraya can vermektedir çünkü sevgilinin saçının kokusu can vericidir. Beyitte seher rüzgârı, sevgilinin saçına değdiği için nerede eserse oraya can vermesi yönüyle ele alınmıştır.

Öyküdi-se benefşe saçuna ne suçı var

Ol ser-sebükligi ana bâd-ı seher kılur (Ahmedî)[375]

(Menekşe sevgilinin saçına özendiyse onun ne suçu vardır. Ona sersemliği seher rüzgârı vermiştir.)

Beyitte menekşe, sevgilinin saçına özenmiştir lakin burada menekşe suçlu bulunmamıştır çünkü seher rüzgârının hafif hafif esmesi menekşeye sersemlik vermiştir. Beyitte seher rüzgârı, esişiyle birlikte menekşeye sersemlik vermesinden dolayı suçlu bulunmuştur.

Bir sâ’atinde gicenün ârâm yokdur bende çün

Zülfi kohusın dil-berün bâd-ı seherden almışam (Ahmedî)[376]

(Gecenin bir saatinde huzur yoktur bende çünkü seher rüzgârından sevgilinin saçının kokusunu aldım.)

Âşık, gecenin bir vaktinde seher rüzgârının esmesiyle birlikte sevgilinin saçının kokusunu almıştır. Bunun sonucunda rahatı kaçmıştır ve sevgiliyi daha fazla görmek istemiştir. Beyitte seher rüzgârının, gecenin bir vaktinde sevgilinin kokusunu âşığa getiren aracı olduğunu görmekteyiz.

Her gül ki bûy-ı zülfin alur bâd-ı subhdan

Eyler zuhûr râyihasından gül-âbınun (Nâbi)[377]

---

[374] G 184/1, s. 331
[375] G 202/5, s. 345
[376] G Z10/3, s. 623
[377] G 461/6, s. 809

(Her gül, saçının kokusunu sabah rüzgârından alır ve gül suyunun kokusundan meydana gelir.)

Divan şiirinde sevgilinin yanakları genellikle gül yaprağına benzetilmiştir, yanakların üzerindeki ter taneleri ile gül suyu arasında bağlantı kurulmuştur.[378] Burada sabah rüzgârı, sevgilinin yanaklarının terinin kokusunu getirerek gül meydana gelmiştir. Sevgilinin saçının kokuyla da gülün kokusu oluşmuştur. Beyitte sabah rüzgârı, sevgilinin terini ve saçının kokusunu getirmesi yönüyle ele alınmıştır.

Bu başlık altında bahar mevsiminde vakit olarak sabah esen rüzgâr incelenmiştir. Diğer rüzgâr çeşitlerinden tek farkı vakit olarak belli bir zaman diliminde esmesidir. Sabah rüzgârı genellikle sevgilinin yanındadır ve onun güzel kokusuna bulanmıştır. Sevgiliye dair bilgileri âşığa getiren haberci, aracıdır. Bunun yanında muhtesip, tarak, arkadaş olarak kullanımı da görülmüştür.

2.9.1.4 *nevruz rüzgârı*

Nevruz, 21 Mart baharın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Nevruz günü esen rüzgâr ise bu isimle kullanılmıştır. Nevruz rüzgârı diğer rüzgâr çeşitlerine göre daha az yer verildiği söylenebilir. İncelenen beyitte Nevruz rüzgârı sevgilinin saçının düğümüne bağlanmasıyla karşımıza çıkmıştır.

Saçun bendinde beste bâd-ı nev-rûz

Lebün şavkında teşne Âb-ı Hayvân (Ahmedî)[379]

(Nevrûz rüzgârı, saçının düğümüne bağlanmıştır ve ölümsüzlük suyu dudağının arzusuyla çok susamıştır.)

Nevruz rüzgârı sevgilinin saçının düğümüne bağlanmıştır. Diğer rüzgâr çeşitlerinde olduğu gibi Nevruz rüzgârının da sevgilinin saçına veya saçının kokusuna düşkün olduğu görülmektedir. Nevruz rüzgârının sevgilinin saçının düğümüne bağlanarak orada kaldığını görmekteyiz. Beyitte Nevruz rüzgârı ile sevgilinin saçı arasındaki münasebete yer verilmiştir.

2.9.2 Bulut

Hava ile ilgili unsurlarda bir diğer başlığımız buluttur. Bahar mevsiminde yer verilen bulutlar genellikle yağmur yağdırması yönüyle ele alınmıştır. Bahar bulutundan düşen damlaların tabiatı canlandırıp tazelemesi çok önemli bir yere sahip olmuştur. Bundan dolayı divanlarda yer verildiği söylenebilir. Bunun yanında yağmur damlalarıyla çiçekler uyandırılmış, gözyaşı ile ilişkilendirilmiştir.

---

[378] Ömer Özkan, "Bir Tedavi Bitkisi Olarak Gül'ün Divan Şiirindeki Görünümleri", Afyon Kocatepe Üniversitesi Dergisi (Erişim 30 Mayıs 2022).
[379] G 523/3, s. 517

H'âb-ı gafletden uyanmağa 'uyûn-ı ezhâr

Her seher yüzlerine su sepeler ebr-i bahâr (Mesîhî)[380]

(Bahar bulutu çiçeklerin gözleri gaflet uykusundan uyanmaları için her seher vakti çiçeklerin yüzlerine su serpmektedir.)

Bahar mevsiminde sabaha doğru çiçeklerin üzerinde çiy taneleri oluşmaktadır. Beyitte de bahar bulutunun sabaha doğru çiçeklerin uyanmaları için çiy tanelerini onların yüzüne serptiği görülmektedir. Bahar bulutunun bir dadı gibi çiçekleri uyandırmasının tasviri yapılmıştır.

Luftınun feyzini görüp bu halayık üstine

Şerme-sâr oldı anun-çundur döker ebr-i bahâr (Ahmedî)[381]

(Bahar bulutu, iyiliğinin bolluğunu gördü ve utandı. Onun için bu insanların üzerine yağmurunu döker)

Bir devlet büyüğüne yazılan kasidenin bu beyitinde yazılan kişinin insanlara yardımının bolluğuna yer verilmiştir. Bu yardımlar karşısında nisan bulutu mahcup olmuştur ve gözyaşı dökmüştür. Beyitte devlet büyüğünün yardımlarının bolluğu karşısında nisan bulutunun gözyaşı dökmesinin tasviri yapılmıştır.

Ebr-i nisân gibi dür diyü yitir giryân ol

Kesb-i la'l it güzelüm gül gibi gel handân ol (Mesîhî)[382]

(Nisan bulutu gibi inciye ulaşmak için gözyaşı dök ve sevgilinin dudağını kazanmak için gül gibi neşeli ve mutlu ol.)

Beyitte de âşığın, inciye ulaşmak için nisan bulutu gibi ağlaması gerektiği söylenmektedir. Nasıl ki nisan bulutu inci görmek istediğinde yağmur yağdırıyorsa âşıkta eğer sevgilinin dişlerini görmek istiyorsa yani sevgiliyi gülerken görmek istiyorsa ağlamalıdır. Beyitte nisan bulutundan yağan yağmurların birer inciye benzetildiğini görmekteyiz.

Hayâlî vaktidir sen gül-izâra

Bahar ebri gibi ağlaya karşı (Hayâlî Bey)[383]

---

[380] K 8/1, s. 38
[381] K 25/46, s. 73
[382] G 148/1, s. 208

(Hayâlî, gül bahçesine karşı bahar bulutu gibi ağlama vaktidir.)

Burada gül bahçesinden kastedilen sevgilidir. Hayâlî'nin sevgiliye doğru ağlama zamanı olduğu vurgulamıştır. Bu durum, bahar mevsiminde hızlı ve yoğun bir şekilde yağıp taşkınlar oluşturan yağmurları andırmaktadır. Beyitte âşığın, sevgili için gözlerinden akan yaşlar bahar bulutundan düşen yağmurlara benzetilmiştir.

Haddinedir sevdigim ebr-i baharın giryesi

Dîde-i uşşâk içindir çeşmesârın giryesi (Hayâlî Bey)[384]

(Sevgilim, bahar bulutunun gözyaşları yanağın içindir ve çeşmelerin ağlayışı âşıkların gözlerinedir.)

Bahar bulutundan düşen yağmurlar gözyaşına benzetilmiştir ve gözyaşının sebebi sevgilinin yanaklarıdır. Sevgilinin yanakları gül yaprağına benzetildiği için bahar bulutundan akan yağmur taneleri bu gül yapraklarının üzerinde tomurcuklar halinde durmaktadır. Âşıkların sevgili için ağlayıp gözlerinin perişan olması gören çeşmeler coşkulu bir şekilde ağlamıştır. Beyitte bahar bulutunun, sevgilinin yanakları için ağlamasının tasviri yapılmıştır.

Oldı göze nâ-gehân nümâyân

Bir ebr-i sefîd 'anber-efşan (Nâbi)[385]

(Göze ansızın görünen amber kokusu saçan beyaz bulut oldu.)

Bahar mevsiminde güneşli havada bembeyaz bir bulutun aniden görünerek güzel kokular saçmasına değinilmiştir. Mesneviden alınan bu beyitte bembeyez bir bahar bulutu nasıl etrafını ferahlatıyorsa şiirin yazıldığı kişinin de etrafına ferahlık verdiği benzetme yoluyla anlatılmıştır.

Mânend-i sehâb-ı fasl-ı nîsân

Bâğ-ı dile oldı katre-efşân (Nâbi)[386]

(Nisan ayı bulutu gibi gönül bahçesine damlalar saçan oldu.)

---

[383] G 459/5, s.249
[384] G 578/1, s.290
[385] Ms 2/5, s. 374
[386] Ms 2/8, s. 374

Nisan ayında yağan ve bu ayın adıyla anılan nisan yağmurları tabiatı yeşertip her yeri canlandırmaktadır. Nisan bulutundan yağan bu yağmurlar âşığın gönlüne de saçılmıştır. Beyitte nisan bulutundan yağan yağmurların doğayı diriltme özelliği vurgulanmıştır.

Ebr-i nîsân ki pür-le'âlîdür

Köhne-kirpâs kâse-mâlîdür (Nâbi) [387]

(Eskimiş sofası kâselerle doludur sanki nisan bulutu ki incilerle doludur.)

Nisan bulutundan yağan yağmurlar inciyle ilişkilendirilmiştir. Beyitte de eskimiş sofrada bulunan kâseler nisan bulutundan yağan incilere benzetilmiştir. Sofranın buluta, kadehlerin yağmur damlalarına benzetildiği görülmektedir. Sofradaki kâseler parlak olması bakımından ışıltılı yağmur damlalarıyla bağdaştırılmıştır. Beyitte eskimiş sofanın üzerinde duran kâselerin, nisan bulutunun yağdırdığı parlak inci tanelerine benzetildiği görülmüştür.

Ebr-i bahâr u bâd-ı sabâ gerçi yiryüzin

Gül-zâr u lâle-zâr ider ü bâg u bû-sitân (Ahmedî)[388]

(Aslında bahar bulutu ve sabâ rüzgârı yeryüzünün bağ ve bostanını gül ve lâle bahçesi yapar.)

Bahar mevsiminde sabâ rüzgârı esmesiyle birlikte her yere güzel kokular saçmaktadır. Aynı zamanda bahar mevsiminde tabiatı canlandıran, ferahlatan bahar bulutunun yağmurları da oldukça önemlidir. Bahar bulutunun yağmur yağdırması ve sabâ rüzgârının etrafa güzel kokular saçması sonucunda her yerde çiçekler açmış, güzel kokular yayılmış ve her yer gül ve lâle bahçelerine dönmüştür. Beyitte bahar bulutundan akan yağmurların tabiatı ferahlatarak yeryüzünü canlandırmasına yer verilmiştir.

Ümîdvâr olıcak ebr-i nev-bahârândan

Nüzûl-ı sâ'ikadan ma-'adâ degül de nedür (Nâbi)[389]

(İlkbahar bulutundan ümit beklemek boşunadır çünkü yıldırım düşmesi değil de nedir?)

[387] Ms 7/117, s. 403
[388] G 477/6, s. 493
[389] G 112/7, s. 544

Bahar bulutundan inen yağmurlar tabiata canlılık, ferahlık vermesi yönüyle bilinmektedir. Fakat beyitte bahar bulutuna dair ümitli olup güzel şeyler beklemenin yerinde olmayacağı söylenmiştir. Bahar bulutundan sadece yıldırımların düştüğü belirtilmiştir. Beyitte bahar bulutunun yıldırımları düşürmesi yönüne yer verilmiştir.

Dürler nisâr ider serine ebr-i nev-bahâr

Oldukça na't-hân-ı çemen 'andelîbler (Nâbi)[390]

(Bülbüller, çimenlerde naat okuduğu süre boyunca bahar bulutu bülbüllerin başına saçı saçar derler.)

Divan şiirinde genellikle bülbül, perişan bir halde feryat ederek ötmesi yönüyle ele alınmıştır. Burada da bülbülün çimenlikte acılı bir şekilde na't okuduğunu görmekteyiz. Saçı geleneği çeşitli olaylar sonucunda ve çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Bunların başında padişahın tahta çıktığı vakitler, şehzadelerin sünnet eğlenceleri ve düğünler gelmektedir. Bolluk ve bereket getirmesi amaçlı yapılan bir törendir.[391] Beyitte de bülbülün na't okumasının hediyesi olarak bahar bulutunun saçı saçtığı görülür. Buluttan akan yağmur taneleri genellikle inciye benzetildiği için saçılan hediyelerin inci olduğu düşünülebilir. Beyitte bahar bulutundan akan yağmur tanelerinin inciye benzetilerek saçı saçma amaçlı kullanıldığı görülmüştür.

Bilmem ne 'aceb hâleti var ebr-i bahârun

Çeşmânı gibi girye ider 'âşık-ı zârun (Nâbi)[392]

(Bilmem ne hali var şu bahar bulutunun ki ağlayıp inleyen âşığın gözleri gibi yaşlar döker.)

Âşık, sevgiliden ayrı kaldığı için sürekli ağlayıp inleyerek gözlerinden yaşlar dökmektedir. Bahar mevsimi yağmurların yağdığı, taşkınların oluştuğu zaman olarak da bilinmektedir. Bahar bulutundan akan yağmurlar sürekli ağlayan dertli âşıklara benzetilmiştir. Beyitte bahar bulutundan akan damlalar ile âşığın gözlerinden akan yaşlar arasında bağlantı kurularak bahar bulutunun da dertli olduğu kanısına varılmıştır.

Bahar mevsimi genellikle tabiatı canlandırmasıyla kullanılmıştır. Bahar ile ilgili diğer unsurlar da ekseriyetle olumlu şekillerde ilişkilendirilmiştir. Bu durum bahar bulutu için de geçerlidir. Yer verilen beyitlerde bahar bulutu çoğunlukla yağmur

[390] G 129/4, s. 557
[391] Orhan Kurtoğlu, "Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği", *Millî Folklor Dergisi*, (Erişim 31 Mayıs 2022).
[392] Mm 89, s. 1293

yağdırması yönüyle kullanılmıştır. Yağmurlar ise inci tanelerine, gözyaşlarına benzetilmiştir.

2.9.2.1 ***yağmur***

Kış mevsiminde tabiat karlar altında kalmış, bitkilerin ölerek toprağa karışmıştır. Ardından bahar mevsiminin gelişiyle birlikte yağan yağmurlar sonrasında tabiat yeniden canlanarak her yer yemyeşil olmuştur. Bu mevsimde yağan yağmurlar bağ ve bahçelerin, kırların, ovaların yemyeşil olmasını sağlamıştır. Çiçekler, güller, ağaçlar ve bitkiler bu yağmurlardan beslenmiştir.

Eşk-i gevher-bârumı zülfün dökerse tan degül

Ebr-i nisandan ‘aceb olmaya yagdurmak le’âl (Mesîhî)[393]

(Saçın gevher saçan gözyaşımı dökerse ayıp değil. Nisan bulutundan inciler yağmak tuhaf değil.)

Âşık, sevgilinin aşkından her daim perişandır ve gözlerinden yaşlar akmaktadır. Sevgilinin saçı için âşığın gözlerinden akan gözyaşı parlak bir elmasa benzetilmiştir. Âşığın gözyaşları o kadar parlak ve güzel akmaktadır ki nisan bulutunun ışıl ışıl yağdırdığı yağmurla ilişkilendirilmiştir. Beyitte âşığın gözyaşları yağmura benzetilmiştir.

Hevâdan her ne kim tagıla ‘anber

Bulıtdan her ne kim irer dürerdür (Ahmedî)[394]

(Havadan dağılan amberdir ve buluttan her ne ki saçılan incidir.)

Bahar mevsiminde havadaki çeşitli çiçek kokuları ambere benzetilmiş ve buluttan düşen ışıltılı yağmur taneleri ise incilerle ilişkilendirilmiştir. Beyitte yağmur damlalarının inciye benzetilerek kullanıldığını görmekteyiz.

Hevâdan saçılalı müşg ü ‘anber

Bulıtdan dökilür uş dürlü gûher (Ahmedî)[395]

(Havadan misk ve amber kokuları saçıldığından beri buluttan şu türlü inciler dökülür.)

---

[393] K 13/6, s. 52
[394] K 33/13, s. 89
[395] K 38/1, s. 100

Genellikle bahar mevsiminin havası, güzel kokuları etrafa yaymasıyla bilinir. Burada havanın çevreye güzel kokular yayarken buluttanda türlü türlü inci tanelerinin döküldüğü belirtilmiştir. Beyitte yağmur damlalarının inciye benzetilerek kullanıldığını görmekteyiz.

Şad olur dil tenime çünki o peykân batar

Sebz olur hâk kaçan katre-i bârân batar (Hayâlî Bey)[396]

(Gönül mutlu olur çünkü o okun ucu tenime batar. Ne zaman toprağa yağmur damlası düşse yeşillik olur.)

Bahar mevsiminde yağan yağmurlar toprağa düştüğü zaman toprak yeşillenmektedir. Bahar yağmurlarının tabiatı canlandırma özelliği vardır. Beyitte yağan yağmur damlaları toprağı canlandırarak yeryüzünü yeşillendirmesi yönüyle ele alınmıştır.

Tozıdur bâd-ı subh müşg ü ‘âbîr

Döker ebr-i bahâr dürr-i yetîm (Ahmedî)[397]

(Sabah rüzgârı misk ve amber kokusularını tozutur ve bahar bulutu inci tanesi döker.)

Bahar mevsiminde sabah rüzgârının etrafa güzel kokular yayması ve aynı zamanda bahar bulutunun inci taneleri akıtması anlatılmıştır. Yağmurlu bir bahar sabahında rüzgârın hafif bir şekilde estiği ve çevreye güzel kokular yaydığı görülmektedir. Beyitte bahar bulutunun ışıl ışıl yağdırdığı yağmur taneleri inciye benzetilerek kullanılmıştır.

Mutavves-reng itmişdür yagan yagmur çemen ferşin

Mülevven hülle geymişdür gül-ile sebze-zâr andan (Ahmedî)[398]

(Yağan yağmur yeryüzünün çimenliğini rengârenk etmiştir. Ondan dolayı gülle çimenlik cennet elbisesi giymiştir.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte bahar yağmurları yağmaya başlamıştır. Bahar yağmurlarının yağmasıyla birlikte ağaçlar, bitkiler bundan beslenmiş, yeryüzü çimenlerle kaplanarak yeşillenmiştir. Bundan dolayı gül ve çimenlik cennet elbisesi giyen hurilere benzetilmiştir. Beyitte bahar mevsiminde yağan yağmurların

[396] G 135/1, s. 135
[397] K 62/5, s. 153
[398] K 66/10, s. 166

yeryüzünü yemyeşil bir örtüyle kaplayarak tabiatı canlandırması yönüyle ele alınmıştır.

Gözüm yaşın döker ol zülf-i dil-cû

Akıdur ebr-i nisân sanki lü'lü' (Mesîhî)[399]

(O gönül alıcı sevgilinin saçı, gözlerimin yaşını döker sanki nisan bulutu inci akıtır.)

Âşık, sevgiliye olan aşkından perişan bir haldedir ve daima gözyaşı dökmektedir. Beyitte âşığın sevgili için döktüğü gözyaşları nisan bulutunun akıttığı yağmura, yağan yağmur taneleri de inciye benzetilerek kullanıldığı görülmüştür.

Bahar bulutu başlığı altında incelediğimiz bahar yağmurları genellikle tabiatı yeşillendirmesi yönüyle kullanılmıştır. Bunun yanında yağmur taneleri çoğunlukla ışıltılı inciyle ilişkilendirilmiştir.

2.9.2.2 ***kırağı / jale/Şebnem***

Çiy; havada buğu durumundayken akşamın ve gecenin serinliğiyle yerde veya bitkilerde toplanan küçük su damlaları, şebnem, jale olarak tanımlanmaktadır.[400] Özellikle bahar mevsiminde bitkiler, çiçekler, yapraklar üzerinde oluşmaktadır. Divanlarda kırağı, jale ve şebnem olarak kullanılan çiy taneleri tabiatı süslemesi yönüne yer verilmiştir. İncelenen beyitlerde çiy tanelerinin genellikle inciye benzetildiği görülmüştür.

Arûs-ı bâğı onattı cevâhir ile bahâr

Ki berg-i sebz zümürrüd durur güher jâle (Mesîhî)[401]

(Bahar, bağ gelinini cevherlerle donattı ki yeşil yaprağın üzerinde zümrüt jale cevheri gibi durur.)

Bahar mevsiminde sabaha doğru bağ ve bahçelerdeki yaprakların üzerinde oluşan çiy taneleri inciye benzetilmiştir. Nasıl ki düğün zamanı gelin mücevherlerle donatılırsa bahar mevsiminde de bağ ve bahçelerdeki yapraklar yeşil renginden dolayı zümrüte, yaprağın üzerindeki çiy taneleri de inciye benzetilerek süslenmiştir. Beyitte çiy taneleri ile inci arasında bağlantı kurulmuştur.

---

[399] G 199/1, s. 241
[400] TDK, "Çiy" (1 Haziran 2022).
[401] K 6/2, s. 30

Şükûfe serse ‘aceb mi varakların güneşe

Dökilüp anları ıslar çü her seher jâle (Mesîhî)[402]

(Acaba çiçekler yapraklarını güneşe serse mi? Çünkü her sabah jale dökülerek onları ıslar.)

Bahar mevsimi geldiğinde sabaha yakın tabiattaki bitkilerin, yaprakların, çiçeklerin vs. üzerlerinde çiy taneleri oluşmaktadır. Burada da her sabah çiy taneleriyle ıslanan çiçeklerin yaprakları güneşe serilerek kurutulmak istenmiştir. Beyitte çiy tanelerinin her sabah tabiattaki unsurların üzerinde oluşmasına yer verilmiştir.

Gözünle yüzüne ‘âşık durur meger jâle

Ki nergis ü güle durmaz yüzin sürer jâle (Mesîhî)[403]

(Meğer jale gözünle yüzüne âşık olur ki durmadan nergisle güle yüzünü sürer.)

Beyitte sevgilinin gözü ile nergis, sevgilinin yüzü ile gül arasında ilişki kurulduğu görülmektedir. Beyitte çiy tanelerinin, sevgilinin gözüne benzediği için nergisin ve yüzüne benzediği için gülün üzerine düştüğü belirtilmiştir.

Gül-i sepîd gümüş tepsi ile geldi sana

Bırakdı içine bir kaç dür ü güher jâle (Mesîhî)[404]

(Beyaz gül, gümüş tepsiyle sana geldi ve jale içine birkaç inci ve cevher bıraktı.)

Gümüş tepsiyle çiy tanelerinin yanına gelen beyaz gül, çiy tarafından geri çevrilmeyerek tepsinin içini inci ve çeşitli mücevherlerle doldurmuştur. Beyitte sabaha doğru beyaz bir gülün üzerinde oluşan çiy taneleri birer parlak inciye benzetilmiştir.

Seherde niteki cân-bahş ola nesîm-i bahâr

Çemende nice ki bâga gelür gider jâle (Mesîhî)[405]

(Nasıl ki bahar nesîmi, seherde can bağışlar. Nasıl ki jale, yeşillikte bahçeye gelir gider.)

---

[402] K 6/8, s. 30
[403] K 6/21, s. 31
[404] K 6/39, s. 33
[405] K 6/50, s. 34

Bahar nesîmi seher vakti esmesiyle birlikte can vermektedir ve jale de pek çok bahçeye gelip gitmektedir. Burada jalenin her bahçeye uğradığı bilinmektedir. Bahçedeki bütün çiçeklerin, güllerin üzerinde bulunmaktadır. Beyitte jale, tüm bahçelerde olması yönüyle ele alınmıştır.

Yılda bir kez ayağı toprağına yüz sürmese

Lâl tacın jaleden kılmazdı cevherdâr gül (Hayâlî Bey)[406]

(Gül yılda bir kez ayağını toprağına sürmese kırmızı tacın jalelerle mücevherlerle süslü olmazdı.)

Sevgilinin/Padişahın ayağına yüz sürmesiyle gül açılmaktadır. Kırmızı gül yaprakları açılmasıyla birlikte yaprakların üzerinde çiy taneleri oluşmuştur. Gülün kırmızı yapraklarının elmas ve inciye benzetilen çiy taneleriyle süslendiğinin tasviri yapılmıştır. Beyitte çiy taneleri mücevherlere benzetilerek kullanılmıştır.

Çehresinde jaleden göz yaşı peyda eyleyip

Kara bahtına Hayâlî bendenin ağlar gül (Hayâlî Bey)[407]

(Gül, yüzünde jaleden gözyaşı yapıp Hayâlî kölenin kara bahtına ağlar.)

Gül yaprakları, perişan olmuş kara bahtlı Hayâlî'yi görünce üzüntüden çiy tanelerinden oluşan gözyaşları dökmüşlerdir. Beyitte gülün üzerinde oluşan çiy taneleri gözyaşına benzetilerek ele alınmıştır.

Leb-i la'lüne şebîh oldugıçün ey gül-ruh

Subh-dem jâle gelür goncalarun agzını öper (Mesîhî)[408]

(Ey gül yanaklı sevgili, kırmızı dudağına benzediği için sabah vakti jale gelir ve goncaların ağzını öper.)

Divan şiirinde sevgilinin dudağı genellikle goncaya benzetilerek kullanılmaktadır. Bu ilişkinin beyitte de yer aldığı görülmüştür. Çiy, goncanın sevgilinin dudağına benzediği için onu öpmüştür. Beyitte çiy tanelerinin goncaların üzerinde oluşmasının nedeni açıklanmıştır.

---

[406] K 12/15, s.44
[407] K 12/22, s.45
[408] K 15/2, s. 57

Çirk-i zalâmı yumasa şebnem sabâha dek

Gâlib agarmaz idi bu denlü siyâb-ı subh (Mesîhî)[409]

(Şebnem eğer karanlığın kirini, pasını sabaha kadar yıkamasaydı sabahın elbisesi bu kadar ağarmazdı.)

Gecenin karanlığı kirli bir elbiseyle ve gündüzün aydınlığı temiz bir elbiseyle ilişkilendirilmiştir. Sabaha doğru oluşan çiy taneleri gecenin kirini temizleyip ağartan biri olarak tasvir edilmiştir. Beyitte çiy taneleri ıslak olmasından dolayı bir şeylerin üzerinde oluşan tozları temizleyen temizlikçiye benzetilmiştir.

Serhoş sanuban mahkeme-i gülşen içinde

Şebnemler üşüp goncanun ağzını kokarlar (Mesîhî)[410]

(Gül bahçesinin mahkemesi içinde şebnemler birikerek sarhoş zannedip goncanın ağzını koklarlar.)

Divan şiirinde gonca genellikle ağza benzetilerek kullanılmıştır. Burada da goncanın ağızla ilişkilendirildiğini görmekteyiz. Gül bahçesi, mekân olarak mahkemeye benzetilmiştir. Mahkemenin hâkimleri ise şebnem taneleridir. Goncanın sarhoş olup olmadığını kontrol etmek amacıyla goncanın üzerine birikmişlerdir. Beyitte şebnem taneleri hâkim olarak kullanılmıştır.

Genellikle bahar mevsiminde görülen çiy taneleri ışıltılı olması yönünden divanlarda yerini almıştır. İncelenen beyitlerde küçük, parlak çiy tanelerinin inciye, gözyaşına ve mücevhere benzetilerek kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında Mesîhî goncaları yargılayan hâkimle ilişkilendirilmiştir.

2.9.3 Güneş

Kış mevsiminde yüzünü göstermeyen güneş, bahar mevsimiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Güneşin en nazik, latif olduğu mevsim bahardır. Güneş ışınlarının kış mevsiminden sonra ortaya çıkmasıyla birlikte insanlara canlılık, neşe ve mutluluk vermesinden dolayı insanlar bağ ve bahçelere, kırlara, ovalara eğlenmeye çıkarlar. Açık mekânlarda eğlencelerin oluşabilmesi için en önemli unsur bahar güneşidir.

Açılup rûznâme-i nev-rûz

Geldi tahvîle mihr-i 'âlem-sûz (Nâbi)[411]

(Nevruz'un günlüğü açıldı ve âlemi ısıtan güneş, değişime geldi.)

---

[409] G 29/4, s. 129
[410] G 57/4, s. 148
[411] Ms 8/54, s. 422

21 Mart'ın gelmesiyle birlikte Nevruz'un defteri açılmıştır. Bu andan itibaren güneş değişim yaşamış ve âlemi ısıtmaya başlamıştır. Kış mevsiminde yüzünü göstermeyen güneş, Nevruz gününün gelmesiyle birlikte dünyayı ısıtmaya başlamıştır.

Mihr-i bahâr itmese gül-hand-i iltifât

Gül-goncenün ne cânı olur leb-güşâlıga (Nâbi)[412]

(Bahar güneşi güler yüzle iltifat etmese gül goncanın ne canı olur açılmaya?)

Bahar mevsiminde ortaya çıkan güneş diğer mevsimlere göre daha sakin, nazik bir şekilde tabiata yaklaşmaktadır. Bu durum goncanın hoşuna gitmiştir ve açılmıştır. Beyitte bahar güneşinin goncaya nazik bir şekilde yaklaşması durumunda goncanın yapraklarının açıldığını görmekteyiz.

2.10 Bağ/Bahçe ve İlgili Unsurlar

Diğer mevsimlerde sararıp solan ve toprağa karışan tabiat, bahar mevsiminde canlanıp tazelenmiştir. Canlanan tabiatla birlikte en çok dikkat çeken yerler bağ ve bahçeler olmuştur. Bahar mevsiminin gelmesinin ardından en çok değişiklik gösteren mekânlar bağ ve bahçelerdir. Çimenler, çeşitli ağaçlar, güller ve güllerin başında bekleyen bülbüller, türlü çiçekler bunların başında gelmektedir.

Bu başlık altında bahara benzetilen İrem bağına, yemyeşil çimenlere, türlü ağaçlara, gül bahçelerine ve bu bahçelerde yetişen çeşitli çiçeklere yer verilmiştir.

Bagdan dûr ola zâg u bûm kim

Bülbül ü tûtî-yi hoş-elhân gelür (Ahmedî)[413]

(Bahçeden karga ve baykuş uzak dursun ki bülbül ve hoş sesli papağan gelir.)

Hayvanlar arasında karga leş ve atıklarla beslenmesiyle baykuş ise öttüğü yere uğursuzluk getirmesiyle bilinmektedir. Bunun yanında bülbül ötüşünün güzelliğiyle papağan ise gerek güzel görünüşü gerek sohbet etmesiyle öne çıkmıştır. Bundan dolayı bahçeden karga ve baykuşun uzak durması istenerek bülbül ve papağanın bahçeye geldiği zaman bu hayvanlarla karşılaşmamaları istenmiştir. Beyitte bahçede, olumsuzluk çağrıştıran kuşlar yerine bülbül ve papağanın bulunması istenmiştir.

Cennet bigi pür-şükûfedür bâg

Havrâ bigi hülle-pûş eşçar (Ahmedî)[414]

---

[412] G 768/6, s. 1036
[413] K 37/7, s. 99

(Bahçe cennet gibi çiçeklerle doludur ve ağaçlar huriler gibi cennet elbisesi giymişlerdir.)

Bahçeler çeşitli çiçeklerle dolmuştur bundan dolayı cennetle ilişkilendirilmiştir. Bahçedeki ağaçlar ise cennette bulunan hurilere benzetilmiştir. Ağaç yaprakları da bu hurilerin cennet elbisesi olarak tasvir edilmiştir. Beyitte bahçelerin rengârenk, çeşitli türlerde çiçeklerle kaplı olduğu ve bahçede bulunan ağaçların yemyeşil yapraklarla süslenmesi cennet ve cennet unsurlarıyla ilişkilendirilerek anlatıldmıştır.

Rahmet âsârı tolu-durur kamu gül-zâr u bag

İ'tibâr-ıla bu âsâra nazar it iy hakîm (Ahmedî)[415]

(Bütün gül bahçeleri ve bağlar rahmetinin eserleriyle doludur. Ey hükmeden önemle bu eserle bak.)

Bahariyyeden alınan bu beyitte bağ ve bahçelerin yeşil çimenlerle kaplandığı üzerinde çeşitli çiçeklerin ve güllerin çıktığı anlatılmıştır. Allah'ın rahmeti yağmur olarak nitelendirilir. Çünkü bahar mevsiminde yağan yağmurlarla birlikte her yer canlanıp tazelenmektedir. Beyitte bahar mevsiminde bağ ve gül bahçelerinin Allah'ın bereketiyle dolmasına değinilmiştir.

Bahâr-durur gel i cân 'azm-i gül-sitân idelüm

Teferrüc-i çemen bâg u bû-sitan idelüm (Ahmedî)[416]

(Ey can; bahar mevsimidir gel, gül bahçesine gidelim ve çimenliği gezip bağa ve bostana gidelim.)

Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte güneş ortaya çıkmıştır ve her yer yeşillenerek çimenlerle kaplanmıştır. Böyle güzel bir zamanı gösterişli bahçelerin arasında gezintiler yaparak değerlendirmek gerekmektedir. Beyitte gül bahçelerinin çimenliklerle kaplanmasından sonra oraların gezilip seyredilmesi gerektiğine yer verilmiştir.

Bahar mevsiminin gelişiyle bağ ve bahçeler çeşitli çiçekler, güllerle süslenmiştir. Bu durum Ahmedî tarafından cennetle ilişkilendirilmiştir. Yine Ahmedî başka bir beyitinde tüm bunların Allah'ın bereketi olduğuna yer vermiştir. Şimdi genel bahçe başlığının altında sırasıyla İrem bağı, çimen, ağaç ve gül bahçesi alt başlıkları incelenecektir.

---

[414] K 40/6, s. 103
[415] K 61/6, s. 150
[416] G 418/1, s. 463

2.10.1 İrem Bağı

İrem bağı; Kur'an'da çeşitli ayetlerde geçen Âd kavminin yaşadığı yer olarak bilinmektedir. Hükümdarlarının cennete benzetmek amacıyla yeryüzünde bir cennet tasarlayarak yaptığı bilinir. Bu bahçeye her çeşitten çiçekler ekilmiş, ağaçlar dikilmiştir. Bahçelerin içinden ırmaklar akmaktadır ve gösterişli çeşmeler yer almaktadır. Bu bağın çevresi saraylar ve çok katlı evlerle çevrelenmiştir. Daha sonra bu kavim Allah tarafından cezalandırılarak helâk olmuştur.[417] Divan şiirinde İrem bağının yeryüzünde cenneti andırması ile bahar mevsimi arasında bağlantı kurulduğu görülmüştür. Bahar mevsiminde çeşitli çiçeklerin, güllerin ortaya çıkması, ağaçların türlü meyveler vermesi gibi pek çok durum İrem bağını akıllara getirmiştir.

Tag oldı reng reng çiçekden İrem-misâl

Bâg oldı nev' nev' gül-ile bihişt-vâr (Ahmedî)[418]

(Dağ renk renk çiçeklerden dolayı İrem bağına benzedi ve bağ çeşit çeşit güllerle cennete gibi oldu.)

Bahar mevsiminin gelmesinin ardından dağlarda her renkten çiçekler açılmıştır. Bu gösterişli durum benzersiz bir güzelliği andırdığı için İrem bağıyla ilişkilendirilmiştir. Bağ ve bahçelerin çeşit çeşit güllerle dolu olması cennetle de bağlantı kuruluştur. Beyitte dağlarda açan rengârenk çiçekler ile İrem bağı ve cennet arasında benzerlik kurularak telmih yapılmıştır.

2.10.1.1 ***irem bağı ve sevgili***

İrem bağı yeryüzünde benzeri olmayacak şekilde tasarlanıp yapıldığı için sevgiliyi andırmıştır. Âşık için sevgilinin de yeryüzünde bir benzeri bulunmamaktadır. Bundan dolayıdır ki sevgili ve İrem bağı arasında bağlantı kurulmuştur.

Meyve-i bâğ-ı İrem gonçe-i gülzâr-ı kerem

Bağçe-i tab'ımın erbâb-ı dile berg ü beri (Nigârî)[419]

(İrem bağının meyvesi, cömert gül bahçesinin goncasıdır. Yaratılışımın bahçesi, gönül ehlinin yaprak ve meyvesidir.)

Sevgili; İrem bağının meyvesi, gül bahçesinin goncası, âşığın gönlünün bahçesi, âşıkların yaprağı ve meyvesi olarak tarif edilmiştir. İrem bağı, çeşitli ağaçlar, çiçekler, güller getirilerek oluşturulduğu için benzerinin bulunması mümkün değildir. Bundan dolayı sevgili, etrafında benzeri olmayan ağacın meyvesine, gül bahçesinin

[417] Ömer Faruk Harman, "İrem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 1 Haziran 2022).
[418] G 181/2, s. 329
[419] G 643/8, s. 379

goncasına, yaprağa benzetilmiştir. Beyitte İrem bağı ile sevgilinin benzersiz olması ilişkilendirilmiştir.

2.10.2 Çimen

Bahçe unsurlarıdan olan çimen ya da çemen bahar mevsiminin gelişiyle birlikte toprağın altından tazelenerek tekrar çıkmıştır. Yeryüzünü yemyeşil yapan bu taze çimenlere incelenen divanlarda yer verildiği görülmüştür. Beyitlerde çimenliğin kuş nağmeleriyle dolması, yeşil örtüsünden dolayı cennete benzetilmesi, çimenlikte eğlenmenin gerekliliği, baharın bereketiyle canlanmasına değinilmiştir.

Çiçeklerün tonı ah u kızıldur u gül-gûn

Çemen bu kuşlar üninden tolu teranemdür (Ahmedî)[420]

(Çiçeklerin elbisesi beyaz, kızıl ve gül renklidir. Çimenlik bu kuşların şöhretinden dolayı nağmelerle doludur.)

Çimenlikte açan çiçekler beyaz, kızıl ve kırmızı renklidir. Burada çimenlikte açan çiçeklerin renklerinin açıkça verildiği dikkat çekmiştir. Bunun yanında cıvıl cıvıl öten kuşlar bulunmaktadır. Bu kuşların şöhretinden dolayı çimenlik çeşitli kuş nağmeleriyle dolmuştur. Beyitte çimenlikte türlü renklerde açan çiçeklerin varlığını görmekteyiz. Aynı zamanda çimenliğin kuş nağmeleriyle dolmasına yer verilmiştir.

Oldı ârâste firdevs bigi bâg u çemen

Böyle olur n'ireye kim ire rahmet eseri (Ahmedî)[421]

(Bağ ve çimenlik cennet gibi süslendi, nereye ulaşsa rahmetin/yağmurun eseri böyle olur.)

Bahar mevsiminde yağan yağmurlarla birlikte bağların, bahçelerin ve çimenliklerin yeşerip canlanmasına değinilmiştir. Bu durumun Allah'ın eseri olduğu belirtilmiştir. Beyitte çimenliklerle ilgili olarak bahar mevsiminde yağan yağmurlarla birlikte canlanıp yeşermesine değinilmiştir.

Kosam çemende neşâtı bahârı neyleyeyim

Seherde içmez isem ya humarı neyleyeyim (Hayâlî Bey)[422]

---

[420] K 39/9, s. 102
[421] K 73/8, s. 189
[422] G 409/1, s.231

(Çimende eğlenceyi bıraksam baharı ne yapayım. Seherde içmezsem mahmurluğu ne yapayım.)

Baharın gelişiyle birlikte insanlar eğlenmek için çimenliklere çıkıp sabahlara kadar şarap içmişlerdir. Beyitte çimenliklerde eğlenilmeyecekse baharın gelişinin bir öneminin olmadığı belirtilmiştir. Bahar mevsiminde çimenliklerin eğlenme amaçlı kullanıldığını görmekteyiz.

Gülgeşt-i fezâ-yı mürg-zârı

Bî-misl ü behişt sebze-zârı (Nigârî)[423]

(Kuş bahçesinin geniş ovalardaki gül gezintisi, eşsiz ve cennet yeşilliğidir.)

Geniş ovalardaki çayırlıkların yeşilliği benzeri bulunmayan cennete benzetilmiştir. Ovalarda bulunan kuş seslerinin yankılandığı çayırlıkların yemyeşil olduğu belirtilerek bu rengin yeryüzünde başka bir yerde bulunamayacağına değinilmiştir. Beyitte çimenliğin cennete benzetildiği görülmektedir.

Feyz-i bahâr eylemiş ihyâ çemenleri

Olmış hurûşgâh-ı tebessüm dehenleri (Nâbi)[424]

(Baharın bereketi çimenleri canlandırmış ve ağızları gülümsemenin coşku yeri olmuş.)

Bahar mevsiminin bolluğu ve bereketi çimenleri yemyeşil yapmış ve canlandırmıştır. Bundan dolayı insanlar, çimenliklerin tazelendiğini gördüklerinde gezinti yerlerine gidecekleri için ağızlarında tebessümler oluşmuştur. Beyitte bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte çimenlerin canlanmasına değinilmiştir.

Bahar mevsiminin gelişiyle çimenliklerin tazelenmiştir. Üzeri ise çeşitli çiçeklerle ve güllerle süslenmiştir. Bu durum divan şairleri tarafından beğenilmiş olacak ki beyitlerde doğrudan çimenliklere değinmişlerdir. İncelenen beyitlerde çimenliğin canlanmasına, çiçeklerle dolmasına ve cennete benzetilmesine yer verildiği tespit edilmiştir.

2.10.3 Ağaç

Ağaçlar her mevsim çeşitli şekillere bürünmektedir. Mevsimlerle döngüye giren ağaçlar sonbahar mevsimiyle yaprakları sararıp solmakta, kış mevsimiyle yaprakları

[423] Ms 12/334, s. 613
[424] G 844/2, s. 1092

dökülmekte, bahar ve yaz mevsimleriyle canlanarak yapraklarla süslenmektedir. Divanlarda genellikle bahar mevsiminin her unsuruna ayrı ayrı yer verilmiştir. Ağaçlar da bu unsurlardan birisidir. İncelenen divanlarda çoğunlukla çınar, servi, şimşir, söğüt, fıstık çamı ve dut ağaçları gibi çiçekleri bulunmayan yapraklı ağaçlara yer verildiği dikkat çekmiştir. Bu ağaçlar ekseriyetle sevgiliyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Beyitlerde çınar ağacının yaprakları genellikle ele benzetilerek kullanılmıştır. Servi, şimşir, söğüt, fıstık çamı ağaçlarının uzun ve ince oluşlarından dolayı sevgilinin boyuyla bağlantı kurulduğu görülmüştür.

Çemen ferşini kim itdi mutavves

Agaçlar hüllesin kim kıldı hadrâ (Ahmedî)[425]

(Yeryüzünün çimenliğini kim rengârenk süsledi ve ağaçlara cennet elbisesini kim giydirdi?)

Burada Allah'ın kudretinin anlatılmak istendiği görülmektedir. Baharın gelişinin ardından yeryüzü çeşitli renklerle süslenmiştir. Özellikle ağaçlar yemyeşil yapraklara sahip olmuştur. Beyitte ağaçlar, yeşil yapraklarından dolayı cennet elbisesi giymiş hurilere benzetilmiştir.

Gel kerem gör ki bu agâçlara

Geyürür dürlü dürlü hülle Kerîm (Ahmedî)[426]

(Gel cömertliği gör ki Allah, bu ağaçlara türlü türlü cennet elbisesi giydirir.)

Bahar mevsiminde Allah'ın kudretinden dolayı ağaçlar çeşit çeşit yapraklara bürünmüştür. Beyitte ağaçların çeşitli yapraklara bürünmesi ile cennet elbisesi giymiş huriler arasında benzerlik kurulmuştur.

Ne san'at itdi agaçlara Kudretün kalemi

Ki reng reng görinür nite ki bûkalemun (Ahmedî)[427]

(Yaratma gücünün kuvveti, ağaçlara nasıl ustalık etti ki bukalemun gibi görünür.)

Burada Allah'ın yaratma gücünün sonsuzluğunun ağaçlar üzerinden anlatıldığı görülmektedir. Ağaçların çeşitli yeşilliklerde görünmesi Allah'ın kudretidir. Beyitte

[425] K 4/13, s. 10
[426] K 62/3, s. 153
[427] K 65/2, s. 162

ağaçların yeşilin çeşitli tonlarına bürünmesi şair tarafından renk değiştiren bukalemuna benzetilmiştir.

Bâga çün seyr eyleyüp ol sâye-i kâmet düşer

Serv ü şimşâd u çenârun cânına hayret düşer (Mesîhî)[428]

(Servi, şimşir ağacı ve çınar canına seni seyredip hayret ederler çünkü o boyunun gölgesi bağa düşer.)

Servi, şimşir ve çınardan oluşan çeşitli ağaçların bağda durdukları görülmektedir. Bu ağaçlar, sevgilinin boyunu gördükleri zaman şaşkınlığa düşmüşler ve kendi boylarıyla sevgilinin boyunu kıyaslamışlardır. Bu ağaç çeşitleri her ne kadar uzun boylu olsalar da sevgilinin boyuyla yarışamazlar. Beyitte servi, şimşir ve çınar ağaçlarıyla sevgilinin boyu kıyaslanmıştır. Bunun sonucunda sevgilinin boyu üstün kabul edilmiştir.

Agaçlarun görüp neşv ü nümâsın

Heves ider ki yire ine tûba (Ahmedî)[429]

(Ağaçların gelişip büyümesini gören tûba ağacı heveslenir ve yere inmek ister.)

Tuba; bütün cennete gölge saldığına inanılan, kökü yukarıda dalları aşağıda bulunan ağaç olarak bilinmektedir.[430] Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte ağaçlar dallanıp budaklanmış ve rengârenk çiçekler açmışlardır. Bu şölen karşısında tuba ağacının cennette bulunmasına rağmen yeryüzüne inmek istediği için heveslenmesini görürüz. Ağaçların bu gelişim evreleri karşısında tuba ağacının yeryüzüne inmeyi arzuladığı belirtilmiştir. Beyitte bahar mevsimiyle birlikte ağaçların gelişip büyümesi, çiçekler açması ve meyveler vermesi karşısında cennette bulunan tuba ağacını dahi imrendirmesiyle ele alınmıştır.

Her arada ki serv-i kadun hoş-hırâm ola

Şimşâd u serv ü bîde salınmak harâm ola (Mesîhî)[431]

(Her nerede servi boyun hoş salınsa şimşad, servi ve söğüde salınmak haram olur.)

[428] G 78/1, s. 163
[429] K 72/3, s. 185
[430] Tebdiz, "Tûba" (Erişim 2 Haziran 2022).
[431] G 247/1, s. 272

Sevgilinin boyu genellikle uzun, ince olması nedeniyle şimşad, servi ve söğüt ağaçlarıyla kıyaslanmıştır. Beyitte de sevgilinin boyu o kadar uzundur ki salınarak yürüdüğü zaman şimşad, servi ve söğüt ağaçlarının salınmalarının günah olduğu belirtilmiştir. Çünkü sevgilinin boyu karşısında şimşad, servi ve söğüt ağaçları boy ölçüşemeyecek kadar kısadır.

Benzer dıraht o tâcire kim nev-bahârda

Her nev'den metâ'ı var ammâ nükûdı yok (Nâbi)[432]

(İlkbaharda ağaçlar her çeşit malı olan ama nakit parası olmayan tacire benzer.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte ağaçlar rengârenk çiçeklerle süslenmiştir lakin bazı ağaçların çiçekleri olmasına rağmen meyveleri bulunmamaktadır. Bu durum, elinde her cinsten çeşitli malları bulunan ama bunları satamayan ve eline para geçmeyen tacire benzetilmiştir.

Baharın gelişiyle birlikte ağaçlar yeşil yapraklara bürünmüşlerdir. Ahmedî bunu cennet elbisesi giymiş hurilere benzetmiştir. Bunun yanında bukalemun ve tacirle de bağlantı kurulduğu görülmüştür. Aynı zamanda cennette bulunan tuba ağacının bahar mevsiminde güzelleşen ağaçları kıskanmasına yer verilmiştir. Divan şiirinde sevgili genellikle her şeyin üzerinde tutulmuştur. İncelenen beyitlerde de yer verilen ağaçların sevgilinin boyuna imrendikleri tespit edilmiştir.

2.10.3.1 ***çınar***

Çınar; geniş gövdeye sahiptir ve dalları çevreye yayılmaktadır. Yaprakları büyük ve zikzaklıdır. Aynı zamanda uzun ömürlü bir ağaç olmasıyla da bilinir. Sonbaharda yapraklarını döken ve bahar geldiğinde yemyeşil yapraklara sahip olan bu ağacın meyvesi bulunmamaktadır. İncelenen divanlarda çınar ağacından ziyade yapraklarına yer verildiği görülmüştür.

Bâd-ı sabâ el oynını oynar çenâr ile

Yaşını salup ana ider servler 'itâb (Mesîhî)[433]

(Sabah rüzgârı çınar ile el oyunu oynar, serviler ise başlarını sallayarak onlara kızarlar.)

El oyunu, el çabukluğuyla yapılan hile anlamına gelmektedir.[434] Divan şiirinde çeşitli beyitlerde kullanılan el oyununun nasıl oynandığı tam olarak bilinememektedir.[435]

---

[432] G 389/4, s. 751
[433] K 7/8, s. 34
[434] TDK, "El Oyunu".
[435] Yunus Kaplan-Yakup Poyraz, "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar".

Sabâ rüzgârı estiği zaman çınarın yapraklarını sallamaktadır. Bu durum şair tarafından sabâ rüzgârı ve çınar arasında el oyununun oynanması olarak değerlendirilmiştir. Bu beyitte çınar el oyunu oynayarak karşımıza çıkmaktadır.

Bağa haber-i serv-i kadünsüz varıcak bâd

Gördükçe çenâr anı el ucıyle görüşdi (Mesîhî)[436]

(Rüzgârın bahçeye sevgilinin servi boyunun haberini getirmediği gören çınar, rüzgârla el ucuyla görüşmüştür.)

Bahar mevsiminde rüzgâr genellikle sevgilinin haberini taşıması yönüyle kullanılmıştır. Burada ise sevgiliye dair haber getirmeyen rüzgârın çınar tarafından tepkiyle karşılanarak elinin ucuyla tokalaşmasına yer verilmiştir. Beyitte çınarın el ucuyla tokalaşması, yapraklarının ele benzetilerek kullanılmasındandır.

Ellerin nice götürmiş göğe şöyle ki çınâr

Şeh du'âsında durup serv-i hırâmânı görün (Ahmedî)[437]

(Şöyle ki çınar, ellerini nasıl göğe götürmüş. Durup padişah duasında salınarak yürüyen serviyi görün.)

Çınar yaprakları, padişah duasında ellerini göğe doğru açmıştır. Beyitte çınar ağacının yaprakları ele benzetilerek kullanılmıştır.

İncelenen beyitlerde çınar ağacı genellikle yapraklarıyla öne çıkmıştır. Çınar yaprakları şekil yönünden ele benzetildiği için el oyunu oynamasıyla, el ucuyla görüşmesiyle ve ellerini dua ederek açmasıyla kullanılmıştır.

2.10.3.2 ***servi***

Servi; yukarıdan aşağıya doğru genişleyen, iğne yapraklı, ince ve uzun bir tür ağaç çeşidir. Servi ağacı, iğne yapraklı bir ağaç türü olması sebebiyle dört mevsim yapraklarını dökmemektedir. Genellikle su ve yol kenarlarına yan yana sırayla dikilmektedir. Servi ağacına divan şairleri tarafından da yer verilmiştir. Servi ağacının ince ve uzun olmasından yola çıkılarak sevgilinin boyuyla özdeşleştirilerek kullanılmıştır. Sevgilinin boyu denildiği zaman akıllara servi ağacı gelmektedir. Divan şiirinde kullanılan diğer ağaçlara göre her daim yeşil kalması yönüyle de kullanılmıştır. İncelenen beyitlerde servi ağacı; sevgilinin boyunun yanında servi

[436] G 249/3, s. 274
[437] G 368/6, s. 438.

ağacının dahi kısa kalması, her mevsim yeşil kalıp yapraklarını dökmemesi ve çoğunlukla sevgilinin boyu ile bağlantı kurularak yer verildiği görülmüştür.

Bir sebz köhne câmeyi her yaz u kış giyüp

İtmez libâs kisvetini müste'âr serv (Mesîhî)[438]

(Servi, yeşil bir eski elbiseyi her yaz ve kış giyip o elbiseyi emanet etmez.)

Servi, dört mevsim yapraklarını dökmemesiyle bilinmektedir. Bu nedenle her mevsim aynı elbiseyi giydiğinden dolayı elbisenin eskimiş olmasına değinilmiştir. Beyitte servi, her mevsim yeşil kalarak yapraklarını dökmemesi yönüyle ele alınmıştır.

Ol serv ger gelirse gönül bûsitânına

Gözüm yaşı bu demde ana cûyibâr ola (Hayâlî Bey)[439]

(O servi eğer gelirse gönül bostanına gözümün yaşı bu anda ona akarsu gibi olur.)

Beyitte servi olarak kastedilen sevgilinin kendisidir. Divan şiirinde sevgilinin boyu uzun olduğu için servi ağacıyla özdeşleştirilmiştir.

Serv ile gül çemende ki durup oturdular

Bu kadd-ü-bu 'izârı yine sende gördüler (Hayâlî Bey)[440]

(Servi ile gül çimenlikte durup oturdular ve bu boy ve yanağı yine sende gördüler.)

Divan şiirinde gül, sevgilinin yanaklarıdır ve genellikle kırmızı olarak kullanılmıştır. Kırmızı gül diğer güllere göre daha kıymetli ve güzel olması yönüyle öne çıkmaktadır. Fakat kırmızı gül, çimenlikte oturduğu zaman gülün en iyisini sevgilinin yanağında görmüştür. Servi ağacı diğer ağaçalara göre uzun olması yönüyle dikkat çekmektedir. Bu sebeple servi ağacına yer verilmiştir. Çünkü diğer ağaçlara göre uzun olan servi ağacından da uzun boylu biri vardır o da sevgilidir. Burada kırmızı gülün kendi türüne göre gözde olması ve servinin kendi türlerine göre uzun olması bir şeyi ifade etmemektedir. Çünkü sevgiliyle kıyaslandıkları zaman gülün ve servinin bir anlamı olmayacaktır. Beyitte servi ağacının sevgilinin boyuyla kıyaslanarak kısa kaldığı vurgulanmıştır.

---

[438] K 18/20, s. 68
[439] G 23/2, s.96
[440] G 61/1, s.110

Serv-i bâlası olalı râst elif

Lâm bigi ortaya aldı cânı belâ (Ahmedî)[441]

(Onun servi boyu elif gibi doğru olalı, belâ canı lam gibi ortaya aldı.)

Sevgilinin boyu servi ağacı gibi dümdüz, elif harfi gibi dosdoğru olduğundan beri âşığın canı dertten, sıkıntıdan lam harfinin ucu gibi eğilmiştir. Beyitte sevgilinin boyu servi ağacı gibi uzun ve düz olması yönüyle ilişkilendirilmiştir.

Bâga haber-i serv-i kadünsüz varıcak bâd

Gördükçe çenâr anı el ucıyle görüşdi (Mesîhî)[442]

(Rüzgârın bahçeye servi boyundan habersiz geldiğini gören çınar, el ucuyla görüştü.)

Çınarın, servi boylu sevgilinin haberini getirmeyen rüzgâra karşı el ucuyla selamlaştığını görmekteyiz. Servi, uzun ve ince bir ağaç olmasından dolayı divan şirinde genellikle sevgilinin boyuyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Beyitte selvi ağacı ile sevgilinin boyu arasında bağlantı kurulmuştur.

Nazarımdan bugün ol serv-i revanım gitdi

Ne dursun yüri ey dil yüri cânım gitdi (Nigârî)[443]

(Bugün bakışımdan, o salınan servim gitti. Ey gönül, ne dursun yürü canım gitti.)

Âşığın gözlerinin önünden servi boylu sevgilisinin salınarak geçip gittiğini görmekteyiz. Beyitte servi ile sevgilinin boyu ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Düşdüm hevâ-yı ‘ışkına ol serv-kâmeti

Üftâde-i nihâl-i kad-i müntehasıyım (Hanyalı Nûrî)[444]

(O servi boylunun aşkının arzusuna düştüm. Fidan boyluya düşkün müntehayım.)

Münteha; cennetin girişinde bulunan, yedi kat gökte olup varlıkların Allah’a yaklaşmadasındaki en son sınır olarak bilinen yerde duran bir ağaçtır.[445] Beyitte âşık

[441] G 15/7, s. 224
[442] G 249/3, s. 278
[443] Kt 745, s. 437
[444] G 369/9, s. 774
[445] Süleyman Uludağ, “Sidretü’l-Müntehâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı islâm Ansiklopedisi* (Erişim 3 Haziran 2022).

kendini münteha ağacına benzeterek cennette bulunan bu ağacın dahi servi boylu sevgiliye düşkün olduğunu belirtmiştir. Beyitte servi ile sevgilinin boyu arasında bağlantı kurulmuştur.

Servi ağacı şeklen ince, uzun bir ağaç olduğu için beyitlerde genellikle sevgilinin boyuyla ilişkilendirilerek kullanıldığı tespit edilmiştir. Bazen sevgilinin boyu direkt olarak serviye benzetilmiş bazen serviyle kıyaslanmış ve sevgilinin boyu üstün gelmiştir.

2.10.3.3 ***şimşâd (şimşir)***

Şimşad ağacı, uzun gövdesiyle ve en tepe noktasında dallarının bulunmasıyla bilinir. Divan şiirinde genellikle "şimşir ağacı" olarak kullanılmıştır. Şiirlerde çoğunlukla sevgilinin boyuyla ilişkilendirilmiştir. İncelenen beyitte de sevgilinin boyunun şimşir ağacına benzetildiği görülmüştür.

Şâd ol iy yanagı gül kâmeti şimşâd şâd

Dâd it halka ki virmez gerdiş-i bî-dâd dâd (Ahmedî)[446]

(Mutlu ol ey yanağı gül, boyu şimşir ağacı mutlu ol. Halka adalet et ki zalim dünya adalet vermez.)

Sevgilinin yanağı güle, boyu ise şimşir ağacına benzetilmiştir. Gövdesi uzun olan bu ağaç sevgilinin boyuyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

2.10.3.4 ***bîd (söğüt)***

Söğüt; dallarının gövdesini çevreleyerek aşağıya doğru salkımlar halinde sarkan yapraklarının ince, uzun olduğu bir ağaç türüdür. Divan şairleri tarafından söğüt ağacı; yapraklarının şeklinden dolayı haçere, kılaca veya dallarının aşağıya sarkmasından kaynaklı saça benzetilerek kullanılmıştır.[447]

Tab'-î pâkine sen anun niçün öykündün diyü

Bîd yanından geçen âba urur hançer hazân (Mesîhî)[448]

(Sen onun temiz yaratılışına özendin diye sonbahar, söğüt yanından geçen suya hançer vurur.)

Söğüt ağacı görsel açıdan güzel gözükmektedir. Dallarının yanlara ve aşağıya doğru açılması, ince ve uzun yaprakları olması özendirici bir görünüme sahiptir. Lakin sonbahar mevsimi geldiği zaman yeşil olan söğüt yaprakları kuruyup dökülmektedir.

---

[446] G 123/1, s. 285
[447] Doğan Yücel - Ali Rıza Özuygun, "Dîvân Şiirinde Ağaç: Ağaçlara Dair Söz Varlığı ve Tasrif Usulleri", *DergiPark* (Erişim 3 Haziran 2022).
[448] K 14/10, s. 55

Söğüt yaprakları şekil bakımından hançere benzetilmiştir. Bundan dolayı sonbahar mevsiminin söğüt ağacına hançer vurarak onu soldurmasına değinilmiştir. Beyitte söğüt ağacı, bahar mevsiminde güzel ve özendirici görünüme sahip olmasına rağmen sonbaharda yapraklarını dökmektedir.

Oluban bîd bergi gibi lerzân

Nihâl-i ergavân-veş terledüm kan (Hayâlî Bey)[449]

(Söğüt yaprağı gibi titreyen olup erguvan fidanı gibi kan terledim.)

Söğüt yaprağı uzun ve ince şeklinden dolayı rüzgâr değdiği zaman hızlı hızlı sallanmaktadır. Bu durumu âşık kendi haline benzetmiştir. Âşık, aşkının verdiği perişan ve hastalıklı halinden dolayı sallanarak dolanmaktadır. Beyitte söğüt ağacı, yaprağının rüzgârda titremesinden dolayı âşığın haliyle bağlantı kurulmuştur.

Servlerle hem-ser oldugı içün her bir pelîd

Kendü kendüyi urur hançerlerle her şâh-ı bîd (Mesîhî)[450]

(Her bir pelid servilerle dost olduğu için söğütlerin şahı kendini hançere vurur.)

Pelid; meşe ağacı ve alçak anlamlarına gelmektedir.[451] Burada servi ağacı sevgili olarak kullanıldığından pelid ağaçları alçak rakipler ve söğütte âşıktır.[452] Bundan dolayı servinin relidlerle dost olduğunu gören söğüt ise buna dayanamaz ve kendini hançerler. Divan şiirinde söğüt ağacı yapraklarının şeklinden dolayı hançere benzetilmiştir. Beyitte söğüt, hançer ve âşık arasında bağlantı kurulmuştur.

N'olırsar anma encâmı siper kılgıl gama câmı

Ki ser-sebz oldı vü tâze çemende bîd ü ispergam (Ahmedî)[453]

(Ne olursun kederi anmayarak kadehi ona kalkan yap ki taze çimende söğüt ve fesleğen yeşil oldu.)

Bahar mevsimiyle birlikte her yer yemyeşil olmuştur. Çimen, toprağın altından tazelenerek çıkmış, bahçedeki söğüt ağaçları yapraklarını yanlara yaymış ve fesleğenlerin kokuları etrafı sarmıştır. Böyle bir ortamda insan kederini, derdini bir

[449] Dîbâce-i Eş'ar-ı Gül-i Sad-derg, s.78
[450] G 38/1, s. 138.
[451] Tebdiz, "Pelit/Pelid" (Erişim 3 Haizran 2022).
[452] Hamide Madan, *Mesîhî Dîvân'ında Türkçe İlk Elli Gazelin Şerhi* (Bartın, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksel Lisans Tezi, 2019), 116.
[453] K 62/11, s. 152

yere bırakıp bu ortama yakışır şekilde eğlenmelidir. Hatta kedere, sıkıntıya karşı şarap kadehinin kalkan olarak kullanılması söylenmiştir. Beyitte bahar mevsiminde tazelenen söğüt ağacını görmekteyiz.

Bahar mevsiminde bahçeleri süsleyen söğüt ağacı divanlarda da yerini almıştır. İncelenen beyitlerde söğüt ağacın sonbaharda yapraklarını dökmesine, rüzgârda titreyen yaprakları âşığın haliyle, yapraklarının şeklinden dolayı hançere benzetilerek kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.10.3.5 ***sanavber (fıstık çamı)***

Sanavber, "fıstık çamı" olarak bilinmektedir.[454] Kalın ve uzun gövdesinin yanında uç kısımlarına doğru dallarının yayıldığı iğne yapraklı bir ağaç türüdür. Bu ağacın kozalaklarından çam fıstığı elde edilmektedir. Ağacın boyunun uzun olmasından dolayı divan şairleri tarafından genellikle sevgilinin boyuyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Zâhidâ cennet ne yapam kûy-u dilber var iken

Anmazam Tûbâyı ol kaddi sanavber var iken (Hayâlî Bey)[455]

(Ey zâhid, sevgilinin mahallesi varken cenneti ne yapayım. O çam fıstığı ağacının boyu varken tûbâyı anmam.)

Âşık, sevgilinin mahallesi varken cenneti, sevgilinin fıstık çamı gibi boyu varken tûbâyı aramayacağını dile getirmiştir. Sevgilinin mahallesi cennetten daha üstün tutulmuştur. Boyu ise cennette bulunan tûbâ ağacıyla boy ölçüşemeyeceği için tûbâ ağacının adını dahi anmak istememektedir. Beyitte fıstık çamı ile sevgilinin boyu arasında bağlantı kurulmuştur.

Sanavber gibi bağrım başlu olsa yeridür çün kim

Murâdım meyvesi bitmez nihâl-i ergavânımdan (Hayâlî Bey)[456]

(Bağrım çam fıstığı ağacı gibi yaralı olsa yeridir çünkü muradımın meyvesi erguvan fidanımdan bitmez.)

Fıstık çamı gövdesinin uzun olan, dallarının yukarıdan başlayarak yanlara doğru açılan iğne yapraklı bir ağaçtır. Bu ağacın kozalaklarından fıstık çamı elde edilmektedir. Kozalağın içinden fıstıklar çıkarılırken kozalak örselenmekte ve dağılmaktadır. Bu durum âşığın gönlü ile ilişkilendirilmiştir. Çam kozalağı nasıl örselenmiş, ezilmişse âşığın gönlü de sevgili tarafından parçalanmıştır. Âşık,

[454] Tebdiz, "Sanavber" (Erişim 3 Haziran 2022).
[455] G 387/1, s.223
[456] G 385/3, s.223

sevgiliye kavuşmak istemektedir ama bu hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği için âşığın gönlünde bu muradının meyvesi bitmeyecektir. Bu durum çok güzel görünen ama meyvesi bulunmayan erguvan ağacına benzetilmiştir. Beyitte fıstık çamının kozalağından fıstık alırken kozalağın parçalanması ile âşığın gönlünün durumu birbiriyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

İncelenen beyitlerde fıstık çamı sevgilinin boyuna benzetilmiştir. Fıstıkları çıkarılırken kozalaklarının parçalanması ile âşığın yaralı gönlü arasında bağlantı kurulmuştur.

2.10.3.6 ***dut***

Dut, genellikle yumuşak bir meyve olarak bilinmektedir. Ağaç yapraklarından ipek böceği elde edilmektedir. Dut ağacının yapraklarından beslenen tırtıllar/ipek böcekleri daha sonra kendilerine koza oluştururlar.[457] Oluşan kozadan belli bir süre geçtikten sonra kelebekler çıkar. Aynı zamanda kozalardan iplikler elde edilerek kumaşlar yapılmaktadır.

Zihî Sâni' ki eyler berg-i tut u kim kirm-i bed-dûdan

Libâs-ı iftihâr-ı şehriyârân atlas u dîbâ (Nâbî)[458]

(Ne güzel yaradan ki dut yaprağından ve kötü kokan kurtçuktan sultanların kıvaçla giydiği elbise ve süslü ipek kumaş yapar.)

Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte dut ağacının yaprakları yeşillenir. Yeşillenen bu yapraklardan beslenen kurtçuklar ardından beyaz kozalar oluştururlar. Oluşan kozalar belli bir süre sonra toplanarak işlemlerden geçer ve yumuşak, süslü kumaşlar elde edilir. Beyitte de dut ağacını yiyen kurtçukların oluşturdukları kozalardan sultanların sevinçle giydikleri süslü elbiseler oluşturulduğuna değinilmiştir.

2.10.4 Gül Bahçesi

Bahar mevsiminin gelişinin ardından bağ ve bahçelerde çeşitli renklerde çiçekler ve güller açmıştır. Türlü çiçeklerin ve güllerin açtığı bu mekânlar insanlar tarafından çok beğenilmiş ve ilgi gösterilmiştir. Kış mevsiminin soğuk geçmesiyle ve insanların evlere kapanmasının ardından bahar mevsiminde oluşan bu görsel şölen neticesinde gül bahçelerine rağbet artmıştır. Evlerinden çıkan insanlar dostlarıyla gül bahçelerine gezintilere/seyirlere çıkmışlardır.

Gül bahçelerinin canlanıp tazelenerek türlü güzelliklere bürünmesi divan şairleri tarafından da kullanılmasına neden olmuştur. Divanlarda gül bahçesi genellikle "gülistân, gülşen veya gülzâr" olarak kullanılmıştır. Gül bahçeleri, divan şairleri

[457] Gönül Öztürk, *İpek Böceği Besleme Evi ve Dut Bahçesi TesisiYatırımcı Rehberi* (Ankara, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Hayvancılık Genel Müdürlüğü, 2020).
[458] K 1/17, s. 2

tarafından çeşitli benzetmeler ve süslemelerle daha da güzelleştirilerek anlatılmıştır. Divan şiirinde geçen gül bahçeleri geniş mekânlar olarak düşünülmektedir. Bir tarafta çeşitli güllerin ve çiçeklerin bulunduğu, ırmakların aktığı ve kuş seslerinin cıvıldadığı diğer taraftan çeşitli ağaçların çiçekler açtığı ve insanların şarap içerek eğlendiği yerlerdir.[459] Soyut anlamda ise sevgilinin yüzü çeşitli çiçeklerle bağlantı kurulduğundan yüzün geneli ekseriyetle gül bahçesine benzetilerek kullanılmıştır.

Divan şiirinde gül bahçeleri aynı zamanda sevgililerin kavuşma yerleri olarak da kullanılmıştır. Bahar güneşini gören sevgili, gül bahçelerine gezintiye çıkmıştır ve bunu duyan âşıklar sevgilinin etrafına toplanmışlardır. Âşıklar için bahar mevsimi ve gül bahçeleri büyük önem taşımaktadır. Çünkü güzel havalarda sevgili daima gül bahçelerinde bulunmakta ve dostlarıyla, rakiplerle eğlenmektedir.

İncelenen beyitlerde gül bahçelerinin amber kokulu olmasına, bu yerlerde eğlencenin eksik olmamasına, gül bahçelerinin ömrünün taze ve yeşil olmasına, çeşitli çiçekler açılarak çimenliğin rengârenk olmasına, gül bahçesinin cennete benzetilmesiyle kullanıldığı görülmüştür.

Gel gül-istâna varalum bir dem

Kim hevâ oldı ‘anberîn-nefehât (Ahmedî)[460]

(Gel bir vakit gül bahçesine gidelim ki hava amber kokulu oldu.)

Bahar mevsiminde görsel şölen sunan bir diğer unsur gül bahçesidir. Çeşit çeşit ve rengârenk güllerin bir arada bulunduğu bahçeler, güzel kokuları etrafa yaymaktadır. Beyitte gül bahçelerinde her çeşit güllerin, çiçeklerin olmasından dolayı güzel kokular saçmasına değinilmiştir.

Gül-geşt-i revânımdan ırağ itme şarâbı

Şâd-âb eyle sahrâ-yı gülistânımı yâ Rab (Nigârî)[461]

(Ya Râb, gül gezintimden şarabı uzak etme ve gül bahçesi sahramı suya kanmış eyle.)

Bahar mevsiminin gelmesinin ardından güneş her yeri ısıtmıştır ve insanlar çimenliklere, gül bahçelerine çıkmışlardır. Gül bahçeleri gezintisine çıkan insanların bir amacı da eğlenmektir. Eğlenmenin en güzel yolu da şaraptır. Gül bahçesinin suya kanarak her zaman canlı, taze durması için Allah’a dua edilmiştir. Çünkü gül bahçesinin canlı ve taze olmasıyla birlikte insanlar her zaman buralarda eğlenebileceklerdir. Beyitte gül bahçelerinin daima suya doyması için dua edilmektedir.

---

[459] Talip Çukurlu, “Dîvân Şâirinin Gülistân/Gülzâr/Gülşen Mefhumu” , *DergiPark* (3 Haziran 2022).
[460] K 13/18, s. 40
[461] G 68/6, s. 52

Müdâm ömri gül-istânı tâze olsun u sebz

Niçe ki leyl nehâr ola vü hazân u bahâr (Ahmedî)[462]

(Ne zaman ki gece ve gündüz, sonbahar ve ilkbahar olduğunda gül bahçesinin ömrü dâima taze ve yeşil olsun.)

Gül bahçesinin her zaman kalıcı bir şekilde canlı ve taze olması için dua edildiği görülmektedir. Bahar mevsimi geldiği zaman rengârenk ve çeşitli güllerin bulunduğu gül bahçeleri gezinti ve eğlenme amaçlı kullanılmaktadır. Beyitte gül bahçelerinin sadece bahar zamanı değil her daim taze, canlı kalarak yeşillik içinde olmaları istendiği görülmüştür.

Bah ki nicesi mürevved levn oldı gül-sitân

Gör ki nicesi mutavves-reng oldı sebze-zâr (Ahmedî)[463]

(Gül bahçesinin nasıl çeşitli çiçeklerle dolduğuna bakın ve çimenliğin nasıl rengârenk olduğunu görün.)

Bahar mevsiminin gelişinin ardından çimenliklerin üzeri rengârenk olmuştur. Gül bahçelerinde de her çeşit ve türden güller açılmıştır. Güllerin, çiçeklerin olduğu bu bahçeler insanlara görsel şölen sunmaktadır. İnsanlar gül bahçelerinin güzelliğinden dolayı bu yerlere gezintiler, seyirler yapmakta ve buralarda eğlenmektedirler. Beyitte çimenlerin yeşillendiği ve üstlerinin çeşitli güller, çiçeklerle dolarak rengârenk olduğu anlatılmıştır.

Serhoş sanuban mahkeme-i gülşen içinde

Şebnemler üşüp goncanun ağzını kokarlar (Mesîhî)[464]

(Gül bahçesinin mahkemesi içinde şebnemler birikerek sarhoş zannedip goncanın ağzını koklarlar.)

Divan şiirinde gonca genellikle ağza benzetilerek kullanılmıştır. Burada da goncanın ağızla ilişkilendirildiğini görmekteyiz. Gül bahçesi, mekân olarak mahkemeye benzetilmiştir. Mahkemenin hâkimleri ise şebnem taneleridir. Goncanın sarhoş olup olmadığını kontrol etmek amacıyla goncanın üzerine birikmişlerdir. Beyitte gül bahçesinin mekân olarak mahkeme alanına benzetilerek kullanıldığını görmekteyiz. Mahkemenin sanığı gonca ve hâkimleri ise şebnem taneleridir.

---

[462] K 22/7, s. 64
[463] K 25/56, s. 74
[464] G 57/4, s. 148

Sahn-ı gülzârı güzergâh-ı nesîm-i cennet

Berg-i ezhârı gazab-bahş-ı cebîn-i havrâ (Nâbi)[465]

(Gül bahçesinin meydanı cennet rüzgârının geçididir. Çiçek yaprakları hurilerin alınlarına yapıştığı için onları öfkelendirir.)

Abdullah Paşa'nın Halepteki köşkü için yazılan kasidenin bu beyitinde bahçenin güllerle dolu olduğunu ve cennete benzetildiğini görmekteyiz. Gül bahçesi aynı zamanda cennet rüzgârının da geçit yeridir. Rüzgâr geçtiği zaman çiçek yapraklarını havalandırmış ve yaprakları hurilerin alınlarına yapıştırmıştır. Beyitte Abdullah Paşa'nın Halepteki köşkünün gül bahçesinin ne kadar güzel olduğu anlatılmıştır. Bu güzel gül bahçesi aynı zamanda nesîm rüzgârının da güzergâhıdır.

Gerçi ki hoş-durur gül ü gül-zâr u nev-bahâr

Gelmez bu cümle gözüme bî-rû-yı yâr hoş (Ahmedî)[466]

(Gerçi gül, gül bahçesi ve ilkbahar hoştur ama bunlar sevgilinin yüzü olmayınca gözüme hoş gelmez.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte gül bahçelerinde çeşit çeşit ve rengârenk güller, çiçekler açılmıştır. Her yerin çimenlerle kaplı olması ve havanın güneşli olmasıyla birlikte insanlar gül bahçelerine gezintiye çıkıp eğlenmektedirler. Ahmedî; gül, gül bahçesi ve ilkbaharın hoş olduğunu dile getirse de sevgili olmadığı için bunların pek eğlence vermediğini belirtmiştir.

2.10.4.1 ***gül bahçesi ve bülbül***

Divan şiirinde geçen gül bahçeleri geniş mekânlardır. Çeşitli ve türlü renklerde güllerin ve çiçeklerin bulunduğu, farklı cinste ağaçların sıralandığı, ırmakların aktığı ve insanların eğlendiği yerlerdir. Genellikle gül bahçesinde bir goncanın başında bulunan bülbül de bu mekândadır. Güle sevdalı olan bülbül, bahar mevsimi geldiği zaman kurduğu yuvayı bırakarak gül bahçesini mesken edinerek goncanın başında beklemektedir. Gül bahçesi diğer âşıklara ev sahipliği yapmasının yanında bülbülün de yuvası olmuştur.

Gülşen-i kûyunda feryâdımladır lezzet bana

O sebebdendir ki bî-feryâd olmaz 'andelîb (Nigârî)[467]

---

[465] T 72/5, s. 258
[466] G 297/7, s. 404
[467] G 56/2, s. 44

(Mahallenin gül bahçesinde lezzet bana inlememledir. O sebepledir ki bülbül feryatsız olmaz.)

Divan şiirinde sevgilinin mahallesi gül bahçesi olarak kullanılmıştır. Bu gül bahçesinin bülbülü ise âşıktır. Gül bahçesinde geçen bülbül ile gülün aşkına telmih yapılmıştır. Bülbül, gülün aşkından nasıl perişan olmuşsa âşık da sevgilinin aşkından inlemektedir. Beyitte gül bahçesi ile sevgilinin mahallesi arasında bağlantı kurulmuştur.

Gûşe-i gülzârda çekmiş şarâb

Vasfını mestâne okur ‘andelîb (Nigârî)[468]

(Bülbül, gül bahçesinin köşesinde şarap çekmiştir ve (senin) özelliklerini kendinden geçmişçesine okur.)

Bahar mevsimiyle birlikte gül bahçelerindeki güller açılmıştır. Bülbül de sevgilisi olan gülün açıldığını görmüş ve sevinmiştir. Fakat gül, ona bakmaz ve bu durum karşısında bülbül perişan olur. Burada bülbülün şarap içerek gül bahçesinin bir köşesinde gülün özelliklerini sıraladığını görmekteyiz. Bir başka anlam olarak gül bahçesi sevgilinin mahallesidir. Bu mahallenin bülbülü ise âşıktır. Âşık sarhoşçasına sevgilinin niteliklerini sıralamaktadır.

Sipîde-dem ki benzendi serâ-çe-i gül-zâr

Nevâya başladı bülbül ber-â-ber-i gül-zâr (Ahmedî)[469]

(Sabahleyin gül bahçesi sarayı süslendi ki bülbül gül bahçeleriyle aynı anda nağmelere başladı.)

Sabahleyin gül bahçesindeki çiçekler süslenmiştir. Burada akıllara şafak vakti nesîmin çiçeklere, güllere nazikçe dokunarak onları açtırması gelmektedir. Bu nedenle sabah vakti gül bahçesindeki çiçekler, güller süslenerek üzerlerine elbiselerini giymişlerdir. Güllerin bu hallerini gören bülbüllerde içli nağmelerine başlamışlardır.

Şâhâne bezenmiş gül gülzâra yüri ey dil

Şehnâme okur bülbül güftâra temâşa kıl (Nigârî)[470]

---

[468] G 65/5, s. 50
[469] K 22/1, s. 59

(Ey gönül, gül bahçesine yürü güller şahane süslenmiş. Bülbül, şehname şiiri okur onu seyret.)

Âşık gönlüne seslenerek gül bahçesine gidip dertli bülbülün gül için şiir okuduğunu ve onu izlemesi gerektiğini söyler. Gül bahçesi denilince güllerin şahı ve ona âşık, bülbül akıllara gelmektedir. Gül bahçesinin en güzel köşesinde güllerin şahı bulunmaktadır. Bülbül ise gülün dikkatini çekebilmek için sürekli inleyerek ötmektedir. Beyitte âşığın bu durumu kendine benzettiği için gül bahçesine gidip bülbülü dinlemek istediğini belirtmiştir.

Gülistân içre bî-pervâ salupdur şûriş-i gavgâ

Elinde kâse-i sevdâ serinde yüz hevâ bülbül (Nigârî)[471]

(Gül bahçesinin içerisinde kavganın gürültüsü korkusuzca yayılır. Bülbülün elinde aşk kadehi ve başında yüz binlerce istek vardır.)

Gül bahçesinin içinde her çeşit güllerin, çiçeklerin olmasının yanında bir de güllerin şahının aşkıyla yanan bülbül vardır. Bülbül, güle âşıktır bu nedenle elinde aşk kadehini tutumaktadır. Aynı zamanda sesinin güzel olmasından dolayı çevresindekiler bülbülden şarkı söylemesini istemektedir. Beyitte mekânı gül bahçesi olan bülbülün başının kalabalık olduğu görülmektedir.

Kurmış yine gül tahtını gülzârlar içre

Şehnâme okur bülbülân ezhârlar içre (Nigârî)[472]

(Gül bahçesinin içine tahtını kuran bülbüller ağaçların içinde Şehname okumaktadırlar.)

Bülbülün evi, güllerin şahının bulunduğu gül bahçesidir ve gül bahçesinden ayrılması mümkün değildir. Gül bahçesinde ağaçların da bulunduğu köşeye tahtını kuran bülbülün ünlü Şehname eserini okuduğunu görürüz. Divan şiirinde bülbül, sesinin güzel olması yönüyle bilindiği için ünlü bir eser olan Şehname'yi dahi okuyabilmektedir. Beyitte bülbülün gül bahçesi içinde ağaçların arasında tahtını kurduğunu görmekteyiz.

---

[470] G 430/2, s. 256
[471] G 439/2, s. 262
[472] G 586/1, s. 345

Gülistân içre ey bülbül temâşa eyledin çok gül

Ciger sad pâre kıldın bir güli bî-hâr gördün mi (Nigârî)[473]

(Ey bülbül, gül bahçesi içinde gülü çok seyrettin ve ciğerini yüz parçaya böldün ama bir gülü dikensiz gördün mü?)

Gül bahçesinde her renk güllerin bulunmasının yanında bir de güle âşık olan bülbüller bulunmaktadır. Bülbül, mevsimlerce gülün açılması için başında bekleyip bir yere ayrılmasa da gül bülbüle dönüp bakmaz. Bunun ardından bülbül perişan olur ve gece gündüz divanece ötmeye başlar. Beyitte âşık, bülbüle seslenerek gülün dikensiz olamayacağını ve her güzel şeyin ufak tefek olumsuzluğu olabileceğini söyleyip destek olmaktadır. Bülbülün başından geçen bu olayın mekânı gül bahçesidir.

Gül-sitânda vasfın idüp yüzünün

'Andelîbi mest ü şeydâ itmişem (Ahmedî)[474]

(Gül bahçesinde yüzünün özelliklerini sıralarken bülbülü hayran ve kendinden geçmiş ettim.)

Bülbül, divan şiirinde güle olan aşkıyla bilinmektedir. Âşık, sevgilinin yüzünün güzellikleri gül bahçesinde sıralarken bülbül kendinden geçmiştir. Çünkü sevgili, gülden daha güzeldir ve herkesi kendine mest eder. Beyitte olayın geçtiği yer gül bahçesidir.

Gül bahçesi, bahar mevsiminin gelişiyle birlikte çeşitli güllerle dolmuştur. Bu bahçede sevdalı bülbül de bulunmaktadır. İncelenen beyitlerde bülbülün 'andelîb kullanımıyla da karşılaşılmıştır. Bülbülün mekânı genellikle gül bahçesidir. Burada gülün açılmasını bekler, güzel nağmeler söyler. Gül bahçesi bazen sevgilinin mahallesi olarak da kullanılmıştır. Buranın bülbülü ise âşıktır.

2.10.4.2 ***çiçekler***

Bahar mevsimini diğer mevsimlerden ayıran somut bir göstergesi çiçeklerdir. Baharın gelişinin ardından kırlarda, ovalarda, bağ ve bahçelerde vs. çeşit çeşit, her renkten çiçekler açarak güzel bir görsel şölen oluşturmaktadır. Bu görsel güzellikler, divan şairleri tarafından bahar mevsiminin gelişi olarak görülmüştür.

Divan şiirlerinde çiçeklerin mekânı genellikle gül bahçeleridir. Çimenliğin üzerini süsleyen çiçeklerin rengârenk açıp etrafı güzelleştirmesi ve güzel kokular yayması şiirlerde sıkça kullanılmıştır. İncelenen beyitlerde daha çok tomurcuk halinde olan

[473] G 695/6, s. 411
[474] G 446/6, s. 489.

goncanın, çiçeklerin şahı olan gülün, genellikle kadehe benzetilen lâlenin çok sık kullanılan çiçekler olduğu görülmüştür. Bunun yanında bazen sevgilinin saçının rengine benzetilen ve genellikle boynunun eğri olmasıyla kullanılan menekşeye, çoğu zaman beyaz renginden dolayı tenle ilişkilendirilen yasemine, yapraklarının şeklinden kaynaklı genellikle kılıçla bağdaştırılan sûsene de rastlanmıştır. Ayrıca genellikle sarhoş bakışları andıran nergis, çoğu zaman sevgilinin saçına benzetilerek kullanılan sümbül ve sevgilinin saçının kokusuyla ilişkilendirilen keskin kokulu reyhan gibi çiçekler de kullanılmıştır.

Yanagı nûrı vü saçınun sâyesin görüp

Hayrân u zârdur gül ü reyhân Muhammed'e (Ahmedî)[475]

(Gül ve reyhan yanağının ışığını ve saçının gölgesini görüp Muhammed'e hayran olmuşlar ve ağlamışlardır.)

Peygamberimize övgü amaçlı yazılan kasidenin bu beyitinde gül ve reyhan çiçekleri kullanılmıştır. Divan şiirinde gül genellikle sevgilinin yüzüyle, reyhan ise keskin kokusundan dolayı saçın kokusuyla ilişkilendirilmiştir. Burada sevgili, peygamberimizdir. Peygamber efendimizin yanağının ışığını gören gül ve saçının yalnızca gölgesini gören reyhan bu güzellik karşısında şaşırarak peygamberimize hayran olmuşlardır. Burada gülün henüz peygamberimizin yanağını görmeden ve reyhanın peygamberimizin saçının kokusunu bilmeden hayran olduklarını görmekteyiz. Beyitte gülün yüzle, reyhanın saç kokusuyla bağdaştırılarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Lâle vü nergis bigi ildin koma bir lahze kadeh

Yile virüp 'ömrüni gül bigi itmegil hebâ (Ahmedî)[476]

(Lâle ve nergis gibi elden bir an bile kadehi bırakma ve gül gibi ömrünü rüzgâra verip ziyan etme.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte bağ ve bahçeler yeşillenmiş, güller ve çiçekler her tarafa yayılmıştır. Böyle güzel bir zamanı insanlar eğlenerek değerlendirmek istemektedirler. İnsanların eline kadehi almalarına en güzel örnek lâle ve nergis çiçekleridir. Şekil itibariyle kadehe benzeyen lâlenin ve mahmur, her daim sarhoş gözleri andıran nergisin şarap içtiğini görmekteyiz. Bahar mevsiminde lâle ve nergisi örnek alarak elden kadehin bırakılmaması söylenmiştir aksi halde gül kadar değerli ömür boşa gidecektir. Beyitte şekil itibariyle kadehe benzetilen lâlenin ve çok içtiği için sarhoş gözlere benzetilen nergisin örnek alınması istenmiştir.

---

[475] K 3/5, s. 8
[476] K 7/13, s. 26

Meger ki nergise lâle-piyale sundı gice

Ki suhb-dem gözi toptoludur humarıla hâb (Ahmedî)[477]

(Meğer lâle gece vakti nergise kadeh sundu ki sabah vakti gözleri uykunun mahmûrluğuyla doludur.)

Divan şiirinde lâle şekil yönünden kadehe nergis ise sarhoş olmuş mahmur gözlere benzetilmiştir. Burada da lâlenin gece vakti nergise şarap kadehini verdiğini ve nergisin sabahlara kadar içerek sarhoş olduğu için gözlerini açamadığını görmekteyiz. Beyitte lâlenin kadehle, nergisin sarhoş kişinin gözleriyle ilişkilendirilerek kullanıldığı görülmüştür.

Eyit ki lâleye kim urdı böyle dâg-ı ciger

Güli kim itdi sahih ü ya nergisi rencûr (Ahmedî)[478]

(Söyle ki lâleye böyle ciğer yarasını kim vurdu? Gülü kim dosdoğru yaptı ya nergisi dertli?)

Divan şiirinde lâlenin yaprak diplerine doğru siyahlıkların olması yüreği dağlı âşığa benzetilmiştir. Bundan dolayı lâlenin ciğer yarasının kim tarafından yapıldığı sorgulanmaktadır. Gül ise divan şiirinde en çok kullanılan çiçektir. Gül ile Hz. Muhammmed'in ilişkilendirilmesi, sevgilinin yüzünün güle benzetilmesi, gül bahçesinin şahı olması gibi pek çok şekliyle kullanılmıştır. Bu nedenle gülü bu kadar doğru/gerçek yapanın kim olduğu sorgulanmaktadır. Bir diğer çiçek ise nergistir. Nergis şiirlerde kullanım itibariyle genellikle sarhoş gözlere benzetilmiştir. Bu durumdan kaynaklı olarak sabah akşam elinden şarap kadehini bırakmadan içen ve her daim sarhoş olmasıyla kullanılmıştır. Nergisin bu kadar içmesine sebep olan dert sorgulanmaktadır. Beyitte lâlenin yaprak diplerinin renginden dolayı ciğer yarasına benzetilmesini, gül hakkında söylenenlerin gerçekliğinin ve nergisin şekli itibariyle çok içmesinin arkasında yatan derdin sorgulandığını görmekteyiz. Beyitte lâle, gül ve nergis bir arada kullanılmıştır.

Gör ki nîce lâle vü nergis getürmiş hâreler

Bah ki nice tâze vü ter gül bitürmiş huşk-hâr (Ahmedî)[479]

(Lâle ve nergisin renk dalgalarının bulunduğu kumaşları gör. Kuru topraktan biten taze ve canlı güle bak.)

---

[477] K 10/10, s. 32
[478] K 24/43, s. 68
[479] K 25/60, s. 74

Lâle ve nergisin çeşitli renklerden yaratılması türlü renklerden oluşan kumaşa benzetilmiştir. Lâlenin her rengi mevcuttur ve kırmızı renkten oluşan lâlenin yaprak uçlarına doğru beyaza dönmesi, sarı renkten oluşan lâlenin yaprak uçlarına doğru pembeye dönmesi vs. renk geçişleri lâlenin rengârenk kumaşa benzetilmesine neden olmuştur. Aynı şekilde nergisin de beyaz yapraklarının içeriye doğru sarıya dönmesi, sarı yapraklı olanlarının içeriye kıvrımının kırmızıya dönmesi renkli kumaşa benzetilmiştir. Kuru toprağın altından biten gülün bu kadar taze ve canlı gözükmesi şaşılacak bir durum olarak görülmüştür. Beyitte lâle, nergis ve gül çiçeği bir arada kullanılmıştır.

Lâle almışdur eline sebzede zerrîn-kadeh

Çünki gördi nergisun başında var-durur humâr (Ahmedî)[480]

(Nergisin başında bulunan mahmûrluğu gören lâle, çimelikte eline altın kadehi almıştır.)

Çimenliğin üzerinde çeşitli çiçekler bulunmaktadır. Burada lâle ve nergis çiçeklerinin arasında geçen olay işlenmiştir. Divan şiirinde nergis çiçeğinin ortası yuvarlak ve hafif kapalı olmasından dolayı sarhoş olmuş gözlere benzetilmektedir. Lâle ise yapraklarının aşağıdan yukarıya hafifçe kapanması kadehe benzetilerek kullanılmıştır. Bu beyitte de nergisin şarap içmesinden sonra gözlerindeki mahmurluğu gören çimenlikteki lâlenin eline altından kadeh aldığını görmekteyiz. Nergisin şekli itibariyle mahmur gözlere ve lâlenin şeklinden dolayı kadehe benzetildiği görülmüştür. Beyitte nergis ve lâle çiçeği arasında geçen durum ele alınmıştır.

Bu ne tendür bu ne yanah bu ne hal ü bu ne gîsû

Biri nesrîn biri ter-gül biri müşg ü biri ‘anber (Ahmedî)[481]

(Bu ne tendir bu ne yanak bu ne ben ve bu ne saç, biri nesrin biri taze gül biri misk ve biri amberdir.)

Sevgilinin teniyle nergis çiçeği, yanağıyla taze gül, beniyle misk, saçıyla amber arasında bağlantı kurulmuştur. Sevgilinin teni beyaz nergis çiçeğine ve yanaklarının kırmızılığı taze açmış güle benzetilmiştir. Beyitte nergis çiçeği ve yeni açmış gül kullanılıp sevgiliyle ilişkilendirilmiştir.

[480] K 25/62, s. 75
[481] K 28/2, s. 82

Gözlerün-ile saçun yanahlarunda hoş düşer

Nergis ü reyhân-ıla tâze gül-istan yaraşur (Ahmedî)[482]

(Gözlerinle saçın yanaklarında hoş düşer. Nergis ve reyhanla taze gül bahçesine layıktır.)

Sevgilinin gözleriyle nergis çiçeği, saçının kokusuyla reyhan bitkisi ve yanaklarıyla taze gül bahçesi arasında ilişki kurulmuştur. Nergis çiçeği şekil itibariyle genellikle göze benzetilmektedir. Sevgilinin saçının her yeri kaplayan kokusu, keskin kokulu reyhana benzetilmiştir. Gül bahçesinin tamamı ise sevgilinin kırmızı yanaklarıyla ilişkilendirilmiştir. Beyitte nergis çiçeği ve reyhan bitkisi sevgiliyle bağlantı kurularak kullanılmıştır.

Çiçeklerle çemen eyle bezenmiş

Ki cennet dir-isen ana revâdur (Ahmedî)[483]

(Çimen çiçeklerle öyle süslenmiştir ki ona cennettir desen uygundur.)

Bahar mevsiminin gelmesinin ardından her yer çimenlerle kaplanmıştır. Beyitte çimenlerinin üzerinin çeşitli çiçeklerle süslenerek rengârenk bir görüntü oluşturmasına değinilmiştir. Bu görüntü türlü güzelliklerin bulunduğu cennete benzetilmiştir.

Şükûfe yanagun bigi mutarrâ

Benefşe saçlarun bigi mu'anber (Ahmedî)[484]

(Çiçekler yanağın gibi taze ve menekşe saçların gibi amber kokuludur.)

Bahar mevsiminde açan çiçekler sevgilinin yanağının tazeliğine benzetilmiştir. Aynı zamanda menekşe çiçeği sevgilinin saçları gibi amber kokmaktadır. Menekşe divan şiirinde genellikle saç kokusuyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Burada ise menekşenin sevgilinin saçlarının kokusuna benzediğini görmekteyiz. Beyitte bahar mevsiminde açan çiçeklerin tazeliği sevgilinin yanağı gibidir. Menekşe ise sevgilinin güzel kokusu gibi kokmaktadır.

Hadayık rengi-y-ile yir mülevven

Şakâyık 'aksi-y-ile gök musavver (Ahmedî)[485]

---

[482] K 29/7, s. 84
[483] K 30/5, s. 86
[484] K 38/6, s. 100

(Çiçeklerin rengiyle yer rengârenk olmuştur ve şakayık çiçeğinin yansımasıyla gökyüzü süslenmiştir.)

Bahar mevsiminin en güzel yanlarından biri de çiçeklerden görsel şölen oluşmasıdır. Bağ, bahçe, kır ve ovalarda her çeşit çiçeğin açmasıyla birlikte yeryüzü rengârenk olmuştur. Aynı zamanda katmerli şakayık çiçekleri de türlü renklerde açarak gökyüzüne yansımıştır. Beyitte çiçeklerin çeşitli renklerde açarak yeryüzünü güzelleştirmesi ve şakayık çiçeğinin yansımasıyla gökyüzünün süslenmesi anlatılmıştır.

Cüdâyem ol saçı reyhân u yanagı gülden

Benefşe bigi bu derd-ile kâmetüm hamdur (Ahmedî)[486]

(O saçı reyhan ve yanağı gülden ayrı düştüm. Bu dertle boyum menekşe gibi eğridir.)

Divan şiirinde sevgilinin saçı güzel koktuğu için genellikle keskin kokulu reyhan ile ilişkilendirilir. Sevgilinin yanağı, kırmızı olması sebebiyle gül yapraklarına benzetilmiştir. Saçı reyhan kokulu ve gül yanaklı sevgiliden ayrı düşen âşık ise menekşeye benzetilmiştir. Menekşe şeklen boynu hafif eğri olduğu için sevgiliden ayrı düşüp perişan olan âşığın görüntüsü olarak yer verilmiştir. Beyitte reyhan bitkisi ve gül sevgiliyle; menekşe âşıkla bağlantı kurularak kullanılmıştır.

Nesrîn-ile benefşe vü hem lâle açılur

Dahı hezâr dürlü reyâhın-ıla semâr (Ahmedî)[487]

(Nesrinle menekşe ve aynı zamanda lâle açılır. Bin türlü reyhanla meyve bile.)

Bahar mevsiminin bereketle geldiğini gösteren bu beyitte nesrin çiçeğini, daha çok mor rengiyle kullanılan menekşeyi, her renk açan lâle ve keskin kokusuyla öne çıkan reyhanın aynı zamandan topraktan çıktığını görmekteyiz. Bununla beraber bahar mevsimiyle her çeşit meyvenin oluşmaya başladığını görmekteyiz. Beyitte nesrin, menekşe, lâle ve reyhan bir arada kullanılmıştır.

Kaldı hayran saçuna şöyle ki reyhân sünbül

Oldı fitne gözüne şöyle ki ‘abher nergis (Ahmedî)[488]

---

[485] K 38/10, s. 101
[486] K 39/16, s. 102
[487] K 43/10, s. 107
[488] K 45/16, s. 108

(Şöyle ki reyhan ve sümbül saçına hayran kaldı. Şöyle ki nergis, gözünü değdirerek gözüne fitneci oldu.)

Sevgilinin saçı güzel koktuğu için keskin kokulu reyhana, kıvrımlı olması yönüyle sümbüle benzetilmiştir. Reyhan, keskin kokmasıyla ve sümbül kıvrımlı oluşuyla ünlenmiştir ama sevgilinin saçı reyhandan daha güzel kokmakta ve saçın şekli sümbülden daha güzel durmaktadır. Bu durum karşısında reyhan ve sümbül sevgilinin saçına hayran kalmışlardır. Nergis ise şekli itibariyle gözlere benzetilmektedir ama sevgilinin güzel gözlerini gören nergis onlara kıskanarak bakmıştır. Beyitte sümbül, nergis ve reyhanın kullanıldığını görmekteyiz. Sümbül ve reyhan sevgilinin saçıyla, nergis sevgilinin gözüyle bağlantı kurularak yer verilmiştir lakin sevgilinin saçı ve saçının kokusu, gözleri daha üstün tutulmuştur.

Sebze içinde açılup yılduz bigi çiçekler

Yirün yüzi sıfatında oldı göge müşâkil (Ahmedî)[489]

(Çiçekler çimenlik içinde yıldız gibi açılıp yeryüzü vasfında gökyüzüne şekil oldu.)

Yemyeşil çimenlerin arasından çiçeklerin açılması gökyüzünde beliren yıldızlara benzetilmiştir. Bahar mevsiminde ortaya çıkan çiçekler gökyüzüne şekil olmuşlardır. Beyitte bahar mevsiminde görselliğiyle büyüleyen çiçeklerin açılması yıldızlara benzetilerek kullanımıştır.

Micmer-i lâle ser-â-ser toludur müşg-i Hıtâ

Sâgar-ı nergis leb-â-leb toludur dürr-i yetîm (Ahmedî)[490]

(Lâlenin buhurdanlığı tamamen Hıta miskiyle doludur ve nergisin kadehi ağzına kadar inci taneleriyle doludur.)

Lâle şekil itibariyle budurdanlığa benzetilmiştir. Bu buhurdanlık ise Hıta ülkesinin meşhur miskiyle doludur. Nergis, mahmur gözlere benzediği için elinden şarap kadehini düşürmeyen sarhoş olarak kullanılmıştır. Nergisin kadehinin ağzına kadar inci taneleriyle dolu olduğunu görmekteyiz. Burada inci tanelerinin çiy olduğu düşünülmektedir. Bahar mevsiminde sabaha doğru bitkilerin üzerinde oluşan çiy taneleri, bu beyitte nergisin üzerinde oluşmuştur. Çiy taneleri parlaklığı sebebiyle inciye benzetilerek kullanılmıştır. Lâle, şekil itibariyle buhurdanlığa benzetilmiştir ve nergisin üstünün çiy damlalarıyla dolu olduğunu görmekteyiz. Beyitte lâle ve nergis çiçekleri kullanılmıştır.

---

[489] K 53/7, s. 130
[490] K 61/5, s. 150

Perîşân oldı vü hayrân saçuna sünbül ü reyhân

Muhayyer kaldı vü vâlih yüzüne lâle vü gül hem (Ahmedî)[491]

(Sümbül ve reyhan saçına hayran kalıp perişan oldular. Lâle ve gül yüzünü görünce akılları gitti, hayran oldular.)

Divan şiirinde sümbül kıvrımlı şekli itibariyle genellikle sevgilinin saçına benzetilmiştir. Sevgilinin saçının güzel kokusu ile reyhanın keskin kokusu arasında bağlantı kurulmuştur. Aynı zamanda sevgilinin yüzü güle ve yanakları da lâleye benzetilmiştir. Beyitte sümbülün sevgilinin saçını, reyhanın saçın kokusunu, lâlenin sevgilinin yanaklarını ve gülün sevgilinin yüzünü gördüğü zaman bu güzellik karşısında şaşırıp sevgiliye hayran olmuşlardır. Çiçeklerle sevgili arasında kurulan bağlantıya bakıldığı zaman bir denklikten ziyade çiçeklerin sevgiliye hayran oldukları görülmüştür.

Gül ü sünbül yile varup n'ola rengis döküldi-y-se

Yüzün ü zülfün gözün yiter hoş yâdi-gâr andan (Ahmedî)[492]

(Gül, sümbül ve nergis rüzgârda döküldülse nolur? Yüzün, saçın ve gözün ondan hoş anı olarak yeter.)

Divan şiirinde genellikle sevgilinin yüzü diğer çiçeklerin şahı olması ve rengi itibariyle güle, sevgilinin saçı kıvrımlı olması neticesinde sümbüle ve sevgilinin gözleri baygın bakışı andırması nedeniyle nergise benzetilmiştir. Bahar mevsiminde rüzgârdan dolayı gül, sümbül ve nergisin yapraklarının uçması sorun olarak görülmemiştir çünkü sevgilinin yüzü, saçı ve gözleri her derde devadır. Beyitte gül, sümbül ve nergis çiçekleri sevgiliyle bağlantı kurularak işlenmiştir lakin sevgili, çiçeklerden daha değerli bulunmuştur.

Sûsen ü gül göreli sen serv-kaddi bağda

Birisi gömgök delü biri kızıl dîvânedür (Mesîhî)[493]

(Bahçede senin selvi boyunu sûsen ve gül göreli, birisi gömgök deli biri kızıl divanedir.)

Bahar mevsiminin gelmesinin ardından güneşin her yeri ısıtmasıyla birlikte nazik sevgili de bağa, bahçeye gezintiye çıkmıştır. Sevgilinin boyu genellikle servi ağacına benzetilmektedir. Sevgilinin servi ağacı gibi uzun boyunu gören sûsen ve gül şaşırıp

[491] K 62/8, s. 152
[492] K 66/8, s. 166
[493] G 85/3, s. 168

kalmışlardır. Sûsen rengi itibariyle mor, gül ise kırmızıdır. Beyitte sûsenin mor, gülün kırmızı olasının nedeni hüsn-i ta'lil yoluyla açıklanmıştır.

Bu ne yüzdür bu ne gözdür bu ne zülf ü bu ne bâlâ

Biri lâle biri nergis biri sünbül biri Tûbâ (Ahmedî)[494]

(Bu ne yüzdür bu ne gözdür bu ne saç ve bu ne boy, biri lâle biri nergis biri sümbül biri Tûba.)

Sevgilinin yüzü lâleye, gözleri nergise, saçları sümbüle, boyu Tuba ağacına benzetilerek kullanılmıştır. Lâle kırmızı renginden dolayı yanaklara, nergis şekil itibariyle gözlere benzetilmiştir. Sümbülün kıvrımlı yapısından dolayı sevgilinin saçlarına ve sevgilinin uzun boyu tüm cennete gölge sağlayan Tuba ağacıyla ilişkilendirilmiştir. Beyitte lâle, nergis, sümbül çiçekleri sevgiliyle denk bir biçimde benzetme kurularak işlenmiştir.

İtmek yüzün katında gül ü lâleye nazar

Nergis bigi vazife-i her-bî basar ola (Ahmedî)[495]

(Yüzün yanında gül ve lâleye bakmak, nergis gibi vazifesini görmemezlik olur.)

Sevgilinin genellikle yüzü güle ve yanakları lâleye benzetilerek kullanılmaktadır. Nergis ise gözlerle ilişkilendirilmiştir. Beyitte ise sevgilinin yüzü dururken güle, yanakları dururken lâleye bakmak nergisin görevini yapmaması olarak nitelendirilmiştir. Beyitte gül ve lâlenin sevgilinin yüzü ve yanaklarıyla denklik kurulmadan sevgilinin üstün tutulduğunu, nergis çiçeğinin ise gözlere benzetilerek kullanıldığını görmekteyiz.

Bu ne saçdur bu ne gözdür bu ne yüzüdr bu ne leb

Biri sünbül biri nergis biri güldür biri kand (Ahmedî)[496]

(Bu ne saçtır bu ne gözdür bu ne yüzdür bu ne dudak, biri sümbül biri nergis biri güldür biri şeker.)

Sevgilinin saçları kıvrımlı olmasından dolayı sümbülle ilişkilendirilmiştir. Nergis şekil itibariyle baygın, mahmur gözlere benzediği için sevgilinin gözleri olarak düşünülmüştür. Diğer çiçeklerin şahı ve gül bahçesinin gözdesi olması itibariyle

[494] G 8/1, s. 220
[495] G 29/6, s. 231
[496] G 120/2, s. 283

sevgilinin eşsiz yüzü güle benzetilmiştir. Beyitte sümbül, nergis ve gül çiçeklerinin sevgiliyle denklik kurularak yer verildiğini görmekteyiz.

Solsa n'ola benefşe-y-ile lâle çün müdam

Tâze-durur bu sünbül ü gül bigi zülf ü had (Ahmedî)[497]

(Menekşeyle lâle solsa nolur ki? Sümbül ve gül gibi olan saç ve yanak dâima taze durur.)

Divan şiirinde menekşe hoş kokusundan dolayı sevgilinin saçıyla bağlantı kurulmuştur. Aynı şekilde sevgilinin yanakları lâleyle ilişkilendirilmiştir. Menekşe ve lâlenin solması bir şeyi ifade etmemektedir. Çünkü sevgilinin saçı, kıvrımlı şekli itibariyle sümbüle; sevgilinin yüzü, gül bahçesinin en değerlisi olması itibariyle güle benzetilmiştir. Bakıldığı zaman menekşe ve sümbülün, lâle ve gülün aynı anlama hizmet edecek şekilde yer verildiğini görmekteyiz. Fakat sümbül ve gül, menekşe ve lâleye göre daha üstün kullanılmıştır.

Gözündür nergis agzun gonca-i ter

Tenün nesrîn boyun serv-i revândur (Ahmedî)[498]

(Nergis gözündür ağzın taze gonca, tenin nesrin, boyun salınarak yürüyen servidir.)

Divan şiirinde nergis şekli itibariyle göze; gonca tomurcuk olmasından dolayı kapalı, küçük bir ağza; pembeye yakın renginden dolayı nesrin tene ve uzun olması sebebiyle boy serviye benzetilmiştir. Nergisin, goncanın, nesrinin ve servinin toplandığı kişi ise sevgilidir. Beyitte sevgilinin gözü nergis, ağzı gonca, teni nesrin ve boyu serviye benzetilmiştir. Çiçekler birer mazmun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sünbüldür ü benefşe vü nesrîn ü yâsemen

Reyhândur u semen tolu sahrâ vü kûh-sâr (Ahmedî)[499]

(Yasemin, nesrin, menekşe ve sümbüldür. Kır ve dağlar yasemen ve reyhandır.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte kırlar, ovalar, dağlar hatta yeryüzünde bulunan her yer çiçeklerle dolmuştur. Bu çiçeklerin başında daha çok beyaz rengiyle bilinen yasemin, yaban gülü olarak bilinen nesrin, genellikle mor rengiyle anılan menekşe ve kırlarda yetişen mor salkımılı sümbül gelmektedir. Reyhan çiçek grubundan ziyade

[497] G 127/2, s. 288
[498] G 177/4, s. 326
[499] G 181/5, s. 329

bitki olarak anılmaktadır ve etrafa keskin koku yaymasıyla bilinmektedir. Çeşitli renklerden oluşan bu çiçekler bahar mevsiminde kırları ve dağları güzelleştirmiştir. Beyitte yasemin, nesrin, menekşe, sümbül çiçekleri ve reyhanın kullanıldığı görülmüştür.

Nergis ü sünbül toludur deşt ü kûh

Lâle vü gül bitürüpdür hâr u has (Ahmedî)[500]

(Çöl ve dağ, nergis ve sümbül doludur. Çalı çırpdan lâle ve gül bitirmiştir.)

Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte kurak topraklar ve dağlar nergisler, sümbüllerle dolmuştur. Hatta çalı çırpıdan dahi lâleler ve güller çıkmakta olduğu söylenmektedir. Bahar mevsiminin gelişi kurak toprakları, dağları, kırları vs. çiçeklerle doldurmuştur. Beyitte nergis, sümbül, lâle ve gül çiçekleri bir arada kullanılmıştır.

Müjde ey dil ki bugün lebleri gülnâr gelür

Zülfi sünbül yüzi gül kâkül-i gülbâr gelür (Nigârî)[501]

(Ey gönül müjde ki bugün narçiçeği dudakları gelir. Saçları sümbül, yüzü gül, gül saçan kâkül gelir.)

Âşık, sevgilinin hasretinden yanan gönlüne sevgilinin geleceğinin müjdesini verir. Sevgilinin dudakları kırmızı rengiyle bilinen narçiçeğine, kıvrımlı ve dağınık saçları şeklen sümbüle, yüzü ise diğer çiçeklerin şahı olan güle benzetilmiş. Sevgilinin kâkülleri de gül saçan olarak adlandırılmıştır. Beyitte renginden dolayı narçiçeği, kıvrımlı şeklinden dolayı sümbül çiçeği, çiçeklerin şahı olan gül sevgiliyle bağlantı kurularak yer verilmiştir.

Saçun reyhanına hayrân olup-durur bu sevdâdan

Benefşe boynını egmiş perîşân-dildür ü gam-gîn (Ahmedî)[502]

(Bu sevdadan saçının reyhanına hayran olur. Menekşe boynunu eğmiş perişan gönüllü ve gamlıdır.)

Divan şiirinde genellikle sevgilinin saçı güzel koktuğu için keskin kokulu reyhana benzetilmiştir. Âşık, sevgilinin saçının kokusuna hayran olmaktadır fakat onu bir kez

[500] G 295/2, s. 402
[501] K 814/1, s. 478
[502] G 512/4, s. 511

olsun koklama fırsatına sahip değildir. Bu nedenle sevgilinin saçının kokusunun hasretinden divane bir şekilde dolanmaktadır. Âşığın bu görüntüsü ise menekşeye benzetilmiştir. Menekşe şekil itibariyle boyun kısmının eğik oluşuyla bilinmektedir. Bu görüntü ona dertli, sıkıntılı bir hava katmıştır. Âşıkta daima dertli olduğu için menekşeyle ilişkilendirilmiştir. Beyitte reyhan bitkisi ile sevgilinin saçı, menekşe ile âşığın görüntüsü arasında bağlantı kurulmuştur.

Oldı hayrân eyle kim yüzüne gül

Saçlaruna sünbül ü reyhân dahı (Ahmedî)[503]

(Öyle ki yüzüne gül, saçına sümbül ve reyhan dahi hayran oldu.)

Divan şiirinde genellikle sevgilinin yüzü güle, kıvrımlı ve dağınık saçları şeklen sümbüle benzetilmiştir. Saçlarının kokusu ise keskin kokusuyla bilinen reyhan bitkisiyle kullanılmıştır. Beyitte, gül bahçesine gelen sevgiliyi gören gül, sümbül ve reyhan şaşırıp kalmışlardır. Sevgilinin yüzünün güzelliği karşısında gül, saçları gören sümbül ve saçlarının kokusu alan reyhan sevgiliye hayran olmuşlardır. Beyitte gül, sümbül ve reyhan sevgiliyle bağlantı kurulmasına rağmen sevgiliyle denk olarak kullanılmamıştır.

Gözüni nergis-i ra'nâ düzetdi

Saçunı sünbül ü reyhân yaratdı (Ahmedî)[504]

(Gözünü hoş ve parlak olan nergis meydana getirdi. Saçını sümbül ve reyhan yarattı.)

Divan şiirinde nergis şekli itibariyle genellikle gözlere benzetilerek kullanılmıştır. Sümbül, kıvrımlı şeklinde dolayı sevgilinin saçlarıyla ilişkilendirilmiş, reyhan ise keskin kokusundan dolayı sevgilinin her yeri saran saçlarının güzel kokusuyla bağlantı kurularak kullanılmıştır. Beyitte de sevgilinin gözleri hoş ve parlak nergis çiçeğiyle, saçları kıvrımlı sümbül çiçeğiyle ve saçlarının kokusu reyhan bitkisiyle ilişkilendirilerek kullanıldığı görülmüştür. Beyitte nergis ve sümbül çiçeği, reyhan bitkisi yer almaktadır.

Bahar mevsiminin gelişiyle yeryüzünde rengârenk çiçekler, güller açmıştır. Bu durum divanlarda da yerini almıştır. Bu başlık altında gül, lâle, nergis, menekşe, şakayık, yasemin, reyhan, sümbül gibi çeşitli çiçeklerin bir arada kullanımına yer verilmiştir. Şimdi sırasıyla ayrı ayrı ele alınacaktır. İncelenen divanlarda çiçek

[503] G 636/2, s. 570
[504] G 661/5, s. 583

çeşitleri genellikle sevgilinin yüzüyle ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle benzer beyitler için eleme yöntemi kullanılmıştır.

2.10.4.2.1 gül

Divan şiirinde kullanılan çiçeklerin başında gül gelmektedir. Diğer çiçeklerin göre daha değerli bulunmuş ve çiçeklerin şahı olarak kabul edilmiştir. Bunun başlıca sebeplerinden biri Miraç gecesinde Hz. Peygamberin ter damlalarından meydana gelmesidir. Yine Hz. Peygamberin kokusu gül kokusuna benzetilmiş, yüzünün güzelliğiyle gül ilişkilendirilmiş ve kabri gül bahçesi olarak görülmüştür.[505] Bunun yanında divan şiirinde gülün zarif ve narin olmasından kaynaklı olarak genellikle sevgiliyle ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin kırmızı yanakları güle, yüzü ise gül bahçesine benzetilerek kullanılmıştır. Bu nedenlerden dolayı gül, diğer çiçeklere göre daha değerli görülerek gül bahçesinin şahı olarak kullanılmıştır.

Divan şiirinde kullanılan gül daha çok kırmızı renklidir. Bunun nedeni ise bir efsaneye dayanmaktadır. Efsaneye göre gül, başta kırmızı renkli değildir. Tüm mevsim gülün yapraklarını açmasını bekleyen bülbül, güle çok âşıktır. Gül ise bülbülün âşkına karşılık vermeyerek onu umursamaz. Bülbül, âşkına yenik düşer ve bir gün gülün dikenlerine rağmen onun gövdesine konar. Dikenler bülbülün vücuduna batar ve bülbülün kanları gülün dibine dökülür. Bu günden sonra gül, kan rengi gibi kırmızı olarak açar.[506] Kırmızı gülden sonra yarısı kırmızı yarısı sarı olan gül-i ra'nâ olarak ifade edilen gül de sıklıkla kullanılmaktadır.[507]

Gül, bahar mevsiminin gelmesinin en gerçekçi kanıtıdır. Bağlarda, bahçelerde, kırlarda, ovalarda vs. her yerde rengârenk açmaktadır. Hatta baharın gelişi beyitlerde gül mevsimi, gül vakti olarak ifade edilmiştir. Gül mevsiminde insanlar bağlara, bahçelere gül seyirlerine çıkmışlar ve orada dostlarıyla, arkadaşlarıyla ve sevgilileriyle eğlenmişlerdir. Gül mevsiminde eğlenmenin en güzel ve zevkli yanı şarap olarak görülmüştür. Gül zamanı şarabın elden düşürülmemesi öğütlenmiştir.

İncelenen beyitlerde gül; sevgilinin yerine kullanılması, bülbülle birlikte anılması, sevgilinin yüzünün gülden daha değerli görülmesi, baharın başlangıcı olarak kabul edilmesi, gülün padişah tahtına çıkması, bahar padişahından yardım istemesi, içlik giymeyip tek bir gömlekle yetinmesi, dikeni acı verdiği için bahar padişahının huzuruna çıkması ve üzerine çiy tanelerinin düşmesi gibi pek çok şekilde kullanılmıştır.

Perde-i dîdârı ey gül gonçe-i bahtım gibi

Açmadın ger rû-be-rû sad âh u zâr itdim sana (Nigârî)[508]

---

[505] Açıkel, "Hz. Peygamber-Gül İlişkisi Ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi".
[506] Kurnaz, "Gül".
[507] Tebdiz, "Gül-i Ra'nâ".
[508] G 44/4, s. 38

(Ey gül; baht goncası gibi açmadın ve güzel yüzün perdesi olmak (sevgilinin saçı bağlamında) için sana, yüz yüze yüz defa ağlayıp inleme ettim.)

Gül diye seslenilen kişi sevgilidir. Divan şiirinde gül, diğer çiçeklerden ayrı ve değerli tutulması yönüyle genellikle sevgiliyi temsil etmektedir. Sevgili âşığa karşı yapraklarını açmayarak gonca gibi gizli, saklı kalmıştır. Âşık, sevgilinin güzel yüzünün perdesi yani sevgilinin şaçı için yüzlerce kez ağlayıp inlediğini dile getirmektedir. Beyitte gül, sevgiliyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Gül-i ter dâ'imâ handân gerekdür

Seher bülbülleri giryân hoşdur (Mesîhî)[509]

(Taze gülün dâima gülmesi gerekir. Seher bülbülerinin gözyaşı dökmesi hoştur.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte taze gül yapraklarının açılmasını bekleyen bülbül, beklerken halsiz düşer ve uyuyakalır. Bunun ardından seher vakti gülün yaprakları açılır ve bülbül uyandığı zaman bu anı göremediği için ağlayıp inler. Gül de bülbülün bu perişan hali karşısında gülmektedir. Beyitte gülün gülmesine yer verilmiştir.

Lebüne gonca bahmış gönli açılmış

Yüzüni gül görüben hurren olmış (Ahmedî)[510]

(Dudağına gonca bakmış gönlü açılmış. Yüzünü gül görünce sevinçli olmuş.)

Divan şiirinde genellikle sevgilinin güzel yüzü güle benzetilmiştir. Diğer çiçek gruplarına göre gül, çiçeklerin şahı olarak görülmüş ve daha değerli bulunmuştur. Bundan dolayı güzel olan sevgilinin yüzünü karşılayacak olan güldür. Fakat beyitte sevgilinin yüzünü gören gül, sevinmiş ve mutlu olmuştur. Çünkü güle göre sevgilinin yüzü çok daha güzeldir ve sevgilinin yüzünü görebildiği için mutlu olmuştur. Beyitte gül, sevgilinin yüzüyle denklik ilişkisi bakımından bir tutulmayarak sevgilinin yüzü gülden daha değerli görülmüştür.

Varak-ı güldür ibtidâ-yı bahâr

Ana virmiş terakkî bâng-i hezâr (Nâbi)[511]

(Baharın başlangıcı gül yaprağıdır ve ona bülbülün haykırması gelişme vermiştir.)

[509] G 51/2, s. 143
[510] G 303/5, s. 407
[511] Ms 8/98, s. 426

Bahar mevsiminin gelişi gül yapraklarının açılmasından anlaşılmaktadır. Diğer mevsimler goncanın açılması için bekleyen bülbül, bahar mevsimi goncanın yapraklarının açıldığını görebilmek için beklemektedir. Beklerken sabırsızlanan bülbül, acı bir şekilde inler ve haykırır. Bülbülün goncanın başında devamlı ötmesi goncanın açılması için gelişme sağladığı söylenmiştir. Beyitte gül yaprağının açıldığı zaman bahar mevsiminin başlangıcı olduğu ve gülün açılmasında bülbülün inlemesinin etkili olduğunu görmekteyiz.

Bine çünki devlet ile şeh-i gül serîr-i şâha

Ana karşu turmağ için giye nergis altun üsküf (Mesîhî)[512]

(Gülün şahı, saadetle padişah tahtına çıkacağı için nergis altın başlığını takarak ona karşı durmuştur.)

Gül bahçesinde çiçeklerin şahı olarak gül kabul edilmektedir. Bu nedenle gül bahçesinin padişahı güldür. Lakin burada gülün padişahlık tahtına çıkacağı zaman onun karşısında altın tacıyla nergisin durduğunu görmekteyiz. Nergis, sarı rengi itibariyle altından tac takmış olarak tasvir edilmiştir. Bundan dolayı gülün karşısına çıktığı düşünülmektedir. Beyitte gül bahçesinin padişahı olarak gülün, tahta çıkışını ve ona karşı gelen nergisi görmekteyiz.

Der-kafâ berg-i gül-i âlinde âsâr-ı hazân

Devlet-i şâh-ı bahârun itidâdı böyledür (Nâbi)[513]

(Kırmızı gül yaprağı sonbahar eserinin hemen arkasından bahar padişahının devletinden yardım ister.)

Sonbahar mevsiminde gül sararıp solmakta ve yaprakları dökülmektedir. Bahar mevsiminde ise daima taze kalarak sürekli kendini yeniler. Sonbahar mevsiminde perişan olan gül, bahar mevsiminin canlandırıcı özelliğinden yardım istediğini görürüz. Bahar mevsimi padişah olarak tanımlanmıştır. Gül yaprağı ise bahar padişahından yardım istemektedir. Beyitte gül, sonbaharda sararmasına karşılık bahar mevsiminden yardım istediğini görmekteyiz.

Gülşende 'andelîb unudur âşiyânını

Hâtırda kûy-ı yâr hevâ-yı vatan mı kor (Nâbi)[514]

[512] G 119/2, s. 190
[513] G 123/2, s. 552

(Bülbül, gül bahçesinde yuvasını unutur çünkü sevgilinin mahallesi akılda vatan arzusu mu bırakır?)

Bülbül, çaba sarf ederek ağaçların arasına yuvasını yapmıştır ve diğer mevsimlerde açmayan gülün bahar mevsiminde açtığını görünce tüm çabasıyla kendi kurduğu yuvasını bırakarak gülün başında beklemektedir. Sevgilinin mahallesine yani gül bahçesine geldiği zaman kendi yuvası/vatanı aklına dahi gelmemektedir. Bülbül, bahar mevsiminin her günü gül bahçesinde gülün başında beklemektedir. Beyitte bülbülün kurduğu yuvayı bahar mevsiminde açan sevgili/gül uğruna terk edip yuvasının arzusunu aklına dahi getirmeyerek gurbette yaşaması ele alınmıştır.

Çâk eylesün ko perdeyi fasl-ı bahardur

Gül pîrehenle kâni' olur terlik istemez (Nâbi)[515]

(Bahar mevsimidir yetinsin koy perdeyi çünkü gül gömlekle yetinir içlik istemez.)

Kış mevsiminin ardından bahar mevsimi gelmiş ve kışlıklar kaldırılmıştır. Aynı durum gül bahçesi içinde geçerlidir. Baharın gelişiyle birlikte güneşli havalar da gelmiştir. Gül bahçesinde bulunan gülün içine içlik giymeden sadece gömlek giymesinin yeterli olacağı belirtilmiştir. Beyitte gülün şekil bakımından gömleğe benzetilerek kullanıldığı görmekteyiz.

Ey gül iderse dâmenüni çâk-ı cevr ile

Hârı huzûr-ı pâdişeh-i nev-bahâra çek (Nâbi)[516]

(Ey gül, eteğini zulümle parçalarsa dikeni ilkbahar padişahının huzurunda çek.)

Gonca ve gülün yaprakları daima beğenilmektedir fakat bu beyitte gülün dikenine yer verilmiştir. Diken, gülfidanının sapının içinden eziyet ederek çıktığı için gülfidanı bahar padişahının huzuruna çıkmıştır. Gülfidanının, bahar padişahının huzuruna çıktığını ve kendi dikeni acı verdiği için bahara şikâyette bulunduğunu görmekteyiz. Beyitte gül, dikeninden şikâyetçi olarak karşımıza çıkmıştır.

Gülgeşte çık nesîm-i gül-i jâledârı gör

Cân-bahşter degül midür âb u hevâ-yı gül (Nâbi)[517]

---

[514] G 130/2, s. 558
[515] G 261/4, s. 654
[516] G 453/2, s. 803
[517] G 489/13, s. 831

(Gül bahçesine gezintiye çık ve üzerine çiğ düşmüş gülün ılık rüzgârını gör. Gül bahçesinin iklimi yaşama sevinci veren değil midir?)

Bahar mevsiminin gelmesi ve havanın güneşli olmasıyla birlikte insanlar gül bahçelerine gezintilere çıkmışlardır. Bahar mevsiminde sabaha karşı bitkilerin üzerinde oluşan çiy tanelerinin gül bahçelerindeki güllerin üzerinde oluştuğunu görmekteyiz. Aynı zamanda gül bahçesinde, bahar mevsimi hafif ve ılık esmesi yönüyle bilinen nesîm rüzgârı esmektedir. Tüm bunların gül bahçesi ortamına yaşama sevinci verdiği söylenmektedir. Beyitte gül, üzerinin çiy taneleriyle dolması yönüyle karşımıza çıkmıştır.

Özetle bahar mevsiminde çeşitli renklerde açan gül genellikle kırmızı rengiyle kullanılmıştır. Gül bahçelerinin şahıdır ve çoğu zaman sevgilinin yüzüyle ilişkilendirilmiştir. Gülle birlikte ekseriyetle bülbüle de yer verilmiştir.

2.10.4.2.1.1 gonca

Gonca; gülün yapraklarını açmamış, tomurcuk hali olarak tanımlanmıştır.[518] Bahar mevsiminin başlarında gül, tomurcuk şeklindedir ve bahar rüzgârı, seher vakti hafif bir şekilde eserek goncaların yapraklarının açılmasını sağlar. Divan şiirinde gonca genellikle kapalı bir ağza benzetilerek kullanılmıştır. Kapalı bir ağızda sırlar nasıl saklı kalırsa goncanın da içinde sırları barındırdığı düşünülmektedir. Yapraklarının açılıp gül olmasıyla birlikte sırların ortaya döküldüğü varsayılmaktadır. Gonca, yapraklarını açıp güzelliğini ortaya dökmediği için iffetli olarak görülürken gül ise yapraklarını açması dolayısıyla hafifmeşrep olarak anılmıştır.[519] Bundan dolayı sevgilinin ağzı goncaya benzetilerek kullanıldığında içinde sırları barındırdığı düşünülürken ağzın açılmasıyla birlikte sevgilinin rakiplerle konuşup eğlendiği düşünülmektedir.

İncelenen beyitlerde goncanın sevgilinin yüzünü görünce kızarması, goncanın ağzına şebnemler tarafından şarap konulması, kalbin gonca gibi gizli kalmasının istenmesi, eğlence vakti gonca gibi kapalı olunmaması gerektiği, sevgilinin dudağına bakan goncanın açılması ve çimenlikte bulunan goncanın kırmızı elbiseden çıkmasına yer verilerek çeşitli şekillerde kullanıldığı görülmüştür.

Eyledi şermden görince yüzün

Çehresin reng-i ergavân gonca (Hayâlî Bey)[520]

(Gonca, yüzünü görünce yüzü erguvan rengine (kırmızı renk) döndü.)

Gonca, yapraklarını açmamış gül tomurcuğudur. Gül ise güzel olması yönüyle diğer çiçeklerden ayrı tutularak sevgilinin yüzüne benzetilmiştir. Gonca, sevgilinin gül

[518] Tebdiz, "Gonca" (Erişim 5 Mayıs 2022).
[519] Kurnaz, "Gül".
[520] K 13/13, s.46

yüzünü görünce erguvan rengi gibi kırmızı renge bürünmüştür. Burada gonca, sevgilinin güzel yüzünü görünce kendi de ilerde güle dönüşeceği için kendinden utanarak kızarmıştır. Çünkü sevgilinin yüzü gülden daha güzeldir. Beyitte goncanın kırmızı renge dönüşmesinin nedeni hüsn-i ta'lil yoluyla anlatılmıştır.

İçmezlenürdi meclis-i gülşende gonca lîk

Şebnemler üşbi koydı anun agzına şarâb (Mesîhî)[521]

(Gonca, gül bahçesi meclisinde içmezdi lâkin şebnemler toplanıp onun ağzına şarap koydular.)

Gonca, yapraklarının açılmamış olması sebebiyle ağza benzetilmektedir. Şebnem, sabaha doğru bitkilerin üzerinde oluşan su damlacıklarıdır. Gül bahçesinde eğlence meclisinde bulunan gonca, yapraklarını açmamış olması sebebiyle kapalı ağzı temsil etmektedir. Bundan dolayı eğlence meclisinde gonca şarap içmemektedir lakin goncanın üzerinde toplanan çiy taneleri onun ağzına şarap koymuşlardır. Goncanın üzerinde yer alan çiy tanelerinin goncanın ağzını açması onun sırlarını ortaya dökmesi olarak da düşünülebilir. Beyitte gonca, ağzı kapalıyken şarap içememesi ve çiy tanelerinin onun ağzına şarap koyması yönüyle karşımıza çıkmıştır.

Diler-isen ki olasın gül gibi mükâşefede

Düriş ki gonca bigi kalbün olmaya mestur (Ahmedî)[522]

(Dilersen gül gibi kalp gözüyle keşfedersin, çabala ki kalbin gonca gibi gizli olmasın.)

Divan şiirinde gonca, yapraklarını açmamış olması sebebiyle kapalılığı, gizliliği temsil etmektedir. Gül ise yapraklarını açmasından ötürü her şeyin ortaya dökülmesini ve açıklığı karşılamaktadır. Beyitte kalp üzerinden yola çıkılarak gülün kalp gözünün açık olduğunu yani sevgisini, merhametini, iyiliğini dışarıya göstermesine karşılık goncanın kapalı olmasından dolayı dışarıya bir şey yansıtmayarak her zaman gizli, saklı olmasına değinilmiştir. Burada gonca kapalı bir kalbi temsil etmektedir.

Açıl gül bigi işit bülbül nevâsın

Dem-i 'ayş olma gonca bigi mestur (Ahmedî)[523]

---

[521] K 7/4, s. 50
[522] K 24/10, s. 66

(Gül gibi açıl, işit bülbülün nağmesini ve eğlence vakti gonca gibi kapalı olma.)

Divan şiirinde gonca, tomurcuk olması sebebiyle kapalı bir ağza benzetilmiştir. Kapalı olan ağızdan sırlar ortaya dökülmeyeceği için gizliliği temsil etmektedir. Gül ise yapraklarını açması sebebiyle tüm sırlarını ortaya dökerek güzelliğini ortaya çıkarmıştır. Diğer mevsimler gülün yapraklarının açılmasını bekleyen bülbül ise gülün yapraklarını açık gördüğünde bu güzellik karşısında inleyerek ötmeye başlamaktadır. Beyitte de bunlara binaen eğlence vakti gül gibi yapraklarının açılmasını ve ardından bülbülün nağmelerinin duyulmasını isteyerek gonca gibi eğlenceden uzak ve gizli, saklı kalınmaması gerektiğinin öğüdü verilmiştir. Bahar mevsimi eğlencenin en iyi değerlendirilmesi gereken zaman dilimidir. Böyle bir zamanda gonca gibi ağzı kapalı bekleyip şarap içmemenin yerinde olmayacağı belirtilmiştir.

Lebüne gonca bahmış gönli açılmış

Yüzüni gül görüben hurrem olmış (Ahmedî)[524]

(Dudağına gonca bakmış gönlü açılmış. Yüzünü gül görünce sevinçli olmuş.)

Divan şiirinde sevgilinin dudağı ve gonca arasında ilişki kurulmuştur. Gonca, tomurcuk halinde olduğundan içinde sırlar barındırmaktadır. Buna binaen sevgili de âşığa karşı gülümsemeyip konuşmadığı için sevgilinin ağzı daima kapalıdır. Beyitte goncanın yapraklarını açmaması ve sevgilinin gülümsememesi arasında bağlantı kurulmuştur.

Bozdı rengin gâh şeb-nem geh sirişk-i andelib

Âkıbet çıkdı çemende gonce gül-gûn câmeden (Nâbi)[525]

(Rengini bazen şebnem bazen bülbülün gözyaşları bozdu. Çimenlikte bulunan gonca sonunda kırmızı elbiseden çıktı.)

Gül bahçesinde çimenlikte bulunan goncanın çiy taneleri ve bülbülün gözyaşları sebebiyle rengi daha da kızıllaşmış ve elbisesinden çıkarak yaprakları açılmıştır. Beyitte gonca çeşitli sebeplerden dolayı renginin kızıllaşarak güle dönüşmesi hüsn-i ta'lil yoluyla açıklanmıştır.

Gonca, gülün açılmamış halidir. Genellikle sevgilinin kapalı, içinde sırları barındıran ağzıyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

---

[523] G 153/5, s. 308
[524] G 303/5, s. 407
[525] G 571/3, s. 891

2.10.4.2.2 lâle

Bahar mevsiminin gelişini müjdeleyen çiçek çeşitlerinden biri de lâledir. Lâle, Farsça bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır.[526] Dağlarda, kırlarda yetişen yabani türü ise Şâkâyık-ı Nu'mân olarak bilinir.[527] Divan şiirinde gül-rîz, gül-ruhsâr, hâverân lâlesi, kızıl lâle, lâle-i hamrâ, nâzende, zerrîn kadeh gibi pek çok isimle kullanılmıştır.[528] Lâle çiçeği; daha çok kırmızı, sarı ve beyaz renkleriyle öne çıksa da her rengi bulunmaktadır. Yeşil yaprakları ve sapı yukarıya doğru dik bir şekilde uzanır. Tek bir sapın üzerinde bir çiçeği bulunan lâlenin kokusu bulunmamaktadır. Lâlenin yaprakları, sapın tepesini çevreleyerek hafif kapalı, içi boş bir görünüm oluşturur.

Lâle çiçeğinin ortaya çıkışı mitolojiye dayanmaktadır. Bir gün üzerinde çiy tanelerinin bulunduğu bir yaprağa yıldırım düşer. Yıldırım düşmesi sonucunda yaprak alev alır ve lâleye dönüşür. Lâlenin ortasında bulunan siyahlık, yıldırımdan kalan bir iz olarak düşünülmektedir.[529]

Divan şiirinde sevgilinin utangaçlığını ifade etmesi sebebiyle daha çok kırmızı rengiyle kullanılmıştır. Kırmızı renginden dolayı genellikle kan, yara, âşığın gönlü, ateş, yanak; şeklinden dolayı daha çok kadeh, asker olarak kullanılmasıyla birlikte yine kırmızı renginden dolayı kan ağlamak, kan yutmak, kan içmek gibi pek çok deyimlere konu olmuştur.[530] Lâle kelimesinin harf ebceti "Allah" kelimesinin harf ebceti olan altmışaltı sayısını vermektedir bu nedenle önemli bir değere sahiptir ve beyitlerde kelime oyunu yapılarak da kullanılmıştır.[531]

İncelenen beyitlerde ortasındaki siyah rengiyle, şeklen buhurdanlığa ve kadehe benzetilerek, üzerinde çiy tanelerinin oluşmasından ötürü mücevher kutusuyla ilişkilendirilerek, âşığın yaralı gönlüyle bağdaştırılarak ve ortasındaki siyahlık sebebiyle kargaya benzetilerek kullanıldığı görülmüştür.

Oda yandı karara lâle meger

Bildi nedür karârı hâl-i hayât (Ahmedî)[532]

(Yaşamın hali nedir bildi ve bir karara vararak lâle ateşe yandı.)

Lâlenin yaprak dipleri renk itibariyle siyahtır. Bundan dolayı içinin kararmış olmasıyla kullanılmıştır. Beyitte lâlenin ortasındaki siyahlığın bir karar neticesinde yanarak bu rengi aldığı belirtilmiştir.

---

[526] Baytop- Kurnaz, "Lâle".
[527] Kartal, "Klâsik Türk Edebiyatında Lâle".
[528] Kartal, "Klâsik Türk Edebiyatında Lâle".
[529] Baytop- Kurnaz, "Lâle".
[530] Baytop- Kurnaz, "Lâle".
[531] Baytop- Kurnaz, "Lâle".
[532] K 13/12, s. 40

Seher-geh ki bülbül ider sâz-ı ‘ûd

Yahar micmer-i la’lde lâle ‘ûd (Ahmedî)[533]

(Seher vakti bülbül öd ağacından sazını çalar ve lâle kırmızı buhurdanlığında odun/tütsü yakar.)

Seher vakti goncanın başında yaprakların açmasını bekleyen bülbül, eline sazını almış çalmaktadır. Gül bahçesinde bulunan lâle ise tütsü yakmaktadır. Lâle, rengi itibariyle kırmızı olması ve şekil itibariyle buhurdanlığı andırmasından dolayı kırmızı bir buhurdanlığa benzetilerek kullanılmıştır. Aynı zamanda lâlenin içindeki tohumlar ise buhurdanlığın içinde yakılan tütsü olarak tasvir edilmiştir. Beyitte lâlenin şeklen buhurdanlığa benzetilerek kullanıldığı görülmüştür.

Gör lâle hey’etin ki sanasın ‘ale’s-sabâh

Bir dürc-i la’ldür içi pür-müşg ü pür-dürer (Ahmedî)[534]

(Sabah vakti lâlenin şeklini gör sanırsın içi misk ve inci dolu bir mücevher kutusudur.)

Bahar mevsiminde sabaha karşı bitkilerin üzerinde çiy taneleri oluşmaktadır. Burada sabah vakti lâlenin üzerinde oluşan çiy taneleri birer inciye benzetilmiştir. Beyitte lâlenin kokusu miske, çiy taneleri de parlak, bembeyaz incilere benzetilerek kullanılmış ve tamamı ise mücevher kutusu olarak tasvir edilmiştir.

Dâg urunup nitekim tağlara düşdüm lâle-veş

Olmadı bir gül-ruh ile sohbet-i sahrâ nasîb (Mesîhî)[535]

(Lâle gibi yaralanıp dağlara düştüm. Bir gül yanaklıyla kır sohbeti nasip olmadı.)

Divan şiirinde âşık, sevgiliye kavuşamayıp hasretten perişan olduğu için ciğerleri yanarak kararmıştır. Lâle, ortasında bulunan siyah renginden dolayı âşığın yanmış ve kararmış ciğerlerine benzetilmiştir. Âşık, sevgiliyle kırlarda sohbet dahi edemediği için perişan olmuştur ve bu durum neticesinde kırlarda açan lâle gibi dağlara düşmüştür. Beyitte lâle ile âşık arasında benzetme yapılmıştır.

[533] K 20/1, s. 53
[534] K 41/5, s. 104
[535] G 17/3, s. 120

Disen kim la'l câmından nice olur lü'lü-yi lâlâ

Yüzine kim la'l bahgıl seherde çün düşe şeb-nem (Ahmedî)[536]

(Desen ki kırmızı kadehinde pek çok parlak inci olur çünkü seher vakti lâlenin yüzüne şebnem düşmüş.)

Bahar mevsiminde seher vakti bitkilerin üzerinde çiy taneleri oluşmaktadır. Gül bahçesinde bulunan lâlenin üzerinde oluşan çiy taneleri parlak, beyaz inciye benzetilmiştir. Lâle ise şeklinden ve renginden dolayı kırmızı bir kadehi andırmaktadır. Beyitte lâle, şeklinden dolayı kadehe benzetilmiştir ve lâlenin üzerine düşen çiy taneleri inciyle ilişkilendirilmiştir.

Her kim baharsa lâleye dir kim zihi gurâb

Kim müşh oldı ana vü yâkût bâl ü per (Ahmedî)[537]

(Her kim lâleye bakarsa ne iyi kargadır der, kim ona misk oldu ve yakut kol kanat.)

Lâlenin ortasında bulunan siyah renginin beyitte kara bir kargaya benzetildiğini görmekteyiz. Bu karganın yakuttan kanatları bulunmakta ve çeşitli kokulardan oluşmaktadır. Beyitte lâlenin yapraklarının yakut gibi kızıl olduğunu, misk gibi güzel koktuğunu görmekteyiz. Ortasındaki siyahlık ise renginden dolayı kargaya benzetilerek kullanılmıştır.

Özetle lâle, genel itibariyle kırmızı rengiyle ve ortasındaki siyahlıkla kullanılmıştır. Bunun yanında buhurdanlığa, mücevher kutusuna, âşığın yaralı gönlüne, kargaya benzetildiği de olmuştur.

2.10.4.2.3 menekşe

Bahar mevsiminin gelişinin ardından dağlarda, kırlarda, bağ ve bahçelerde çeşitli türlerinin de bulunduğu menekşe karşımıza çıkmaktadır. Türlü renklerde açan menekşe, daha çok kırlarda kendi başına yetişmesiyle ve mor rengiyle bilinmektedir.

Menekşenin pek çok hikâyesi bulunmaktadır. Bunlarda ilki Anadolu mitolojisinde yer alan hikâyesidir. Frigya tanrılarından biri olan Attis, yakışıklı olmasıyla ünlenmiştir. Tanrıça Kybele ve Agdistis ona âşıktır. Fakat Attis, Frigya kralı tarafından kızıyla evlendirilmek istenir. Bunu duyan Attis'in âşıkları ve Attis çıldırırlar. Bunun ardından Attis kendini hadım eder ve kanlarının döküldüğü yerde menekşe çiçekleri biter. Bu olayı duyan Frigya kralının kızı kendini öldürür ve onun mezarında da menekşe çiçekleri çıkar. İkinci hikâye ise daha çok halk arasında yaygınlaşmıştır. Bahar mevsiminde açan çiçeklerden ikisi birbirine âşık olur fakat o

[536] K 62/10, s. 152
[537] G 236/5, s. 370

kadar çok çiçek vardır bu durum kavuşmalarına engel olmaktadır. Âşık çiçekler bir sonraki bahar mevsiminde aynı durum olmaması adına diğer çiçekler ortaya çıkmadan önce kış mevsiminde açma sözü verirler. Kış mevsimi geldiği zaman âşıklardan biri sözünü tutarak karların altından ortaya çıkar. Sevgilisini bekler ama o verdiği sözü tutmamıştır. Bu hikâyeden sonra kış mevsiminde açan ve sözünü tutan çiçeğe kardelen, sözünü tutmayan sevgiliye ise hercai menekşe adı verilmiştir.[538]

Divan şiirinde yer verilen menekşe, kokusu itibariyle sevgilinin saçlarının kokusuyla bağlantı kurularak demetler halinde ve dağınık bulunmasıyla sevgilinin kâkülüne benzetilerek kullanılmıştır. Aynı zamanda renginin mor olmasından dolayı sevgilinin siyah saçlarıyla da bağlantı kurulduğu görülmüştür. Menekşe, şekil itibariyle boynu eğridir ve bu yönüyle kederli âşıkla ilişkilendirilmiştir.[539] Divan şiirinde genellikle sevgilinin saçlarına ve kâküllerine, şekil itibariyle kulağa, yapraklarının dibinde bulunan siyahlıklar bene benzetilerek kullanılmıştır.[540]

İncelenen beyitlerde boyunun kısa olmasıyla, kulağa benzetilmesiyle, sarhoş olmasıyla, boynunun eğriliğiyle kullanıldığı görülmüştür.

Gülzâr gûşesinde egilüp benefşeler

Şol dürleri arar ki nisâr eyledi sehâb (Mesîhî)[541]

(Menekşeler gül bahçesinin köşesinde eğilip incileri arar ki bulut onları saçmıştır.)

Menekşeler şekil itibariyle diğer çiçeklerden farklı olarak genellikle boyun kısımlarının eğri oluşuyla kullanılmıştır. Menekşelerin boyunları eğri olduğu için çiçek kısımları da yan bir şekilde durmaktadır. Bu nedenle gül bahçesinin bir köşeşinde bulunan menekşeler yere doğru bakarak incileri yani çiy tanelerini aramaktadırlar lakin bulut onları dağıtmıştır. Burada menekşelerin eğik duran çiçek kısımlarında çiy tanelerinin duramayıp yere düştüğünü de düşünebiliriz. Beyitte menekşe boynunun eğri olmasıyla kullanılmıştır.

Gûş oldı benefşe kim işide

Ki ne dir kuş be-nev' nev' lugât (Ahmedî)[542]

(Menekşe kulak olup işitir ki kuş türlü, yeni kelimeler söyler.)

Divan şiirinde menekşe genellikle şeklen kulağa benzetilerek kullanılmıştır. Beyitte de menekşenin kulak olup kuşun çeşitli kelimelerini dinlediğini görmekteyiz. Menekşe ve kulak arasında bağlantı kurulmuştur.

---

[538] Ayşe Çelebioğlu, "Klasik Türk Şiirinde Menekşe", *DergiPark* (Erişim 25 Mart 2022) 161-182.
[539] Çelebioğlu, "Klasik Türk Şiirinde Menekşe".
[540] Çelebioğlu, "Klasik Türk Şiirinde Menekşe".
[541] K 7/9, s. 34
[542] K 13/10, s. 40

Oldun-ısa benefşe bigi ser-giran sana

Nergisle lâle itdügi işâret ögüd yiter (Ahmedî)[543]

(Menekşe gibi kendinden geçercesine sarhoş oldunsa sana nergis ile lâlenin ettiği işaret ve öğüt yeter.)

Menekşe, kendinden geçene kadar şarap içmiştir bunun karşılığında lâle ve nergisten azar işitmiştir. Divan şiirinde lâle şekil itibariyle kadehe, nergis ise şeklen sarhoş gözlere benzetilmiştir. Menekşenin çok içmesine karşın kadehe benzeyen lâle ve mahmur gözlü nergisin onu parmakla azarlayarak öğütlerde bulunduğunu görmekteyiz. Beyitte menekşenin sarhoş olması işlenmiştir.

Güle karşu belâbil bagmesine

Benefşe boynın egüp oldı sami' (Ahmedî)[544]

(Menekşe, güle karşı bülbül nağmesini boynunu eğerek dinledi.)

Gül bahçesinde bulunan bülbül, güle olan aşkından daima feryat ederek nağmeler söylemektedir. Bu durum menekeşenin dikkatini çekmiştir ve menekşe boynunu bükerek bülbülü dinlemiştir. Beyitte menekşenin şekil yönünden boynunun eğriliğine yer verilmiştir.

İncelenen divanlarda menekşe daha çok mor rengiyle kullanılmıştır. Çoğunlukla yaratılışına özel olan boynunun eğriliğiyle dikkat çekmiştir. Divan şiirinde genellikle sevgilinin saçıyla bağdaştırılmıştır.

2.10.4.2.4 yasemin

Yasemin çiçeği; genellikle beyaz ve sarı renkleriyle ön plana çıkmıştır. Küçük çiçek tanelerinden oluşan yasemin, saksı çiçeği olmakla birlikte bahçelerde sarmaşık şekilleriyle de kullanılmıştır.

Divan şiirinde yasemin genellikle sevgilinin saçı, yanağı, beyaz rengi dolayısıyla teniyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır.[545] İncelenen beyitlerde ise sevgilinin yanağı ve ten rengiyle bağlantı kurulduğu görülmüştür.

Ruh-ı rengîni gûş itmeden berg-i semen ditrer

Nesîm-i zülfini yâd itmeden sahn-ı çemen ditrer (Nâbi)[546]

---

[543] K 41/13, s. 105
[544] K 46/45, s. 113
[545] Berat Açıl, "Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler", *DergiPark* (Erişim 27 Mart 2022).
[546] G 127/1, s. 555

(Hoş ve güzel yanağını duyduğundan beri yasemin yaprağı titrer ve saçının nesîmini andığı için çimenlik titrer.)

Bahar mevsiminin gelmesinin ardından gül bahçelerinde çeşitli çiçekler açmıştır. Bu çiçekler arasında yaseminde bulunmaktadır. Divan şiirinde yasemin çiçeği genellikle beyaz rengiyle kullanılmıştır. Beyaz olmasından dolayı sevgilinin teniyle ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin güzel yanaklarının adını duyan yasemin yapraklarının titrediğini görmekteyiz. Çünkü sevgilinin yanakları çok güzeldir ve bu güzellik karşısında yasemin yaprakları hayran kalmıştır. Beyitte yasemin yapraklarının sevgilinin güzelliği karşısında titreyerek karşımıza çıkmıştır.

Gel bâg u gül-sitâna varalum ki göresin

Nice düşer ayaguna verd-ile yâsemen (Ahmedî)[547]

(Gel, bağ ve gül bahçesine gidelim ki görürsün nasıl gülle yasemin ayağına düşer.)

Bahar mevsiminin gelişinin ardından bağ ve bahçelerde çimenlikler canlanmış, çeşitli çiçekler açılmış ve güneş yüzünü göstermiştir. Bununla birlikte insanlar eğlenmek için bağ ve bahçelere gitmişlerdir. Beyitte de âşığın, sevgiliye seslenerek bağ ve gül bahçelerine gezmeye davet ettiğini görürüz. Âşık, sevgilinin karşısında bağ ve bahçelerde açan yaseminlerin sevgilinin ayağına kapanacağını söylemektedir. Yasemin beyaz renginden dolayı divan şiirinde genellikle ten rengine benzetilerek kullanılmaktadır. Burada da sevgilinin güzel ten rengini gören yasemin çiçeği kendi rengini unutarak sevgilinin ayaklarına kapanmasıyla karşımıza çıkmaktadır.

Özetle yasemin çiçeği beyaz renginden kaynaklı olarak sevgilinin teniyle ilişkilendirildiği tespit edilmiştir.

2.10.4.2.5 sûsen

Sûsen genellikle mor rengiyle bilinmekle birlikte sarı, beyaz gibi pek çok renkleri de mevcuttur. Yaprakları uzun ve sivridir.

Divan şiirinde sûsen; genellikle yukarıya doğru uzayan sivri yapraklarından ötürü kılıç, asker ve hançer olarak kullanılmıştır. Çiçeği ise yapraklarının aşağıya doğru sarkmasından dolayı dille ilişkilendirilmiştir.[548] İncelenen beyitlerde kılıç, dil ve askerle ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

---

[547] G 524/5, s. 517

[548] Yavuz Bayram, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", *Turkısh Studıes Dergisi* (Erişim 27 Mayıs 2022).

‘Adûna süsen-i âzâdeler kılıç çekdi

Nihâl-i gonca tutar nîze serv tîr-i hadeng (Hayâlî Bey)[549]

(Özgür sûsenler düşmanına kılıç çekti ve gonca fidanı mızrak, servi ise kayın ağacından yapılmış oku tutar.)

Bahar mevsiminin gelmesinin ardından sevgili, gül bahçelerine gezintiye çıkmıştır. Âşıkta bunu duymuş ve sevgiliyi görebilmek umuduyla gül bahçelerine gitmiştir. Sevgili gül bahçesindedir ama çevresinde de rakipler bulunmaktadır. Âşık bu duruma çok üzülmüştür, onun üzülmesini gören sûsen, rakiplere kılıcını çekmiştir. Divan şiirinde sûsen, yapraklarının yukarıya doğru sivrileşmesinden dolayı genellikle kılıca benzetilerek kullanılmıştır. Âşığın yanında olan sadece sûsen değildir. Gonca fidanı mızrağını, servi ağacı ise sağlam oluşundan dolayı kayın ağacından yapılan okunu rakiplere doğru tutmuştur. Gül bahçesinde bulunan rakipleri sevgiliden uzaklaştırmak için sûsen, gülfidanı ve servinin ordusunu görmekteyiz. Beyitte sûsen, yapraklarının şeklinden dolayı kılıca benzetilerek kullanılmıştır.

Jâleden âbileler tutdı zebânın yohsa

Sûsen-i bâg senün medhün okırdı her bâr (Mesîhî)[550]

(Jaleden su kabarcıkları sûsenin ağzını tuttu bağdaki sûsen, her istediğinde senin methini okurdu.)

Gül bahçesinde bulunan sûsenlerin üzerinde çiy tanelerinin oluştuğunu görmekteyiz. Sûsen çiçeği, yapraklarının yanlara açılmasından dolayı dile benzetilmiştir. Sûsenin üzerinde oluşan çiy taneleri ise dilin üzerinde oluşan kabarcıklara benzetilerek kullanılmıştır. Böyle sıkıntılı bir durumda sûsenin Nişancı Paşa’nın methini okuduğunu görmekteyiz. Beyitte sûsen çiçeği dile, üzerinde oluşan çiy taneleri de kabarcıklara benzetilerek yer verilmiştir.

Sûsenün oldur dili vü hem çenârun elleri

Hil’ati agaçlarun u kuşlarun elhânı ol (Ahmedî)[551]

(Sûsenin dili ve çınarın elleri odur. Ağaçların elbiseleri ve kuşların nağmeleri o.)

Tevhitten alınan bu beyitte Allah’ın her şeyin sahibi olduğu anlatılmaktadır. Burada kullanılan sûsen çiçeği ise şekli itibariyle dile benzetilerek kullanılmıştır. Dilin sahibi ise Allah’tır.

---

[549] K 7/19, s.37
[550] K 8/30, s. 40
[551] K 51/21, s. 127

Hisselerden birikdürüp gülzâr

Sûseni eyledi kılıç tîmâr (Nâbi)[552]

(Gül bahçesi, paylardan biriktirerek sûseni kılıç tımarı olarak vermiştir.)

Osmanlı Devleti'nde belirli hizmet karşılığında kişilere verilen toprağa tımar denilmektedir.[553] Tımar verilen kişiler asker de yetiştirmektedirler. Gül bahçesi tımar sahibine benzetilmiştir, bu tımar sahibinin yetiştirdiği askerin sûsen olduğunu görmekteyiz. Sûsen, şeklinden dolayı elinde kılıç tutan askere benzetilmiştir. Bu nedenle tımar sahiplerine asker yetiştirme amaçlı sûsenin verildiği bilinmektedir. Beyitte sûsen, tımar sahibi olan gül bahçesinin yetiştirmiş olduğu eli kılıçlı asker olarak tasvir edilmiştir.

Özetle, incelenen divanlarda sûsen yaprakları genel itibariyle keskin unsurlara, çiçeği ise dile benzetilerek kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.10.4.2.6 nergis

Nergis çiçeği; genellikle beyaz ve sarı renkleriyle bilinmesinin yanında pek çok çeşidi ve rengi mevcuttur. Soğanlı bir köke sahip olduğu için çok yıllıklı bir çiçektir ve bahar mevsimi geldiğinde ortaya çıkmaktadır. Uzun ve dimdik sapın üzerinde bulunan nergis çiçeğinin yapraklarının içinde tohumlarının çevrelendiği çıkıntılı ve dalgalı yapraklar bulunur.

Divan şiirinde kullanılan nergis çiçeğinin efsanesi bulunmaktadır. Efsaneye göre bir peri ve tanrı oğlu olan Narkissos yakışıklılığıyla bilirmiş. Periler Narkissos'u çok sevmelerine rağmen Narkissos hiçbirini kendine layık görmezmiş. Dağlarda yaşayan ve güzelliğiyle bilinen Ekho, Narkissos'un dillere destan güzelliğini duymuş ve onu görmek istemiş. Ekho, konuşamıyor sadece söylenen kelimeleri yansıma halinde tekrar edebiliyormuş. Bir gün Ekho, Narkissos'la karşılaşmış ve Narkissos Ekho'yu umursamamış. Ekho'da Narkissos için o da benim gibi sevsin ama kavuşamasın demiş. Bir gün Narkissos çok susamış ve pınardan su içmek istemiş. Kendi yüzünün yansımasını görmüş ve kendine âşık bir şekilde yüzünün yansımasını seyrederek ölmüş. Narkissos'a âşık olanlar onun ölüsünü bulamamışlar fakat yansımasının olduğu yerde güzel bir nergis çiçeği bulmuşlardır.[554]

Divan şiirinde kullanılan nergis çiçeği, "abher" ve "zerrin kadeh" isimleriyle de bilinmektedir.[555] Nergis çiçeği taç yapraklarının içinde bulunan yuvarlak yapraktan ötürü genellikle gözle ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Çoğu zaman âşığın bakışları, hastalıklı bakışlar ve sarhoş kişinin mahmur bakışlarıyla bağlantı kurularak yer

---

[552] Ms 8/90, s. 425
[553] Tebdiz, "Tımar" (Erişim 30 Mart 2022).
[554] Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2014), 161-162.
[555] Bayram, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler".

verilmiştir.[556] İncelenen beyitlerde nergis; sarhoş, uykulu ve bıkkın gözlerle ilişkilendirilerek, buhurdanlığa benzetilerek, bülbüllere sert bakışlar atarak ve kâse-bâz olup çiçekleri eğlendirerek karşımıza çıkmıştır.

Geldi gözine nergis-i mestün şarâb-ı nâz

Gül- bergden ana döşedi bâd câme-hâb (Mesîhî)[557]

(Sarhoş nergisin gözüne naz şarabı geldi, rüzgâr ona gül yapraklarından yatak döşedi.)

Divan şiirinde nergis genellikle mahmur, baygın gözlere benzetilerek kullanılmıştır. Beyitte ise nergisin gözüne sevgilinin naz şarabı değmiştir ve nergis sarhoş olmuştur. Nergisin sarhoş olduğunu gören rüzgâr, onun yatıp sızması için gül yapraklarından yatak döşemiştir. Beyitte nergis, sarhoş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sahn-ı gülzâr içre nergis kâse-bâz oldugıçün

Berg-i nesrîn ü semenden saçdı sîm ü zer nesîm (Ahmedî)[558]

(Nergis, gül bahçesinin ortasının içinde dans ederek kâse çeviren oyuncu olduğu için nesîm, nesrin yaprağından ve yaseminden gümüş ve altın saçtı.)

Kâse-bâz; şenliklerde ve eğlence ortamlarında kâseleri elinde tuttuğu değnekleri çeviren oyuncu olarak tanımlanmaktadır.[559] Nergisin eğlencelerde hüner göstermesi karşısında nesîm, nesrin yaprağının ve yasemin çiçeğinin üzerinde biriken çiy tanelerini hünerlerinin karşılığı olarak nergisin üzerine serpiştirmiştir. Beyitte nergisin gül bahçesinde çiçekleri eğlendirdiği, nesîmin bunun karşılığında nesrin yaprağında ve yaseminde bulunan çiy tanelerini nergise serptiği görülmektedir.

Kılur gül-zâr içinde naz u ‘işve

Gözünden ne fusûn öğrendi ‘abher (Ahmedî)[560]

(Gül bahçesi içinde naz ve işve eder. Nergis, gözünden ne büyü öğrendi ki.)

Nergis çiçeği şekil itibariyle genellikle göze benzetildiği için şiirlerde göz ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Beyitte sevgilinin gözleri can alıcı özelliğe sahip olduğu için efsunlu olarak anlatılmıştır. Beyitte nergis çiçeği, göz ile

[556] Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”.
[557] K 7/5, s. 34
[558] K 10/9, s. 68
[559] Tebdiz, “Kâse-bâz” (Erişim 23 Nisan 2022).
[560] K 38/5, s. 100

ilişkilendirilerek sevgilinin gözlerinden pek çok büyü öğrenmesiyle karşımıza çıkmıştır.

Nâfe-i müşg gibi oldu mutayyeb gül-zâr

Micmere saldı meger ‘ûd-ıla ‘anber nergis (Ahmedî)[561]

(Güzel kokular sürünmüş gül bahçesi, misk kokulu oldu. Meğer nergis, ud ve amberi buhurdanlığa saldı.)

Nergisin buhurdanlığa ud ve amber kokuları koymasından dolayı gül bahçesini misk kokuları kaplamıştır. Nergis çiçeğinin ortası buhurdanlığa benzetilip tohumları da buhurdanlığın içine konulan çeşitli kokular olarak tasvir edilmiştir. Beyitte nergis, buhurdanlığa benzetilerek güzel kokması yönüyle kullanılmıştır.

Nergisün gördükçe şebnem çeşm-i hâb âlûdını

Uyhusın açmağa lutf ile yüzine su seper (Mesîhî)[562]

(Şebnem, nergisin uykulu gözlerini gördükçe uykusunu açmak için yüzüne güzellikle su serper.)

Divan şiirinde nergis genellikle uykulu, sarhoş gözlere benzetilmektedir. Burada da nergisin uykudan dolayı hafif kapalı gözlere benzetilerek kullanıldığını görmekteyiz. Bahar mevsiminde bitkilerin üzerinde oluşan çiy taneleri nergisin üzerinde de oluşmuştur, çiy tanelerinin görevi ise uykulu olan nergisin gözlerinin açılmasını sağlamaktır. Gül bahçesinde bulunan nergisin üzerinde çiy tanelerinin hangi amaçla oluştuğu açıklanmıştır. Beyitte nergis çiçeği uykulu gözlere benzetilerek kullanılmıştır.

Çemende bülbüli zâr itmege seher nergis

Kıya bakışlar ile eyledi nazar nergis (Mesîhî)[563]

(Seher vakti çimenlikte bulunan nergis, bülbülü ağlatıp inletmek için sert bakışlarla baktı.)

Seher vakti, çimenlikte öten bülbülü ağlatıp inletmek için nergisin sert bir şekilde baktığını görmekteyiz. Divan şiirinde nergis genellikle gözlere benzetilerek kullanılmıştır. Burada da nergis ile göz arasında bağlantı kurulmuştur lakin bu sefer

[561] K 45/4, s. 108
[562] G 87/3, s. 169
[563] G 106/1, s. 181

nergisin sert bakışlara sahip olduğunu görmekteyiz. Beyitte nergisin sert bakışlara benzetilerek kullanıldığı görülmüştür.

Güli dâğ-ı dil-i gülzâr-ı İrem

Nergisi dîde-i âhû-yı harem (Nâbi)[564]

(Gülü, cennetin gül bahçelerine benzeyen gönüldeki yaralardır. Nergisi, yaban gezen ceylanın gözüdür.)

Sevgilinin gülü olarak bahsedilen yüzüdür ve bu yüz cennetin gül bahçelerinde bulunan güller gibi güzel ve kırmızıdır. Bu güzel yüz, âşıkların gönüllerine yaralar açmıştır. Divan şiirinde nergis genellikle gözleri temsil etmesi yönüyle kullanılmaktadır. Sevgilinin gözleri yaban ceylanının gözü gibi büyük ve güzeldir. Beyitte sevgilinin gözü doğrudan nergis olarak kullanılmıştır.

Sonuç olarak nergis çiçeği, genellikle ortasındaki yapraklarından dolayı gözlerle ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

2.10.4.2.7 sümbül ve reyhan (fesleğen)

Sümbül çiçeği; genellikle koyu mor ve lacivert renkleriyle bilinmesinin yanında mavi, kırmızı, sarı, pembe, beyaz olmak üzere pek çok renge sahiptir.

Divan şiirinde gül ve lâleden sonra en çok kullanılan çiçek türü olduğu söylenebilir. Şiirlerde genellikle hoş kokulu olması yönüyle sevgilinin saçının kokusuyla bağlantı kurulmuştur. Bunun yanında şeklen kıvrımlı, dağınık bir görüntüye sahip olmasından ötürü sevgilinin saçı, kâkülüyle ilişkilendirilmiştir.[565] İncelenen divanlarda sümbülün genellikle şeklen kıvrımlı ve dağınık olmasından dolayı sevgilinin saçına benzetilerek kullanıldığı görülmüştür.

Divan şiirinde sevgilinin saçıyla ilişkilendirilen bir diğer tür ise reyhandır. Renginin koyu olması sebebiyle ve keskin kokulu olması yönünden dolayı sevgilinin güzel kokulu saçlarıyla bağlantı kurularak kullanılmıştır. Divan şiirinde genellikle sevgilinin saçı, kâkülü ve ayva tüyleriyle benzerlik kurularak kullanıldığı bilinmektedir.[566] İncelenen divanlarda genellikle sevgilinin güzel kokulu saçlarıyla keskin kokulu reyhan arasında bağlantı kurulduğu görülmüştür.

Ey ‘aceb bu turra mı yâ ebr-i mişg-efşân mıdır

Nahl-î gül üstünde yâ hod deste-i reyhan mıdır (Hayâlî Bey)[567]

---

[564] Ms 4/11, s. 387
[565] Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”.
[566] Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”.
[567] Ta, s.81

(Ey, acaba bu kâkül müdür ya güzel koku saçan bulut mudur ya da gülfidanı üzerinde ya da reyhan destesi midir?)

Bahar mevsiminin gelişinin ardından gül bahçelerinde çeşit çeşit çiçekler açılmıştır. Böyle bir vakitte sevgili köşkünden çıkarak gül bahçelerine gezintiye çıkmıştır. Böylelikle sevgilinin saçının misk kokusu her yere yayılmıştır. Sevgilinin gezintiye çıktığını duyan âşık da sevgiliyi görmek umuduyla hemen gül bahçelerine gitmiştir. Gül bahçesine geldiği zaman etrafı kaplayan kokuya hayran kalmıştır ve bu kokunun sevgilinin kâkülü mü yoksa bahar mevsiminde güzel kokular saçan bulut mu olduğu kokusunda şüpheye düşmüştür. Reyhan bitkisi etrafına keskin, ferahlatıcı koku yaymasıyla beilinmektedir. Beyitte sevgilinin saçlarının kokusu ile reyhan arasında bağlantı kurulmuştur.

Solmamağa sünbül-i zülfün sifâl-i sînede

Su seper reyhâncı gibi dîde-i giryân ana (Mesîhî)[568]

(Saçının sümbülünün parçalanmış gönülde solmaması için ağlayan gözler ona reyhancı gibi su serper.)

Sevgilinin saçı kıvrımlı, dağınık olması yönüyle şeklen sümbüle benzetilmiştir. Âşığın gönlü ise sevgilinin saçlarındadır. Âşık, sevgilinin saçları solmasın diye sürekli ağlamakta ve gözyaşlarıyla sevgilinin saçlarını sulamaktadır. Âşığın gözyaşlarıyla sevgilinin sümbül gibi saçlarını sulaması çiçekçilerin çiçekleri solmaması için üzerlerine su serpmesine benzetilmiştir. Beyitte, sevgilinin saçları şeklen sümbüle benzetilerek kullanılmıştır.

Kime rayhân kimine sünbül görinür zülf-i dost

Bir nazar kıldukça her bir tarı su'bândur bana (Mesîhî)[569]

(Dostun saçı kimine reyhan kimine sümbül görünür ve bir bakışla her bir saç teli bana büyük bir yılan görünür.)

Sevgilinin saçı kimine dost olarak reyhan, sümbül gibi görünürken kimine büyük bir yılan gibi görünmektedir. Sevgilinin saçının kıvrımlı, dağınık bir şekli vardır. Divan şiirinde sevgilinin saçları genellikle şekil itibariyle sümbüle ve kokusu yönüyle reyhana benzetilmektedir. Sevgiliye gönlü düşmüş olan rakiplere karşı sevgilinin saçları reyhan gibi güzel kokulu ve sümbül görünürken perişan halde olan âşığa her bir saç teli kıvrımlı yılan olarak görülmektedir. Beyitte sevgilinin saçları rakiplere misk kokusu yönüyle reyhan, şekli itibariyle sümbül olarak kullanıldığı görülmüştür.

---

[568] G 5/4, s. 112
[569] G 6/5, s. 113

Hemîşe ol zülfi sünbül tâze olsun

Benefşe n'ola ger dökdi-y-se perçem (Ahmedî)[570]

(O sümbül saçı dâima taze olsun. Nolur eğer menekşe perçemini döktüyse?)

Sevgilinin saçı kıvrımlı olması sebebiyle sümbül çiçeğine benzetilmiştir. Sevgilinin alnına düşen perçemler ise dağınık hallerde bulunan menekşeyle ilişkilendirilmiştir. Beyitte sümbül çiçeği sevgilinin taze saçını, menekşe çiçeği sevgilinin perçemlerini karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

Kaçan kim bâddan ol turra-i anber-feşân titrer

Yolar sünbül şaçın yırtar yüzün gül bâğbân titrer (Hayâlî Bey)[571]

(Ne zaman ki rüzgârdan o amber saçan kâkülün yüzüne doğru düşüp saçın titrese o zaman sümbül yüzünü yırtar ve bahçıvan gül yüzünü yırtarak titrer.)

Sevgilinin saçı daima güzel kokular yaymasıyla bilinmektedir. Sevgili dışarıya çıktığı zaman bahar rüzgârının esmesiyle birlikte saçları dağılır ve kâkülü yüzüne doğru düşer. Sevgilinin saçlarını gören sümbül ise kendinden geçerek yüzünü yırtar. Bunun sebebi sevgilinin saçlarının hayran kalınacak kadar güzel olmasındandır.

Açılmış sünbül-i terler bahâristân-ı imkânda

Sanırsın târ-ı zülf-i dil-berân-ı dil-rübâdır bu (Çeşm-i Âfet Hanım)[572]

(Varolan bahar bahçesinde taze sümbüller açılmış. Sanırsın bu gönül çalan, gönül götüren sevgilinin saçının telidir.)

Bahar mevsiminde bağ ve bahçelerde sümbüller açılmıştır. Açılan bu sümbüller sevgilinin saçlarına benzetilmiştir. Divan şiirinde genellikle sümbül, şeklinden dolayı sevgilinin kıvrımlı ve dağınık saçlarına benzetilerek kullanılmıştır. Beyitte de bahçelerde açan sümbüllerin sevgilinin saçı sanıldığını görmekteyiz.

Bu ne sünbül bu ne güldür benim ahvâlime yan

Gîsû-yı nigâr 'ârız-ı yâr ey bülbül (Nigârî)[573]

---

[570] K 58/3, s. 143
[571] G 158/1, s.143
[572] G 84/3, s. 211
[573] Kt 800/2, s. 451

(Ey bülbül, benim halime yan bu ne sümbül bu ne güldür sevgilinin saçı ve sevgilinin yanağıdır.)

Sevgilinin saçı şeklen sümbüle ve yüzü güle benzetilerek kullanılmıştır. Âşık, sevgilinin kıvrımlı, dağınık saçlarını sümbül olarak ifade etmiştir. Sevgilinin misk kokulu saçları âşığı perişan ettiği için durumunu kendi gibi bir başka âşık olan bülbüle anlatmaktadır. Beyitte sümbül çiçeği, sevgilinin saçlarını temsil edecek şekilde kullanılmıştır.

Sonuç olarak sümbül, şeklinden dolayı sevgilinin saçıyla ve reyhan kokusu itibariyle sevgilinin saçının kokusuyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

2.10.4.3 ***koku***

Bahar mevsiminin gelişinin ardından bağ, bahçe, kır ve ovalarda rengârenk ve çeşitli türlerde güller, çiçekler açılmıştır. Yeryüzünün türlü renkte ve güzellikte çiçeklerle kaplanmasının ardından etrafa güzel kokular yayılmıştır. Bahar mevsimini diğer mevsimlerden ayıran özelliklerden biri de bağ, bahçe, kır ve dağların güzel kokularla dolmasıdır. Çiçeklerinkokularının etrafa yayılmasını sağlayan en önemli unsur ise bahar rüzgârlarıdır. Bahar rüzgârlarının yardımıyla her türlü koku dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar yayılmıştır.

Divan şiirinde şairler tarafından koku daha çok sevgilinin saçıyla birlikte kullanılmıştır. Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte sevgili, bağ ve bahçelere çıkmıştır. Sevgilinin dışarı çıkmasının ardından saçının güzel kokusu etrafa yayılmıştır ve âşıklar kendilerinden geçmişlerdir. Sevgilinin saçının kokusunu içine çeken çiçekler ise bu kokuya hayran kalarak kendi kokularından utanmışlardır.

Bûy-ı bahâr şöyle pür itdi cihânı kim

Yire inince katre-i şebnem gülâb olur (Mesîhî)[574]

(Bahar kokusu dünyayı öyle bir doldurdu ki şebnem damlası yere inince gül suyu olur.)

Bahar mevsiminin gelişinin ardından bağlarda, bahçelerde, kırlarda ve yeryüzünü oluşturan her yerde çeşitli çiçekler, güller açmaya başlamıştır. Yeryüzünün bu denli canlanmasıyla birlikte açan çiçeklerden, güllerden etrafa türlü güzellikte kokular yayılmıştır. Her bir çiçeğin farklı ve güzel kokusu vardır. Bu durum aynı zamanda bahar mevsiminin de habercisidir. Beyitte bahar kokusunun dünyayı sarmasına değinilmiştir.

[574] G 42/2, s. 137

‘Arûs-ı bâg meger cilve idiser ki bu gün

‘Abîr dökdi hevâ vü harîr geydi türâb (Ahmedî)[575]

(Meğer bugün bağ gelini cilve eder. Hava güzel kokular saçtı ve toprak ipekli kumaş giydi.)

Bahar mevsimiyle birlikte bağ ve bahçeler yemyeşil çimenlere bürünmüş, üzerleri çeşitli çiçeklerle kaplanmıştır. Türlü çiçeklerin açılmasıyla birlikte etrafa güzel kokular yayılmıştır. Bu durum bağ ve bahçelerin nazlı bir geline benzetilmesine neden olmuştur. Bahar mevsiminle toprağın çimenlerle kaplanması bağ gelininin ipekten kumaş giymesine benzetilmiştir. Beyitte bahar mevsimiyle birlikte havanın güzel kokulara sahip olduğu görülmektedir.

Genel itibariyle gül bahçeleri ve içinde bulunan çiçekler, incelenen divanlarda en fazla kullanılan unsur olmuşlardır. Genel olarak sevgiliyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

2.11 Bahar Mevsimiyle Birlikte Kullanılan Unsurlar

Divan şiirinde sevgili genellikle bahar mevsimiyle birlikte kullanılmıştır. Bahar mevsiminin tabiatı canlandırması, güzellikler sunması yahut güllerin, çiçeklerin göz alıcı olması sevgiliyle bağlantı kurulmasına neden olmuştur. Bunun yanında sonbahar mevsiminin tabiatı soldurması bahar mevsiminin zıttı olarak kullanılmasına yol açmıştır. Diğer mevsimler boyunca gülün tekrar canlanmasını isteyen bülbül, sevgilisi olan güle bahar mevsimi kavuşmuştur. Bu başlığın alt başlıklarındabahar mevsimiyle birlikte kullanılan sevgiliye, sonbahara ve bülbüle yer verilmiştir.

2.11.1 Bahar Mevsimi ve Sevgili

Bahar mevsimini diğer mevsimlerden ayıran en önemli unsur, sevgilinin köşkünden çıkarak bağ ve bahçeler gezintilere çıkmasıdır. Bahar mevsimiyle birlikte hava ısınmış, rüzgâr ise bir önceki mevsimin şiddetini üzerinden atarak ılık ve hoş bir şekilde esmeye başlamıştır. Ardından bağ ve bahçelerde çimenlerin üzeri çiçekler, güllerle kaplanmıştır ve kuşlar ötüşmeye başlanmıştır. Böyle ışıltılı bir mevsimde sevgili köşkünden çıkıp gül bahçelerine gezintiler düzenleyerek şarap eğlencelerine katılmıştır.

İncelenen beyitlere bakıldığında bahar mevsiminde açan çiçeklerle sevgilinin yüzü arasında bağlantı kurulduğu görülmüştür. Sevgilinin yüzündeki uzuvlar çeşitli çiçeklerle ilişkilendirildiği için sevgilinin ortaya çıkmasıyla bahar mevsimin gelmesi arasında bağlantı kurulmuştur. Sevgilinin yüzü daima bahar mevsimi gibi canlı, taze ve bolluk, bereketle doludur.

[575] K 10/3, s. 32

İy yâr gel varalum bâga ki oldı agaçlarun

Libâsı atlas u tâcı ‘akîk u dürri hoş-âb (Ahmedî)[576]

(Ey sevgili, gel bağa gidelim ki ağaçların elbisesi atlas ve tacı akik ve parlak inciden oldu.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte bağ ve bahçelerde ağaçlar canlanıp tazelenmiştir. Meyve veren ağaçlar, tomurcuklanıp çiçeklenmiş ve sonrasında yeşil yapraklarla süslenmiştir. Meyve vermeyen ağaçların ise çeşitli yapraklarla görsel şölen oluşturmuşlardır. Böyle güzel bir vakitte âşık, sevgiliye seslenerek eğlenmek için bahçelere davet etmektedir. Beyitte bahçelerdeki ağaçların atlas elbiseler giyip akikten oluşan parlak taçlar takmasının ardından âşık, bu güzellikleri görerek sevgiliyi bahçelere gezinti yapmaya ve eğlenmeye davet etmektedir.

Nice âkilleri mecnûn eder fasl-ı bahâr amma

Seni her gördüğümce bâ’is-i zevk-i cünûnumsun (Hayâlî Bey)[577]

(Bahar mevsimi pek çok akıl sahiplerini delirtir ama seni her gördüğümde delilik zevkimin sebebisin.)

Bahar mevsimi geldiğinde hava, bir önceki mevsime göre büyük değişiklere uğramıştır. Oluşan hava değişimi sonrasında insanlar psikolojik olarak kendilerini iyi hissetmemektedirler. Âşıkta bu duruma değinerek bahar mevsimi geldiği zaman kendi deliliğinin sebebinin sevgili olduğunu belirtmiştir. Çünkü bahar mevsiminin gelişinin ardından sevgili bağ ve bahçelere gezintilere çıkmış, eğlencelere katılmıştır. Âşıkta mevsimlerdir beklediği sevgili görünce kendinden geçip delirmiştir. Beyitte bahar mevsimi gelmesiyle sevgilinin dışarı çıktığını görmekteyiz.

Aksi cemâlünün ki irişmez ana hazân

Her kanda kim irişür-ise nev-bahâr ider (Ahmedî)[578]

(Güzel yüzünün yansıması ki ona sonbahar ulaşamaz ve her nerede olursa orayı ilkbahar eder.)

Sevgilinin yüzü daima canlı, parlak ve güzel olduğu için bu durum bahar mevsimiyle ilişkilendirilmiştir. Bahar mevsimi geldiği zaman tabiat nasıl canlanıp tazeleniyorsa sevgilinin de uğradığı yer güzelleşmektedir. Beyitte bahar mevsiminin doğayı

[576] K 10/12, s. 32
[577] G 403/3, s.229
[578] G 137/2, s. 295

canlandırıp güzelleştirmesi ve sevgilinin bir yere uğrayarak orayı güzelleşmesi arasında bağlantı kurulmuştur.

Bahâr oldı vü yiryüzi nevâ vü berg-ile toldı

Velî gönlüme hoş gelmez bahâr u bu nevâ sensüz (Ahmedî)[579]

(Bahar geldi ve yeryüzü nağmeler ve yapraklarla doldu ama bahar ve bu nağmeler sensiz gönlüme hoş gelmez.)

Bahar mevsimi geldiği zaman bağ ve bahçelerde çiçekler açılmış, kuşlar ötüşmeye başlamış ve ağaçlar yapraklarla süslenmiştir. Böyle güzel bir mevsimde âşık, sevgiliyi göremediği için bahar mevsiminin gönlüne hoş gözükmediğini dile getirmiştir. Çünkü tabiat ne kadar canlanıp tazelense de âşığın derdinin dermanı sevgilidir ve sevgili olmadan bahar mevsiminin anlamı yoktur.

Hîç göz görmedi bu hüsn-ile bir şekl-i bedî'

Kim olur mâh-ı dey anun yüzi-le fasl-ı rebî' (Ahmedî)[580]

(Göz, bu güzelliğinle bir benzerini hiç görmedi ki onun yüzüyle kış ayı bahar mevsimi olur.)

Âşığın gözleri, sevgilinin güzel yüzü gibi başka bir yüzle karşılaşmadığını dile getirerek sevgilinin yüzü sayesinde soğuk kış ayının dahi bahar mevsimi gibi canlı, taze olacağını söylemektedir. Beyitte sevgilinin yüzünün canlı, parlak ve güzel olmasıyla bahar mevsiminde her yerin tazelenmesi arasında bağlantı kurulmuştur.

Sâl-i 'aşkun i'tidâl-i nev-bahârıdur visâl

Serdî-i eyyâm-ı hicrân mevsim-i teşrînidür (Nâbi)[581]

(Kavuşmak, aşk yılının ılık geçen ilkbaharıdır. Ayrılık günlerinin sertliği ekim ve kasım aylarıdır.)

Âşık, sevgiliyi gördüğü zaman kendinden geçercesine mutlu olmaktadır. Sevgiliyi görmek âşık için kavuşma olarak adlandırılmıştır. Sevgiliyi görme anı ile bahar mevsiminde tabiatın canlanıp tazelenmesi arasında bağlantı kurulmuştur. Nasıl bahar mevsiminde her yer yeşillenip, çiçekleniyorsa âşık için de sevgiliyi gördüğü an hayatının baharı olarak nitelendirilmiştir.

---

[579] G 285/4, s. 398
[580] G 322/1, s. 416
[581] G 146/3, s. 569

Hazânı nev-bahâr ider visâlün

Bahârı ider hazân yüzün firâkı (Ahmedî)[582]

(Kavuşman, sonbaharı ilkbahar eder. Yüzünün ayrılığı, ilkbaharı sonbahar eder.)

Âşık, sevgiliyi göremediği zamanlar hüzünlü, kederli olarak nitelendirilip sonbahara benzetilmiştir. Sevgiliyi gördüğü an ise ilkbaharla özdeşleştirilerek âşığın canlanması, kendine gelmesi olarak ifade edilmiştir. Beyitte âşığın sevgiliyi gördüğü an, bahar mevsimine benzetilmiştir.

Hatun devrinde dest-i gamdan âzâd olmaduk gitdük

Bahâr eyyâmı geldi biz dahı şâd olmaduk gitdük (Nâbî)[583]

(Ayva tüylerinin devrinde keder elinden özgür olamadık gitti. Bahar günleri geldi biz dahi mutlu olamadık gitti.)

Bahar mevsimiyle birlikte güneş yüzünü göstermiş ardından yeryüzü ısınmıştır. Tabiat canlanmış, türlü çiçekler ve güller açılmış, ağaçlar yeşermiş ve kuş seslerinin cıvıltıları duyulmaya başlamıştır. Böyle güzel bir zamanda sevgililer gezinti yerlerine eğlenmeye çıkmışlardır. Bunu bilen âşıklar, sevgiliyi bir kez bile görebilmek için gezinti yerlerinde perişan bir halde dolanmaktadırlar. Lakin sevgilinin etrafında birçok rakip gördükleri zaman gönülleri dağlanmaktadır. Beyitte herkesi mutlu eden bahar mevsimi gelmiş olmasına rağmen âşıkların mutlu olamadıklarını görmekteyiz.

Sonuç olarak bahar mevsimi yeryüzünü nasıl güzelleştiriyorsa sevgilinin uğradığı yerler de öyle güzelleşmektedir. Âşığın gözünden bakacak olursak sevgili, bahar mevsiminden de üstündür. Sevgilinin olmadığı zaman bahar mevsiminin varlığının bir önemi yoktur.

2.11.2 Bahar Mevsimi ve Sonbahar

Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte yeryüzü çimenlerle kaplanmış, çeşitli türde çiçekler açmış, kuşlar ötüşmeye başlamış ve ağaçlar yapraklanmıştır. Bu durum insanlarda neşe, mutluluk vs. gibi olumlu duygular uyandırmıştır. Sonbahar mevsiminde ise yeryüzündeki bitkiler, ağaçlar, çiçekler vs. solmuştur. Bu yok oluş ise hüzün, keder gibi olumsuz duygularla ilişkilendirilmektedir. Böyle bir durumda bahar ve sonbahar mevsimleri tezat olacak şekillerde kullanılmıştır. İncelenen beyitlerde bahar mevsimi olumlu duygularla birlikte kullanılırken sonbahar mevsimi olumsuz duygularla ele alınmıştır. Bunun yanında bahar mevsiminde ağaçların eğlence düzenleyip sonbahar mevsiminde lâlenin yetişmeyeceği, bahar mevsiminde

[582] G 655/9, s. 580
[583] Mt 23, s. 1239

dirilen tabiata sonbaharın bir şeyler yapması, sevgilinin gelişinin bahar ve gidişinin sonbaharla bağlantı kurulması, âşığın bağına bahar gelse dahi sonbahar mevsiminin devamlı etrafında olması, sonbahar ve bahar mevsimlerinin tezatlığı sonucunda bolluk, bereketin geldiği ele alınmıştır.

Niteki vakt-i bahâr içre hande eyleye berk

Niteki sal-ı hazân içre girye ide şimâl (Mesîhî)[584]

(Nitekim bahar vakti içinde güler yaprak ve nitekim sonbahar mevsimi içinde ağlar kuzey)

Bahar mevsimi diğer mevsimlere göre tabiata canlılık, tazelik getirdiği için daha çok olumlu olarak anılmaktadır. Sonbahar mevsiminde tabiattaki her şeyin sararıp solmasıyla genellikle insanda hüzün, keder gibi duyguları çağrıştırmaktadır. Beyitte bahar mevsiminde tabiatın canlanmasıyla yaprağın etrafına gülücükler saçtığı görülmekle birlikte sonbahar mevsiminde kuzey rüzgârının ağladığı ifade edilmiştir. Bahar mevsimi olumlu etkilere yol açarken sonbahar mevsimi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır

Bahâr olduhda bezm olur agaçlar

Hazânda lâle mi biter ya süsen (Ahmedî)[585]

(Bahar olduğunda ağaçlar eğlence düzenler. Sonbaharda lâle ya da sûsen biter mi?)

Bahar mevsimi geldiği zaman meyve veren ağaçlar tomurcuklanıp çeşitli türde çiçekler açmış, meyve vermeyen ağaçlar ise süslü yapraklarla kaplanmıştır. Bu durum, bahar mevsiminde ağaçların eğlence düzenlemesi şeklinde açıklanmıştır. Sonbahar mevsiminde ise durum çok farklıdır. Bu mevsiminde tabiat sararıp solmaktadır. Burada sonbahar mevsiminde lâle ya da sûsenin yetişmeyeceği vurgulanmıştır. Beyitte bahar mevsimi ağaçların çiçeklenmesi ve yapraklarla kaplanması eğlence düzenlemeleri şeklinde açıklanırken sonbahar mevsiminde lâle ve sûsen çiçeklerinin yetişmeyeceği vurgulanmıştır.

Bahâr-ı 'âlem-ârâya ne eylerse hazân eyler

Ki bülbül âşiyânında kalur keff-i lisân eyler (Çeşm-i Âfet Hanım)[586]

(Âlemi süsleyen bahara ne yaparsa sonbahar yapar ki bülbül sözden vazgeçer ve yuvasında kalır.)

---

[584] K 9/41, s. 45
[585] K 63/9, s. 155
[586] G 42/1, s. 168

Bahar mevsiminde tabiatta oluşan değişiklerin tamamı dünyanın süslenmesi şeklinde belirtilmiştir. Bağ ve bahçelerin yeşillenmesi, çiçekler ve güllerin açılması, kuşların ötüşmeleri bahar mevsiminde oluşan güzelliklerdendir. Bütün bu güzellikler, sonbahar mevsimi geldiği zaman sararıp solmakta ve yok olmaktadır. Güle âşık olan bülbül, bahar mevsiminde gülü gördüğü için çeşitli nağmelerle öterken sonbahar mevsiminde gülün solmasıyla üzülerek ötmekten vazgeçmiş ve yuvasında sessizce bahar mevsiminin gelmesini beklemeye başlamıştır. Beyitte bahar mevsimiyle birlikte dünyanın süslenmesi ve sonbahar mevsimiyle bülbülün yuvasında mutsuz bir şekilde bekleyişine yer verilmiştir.

Hazânı nev-bahâr ider visâlün

Bahârı ider hazân yüzün firâkı (Ahmedî)[587]

(Kavuşman, sonbaharı ilkbahar eder. Yüzünün ayrılığı, ilkbaharı sonbahar eder.)

Âşık, sevgiliyi göremediği zamanlar hüzünlü, kederli olarak nitelendirilip sonbahara benzetilmiştir. Sevgiliyi gördüğü an ise ilkbaharla ilişkilendirilerek âşığın canlanması, kendine gelmesi olarak ifade edilmiştir. Beyitte âşığın sevgiliyle karşılaşma durumu bahar mevsimine benzetilirken sevgiliden ayrılması sonbaharla açıklanmıştır.

Bahâr olduhda yanagun hayâsından kızarup gül

Nice sarardı hicründen hazânda bah gül-istâna (Ahmedî)[588]

(Bahar olduğunda yanağının utancından kızaran gül, ayrılığının sonbaharında bak, nasıl sarardı.)

Bahar mevsimi geldiği zaman bağ ve bahçelerin canlanmasıyla sevgili köşkünden çıkarak buralara gezintiler düzenlemiştir. Bahçelerdeki güller sevgilinin güzel yanaklarını gördüğü zaman utancından kıpkırmızı olmuşlardır. Divan şiirinde sevgilinin yanağı genellikle güle benzetilerek kullanılmaktadır. Burada da güllerin, sevgilinin kırmızı yanağını gördükleri zaman utanarak kırmızı renge bürünmeleri ya da sevgilinin kırmızı yanağını güzel buldukları için kendi renklerinden utandıkları düşünülebilir. Sevgilinin gidişi ise sonbahar mevsimine benzetilerek gül bahçelerindeki güllerin sararıp solduğunu görmekteyiz. Beyitte sevgilinin gelişi, bahar mevsimi kendine özendirirken sevgilinin gidişi tabiatın sararmasıyla açıklanmıştır.

[587] G 655/9, s. 580
[588] G 614/6, s. 559

Bahâr olursa dahı pây-beste bâğumda

Yine hazân müteressid solumda sağumda (Nâbi)[589]

(Ayağı bağlı bağımda bahar olsa dahi yine sonbahar solumda, sağımda gözlemler.)

Divan şiirinde âşık, sevgiliye kavuşamadığı için sürekli kederli, hastalıklı ve dertlidir. Bu durumdan dolayı âşığın bahçesine bahar mevsimi gelse bile keder, hüzün onun çevresinde dolanmaktadır. Beyitte âşığın kederli ve dertli olması durumu sonbahar mevsimiyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Bulamaz kişt ü kâr vakt-i hasâd

İtmeyince hazân bahâra tezâd (Nâbi)[590]

(Hasad zamanı ekin bulamaz, sonbahar ve ilkbahar tezad etmeyince.)

Sonbahar mevsiminde tabiattaki her şey sararıp solmaktadır. Bahar mevsiminde ise tabiat tekrar dirilerek her şey tazelenmektedir. Bu durum iki mevsim arasında tezat olarak düşünülmüştür. Lakin bu tezatlık olmasa mahsullerin toplanma zamanında bolluk ve bereketin sağlanamayacağı belirtilmiştir. Her ne kadar sonbahar mevsiminde tabiattaki her şey kuruyup solsa da bu doğanın dengesi olarak görülmüştür. Beyitte bahar ve sonbahar mevsimlerinin zıtlık içinde olmasına rağmen bu doğanın dengesi olarak yorumlanmıştır.

Bu başlık altında yer verilen beyitlerde bahar mevsimiyle birlikte kullanılan unsurlar arasında sonbahar mevsimi incelenmiştir. Bahar mevsiminin aksine sonbahar mevsimi, tabiatı soldurmasıyla kullanılmıştır. Bahar ve sonbahar mevsimlerinin kendine has özellikleri birbirine tezat olacak şekilde kullanılmasına neden olmuştur.

2.11.3 Bahar Mevsimi ve Bülbül

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte bağ ve bahçelerdeki güller açılmıştır. Güllerin açılmasıyla birlikte sevgilisi olan güle kavuşan bülbül, sevincinden ve heyecanından güzel nağmeler söylemeye başlamıştır. Gülün kendisine bir kez bile bakmadığını gören bülbülün heyecanı gitmiş yerini keder ve üzüntüye bırakmıştır. Bunun sonucunda bülbül sürekli inleyip feryat etmiş ve üzüntüden zayıflamıştır. Bahar mevsiminin bitmesiyle birlikte gülün sararıp solduğunu gören bülbül, perişan bir şekilde tekrar bahar mevsiminin geleceği günleri beklemeye başlamıştır. İncelenen beyitlerde bahar bülbülü ile Çeşm-i Âfet Hanım'ın durumunun birbirine benzetilmesi, bülbülün öğrenciyle ilişkilendirilmesi, bülbülün zayıflığının nedeni oruçlu olarak görülmesi ve bülbülün ötme zamanına değinildiği görülmüştür.

---

[589] G 750/1, s. 1023
[590] L 15/10, s. 1340

Çeşm-i Âfet bülbül-i destân-serâ-yı nev-bahâr

Gelse gülzâra yuvasında beni mihân bulur (Çeşm-i Âfet Hanım)[591]

(Çeşm-i Âfet, ilkbaharın destan söyleyen bülbülü gül bahçesine gelse beni yuvasında misafir bulur.)

Bahar mevsiminde gül bahçesinde bulunan destanlar söyleyen bülbülün, yuvasına döndüğü zaman Çeşm-i Âfet Hanım'ı göreceği belirtilmiştir. Bahar mevsiminde gül bahçelerinde bulunan güller açılmıştır. Güllerin şahına âşık olan bülbül, ondan karşılık bulamadığı için devamlı inlemektedir. Çeşm-i Âfet Hanım, bülbülün bu durumunu kendi haline benzetmektedir. İnleyen bülbül, yuvasına geldiği zaman karşısında kendi gibi perişan halde olan Çeşm-i Âfet Hanım'ı görmektedir. Beyitte inleyen, perişan bülbül ile Çeşm-i Âfet Hanım'ın durumu arasında bağlantı kurulduğu görülmüştür.

Bülbül bahar dersini eyler eda velî

Fasl-ı hazândan okumamış dahi bir varak (Hayâlî Bey)[592]

(Bülbül bahar dersini işve ile yapar lâkin sonbahar mevsiminden bir yaprak dahi okumamış.)

Bahar mevsiminde gül bahçelerinin tazelenmesiyle güller açılmıştır. Güllerin şahına âşık olan bülbül, bahar mevsiminin gelişini heyecanla beklemektedir. Bülbül, öğrenciye benzetilerek kullanılmış ve bahar, sonbahar mevsimleri bülbülün okuduğu ders olarak görülmüştür. Bahar derslerini şevkle yapan bülbülün sonbahar dersini yapmadığını hatta bir sayfa dahi okumadığını görmekteyiz. Çünkü bahar mevsiminde güllerin açılmasıyla birlikte sevgilisine kavuşmakta lakin sonbahar mevsiminde gülden ayrı düşmektedir. Beyitte bülbül öğrenci olarak görülmüştür. Bahar ise bülbülün şevkle okuduğu ders olarak karşımıza çıkmıştır.

Âyâ sıyâma başladı mı nev-bahârda

Kim böyle derdnâk ü nizâr oldu 'andelib (Hanyalı Nûrî)[593]

(Acaba, ilkbaharda oruca mı başladı bülbül ki böyle dertli ve zayıf oldu?)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte bağ ve bahçelerdeki güller açılmıştır. Güllerin şahına âşık olan bülbül ise gece gündüz sevgilisinin başında beklemektedir fakat gül hiçbir zaman bülbüle karşılık vermez. Bülbül, aşkından ağlayıp inlemekte ve sürekli

[591] G 34/9, s. 159
[592] G 252/3, s.176
[593] G 48/3, s. 596

öttüğü için zayıflamaktadır. Dışarıdan bakıldığı zaman bülbülün zayıfladığını görenler onun oruca başladığını düşünmüşlerdir. Beyitte bülbülün zayıf, kederli halinin nedeni onun oruca başlaması şeklinde yorumlanmasına sebep olmuştur.

Mâyısın tâ yigirmisine değin

Bağçemizde öter bülbül-i zâr (Hanyalı Nûrî)[594]

(Mayıs'ın ta yirmisine kadar bahçemizde dertli bülbül öter.)

Bahar mevsiminde gül bahçelerinde sevgilisi olan gülün başında bulunan bülbülün, mayıs ayının 20'sine kadar öttüğü belirtilmiştir. Beyitte dertli bülbülün ötme zamanıyla ilgili bilgi verildiğini görmekteyiz.

Bahar mevsiminin gelişiyle bülbül de buralarda yerini almıştır. Sonbahar ve kış mevsimleri gülün açmasını bekleyen bülbül, bahar mevsiminde bu arzusuna ulaşmıştır. Gül, tazelenmiş ve yapraklarını açmıştır fakat bülbülün aşkına hiçbir zaman karşılık vermemiştir. Bu durum bülbülü perişan etmiştir. Beyitlerde bülbülün bahar mevsimi güle kavuştuğu için sevinçli olmasına lakin gül, aşkına karşılık vermediğini için bir o kadar da mutsuz oluşuna yer verilmiştir.

2.12 Bahar Mevsimi ve Eğlence

Yaz mevsiminin sıcaklığının insanları bunaltması, sonbahar mevsiminin tabiatı harap etmesi ve kış mevsiminin yeryüzünü karlarla kaplamasıyla eğlence ortamları durağanlık kazanmıştır. İnsanlar bu mevsimlerde keyifli bir şekilde eğlenemedikleri için bahar mevsiminin gelişini mutlulukla karşılamışlardır. Bağ ve bahçelere giderek dostlarıyla, arkadaşlarıyla eğlenceler düzenlemişler. Bu ortamların en önemli unsuru şaraptır. Genellikle şarapsız eğlenceye yer verilmemiştir. Bu güzel havaları, bağ ve bahçeleri gören sevgili köşkünden çıkarak gezinti yerlerine gitmiştir. Âşıklar da sevgilinin dışarı çıkmasıyla birlikte onu bir kez olsun görebilmek için buralarda dolanmaktadırlar. İncelenen beyitlerde gül bahçelerinin eğlencelerle dolu olmasına, bahar mevsimi bitmeden eğlenilmesine, şarabın ve sevgilinin tamamlayıcı oluşuna, aralıksız bir şekilde şarap içilmesine, bu dönemde şaraba tövbe etmenin uygun olmadığına yer verilmiştir.

İsdesen berk ü nevâ 'ıyşe varalum bâga kim

Toludur gül-zâr u bâg ucdan uca berk ü nevâ (Ahmedî)[595]

(İstersen yaşamın eğlencesiyle bağa gidelim ki gül bahçesi ve bağ bir baştan bir başa yaşam ile doludur.)

---

[594] Mf 41, s. 968
[595] K 7/10, s. 26

Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte bağ ve bahçeler tazelenmiş, çiçekler açılmış ve kuşlar nağmelerle ötmeye başlamıştır. Böyle güzel bir bahar ortamında, bağ ve bahçelere çıkarak düzenlenen eğlencelere katılmak gerektiği belirtilmiştir. Beyitte gül bahçelerinin eğlencelerle dolu olduğuna ve düzenlenen eğlencelere katılmanın gerektiğine yer verilmiştir.

Mevsim-i gül fursat-ı ‘işretdür itme fevt anı

Çün güli bildün ki bes nâzükdür ü endek bekâ (Ahmedî)[596]

(Gül mevsimi, işret fırsatıdır onu kaçırma çünkü gülü bilirsin ki naziktir ve ömrü azdır.)

Gül mevsimi geldiği zaman gül bahçelerinde eğlenceler düzenlenmektedir. Bahar mevsimi eğlenceler için en uygun zamandır ve bu fırsatı kaçırmamak gerekir. Çünkü gülün ömrü bahar mevsimiyle sınırlıdır ve sınırlı zamanı eğlenerek değerlendirmek gerekmektedir. Beyitte gülün ömrü kısa olduğu için bu fırsatı kaçırmayarak eğlenmek gerektiğine değinilmiştir.

Gül mevsiminde bâdeye fetvâ dilerse halk

Eknâf-ı dehre bir nice allâmeyi dağıt (Hayâlî Bey)[597]

(Halk, gül mevsiminde şaraba fetva isterse pek çok âlimi dünyanın öbür ucuna dağıt.)

Gül mevsiminin gelmesiyle birlikte gül bahçelerinde çeşitli türde ve güzellikte güller açılmıştır. Havanın ılık olması ve görsel açıdan güzellikler sunan bu mevsimde halk, içilen şarabın uygunluğu hakkında âlimlerden fetva istemektedirler. Âlimler böyle güzel zamanda şarabın uygun olmayacağını söylememek adına dünyanın çeşitli yerlerine dağılmışlardır. Beyitte gül mevsiminin gelmesiyle birlikte halkın âlimlerden fetva talep ettiklerini ve âlimlerin de böyle bir zamanda şaraba uygun değildir dememek için dünyanın uçlarına dağıldıklarını görmekteyiz.

Fasl u rebi’ yâr u mey ü sıhhat u şebâb

Varken mu’attal oturan özine hayf ider (Ahmedî)[598]

---

[596] K 7/14, s. 26
[597] G 32/4, s.100
[598] K 41/14, s. 105

(Bahar mevsimi ve sevgili ve şarap, sağlık ve gençlik varken bomboş oturan kendine haksızlık eder.)

Bahar mevsimi geldiğinde sevgili köşkünden çıkarak bağ ve bahçelere gezintilere gitmiştir. Gül bahçelerinde düzenlenen eğlenceler ve burada içilen şarabın yanında sevgilinin de olması zevklerin en güzeli olarak görülmüştür. Böyle bir zamanı boş oturarak geçirmek insanın kendine haksızlık etmesi demektir. Beyitte bahar mevsiminin gelişi, bahçelerde düzenlenen eğlenceler ve içilen şarabın yanında sevgilinin de oluşu en güzel zamanlar olarak değerlendirilmiştir.

Şimdi bahâr eyyâmıdır

Zevk u safâ hengâmıdır

Mey jâle lâle câmıdır

Cân u dilin ârâmıdır

Her mevsimin fercâmıdır

Bülbüllerin bayramıdır (Çeşm-i Âfet Hanım)[599]

(Şimdi bahar günleridir. Eğlence zamanıdır. Jale ve lâle şarap kadehidir. Can ve gönül dinlenmededir. Her mevsimin sonudur. Bülbüllerin bayramıdır.)

Gül bahçelerinde güller açıldığı için bülbüllerin bayramıdır. Lâle kadehe ve jale taneleri şarabın üzerindeki hava kabarcığına benzetilerek kullanılmıştır. Bahar mevsiminde eğlenceler düzenlenmelidir ve elden kadehler bırakılmamalıdır. Beyitte bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte eğlenceler düzenlenmiştir ve şaraplar her daim ellerdedir. Bu güzel ortamda gönüller, huzurlu ve dingin olarak tarif edilmiştir.

Dâg urup cismüne perhiz itme kanum içmeden

Hoş degüldür çünki gül devrinde meyden ictinâb (Mesîhî)[600]

(Vücudumu yaralayıp kanımı içmekten kaçınma çünkü gül mevsiminde şaraptan uzak durmak hoş değildir.)

Âşık; sevgilinin kendine eziyet etmesine, gönlünü dağlayıp yaramasına karşı hoşnut görünmektedir. Gül mevsimi geldiği için nasıl ki eğlenceler düzenlenip şaraplar içiliyorsa âşık da sevgilinin gelişini gül mevsimi olarak görmüş ve gönlündeki

[599] Md 9/1, s. 113
[600] G 11/4, s. 116

yaraların akan kanıyla şarabı birbirine benzetmiştir. Beyitte şarabın rengiyle âşığın gönlünde açılan yaralar arasında bağlantı kurulmuştur.

Dinle bülbül kıssasın kim geldi eyyâm-ı bahâr

Kurdı her bir bâgda hengâme hengâm-ı bahâr

Oldı sîm-efşân ana ezhâr-ı bâdâm-ı bahâr

Ayş u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr (Mesîhî)[601]

(Bahar günleri geldi ki bülbülün kıssasını dinle. Bahar mevsimi her bir bağda gürültü çıkardı. Bahar bademinin çiçeği ona gümüş saçan oldu. Yiyip içip eğlen ki bahar günleri kalmaz, geçicidir.)

Bahar mevsiminin gelişi bağda, bahçede şenliklerle karşılanmıştır. Bu zamanda bülbülün anlattığı hikâyeler dinlenmelidir. Bahar mevsiminin günleri geçici olduğu için bu günler fırsat bilinip değerlendirilmelidir. Eğlencelere katılmalı ve şarabı elden bırakmamak gerekir. Beyitte bahar mevsiminin eğlencelerle geçirilmesi öğütlenmiştir.

Kıldı şebnem girü cevher-dâr tîg-i süseni

Jâleler aldı hava'i toplar ile gülşeni

Ger temâşâ ise maksudun beni esle beni

Ayş u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr (Mesîhî)[602]

(Şebnem, sûsenin kılıcını mücevherle süsledi. Jâleler, hava toplarıyla gül bahçesini ele geçirdi. Eğer amacın seyretmekse beni dinle. Yiyip içip eğlen ki bahar günleri kalmaz, geçicidir.)

Şebnemler, sûsen çiçeğinin üzerinde toplanmıştır. Jaleler, gül bahçelerinde ışıldamaktadır. Görsel açıdan böyle güzel bir zamanda eğlencelere katılmalı ve elden şarap kadehi bırakılmamalıdır. Beyitte bahar mevsiminin geçici olduğu ve güzel zamanlarını eğlencelerle değerlendirilmesi gerektiği anlatılmıştır.

[601] Mb 2/1, s. 154
[602] Mb 2/3, s. 155

Yine envâ'ı şükûfeyle ben-zendi bâg u râg

Ayş içün kurdı çiçekler sahn-ı gülşende otâğ

Kim bile ol bir bahâra kim ölüp kim kala sağ

Ayş u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr (Mesîhî)[603]

(Yine bahçe ve çimenlik çeşitli çiçeklerle süslendi. Çiçekler eğlence için gül bahçesinde otağ kurdu. Kim bilir öbür bahara kimin ölüp kimin sağ kalacağını? Yiyip içip eğlen ki bahar günleri kalmaz, geçicidir.)

Bağ ve bahçelerdeki çimenlikler çeşitli çiçekler ve güllerle süslenmiştir. Böyle güzel bir zamanda öbür baharlar düşünülmeden bu baharı eğlencelerle geçirip şarap kadehinin elden bırakılmaması gerektiğine değinilmiştir. Beyitte çimenliklerin çiçeklerle süslenmesine yer verilerek bu görsel şölenin eğlencelerle geçirilmesi öğütlenmiştir.

Nev-bahar u ney ü mey hâzır u şem' ü şâhid

İçmeyenün mey-i gül-rengi ola mı hüneri (Ahmedî)[604]

(İlkbahar ve ney ve şarap, mum ve sevgili hazır. Gül rengi şarabı içmeyenin mağrifeti olur mu?)

Bahar mevsiminin gelişi, ney sesi ve mumların olduğu ortamda sevgilinin de olmasıyla her şey tamamlanmıştır. Bu güzel ortamda gül renkli şarabı içmeyenlerin bir marifetinin olmayacağı belirtilmiştir. Beyitte bahar mevsimi, huzurlu ney sesi, mumlar ve sevgilinin de bulunmasıyla gül renkli şarabın içilerek eğlencenin gerekliğine değinilmiştir.

Ey Hayâlî dilrübâlarla mey-i nâb içmeğe

Nevbehâr eyyamıdır pir-i mugândan bey'at al (Hayâlî Bey)[605]

(Ey Hayâlî, ilkbahar günleridir meyhaneciden (sevgiliden) bağlılık al ve sevgililerle katıksız şarap içmeye git.)

Bahar mevsimiyle birlikte havalar ısınmış ve sevgili köşkünden dışarı çıkmıştır. Hayâlî, sevgiliyle birlikte meyhaneye katıksız şarap içmeye gitmesi için kendine öğüt vermektedir. Beyitte bahar mevsiminin gelişiyle şarap içilmesi arasında bağlantı kurulduğu görülmüştür.

---

[603] Mb 2/8, s. 155
[604] K 73/19, s. 190
[605] G 318/5, s.199

Ömrümüz ger ire nevruz ile bayrama değin

Muttasıl nûş idelüm yine bu eyyama değin

Giceler subha değin subh içüp ahşâma değin

Mest-i lâ- ya kıl olalum yakalar çâk idelüm (Mesîhî)[606]

(Eğer ömrümüz nevruza ve bayrama kadar ulaşırsa aralıksız bir şekilde bu günlere kadar içelim. Gecelerden sabaha kadar sabah içip akşama kadar kendimizden geçercesine sarhoş olalım.)

Diğer mevsimler atlatılıp bahar mevsimine ulaşıldığı takdirde bu zamanları boş geçirmeyerek aralıksız bir biçimde şarap içip sarhoş olunması gerektiği anlatılmıştır. Beyitte bahar mevsimi geldiği zaman, günlerin aralıksız bir şekilde şarap içilerek değerlendirilmesi gerektiğine yer verilmiştir.

Nasihat işidüben dut ki eyledün tevbe

Bahar u bâde vü yâr ola mı bu tevbe nasûh (Ahmedî)[607]

(Nasihati dinleyerek tut ki tövbe ettin. Bahar, şarap ve sevgili varken bu nasuh tövbesi olur mu?)

Bahar mevsiminin gelmesi, sevgilinin gezinti yerlerine çıkması ve ellerde olan kadehler ve bu eğlencenin içinde olan Ahmedî eleştirilmiştir. Ahmedî, bu eleştirilere kulak verip tövbe ettiği zaman bahar mevsimi, sevgili, şaraba karşı dayanamayacağını ve tövbesini tutamayacağı dile getirmiştir. Nasuh tövbesi; kesinlikle bozulmaması gereken tövbe olarak tanımlanmaktadır.[608] Ahmedî'nin ettiği nasuh tövbesinin bahar mevsimi, sevgili ve şaraba karşı edilmemesi gerektiği çünkü bu tövbeden geri dönüşün olmadığı dile getirilmiştir. Beyitte Ahmedî'nin bahar mevsiminin gelişiyle oluşan eğlence ortamlarına, sevgiliye ve şaraba karşı ilgisiz durup tövbe edemeyeceğine yer verilmiştir.

Şeh hâzır u harîf mey ü mevsüm-i bahâr

Dutgıl ki tevbe itdün ola mı 'aceb nasûh (Ahmedî)[609]

(Bahar mevsimi, sevgili ve dost ve şarap hazırdır. Tut ki tövbe ettin acaba bu nasuh tövbesi olur mu?)

---

[606] Mb 2/4, s. 214
[607] G 105/3, s. 271
[608] Kubbealtı Lugati, "Nasuh" (Erişim 26 Mayıs 2022).
[609] G 113/2, s. 277

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte sevgili, bağ ve bahçelere gezintilere çıkmıştır. Ahmedî, düzenlenen eğlencelere, sevgiliye ve şaraba karşı tövbe edilemeyeceğini, tövbe edilmesine rağmen bunun tutulamayacağını dile getirmiştir. Nasuh tövbesi; kesinlikle bozulmaması gereken tövbe olarak tanımlanmaktadır.[610] Bahar mevsimi geldiği zaman edilen tövbenin nasuh tövbesi olamayacağı çünkü bu tövbeden dönülemeyeceği dile getirilmiştir. Beyitte ise edilen tövbeden dönülme söz konusudur. Beyitte bahar mevsimiyle oluşan eğlence ortamlarına, sevgiliye ve şaraba karşı edilen tövbenin tutulmasının mümkün olmayacağına yer verilmiştir.

Nev' nev' açıldı güller nukl döküp reng reng

Bâde nûş it bâda virme 'öri her-çi bâd bâd (Ahmedî)[611]

(Çeşit çeşit güller renk renk meze döküp açıldı. Şarap iç, rüzgâra verme her ne olursa olsun ayakta dur.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte çeşitli türde ve renkte güller açılmıştır. Böyle güzel bir zamanda gül bahçelerine gidilerek eğlenilmesi ve şaraplar içilmesi gerektiği belirtilmiştir. İnsan ömrünün kısa olduğuna değinilerek bu ömrün rüzgâr gibi gelip geçmesine izin verilmemesi öğütlenmiştir. Beyitte bahar mevsiminin fırsat bilinip şarap içilerek değerlendirilmesi gerektiği aksi takdirde insan ömrünün bir rüzgâr gibi geçici olduğuna yer verilmiştir.

Sabâh u nev-bahâr u bülbül ü gül

Sabûh iç kim dem-i 'ayş ü tarabdür (Ahmedî)[612]

(Sabah ve ilkbahar ve bülbül ve gül. Sabahleyin içilen şarabı iç ki eğlence zamanıdır.)

Beyitte bahar mevsimi sabahı, gül bahçelerinde gül ve bülbül eşliğinde eğlencelere katılarak şarap içilmesinin doğru bir zaman olduğu belirtilmiştir.

Çün tâze oldı güller ü açıldı lâleler

İçmek gerek harîf-ile gül gûn piyâleler (Ahmedî)[613]

(Çünkü güller taze oldu ve lâleler açıldı. Dostlarla gül renkli kadehler içmek gerek.)

---

[610] Kubbealtı Lugati, "Nasuh".
[611] G 123/4, s. 285
[612] G 171/5, s. 321
[613] G 185/1, s. 332

Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte güller açılmış, lâleler tazelenerek köklerinden çıkmıştır. Beyitte bağ ve bahçelerin canlanmasıyla birlikte düzenlenen eğlencelere katılarak dostlarla birlikte gül renkli şaraplar içilmesi öğütlenmiştir.

Sâkiyâ ol rengi sungıl kim gül-istân devridür

Bâde-i reyhânı vü nesrîn ü reyhân devridür (Ahmedî)[614]

(Ey saki, o rengi sun ki gül bahçesi devridir. Reyhan şarabı ve nesrin ve reyhan devridir.)

Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte gül bahçeleri canlanmış ve güzelleşmiştir. Böyle bir zamanda sakiden reyhan gibi keskin kokulu şarabın sunulması istenmiştir. Beyitte bahar günlerinin eğlencelerle değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Ko her haref sözini mey içgil bahârda

Kim bâdesüz mizâcı rebî'ün harîfdür (Ahmedî)[615]

(Her doğru yoldan sapmış sözünü bırak ve baharda şarap iç ki şarapsızın mizacı baharın dostudur.)

Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte gül bahçelerinde düzenlenen eğlencelere katılan rind, bu eğlencelerde şarap içmeyenlerin mizacının olmadığını dile getirmiştir. Beyitte rind, bahar mevsiminde eğlencelere katılmayan ve şarap içmeyenlerin karakterinin olmadığına değinerek bu durumdan ancak şarap içilerek kurtulabileceklerini söylemiştir.

Dilâ seyr-i çemenzâr it açılmış gülzâr imdi

Safâ hengâmıdır zîrâ irüp fasl-ı bahâr imdi (Nigârî)[616]

(Ey gönül, gül bahçesi açılmış şimdi çimenlikte gezinti et. Çünkü bahar mevsimi şimdi eğlence zamanıdır.)

Baharın gelişinin ardından gül bahçeleri çimenlerle kaplanmış ve türlü çiçeklerle süslenmiştir. Böyle bir zamanda gül bahçelerinde eğlenilmesi öğütlenmiştir.

---

[614] G 192/1, s. 337
[615] G 224/4, s. 361
[616] G 680/1, s. 401

Subh u bahârdur koma bugün sabûhı kim

Yarın irince itmeye şâyed felek direng (Ahmedî)[617]

(Koyma bugün sabah içilen şarabı ki sabah ve bahardır. Yarın olunca belki felek eğlendirmez.)

Bahar mevsiminin gelişiyle düzenlenen eğlencelere katılıp şarap içilmesi gerektiği belirtilmiştir. Çünkü insan ömrü sıkıntılar ve dertlerle dolu olduğu için yarının neler getireceği belli değildir. Ömür yettikçe bahar mevsiminde şarap içilip eğlenilmesi öğütlenmiştir.

Vakt-i gül lâle bigi elden koma câm

Çünki gider ‘ömr bârı zevk ile (Ahmedî)[618]

(Gül vaktinde lâle gibi elden kadehi bırakma çünkü ömrün sıkıntısı zevkle gider.)

Gül vakti geldiği zaman, lâlenin yaptığı gibi elden şarabın bırakılmaması gerektiği dile getirilmiştir. Divan şiirinde lâle genellikle kadehe benzetilerek kullanıldığı için lâle ve kadeh arasında bağlantı kurulduğu görülmektedir. Bahar mevsiminde bağ ve bahçelerde düzenlenen eğlencelere katılmalı ve aralıksız şarap içilmelidir. Beyitte ömrün dertlerle dolu olduğu ve bunun şarap içilerek giderilebileceğine değinilmiştir.

Bahâr erişdi verilsin yine nizâm-ı şarâb

Kuruldu gayrı çemenzârda hıyâm-ı şarâb (Hanyalı Nûrî)[619]

(Bahar geldi, şarap meclisleri ve onun kuralları işlesin. Çimenlikte artık şarap çadırı kuruldu.)

Baharın gelişiyle birlikte havalar ısınmıştır ve bahçeler eğlenmek için uygun hale gelmiştir. Böyle güzel bir zamanda buralarda eğlenceler düzenlenerek şarap meclisleri hazırlanmıştır. Şarap meclislerinin hazırlanmasıyla birlikte artık bu meclisin kuralları hâkim olmuştur. Beyitte baharın gelişiyle birlikte çimenlikte bulunan her bir yere şarap meclisi kurulması anlatılmıştır.

Bahâr u bülbül ü gül gel içelüm

Ki kalmaz fursat olmaz ‘ömr bâkî (Ahmedî)[620]

---

[617] G 349/2, s. 429
[618] G 564/5, s. 536
[619] G 47/1, s. 595

(Bahar ve bülbül ve gül gel içelim ki fırsat kalmaz ömür sonsuz değildir.)

Bahar mevsiminin gelmesinin gelmesiyle birlikte bağ ve bahçelerde güller açılmıştır. Güllerin açılmasının ardından bülbüller yuvalarını bırakarak gül bahçelerine gelmişlerdir. Rind; insan ömrünün kısa olduğunu ve gül bahçelerindeki ortamların değerlendirilerek şarap içilmesini öğütlemiştir.

Sun iy sâkî mey-i gül-gûn ki fasl-ı nev-bahâr oldı

Çemen dürlü çiçeklerden girü dâru'l-karâr oldı (Ahmedî)[621]

(Ey sâkî, gül renkli şarabı sun ki ilkbahar geldi. Çimenlik, çeşitli çiçeklerden cennet yurdu oldu.)

Baharın gelişiyle çimenlikte çeşitli renkte çiçekler açılmıştır. Bu ortam cennetle ilişkilendirilmiştir. Rind, sakiye seslenerek bahar mevsiminin geldiğini ve artık gül renkli şarabın sunulmasını istemektedir.

Nev-bahâr erdi mey-perest olalım

Gel gönül vaktidir ki mest olalım (Hanyalı Nûrî)[622]

(İlkbahar geldi, devamlı şarap içenlerden olalım. Gönül gel vaktidir sarhoş olalım.)

Baharın gelişiyle birlikte havalar ısınmış ve bahçeler canlanmıştır. Bu güzel zamanları aralıksız bir biçimde şarap içerek değerlendirilmesi söylenmiştir.

Korkaram tevbeyi âba düşürürsün zâhid

Hele hengâm-ı çemen mevsim-i işret gelsün (Nâbi)[623]

(Ey zâhid, hele çimenlik zamanı eğlence mevsimi gelsin korkarım tövbeyi suya düşürürsün.)

Rind, devamlı şarap içtiği için bahar mevsimini de şarap içerek değerlendirmektedir. Bahar mevsiminde içilen şarabın tadını bildiği için zâhide seslenmektedir. Zâhid, dünyevi zevklerden uzak durmaktadır lakin rind, bahar mevsimi eğlenceleri geldiği zaman zâhidin tövbesini bozacağını dile getirmiştir.

---

[620] G 655/2, s. 580
[621] G 671/1, s. 588
[622] G 367/1, s. 792
[623] G 591/2, s. 907

Üçüncü bölüm başlığında bahar mevsimi ve bu mevsime ait olan unsurlara yer verilmiştir. Ele alınan divanlarda bahar mevsimi genellikle yeryüzüne canlılık getirmesiyle kullanılmıştır. Bu mevsime ait unsurlar çoğunlukla sevgiliyle bağlantı kurularak kullanılmıştır. Şimdi diğer başlıkta bahar mevsiminin bitmesiyle birlikte yeryüzüne gelen yaz mevsimi incelenecektir.

3. YAZ

Yaz mevsimi, 21 Haziran'da en uzun günün yaşanmasından 23 Eylül'de gece ve gündüzün eşitlenmesine kadar ilkbahar ile sonbahar mevsimleri arasında olan ve sıcaklıklarıyla bilinen bir mevsimdir.[624]

Mevsimler insan hayatının bir parçası olduğu için tabiatta ortaya çıkan olumlu ya da olumsuz her şey insanları da etkilemektedir. Bu etki divan şiirine de yansımıştır. Her çeşit konunun işlendiği divan şiirinde yaz mevsimi de yerini almıştır. Diğer mevsimlere göre yaz mevsimine çok daha az yer verilmiştir. Yaz mevsimi kasidelerin nesib bölümünden methiyeye geçiş aşamasında kullanılmıştır. Temmuz ayının baskın olması, aşırı sıcakların ve kuraklıkların yaşanmasıyla yaz mevsimine ait her şey "Temmûziyye" adıyla kullanılmıştır. Temmûziyyelerde bahar mevsiminin her açıdan olumlu ve güzel unsurlarından sonra yaz mevsiminin gelişi insanları pekte mutlu etmediğine değinilmiştir. Ayrıca bahar mevsiminin ısıtan güneşi insanları bunaltmış, ılık ve hafif esen rüzgârı esmemeye başlamış, tabiat kuraklık ve susuzluk çekmiştir. Bunun yanında bahar mevsiminde sabahtan akşamlara, akşamdan sabahlara kadar düzenlenen eğlenceler yaz mevsiminin aşırı sıcaklarıyla sekteye uğramıştır. Bu nedenle bahar mevsiminin daha fazla ilgi çekmesi ve kullanılmasıyla yaz mevsiminin kullanımı sınırlı kalmıştır.

Temûziyyelerde yaz mevsiminin sıcaklığı, bunaltması, güneşin ateşi, yakıcılığı ön planda olmasına rağmen bahar mevsiminde süslenen tabiat güzelliklerini korumaya devam etmiştir. Ahmedî kaleme aldığı muhammeste yaz mevsimiyle birlikte ağaçların etrafının çiçeklerle süslendiğini, insanların bağ ve bahçelerde gezintiler yaptığını ve tüm bu güzellikleri verenin Allah olduğuna değinmiştir.

Yaz oldı bezendi girü etrâf-ı hadâyık

Nûrıyla safâ virdi bize şem'-i şakâyık

Nezzâre kılurlar gül ü gül-zârı halayık

Kim kudret-ile nice bizer bunları Hâlik

Meşgûl ol anun zikrine bülbül bigi her-dem (Ahmedî)[625]

(Yaz oldu, ağaçların etrafı tekrar süslendi. Gelincik çiçeği kandilinin aydınlığıyla bize zevk verdi. İnsanlar gül ve gül bahçelerini seyrederler. Bunları halk eden Allah ne güzel süsler. (Sen de) Bülbül gibi her zaman O'nun (Allah'ın) zikriyle meşgul ol.)

Yaz mevsimi Hanyalı Nûrî tarafından havaların çok sıcak olmasıyla açıklanmıştır. Hatta hava o kadar sıcaktır ki kılın gölgesi, cennette bulunan ve tüm cennete gölge

[624] Tebdiz, "Yaz" (Erişim 5 Eylül 2021).
[625] Mh 1, s. 216

sağladığı düşünülen Tuba ağacının bir yaprağının gölgesi gibi büyük gözüktüğüne yer vermiştir. Yaz mevsiminin sıcaklığının insanları bir hayli etkilediği görülmektedir.

Hevâ germ ol kadar kim sâye-i mû berg-i tûbâdır

Bu âteşler meger tâb-ı ruh-ı yâr-ı dil-ârâdır (Hanyalı Nûrî)[626]

(Hava o kadar sıcak ki kılın gölgesi tûbâ ağacının yaprağıdır. Bu ateşler meğer gönlü süsleyen sevgilinin yanağının pırıltısıdır.)

Yaz mevsimi genellikle olumsuz şekillerde kullanılsa da bahar mevsiminde ekilip dikilen çoğu ürün bu dönemin sıcaklığıyla olgunlaşmakta ve mahsulü yapılmaktadır. Bunların başında meyveler, sebzeler ve tahıllar gelmektedir. İncelenen divanlarda erik, hurma, hünnap, karpuz, kayısı, şeftali, üzüm gibi meyve çeşitlerine; buğday, arpa, darı gibi tahıl çeşitlerine; soğan ve sarımsak gibi sebze çeşitlerine yer verildiği görülmüştür. Mesîhî bir beyitinde meyvelerin oluşum sürecine yer vermiştir. Meyve birden oluşan bir ürün değildir. Meyve veren ağaç öncelikle çiçekler açar ardından yeşillenir ve meyveleri oluşmaya başlar. Zamanla büyür, olgunlaşır ve hasadı yapılır. Beyitte meyvenin zaman içinde büyüyüp olgunlaşmasıyla birlikte yere düşmesi ve karıncaların yiyeceği olmasından söz etmiştir.

Ne meyve'i ki zemâne onaruban bitüre

Yire çalub anı ider hemîşe tu'me-i mûr (Mesîhî)[627]

(Ne meyve ki zaman düzelterek ortaya çıkara, yere vurup onu daima karınca yiyeceği eder.)

Yaz mevsiminde hava her ne kadar sıcak olsa da bağ ve bahçelerde eğlenceler düzenlenmeye devam etmiştir. Bu mevsim sona erip sonbahar mevsimi geldiğinde tabiat eğlence ortamları için uygun olmamaktadır. Ahmedî, yaz mevsiminin gidip sonbahar mevsiminin gelişiyle eğlence ortamlarının kapalı yerlerde yapıldığına yer vermiştir. Sonbaharın gelişiyle bağ ve bahçeler harap olmuş, çiçeklerin yaprakları dökülmüş, bitkiler çürümüş ve yerler ağaç yapraklarıyla dolmuştur. Böyle bir ortamda bahçelerde gezinti yapmak ve eğlenceler düzenlemek insanlara mutluluk vermemektedir. Bu nedenle yaz mevsiminin gidişiyle eğlenceler kapalı alanlarda yapılmaya başlamıştır.

Çünki yaz gitdi vü geldi girü hengam-ı harîf

Râst kıl sen dahı hengâme-i bezmiyi harîf (Ahmedî)[628]

---

[626] G 204/1, s. 690
[627] K 19/11, s. 70
[628] G 327/1, s. 418

(Çünkü yaz gitti ve dostluğun gürültüsü geri geldi. Sen de dost meclisinin gürültüsüne hazırlan.)

Sonuç olarak divan şiirinde yaz mevsimine diğer mevsimlere göre az yer verilmiştir. Bu mevsimden "yaz, sayf, temûz, germa" gibi kelimeler kullanarak yer verildiği tespit edilmiştir. Genellikle sıcaklıkların insanları bunaltmasıyla, tabiatın susuz ve kuraklık yaşamasıyla kullanılmıştır.[629]

3.1 Yaz Mevsiminin Gelişi

Yaz mevsimi; 21 Haziran'da başlayıp 23 Eylül'de sona ermektedir.[630] Diğer mevsimlere göre çok sıcak olmasıyla bilinmektedir.[631] Yaz mevsiminin başlamasıyla birlikte güneş, bahar mevsimine göre yeryüzünü daha fazla ısıtmaya başlamıştır. Bahar mevsiminde esen çeşitli rüzgârlar bu mevsimde görülmemektedir. Bahar mevsiminde güneşe çıkıp bağ ve bahçelerde dolaşan insanlar, yaz mevsiminin kavurucu güneşinin karşısında sıcaktan bunalarak kendilerini ağaç gölgelikleriyle korumuşlardır. Güneşin etkisinin fazla olduğu yaz mevsiminde insanlar diğer mevsimlere göre daha hafif kıyafetler tercih etmişlerdir.

Bahar mevsiminde çeşitli renkte açan çiçekler arasında yaz mevsiminin kavurucu güneşine dayanabilen çiçekler, yeryüzünü süslemeye devam etmiştir. Kırlar, dağlar, bağ ve bahçeler yaz çiçekleriyle dolmuştur. Yaz mevsimi genellikle kavurucu sıcaklıklarıyla bilinmektedir. Bu sıcaklıkların insanlar üzerinde bunaltıcı etkisine karşın olumlu yanları da mevcuttur. Bunların arasında hasat zamanı gelmektedir. Çeşitli yörelerde toprağın verimine göre ekilip dikilen ürünler, yaz sıcaklığında olgunlaşarak genellikle ağustos, eylül aylarında hasadı yapılıp mahsulleri toplanmaktadır. Yaz mevsiminde toplanan sebzeler, meyveler, bitkiler, tahıllar vs. çeşitli şekillerde saklanarak depo edilir ve diğer mevsimlerde de tüketimi sağlanmaktadır.

İncelenen beyitlerde yaz mevsiminin gelişiyle birlikte ağaçların etrafının süslenmesi, gelincik çiçeğinin bir kandil gibi çevresini aydınlatması, menekşenin kokusuyla birlikte yaz mevsiminin gelmesi, havanın sıcak olmasına karşın eğlence meclislerinin devam etmesi gibi pek çok şekilde ele alındığı görülmüştür.

Yaz oldı bezendi girü etrâf-ı hadâyık

Nûrıyla safâ virdi bize şem'-i şakâyık

Nezzâre kılurlar gül ü gül-zârı halayık

Kim kudret-ile nice bizer bunları Hâlik

---

[629] Abdülkadir Erkal, "Divan Edebiyatı'nda Temmuziyye ve Mustafa Sâmi'nin Temmuziyyesi", *DergiPark* (Erişim 5 Eylül 2021).
[630] Kubbealtı Lugati, "Yaz" (Erişim 5 Eylül 2021).
[631] Kubbealtı Lugati, "Yaz".

Meşgûl ol anun zikrine bülbül bigi her-dem (Ahmedî)[632]

(Yaz oldu, ağaçların etrafı tekrar süslendi. Gelincik çiçeği kandilinin aydınlığıyla bize zevk verdi. İnsanlar gül ve gül bahçelerini seyrederler. Bunları halk eden Allah ne güzel süsler. (Sen de) Bülbül gibi her zaman O'nun (Allah'ın) zikriyle meşgul ol.)

Bahar mevsiminde çeşitli türde ve renkte açan çiçekler arasında yaz mevsiminin sıcaklığına dayananlar devamlılığını sağlamış ve ağaçların etrafını süslemişlerdir. Ağaçların etrafını süsleyen çiçeklerden birisi gelincik çiçeğidir. Gelincik çiçeği kırmızı renginden ve ortasındaki siyahlıktan dolayı kandille ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Kandil nasıl etrafı aydınlatıyorsa gelincik çiçeği de etrafa ışık saçmasıyla bağlantı kurulmuştur. Yaz mevsimi olduğu için hava güneşlidir ve bundan dolayı insanlar gül bahçelerinde gül seyirleri yapmaktadırlar. Bütün bu güzellikleri veren ve güzelliklerin sahibi olan Allah'tır. Yeryüzünü güzelleştiren Allah'ın adını gül bahçesinde bulunan bülbül gibi sürekli zikredilmesi istenmektedir. Beyitte yaz mevsiminde ağaçların etrafının çiçeklerle süslenmesi, gelincik çiçeğinin kandile benzetilmesi, insanların gül bahçelerinde gezintiler yapmasına yer verilmiştir.

Yaz degülgür bülbülün nutkın ruh-ı güldür açan

Yel degüldür gonçenin feryâd-ı bülbüldür açan (Nigârî)[633]

(Bülbülün sözünü açan yaz değildir, gülün yanağıdır. Goncayı açan rüzgâr değildir, bülbülün feryadıdır.)

Yaz mevsiminin gelmesiyle birlikte güneş etkisini arttırmış, bağ ve bahçeler yeşillenmiş, meyveler ve sebzeler olgunlaşmaya başlamıştır. Bu gibi güzelliklerin yanında bağ ve bahçelerde türlü renklerde güller, çiçekler görsel şölen sunmaktadır. Beyitte bahçede bulunan bülbülün ötmesini sağlayanın yaz mevsimi değil âşık olduğu gülden kaynaklandığı belirtilmiştir.

Yaz oldı benefşe kohusından

Mensûh ola cüllâb-ı 'attar (Ahmedî)[634]

(Yaz oldu ve koku satan tüccarın gül suyunun devri bitti. Şimdi menekşe kokusu zamanıdır.)

[632] Mh 1, s. 216
[633] G 530/1, s. 313
[634] G 274/4, s. 392

Menekşe, bahar mevsimi geldiği zaman çiçek açmaya başlar ve bu durum sonbahar mevsimine kadar devam eder. Menekşe çiçeklerinin güzel kokusu sebebiyle yaz mevsimi gelmiştir ve menekşe etrafına güzel kokular yaymasından dolayı gül suyu satan aktarlar değerini yitirmiştir. Menekşe o kadar güzel kokmaktadır ki onun kokusunun yanında gül suyu değersiz kalmıştır. Divan şiirinde genellikle diğer çiçeklere göre gül ön plana çıkarılmış ve daha fazla yer verilmiştir. Beyite bakıldığı zaman menekşe çiçeklerinin kokularından dolayı yaz mevsimi gelmiştir ve bir zamanlar herkes tarafından beğenilen gül suyunun değeri kalmayarak menekşe ön plana çıkmıştır.

Gözü nergis sun ol gül-gûn şarâbı

Ki yaz oldı çiçekler toldı yazı (Ahmedî)[635]

(Nergis gözlü güzel, o gül renkli şarabı sun ki yaz oldu ve kırlar çiçeklerle doldu.)

Yaz mevsiminde kırlar rengârenk çiçeklerle dolmuştur. Bu mevsim çiçeklerin canlı, taze bir şekilde kırlarda, dağlarda ve diğer çeşitli yerlerde bulunmasının son zamanlarıdır. Sonbahar mevsimi geldiğinde tabiattaki her şey sararıp solmaktadır. Böyle güzel zamanların ve sıcak havaların değerlendirilmesi için eğlence meclisleri kurulmuştur. Rindler, bu meclislerin daimî üyelerindendir ve eğlencelere uygun zamanların değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Rind, nergis gözlü güzele seslenerek gül renkli şarabı getirmesini istemektedir. Nergis çiçeği genellikle sarhoş, baygın, hafif kapalı gözlere benzetilerek kullanılmaktadır. Burada da güzelin gözlerinin nergis çiçeğinin gözlerine benzetilerek kullanıldığını görmekteyiz. Beyitte yaz mevsiminde kırların çiçeklerle dolu olduğuna, eğlence meclislerinin kurularak şaraplar içildiğine yer verilmiştir.

Özetle incelenen divanlarda yaz mevsiminin diğer mevsimlere göre daha az kullanıldığı tespit edilmiştir. Bahar mevsiminin gelişiyle değişen yeryüzünün durumu yaz mevsiminde de devam ettiği için pek farklılık görülmemiştir. Bundan dolayı yaz mevsiminin gelişi büyük değişiklere neden olmadığı için divanlarda fazla yer verilmediği düşünülmektedir.

3.1.1 Sevgilinin Yaz Mevsimini Getirmesi

Divan şiirinde sevgili ve sevgilinin uzuvları güzellikleri karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Çünkü sevgili daima benzersiz güzelliğe sahiptir. Sevgilinin varlığı âşık için hayata tutunma sebebidir. Sevgili, âşığa eziyetler edip canının yanmasına vesile olsa bile âşık bundan mutludur ve perişan halde olmasına rağmen derman aramamaktadır. İncelenen beyitte sevgili, âşığın karanlık gecelerini aydınlatarak gündüze çeviren ve soğuk kış mevsimini yaz mevsimine çeviren kişi olarak

[635] G 686/8, s. 596

tanımlanmıştır. Âşık için sevgili, kış mevsiminin zorlu şartlarını, çetin soğuklarını yok ederek güneşi ortaya çıkarıp güzellikleri getiren kişi olarak anlatılmıştır.

Gündüz ü gice vü kış u yaz ol anun-ıla

Ki ider safâsı giceyi gündüz ü kışı yaz (Ahmedî)[636]

(Onunla, gündüz ve gece, kış ve yaz olur. Ki neşesi geceyi gündüz, kışı yaz eder.)

Âşık daima sevgiliyi düşünmekte ve onun hasretinden perişan olmaktadır. Sevgili hiçbir zaman âşığa dönüp bakmasa bile âşık, sevgilinin varlığından dahi mutludur. Sevgili, âşık için var olma sebebidir. Sevgili; âşığın karanlık, mutsuz gecelerini aydınlatarak gündüz eden ve çetin, zorlu kış mevsimlerini sıcak yaz mevsimlerine çevirendir. Beyitte sevgilinin neşesi yaz mevsiminin gelişiyle ilişkilendirilmiştir.

3.1.2 Yaprak

İlkbahar mevsiminde yeryüzünün canlanmasıyla birlikte ağaçlar önce tomurcuklanıp çiçekler açmışlar ardından yeşil yapraklara bürünmüşlerdir. Bu durum yaz mevsiminde de devam etmiştir. Beyitte yaz yaprağının üzerindeki çizgi desenlerine değinildiği görülmüştür.

Yazın yaprahda ayruhdur bu hattı

Sen anı sanma kim bâd-ı hazândur (Ahmedî)[637]

(Bu çizgi, yazın yaprakta başkadır. Sen onu sanma ki sonbahar rüzgârıdır.)

Yaz mevsiminde ağaç yapraklarının çizgileri sonbahar mevsimine göre farklıdır. Çünkü yaz mevsiminde ağaç yaprakları taze ve canlıdır. Yaprakların üzerindeki çizgiler çeşitli şekillerdedir ve pek çok kola ayrılmıştır. Yaz yaprağın üzerindeki çizgi desenleri sonbahar mevsiminde her yere ulaşan sonbahar rüzgârı sanılmaması için uyarıda bulunulmuştur. Beyitte yaz yaprağının üzerinde bulunan çizgilerin sonbahar yaprağına göre farklı olduğu belirtilmiştir.

3.2 Yaz Ayları

Yaz mevsimi; 21 Haziran'da başlayıp 23 Eylül'de sona ermektedir.[638] Bundan dolayı yaz mevsimi haziran, temmuz, ağustos aylarıyla birlikte eylül ayının büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Haziran ayı genellikle bahar mevsiminin büyük bir bölümünü kapsadığı için bahar mevsiminden yaz mevsimine geçiş ayı olarak kabul edilebilir. Temmuz ve ağustos ayları ise genellikle sıcaklarıyla bilinmektedir. Bu aylarda yaşanan aşırı sıcaklar neticesinde kuraklıklar, susuzluklar yaşanmaktadır.

---

[636] G 279/8, s. 395
[637] G Z2/5, s. 619
[638] Kubbealtı Lugati, "Yaz".

Yaz ayları başlığı altında ilk alt başlıkta haziran ayı ve bir sonraki başlıkta bu ayda yaşanan bolluk işlenmiştir, ikinci alt başlıkta ise temmuz ayının sıcaklığı karşısında kürk giyilemeyeceğine değinildiği görülmüştür.

3.2.1 Haziran

21 Haziran'da en uzun günün yaşanmasının ardından bahar mevsimi bitmiş ve yaz mevsimi başlamıştır. Haziran ayının büyük bir bölümü bahar mevsiminin sonu kabul edildiği için yaz mevsimi yoğun bir şekilde görülmemektedir.

İncelenen beyitte Halepli Osman Paşa'nın haziran ayında Girit Adası'nda bulunan Kandiye şehrine gelmesine değinilmiştir.

Edip teşrifi gûyâ hâmuş olan bülbül-i hâmem

Bahâr etmiş kudûmu sâhasın fasl-ı hazîrânın (Hanyalı Nûrî)[639]

(Güya sessiz olan kalemin bülbülü şereflendirmiş. Haziran mevsiminin meydanına ayak basarak bahar etmiş.)

Halepli Osman Paşa'ya yazılan bu kasidede Hanyalı Nûrî, kendi kaleminin o zamana kadar sessiz bir şekilde durduğunu yani şiir yazmadığını belirtmiştir. Halepli Osman Paşa, bir yaz mevsiminin haziran ayında Girit Adası'nda bulunan Kandiye şehrine ayak basmasıyla birlikte orayı bahar mevsimine çevirmiştir. Bahar mevsiminde nasıl tabiat canlanıyor, tazeleniyorsa Osman Paşa'nın Kandiye şehrine gelmesiyle birlikte orası şenlenmiştir. Halepli Osman Paşa'nın Kandiye şehrine gelmesinden sonra Hanyalı Nûrî, kaleminin sessizliğini bozarak ona şiirler yazmıştır. Beyitte Halepli Osman Paşa'nın haziran ayında Girit Adası'nda bulunan Kandiye şehrine geldiğini görmekteyiz.

3.2.1.1 ***haziranda bolluk***

Haziran ayının büyük bir kısmı bahar mevsimi içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle bahar ve yaz mevsimi arasında geçiş kabul edilmektedir. Bundan dolayı bahar mevsiminde yaşanan tazelik, bolluk, bereket yaz mevsiminin başında da devam etmektedir. İncelenen beyitte içinde bulunulan yılın haziran ayında bolluk ve bereketin yaşandığına değinilmiştir.

Bülbülân-ı şu'arâ nağme- sezâ olsunlar

Ki hazîrânda bu yıl feyz-i bahârân geldi (Hanyalı Nûrî)[640]

(Şairlerin bülbülleri (âşıklar) şarkı okuyan olsunlar ki bu yıl haziranda baharların bolluğu geldi.)

---

[639] K 27/16, s. 301
[640] K 43/19, s. 338

Kış mevsiminde toprak ne kadar karların altında kalırsa ve bahar mevsiminde yağmurlar yağarsa yaz mevsimi de o kadar verimli geçmektedir. Beyitte de içinde bulunulan yaz mevsiminin haziran ayında baharların bolluğunun yaşandığı vurgulanmıştır. Bu bolluk ve bereket karşısında âşıkların neşelenerek şarkılar söylemesi istenmektedir. Beyitte bahsi geçen yılın haziran ayının, bolluk ve bereket içinde olduğu dile getirilmiştir.

3.2.2 Temmuz

Yaz mevsiminin ikinci ayı olan temmuz genellikle sıcaklıkların aşırı seviyelere çıkmasıyla bilinmektedir. Bunun sonucunda meyve, sebze ve tabiattaki bitkilerin kavrulması; yeryüzünde susuzluk ve kuraklıkların görülmesi söz konusudur. İncelenen beyitte temmuz ayının sıcaklıklarının fazlalaşması ve bunun sonucunda giyilen kürkün renginin solduğunu görmekteyiz.

O vaktlerde giyilmezdi sıcaklar var idi

Tâb-ı temmûz ile olmuş idi bî-fer kâkum (Hanyalı Nûrî)[641]

(O zamanlarda giyilmezdi, sıcaklar vardı. Temmuz sıcağında kürküm solmuş.)

Yaz mevsimi genellikle temmuz ve ağustos aylarının sıcaklıklarıyla bilinmektedir. Beyitte de temmuz ayının çok sıcak olmasından dolayı Hanyalı Nûrî'nin üzerine giymiş olduğu kürkün renginin solduğunu görmekteyiz. Temmuz ayında yaşanan sıcaklığın ne kadar fazla olduğu dile getirilmiştir.

İncelenen divanlarda yaz aylarına ait bu beyitler tespit edilmiştir. Haziran ayı, Halepli Osman Paşa'nın Girit Adası'na gelmesi ve bolluğa sahip olmasıyla kullanıldığı görülmüştür. Temmuz ayı ise sıcaklıklardan dolayı kalın giysilerin renklerinin solduğuna yer verilmiştir.

3.3 Yaz Mevsiminde Yetişen Ürünler

Kış mevsiminde karlar altında kalan toprağın dinlenmesinin ardından bahar mevsiminde tabiat canlanmıştır. Topraktaki donun çözülmesiyle birlikte insanlar bağ ve bahçelere çeşitli ürünler ekip dikmişlerdir. Bahar mevsiminde yeşillenen bu mahsuller yaz mevsiminin sıcaklarıyla birlikte olgunlaşmaya başlamıştır ve genellikle yaz mevsiminin sonlarına doğru bu ürünlerin hasadı yapılmıştır. Yaz mevsiminde yetişen ürünler başlığı altında meyve ve meyve çeşitleri, sebze ve tahıl çeşitleri incelenmiştir.

[641] K 29/27, s. 306

3.3.1 Meyve

Meyve; bitkilerde çiçeğin döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişmesiyle oluşan ve tohumları taşıyan organ olarak tanımlanmaktadır.[642] Meyve veren ağaçlar, bahar mevsiminde çeşitli renkte ve güzellikte çiçekler açmaktadır. Bahar mevsiminin sonlarına doğru çiçeklenen ağaçlarda meyveler oluşmaya başlar. Bu meyveler yaz mevsiminin başlarında ham ve yeşilken sıcaklıkların artmasıyla birlikte yaz mevsiminin sonlarına doğru olgunlaşırlar ardından hasatları yapılır.

Meyve başlığı altında incelenen beyitlerde gün ışığı görmeyen meyvenin ham olacağı, sevgilinin ve Kanber'in uzuvlarının çeşitli meyvelere benzetildiği görülmüştür.

Ne meyve'i ki zemâne onaruban bitüre

Yire çalub anı ider hemîşe tu'me-i mûr (Mesîhî)[643]

(Ne meyve ki zaman düzelterek ortaya çıkara, yere vurup onu daima karınca yiyeceği eder.)

Meyve veren ağaç öncelikle çiçekler açar ardından yeşillenir ve meyveleri oluşmaya başlar. Meyve birden oluşan bir şey değildir. Zamanla büyür, olgunlaşır ve hasadı yapılır. Beyitte meyvenin zaman içinde büyüyüp olgunlaşmasıyla birlikte yere düşmesi ve karıncaların yiyeceği olmasından söz edilmiştir.

Îdgehde sen dükân açdun sulu şeftalüye

Nâr-ı hasretle yanub 'âşıklarun eyvâ satar (Hayâlî Bey)[644]

(Sen, bayram yerinde sulu şeftaliye dükkân açtın. Hasret ateşiyle yanıp (senin) âşıkların ayva satar.)

Sevgili bayram zamanı bayram yerinde şeftali dükkânı açmıştır. Kendisine hayran olup hasret ateşiyle yanan âşıklara ayva satmaktadır. Bir diğer şekliyle sevgilinin, nar ateşiyle yanan âşıklara ayva sattığını görmekteyiz. Divan şiirinde şeftali sevgilinin yanağı ya da dudakları olarak kullanılmıştır. Burada sevgilinin bayram yerinden geçenlere öpücükler saçtığını görmekteyiz. Bunu gören âşıklar ise bir öpücüğün kendilerine gelmesi için eyvahlar ederek feryat etmektedirler.[645] Beyitte şeftali öpücükle, nar ateşle ve ayva eyvah ünlemiyle ilişkilendirilerek her iki anlamını kast edecek şekilde kullanılmıştır. Burada şeftali, nar ve ayva meyvelerinin kullanıldığını görülmüştür.

---

[642] Google Türkçe Sözlük, "Meyve" (Erişim 10 Eylül 2021).
[643] K 19/11, s. 70
[644] G 69/2, s. 113
[645] Şanlı, "Ahmet Paşa, Necâtî Bey, Fuzûlî, Hayâlî ve Bâkî Divanlarına Göre Divan Şiirinde Meyve", 234.

Bâr-ı ümîd ‘aşk ile erer kemâline

Gün pertevini görmicek mîve hâm olur (Hayâlî Bey)[646]

(Ümit meyvesi aşkla olgunlaşır. Gün ışığı görmeyen meyve ham olur.)

Herhangi bir olayın ya da durumun olması için o olaya/duruma aşkla, tutkuyla bağlanıldığı takdirde gerçekleşme olasılığı daha fazladır. Bir şeye inanarak başlamak o olayın ya da durumun gerçekleşme ihtimalini de arttırır. Bu durum bir meyvenin olgunlaşması için güneş ışığına ihtiyaç duymasıyla ilişkilendirilmiştir. Nasıl ki bir meyve belli bir zaman dâhilinde güneş ışığı alarak olgunlaşıyorsa ümidin yeşermesi için de ona aşkla bağlanmak gerekmektedir. Beyitte bir duruma örnek vermek amacıyla meyvenin olgunlaşma sürecinde güneş ışığı alması gerektiği özlü söz olarak kullanılmıştır.

Turunç-ı gabgabın ile bih-i zenahdânın

Gam ile çehremi dödürdü reng-i limona (Hayâlî Bey)[647]

(Sevgilinin turunca benzeyen çenesinin altı ile ayvaya benzeyen çenesi, yüzümü kederle limon rengine döndürdü.)

Âşık, sevgilinin çene altını turunca ve çenesini ayvaya benzetmiştir. Sevgilinin çene altı ve çenesini gören âşık, sevgiliye olan aşkından ve hasretinden dolayı kederlenmiştir. Âşığın yüzü, kederinden dolayı limon rengi olan sarıya dönmüştür. Sarı renk bu beyitte solgun, hastalıklı yüzü ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Beyitte sevgilinin çene altının turunca, çenesinin ayvaya ve âşığın kederli yüzünün limon rengine benzetildiği görülmüştür. Sevgilinin güzelliğini anlatmak için turunç, ayva ve âşığın kederli olduğuna değinmek için limon gibi meyvelerin kullanıldığını görmekteyiz.

Bir tâze kirâs-ı âldır ammâ leb-i Kanber

Bir sîb-i sefîd ‘inebdir ol gabgab-ı Kanber (Hanyalı Nûrî)[648]

(Kanber’in dudağı bir taze kırmızı kirazdır ama o Kanber’in gerdanı bir beyaz elma, üzümdür.)

Hanyalı Nûrî’nin gazelinden alınan bu beyitte Kanber’in dudağının kırmızı bir kiraza, gerdanının beyaz bir elma ve üzüme benzetildiği görülmüştür. Rengi yönünden dudaklar kırmızı bir kirazla; gerdan beyaz bir elma ve üzümle

[646] G 90/2, s. 120
[647] G 489/2, s.259
[648] G 216/1, s. 704

ilişkilendirilmiştir. Beyitte yaz meyvelerinden olan kiraz, elma ve üzümün renkleri dolayısıyla Kanber'in uzuvlarıyla bağdaştırılarak kullanıldığı görülmüştür.

Bu başlık altında genel olarak meyve ve bir arada kullanılan meyvelere yer verilmiştir. Hayâlî Bey, meyvenin güneş görerek olgunlaşmasını anlatırken Mesîhî olgunlaşan meyvelerin yere düşerek karıncaların yiyeceğine olmasına değinmiştir. Bundan yola çıkılarak meyve ve meyve çeşitlerinin yaz mevsimi başlığı altında yer verilmesi uygun görülmüştür. Şimdi sırasıyla meyve çeşitleri incelenecektir.

3.3.1.1 ***meyve çeşitleri***

Yaz mevsimi çeşitli meyvelerin olgunlaştığı ve ardından hasadının yapıldığı bir mevsimdir. Meyve çeşitleri başlığı altında sırasıyla erik, fıstık, hurma, hünnap, karpuz, kayısı, şeftali, ceviz, acı badem ve üzüm incelenmiştir.

3.3.1.1.1 âlû (erik)

Divan şiirinde erik; küçük yuvarlak şekliyle, sulu ve ekşi tadıyla ön plana çıkarılmasının yanında mühürle ilişkilendirilerek kullanıldığı görülmüştür.[649] Yaz mevsiminin gelmesinin ardından çeşitli türde erik ağaçları meyvelerini vermiştir. İncelenen beyitte mührün ufak olması bakımından eriğe benzetilerek kullanıldığı görülmüştür.

Mühre-i âbgînedür âlû

Oldı la'lî devâtı şeftâlû (Nâbî)[650]

(Yuvarlak eriktir. Kırmızı diviti şeftali oldu.)

Nâbî, kâğıtları mühürlemek için yapılan mühürleri, eriğe ve mührün içindeki kırmızı mürekkebi de şeftaliye benzetmiştir.[651] Beyitte mührün şekli bakımından eriğe benzetildiği ve kırmızı mürekkebin renginden dolayı şeftaliyle ilişkilendirildiği görülmüştür.

3.3.1.1.2 piste (fıstık)

Antep fıstığı; ağustos ayının bir veya ikinci haftasında olgunlaşmaktadır.[652]Dışı kabuklu bir meyvedir. Bu kabuğun zamanla çatlamasının ardından hasadı yapılmakta ve genellikle kuruyemiş olarak tüketilmektedir. İncelenen beyitte sevgilinin

[649] Abdülkerim Gülhan, "Divan Şiirinde ve Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar*"*, *Turkish Studies Dergisi* (Erişim 13 Eylül 2021).
[650] Ms 8/109, s. 427
[651] Sezayi Özçelik, "XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatı'nın Nâbî Divanı'na Yansımaları Ve Anlam Çerçevesi" (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,2010), 213.
[652] Tarım ve Orman Bakanlığı Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü, "Antepfıstığı Hastalık ve Zararları İle Mücadele" (Erişim 13 Eylül 2021).

dudağının güzelliğini gören fıstığın, kıskançlıktan kabuğunun çatladığı görülmüştür. Sevgilinin dudağı, çatlayan fıstıkla ilişkilendirilerek kullanmıştır.

Peymâne lebin öpdügini gördi çemende

Hazm eylemeyüp çatladı piste hasedinden (Nâbî)[653]

(Çimenlikte kadehin dudağını öptüğünü gören fıstık, tahammül edemedi ve hasedinden çatladı.)

Yaz mevsiminde sıcakların çok fazla bunaltmadığı zamanlarda sevgili gezinti yapmak için çimenliğe çıkmıştır. Çimenlikte dolaştığı zaman elindeki şarap kadehini ağzına götürmüştür ve sevgilinin güzel dudaklarını gören fıstığın kıskançlıktan kabuğu çatlamıştır. Beyitte fıstığın olgunlaşma zamanı geldiği için çatladığı görülmektedir. Bu durum şair tarafından hüsn-i ta'lil yoluyla açıklanmıştır.

Cevzden kıymet ü lezzetde füzûndur piste

Var tesellileri hâlince tenük-ayşların (Nâbî)[654]

(Fıstık, cevizden lezzetli ve kıymetlidir. İnce kabuklarının tesellileri vardır.)

Nâbî, fıstık ile cevizi karşılaştırmış ve bu kıyas sonucunda fıstığın cevizden daha lezzetli ve kıymetli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca fıstık kabuğu cevize nazaran daha kolay kırılmaktadır. Beyitte fıstık; lezzetli, kıymetli ve ince kabuklu olması yönüyle karşımıza çıkmıştır.

3.3.1.1.3 hurma

Hurma; şekli, tadı, çekirdeği itibariyle çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Sevgilinin dudağının rengi ve şekli itibariyle hurmayla ilişkilendirilmiş. Hacdan getirilen bir meyve olması sebebiyle kıymetli görülmüş ve hurma çekirdeklerinin tespih taneleri olarak kullanılmasına neden olmuştur.[655] Hurma Kur'an-ı Kerim'de yirmi üç yerde geçmektedir ve Hz. Muhammed "cennet meyvesi" olarak nitelendirmiştir aynı zamanda orucun hurmayla açılmasının sünnet olduğu bilinmektedir.[656] Kur'an-ı Kerim'de önemli bir yere sahip olması nedeniyle beyitlerde sıkça kullanılan bir meyve haline geldiği düşünülebilir. İncelenen beyitlerde Allah'ın dikenli hurma ağacından meyve vermesi, sevgilinin dudaklarının hurmaya benzetilmesi ve hurma çekirdeğinden tespih tanelerinin yapıldığını görmekteyiz.

---

[653] G 574/2, s. 893
[654] G 465/5, s. 812
[655] Gülhan, "Divan Şiirinde ve Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar".
[656] Nebi Bozkurt, "Hurma" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 13 Eylül 2021).

Kamışdan kim düzetdi nûş-ı dârû

Dikenden kim bitürdi tâze hurmâ (Ahmedî)[657]

(Kamıştan ilaç olanı çıkaran ve dikenden taze hurma bitiren kimdir?)

Allah'ın birliğinin, gücünün anlatıldığı bu kaside de sulak alanlarda uzun saplar şeklinde bulunan kamışlardan şeker elde edildiği ve uzun, dikenli ağaçlardan hurmalar büyüdüğü dile getirilmiştir. Tüm bunların Allah'ın kudreti sayesinde olduğu anlatılmak istenmiştir. Beyitte dikenli bir hurma ağacından söz edildiğini görmekteyiz.

Dilde peykânundan ayrılmaz hayâli hâlinün

Guyiyâ tiflı habeşdür Ka'dede hurma satar (Hayâlî Bey)[658]

(Gönülde beninin hayali, okun ucundan ayrılmaz. Güya Ka'bede hurma satan Habeş çocuğudur.)

Âşık, sevgiliye olan aşkından dolayı divane bir şekilde dolanmaktadır. Beyitte sevgilinin siyah beninin güzelliği âşığın hayaline düştüğünü görmekteyiz. Sevgilinin siyah beni rengi dolayısıyla hurma satan Habeş çocuğuyla ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda beyitten Kâbe'de hurma yetiştirildiğini çıkarabiliriz

Ol serv kâmetün rutab-ı la'li hasreti

Tesbîhümizi eyledi hurma çekirdeği (Mesîhî)[659]

(O servi boylunun dudağının hurmasının hasreti tespihimizi hurma çekirdeği yaptı.)

Hurma; tatlı, lezzetli ve dolgun olmasıyla bilinmektedir. Bundan dolayı divan şiirinde sevgili genellikle güzel unsurlara benzetildiği için sevgilinin dudakları hurmayla ilişkilendirilmiştir. Âşık, sevgilinin hurmaya benzeyen dudaklarına duyduğu hasretten dolayı elinde tuttuğu tespih tanelerini hurma çekirdeğinden yapmıştır. Beyitte sevgilinin dudakları şekil yönünden hurmaya benzetilmiştir ve bundan dolayı âşık, her zaman yanında taşımak amacıyla tespih tanelerini hurma çekirdeğinden yapmıştır. Aynı zamanda burada hurma çekirdeğinden tespih yapılma geleneğini görmekteyiz.

[657] K 4/10, s. 10
[658] G 69/3, s. 113
[659] G 285/2, s. 296

3.3.1.1.4 unnâb (hünnap)

Hünnap; rengi, şekli, tadı itibariyle genellikle dudak, kanlı göz ve kınalı parmaklarla ilişkilendirilerek kullanılmıştır.[660] Koyu kahverengiye benzeyen renginden dolayı âşığın kanlı gözyaşlarına ve sevgilinin küçük, kınalı parmaklarıyla ilişkilendirilmiştir. İncelenen beyitte sevgilinin kınalı parmaklarını ağzına alan âşığın bu tadı çok beğendiği ve hünnaba benzettiğini görmekteyiz.

Ağzıma alsam muhannâ parmapın duht-ı rezin

Meşrebimce tâze ‘unnâb oldu hurmadan leziz (Hanyalı Nûrî)[661]

(Asma kızının (şarabın) kınalanmış parmağını ağzıma alsam. Kendine ait hurmadan daha lezzetli hünnap olur.)

Âşık, sevgilinin kınalanmış, narin parmaklarını ağzına aldığında hurmadan daha lezzetli bir tat alacağını ve hünnaba benzediğini dile getirmiştir. Beyitte sevgilinin kınalanmış parmaklarıyla hurma ve hünnap arasında bağlantı kurulmuştur.

3.3.1.1.5 hanzal (karpuz)

Hanzal; Ebûcehil karpuzu anlamına gelmekte ve halk arasında karpuz olarak kullanılmaktadır.[662] Hanzal, ham olarak tüketildiği zaman acı bir tat vermektedir.[663] Beyitlerde olumsuz bir şey söyleneceği zaman genellikle acı tadıyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. İncelenen beyitlerde hanzal meyvesinde şeker tadının bulunamayacağı, şükretmeyenlerin ağzında şeker ve balın dahi hanzal meyvesinin acı tadının olacağı, âşığın ağzından çıkan acı sözlere bakıldığı zaman hanzal meyvesinin yenmiş olabileceğine yer verilmiştir.

Her kişi sözde mukâbil ince olısar ana

Şahn-ı hanzalda kaçan bulınısar ta’m-ı nebât (Ahmedî)[664]

(Her kişi muhatabına sözde ince olur. Hanzal meyvesinde şeker tadı nasıl bulunur?)

Hanzal; Ebûcehil karpuzu da denilen portakal büyüklüğünde meyvesi olan acı bir meyve olarak tanımlanmaktadır.[665] İnsanlar sözde karşısındaki insanlara ince davrandıklarını söylemektedir fakat davranış olarak bunu yansıtmamaktadırlar. Ahmedî bu durumu acı olan hanzal meyvesinde şeker tadının bulunamayacağı şeklinde özetlenmiştir. Kişilerin içleri neyse dışarıya da bunu yansıtmaktadırlar.

---

[660] Gülhan, “Divan Şiirinde ve Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar”.
[661] G 112/4, s. 635
[662] Gülhan, “Divan Şiirinde ve Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar”.
[663] Tebdiz, “Hanzal” (Erişim 13 Eylül 2021).
[664] K 12/18, s. 39
[665] Tebdiz, “Hanzal”

Beyitte acı bir tadı olan hanzal meyvesinin içinde şeker tadının bulunmayacağı belirtilerek bir durumu örnekleme amacıyla yer verildiği görülmüştür.

Anun ki şükrün-ile degül şekkerîn-mezâk

Agzında şahn-ı hanzal ola kand-ıla ‘asel (Ahmedî)[666]

(Şükredilmeden şeker ve bal alanların ağzında hanzal meyvesi olsun.)

Emîr Sülmân’a yazılan kasidenin bu beyitinde Emîr Sülmân’a şükredilmeyerek tüketilen şeker ve balın dahi ağızda hanzal meyvesinin acı tadının hissedilmesi istenmiştir. Beddua niteliğinde olan bu beyitte şükretmeyen insanların ağızlarının tadının kaçması istenmiştir ve bu durumu ifade etmek amacıyla hanzal meyvesi kullanılmıştır.

Nâsıh hanzal mı yemiş beyle kim ol mâr-veşin

Âşık-ı haste dile sözleri zakkum gibi (Nigârî)[667]

(Hasta âşık hanzal mı yemiş ki zakkum gibi zehirli sözleri böyle dile yılan gibi (ısırıcı/acı)).[668]

Âşık, sevgiliye olan aşkından dolayı devamlı feryat ederek inlemekte ve bunun verdiği yorgunluktan dolayı hasta düşmektedir. Hasta, dertli ve sıkıntılı olan bu âşığın acı bir tadı olan hanzal meyvesi yediği düşünülmektedir. Çünkü sözleri zakkum gibi acı ve dili yılan gibi zehirlidir. Zakkum; gösterişi güzel, çiçekli ama zehirli meyvesi olan bitki olarak tanımlanmaktadır.[669] Âşığın sevgilisine duyduğu aşkından dolayı ciğerleri dağlanmış ve kanlanmıştır. Dâğ; ilk anlamıyla vücudun kızgın demirle işaretlenmesini ifade ederken mecaz olarak aşk, keder gibi çeşitli duygulardan kaynaklı içe içleyen yara olarak kullanılmaktadır.[670] Bu durumun verdiği acıyla ağzından olumsuz, beddua niteliğinde sözler çıkmaktadır. Beyitte âşığın ağzından çıkan olumsuz sözlere bakıldığı zaman hanzal meyvesinden yemiş olabileceği düşünülmüştür. Hanzal meyvesi acı tadından dolayı olumsuz sözlerle ilişkilendirilmiştir.

---

666 K 55/22, s. 138
667 G 646/3, s. 381
668 Doğan Yücel, “Dîvân Şiirinde Ağaç: İnanç Ve Kültür”, *DergiPark* (Erişim 13 Eylül 2021), 309.
669 Tebdiz, “Zakkum” (Erişim 13 Eylül 2021)
670 Kubbealtı Lugati, “Dâğ”.

3.3.1.1.6 kayısı

Divan şiirinde kayısı; şeklinin küçük olması, tatlı oluşu ve renginden dolayı dudağa benzetilerek kullanılmıştır.[671] İncelenen beyitte sevgilinin dudağı taze, yarığı olmayan, küçük bir kayısıya benzetildiği tespit edilmiştir.

Kaysı-yı la'l-i dost Mesîhî ne hûb olur

Kim yok anun yırı ile aslâ çekirdeği (Mesîhî)[672]

(Mesîhî, sevgilinin dudağı kayısıyla ne güzel olur. Onun yırı ve çekirdeği yoktur.)

Divan şiirinde sevgilinin yüzü ve yüzündeki uzuvlar çeşitli güzelliklere benzetilerek kullanılmıştır. Burada da sevgilinin dudakları kayısıyla ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin dudağı yarıkları, çekirdekleri bulunmayan güzel bir kayısıya benzetilmiştir.[673] Beyitte taze ve çekirdeksiz kayısının benzetme amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.3.1.1.7 şeftali

Şeftali; pembe açan çiçeğiyle, güzel rengiyle, şekliyle ve sulu bir meyve olmasıyla genellikle sevgilinin ağzı, dudağı, yanağı ve yüzüyle bağlantı kurularak kullanılmıştır.[674] İncelenen beyitlerde sevgilinin dudağının ve öpücüğünün şeftaliye benzetilerek kullanıldığı görülmüştür.

Îdgehde sen dükân açdun sulu şeftalüye

Nâr-ı hasretle yanub 'âşıklarun eyvâ satar (Hayâlî Bey)[675]

(Sen, bayram yerinde sulu şeftaliye dükkân açtın. Hasret ateşiyle yanıp (senin) âşıkların ayva satar.)

Sevgili bayram zamanı bayram yerinde şeftali dükkânı açmıştır. Kendisine hayran olup hasret ateşiyle yanan âşıklara ayva satmaktadır. Bir diğer şekliyle sevgilinin, nar ateşiyle yanan âşıklara ayva sattığını görmekteyiz. Divan şiirinde şeftali sevgilinin yanağı ya da dudakları olarak kullanılmıştır. Burada sevgilinin bayram yerinden geçenlere öpücükler saçtığını görmekteyiz. Bunu gören âşıklar ise bir öpücüğün kendilerine gelmesi için eyvahlar ederek feryat etmektedirler.[676] Beyitte şeftali öpücükle ilişkilendirilerek kullanıldığı görülmüştür.

---

[671] Gülhan, "Divan Şiirinde ve Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar".
[672] G 285/5, s. 296
[673] M. Nejat Sefercioğlu, "Meyve Redifli Gazeller", *Turkish Studies Dergisi* (Erişim 13 Eylül 2021), 321-344.
[674] Gülhan, "Divan Şiirinde ve Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar".
[675] G 69/2, s. 113
[676] Şanlı, "Ahmet Paşa, Necâtî Bey, Fuzûlî, Hayâlî ve Bâkî Divanlarına Göre Divan Şiirinde Meyve", 234.

Bâğ-ı cennettir yüzün etrâfı pürüdr mîveden

N'ola bir şeftâlicik versen sehâlar vaktidir (Hayâlî Bey)[677]

(Yüzünün etrafı cennetin bahçesidir ve meyveden doludur. Bir şeftalicik versen nolur, cömertlik zamanıdır.)

Divan şiirinde sevgilinin yüzü ve yüzündeki uzuvlar güzel, hoş şeylere benzetilerek kullanılmaktadır. Beyitte sevgilinin yüzünün etrafı cennet bahçesine benzetilmiştir. Cennet; türlü güzelliklerin, bolluğun ve ihtişamın bulunduğu bir yerdir. Âşık için sevgili ve sevgilinin yüzü onun yaşama sebebidir. Âşık, sevgilinin yüzünü cennette bulunan türlü meyvelere benzeterek sevgilinin dudağını şeftaliyle ilişkilendirmiştir.[678] Âşık, mahsullerin veriminin alındığı yaz mevsiminde bolluk ve bereketi işaret ederek böyle bir zamanda sevgilinin dudağından bir kez öpmek istediğini dile getirmiştir. Beyitte sevgilinin yüzü meyvelerle dolu cennet bahçesine benzetilmiş ve sevgilinin dudağı sulu bir şeftaliyle ilişkilendirilmiştir.

Almadan bûse-i yârı ger ölsem ey hemdem

Suyum ısıtmaga şeftâli budağın yakasın (Hayâlî Bey)[679]

(Ey dostum, eğer sevgiliden bir öpücük almadan ölürsem suyumu ısıtmak için şeftali ağacı yakasın.)

Divan şiirinde sevgilinin dudağı yahut yanağı sulu bir şeftaliye benzetilerek kullanılmıştır. Sevgilinin aşkından gece gündüz inleyip feryat eden âşık, sevgilinin dudağından/yanağından bir kez olsun öpemeden öldüğü zaman hiç olmazsa cenazesinin yıkanacağı suyun şeftali ağacıyla ısıtılmasını istemektedir.[680] Beyitte sevgilinin yanağının veya dudağının şeftaliye benzetilerek kullanıldığını görmekteyiz.

Şeftâlü-yi lebini nigârun rakîb yer

Bize degince yâ kabıdur yâ çekirdegi (Mesîhî) [681]

(Güzel yüzlü sevgilinin dudaklarının şeftalisini rakip yer. Bize nasip olan ya kabuğudur ya çekirdeği.)

---

[677] G 181/2, s.151
[678] İsmet Şanlı, "Ahmet Paşa, Necâtî Bey, Fuzûlî, Hayâlî ve Bâkî Divanlarına Göre Divan Şiirinde Meyve", *DergiPark* (Erişim 14 Eylül 2021), 223-239.
[679] G 405/4, s.230
[680] Ömer Savran, "Klâsik Şiirimizde Ölüm Teması ve Ölümle İlgili Bazı Âdetler", *DergiPark* (Erişim 14 Eylül 2021), 170-188.
[681] G 285/3, s. 296

Âşık, sevgilinin şeftali gibi güzel dudaklarının rakipler tarafından öpüldüğünü ve kendisi öpmek istediği zaman kabuğunun yahut çekirdeğinin nasip olduğunu söylemektedir. Beyitte sevgilinin dudakları güzel olması yönünden sulu, taze şeftaliyle ilişkilendirilerek kullanıldığı görülmüştür.

Şifâdur Nûrî-i mahmûma hanım

Müyesser olsa şeftâlû-ı Kanber (Hanyalı Nûrî)[682]

(Sıtmaya yakalanan Nûrî'ye, hanım şifadır. Kanber'in şeftalisi nasip olsa.)

Hanyalı Nûrî'nin Kanber redifli gazeline bakıldığı zaman kendisinin sıtma hastalığına yakalandığını ve ateşler içinde olduğunu görmekteyiz. Böyle bir durumda kendisine iyi gelecek tek şey sevgilidir. Diğer beyitlere bakıldığı zaman Kanber'in güzelliği, saçı, kaşı övülmüştür. Bu beyitte ise Kanber'in dudaklarının şeftaliyle ilişkilendirilerek kullanıldığını görmekteyiz.

3.3.1.1.8 acı badem

Badem, güzel renkli çiçeğinden dolayı şaraba ve kan rengine; şekli itibariyle göze, dudağa ve gamzeye benzetilerek kullanılmıştır.[683] İncelenen beyitte bademin acı olan çeşidinden bahsedilmiştir. Sevgilinin öfkeli gözleri acı bademle ilişkilendirilmiştir.

Gösterür yâr devâ-hâh olana çeşm-i gazab

O tabîb-i dilüm ancak acı bâdâmı bilür (Nâbî)[684]

(Sevgili, derman isteyenlere öfkeli bakışlarını gösterir. O gönlümün doktoru sadece acı bademi bilir.)

Âşıklar, sevgiliye olan aşklarından dolayı hastalıklı bir halde ve perişan şekilde dolanmaktadırlar. Bundan dolayı dermanlarını bulmak için sevgilinin huzuruna gitmişlerdir fakat sevgili âşıkları tersleyerek kızgın, öfkeli bakışlarla karşılamıştır. Beyitte sevgilinin öfkeli bakışlarıyla acı badem arasında bağlantı kurulmuştur. Sevgilinin gözleri bademe benzetilmiştir lakin sevgilinin gözleri öfke saçtığından dolayı acı bademle ilişkilendirilmiştir.

3.3.1.1.9 üzüm

Üzüm; şekli, tadı, rengi itibariyle gözyaşı, dudak ve parmaklarla ilişkilendirilmiş ve salkımı saça benzetilerek kullanılmıştır.[685] İncelenen beyitte büyük, iri üzümleri olan

---

[682] G 223/5, s. 706
[683] Gülhan, "Divan Şiirinde ve Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar".
[684] G 197/3, s. 607
[685] Gülhan, "Divan Şiirinde ve Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar".

bir salkımın diğer meyvelere göre daha ön planda olması doğrultusunda feleğin onu heba edeceğine değinilmiştir.

Zemâne kanın içer oldun ise çok başlı

Bu bâğ-ı dehrde mânend-i hûşe-i engûr (Hayâlî Bey)[686]

(Bu dünya bağında üzüm salkımı gibi çok başlı olursan, felek kanını içer.)

Yeryüzü, dünya bahçeleri olarak görülmüştür. Bu dünya bahçelerinde verimli ve bereketli çok başlı üzüm salkımı olunduğunda diğer meyvelere göre göz doldurduğu zaman felek ona acımayarak kanını içeceği dile getirilmiştir. Burada çok başlı üzüm salkımının bolluğuna yer verilmiştir. Üzümün rengi ise kanla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Beyitte dolu bir üzüm salkımının diğer meyvelere göre daha çekici gelmesi durumunda feleğin onu heba edeceği dile getirilmiştir.

Meyve çeşitleri başlığı altında sırasıyla erik, fıstık, hurma, hünnap, karpuz, kayısı, şeftali, ceviz, acı badem ve üzüm incelenmiştir. Eriğin mühürle, fıstığın dudakla ilişkilendirilerek kullanıldığını görülmüştür. Hurma sevgilinin dudağına benzetilmiştir ve tanelerinden tespih yapıldığına değinilmiştir. Hünnap sevgilinin kınalı parmaklarıyla, hanzal genellikle acı olmasıyla, kayısı ve şeftali sevgilinin dudağıyla bağdaştırılarak yer verilmiştir. Acı badem ise sevgilinin öfkeli bakışları yerine kullanılmıştır. Üzüm ise salkımının göz dolduruculuğuyla öne çıkmıştır. Tüm bu meyvelere bakıldığı zaman genellikle bir durumla birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.3.2 Sebze

Genellikle bahar mevsiminde ekimi yapılan sebzeler yaz mevsimi geldiğinde belli bir süre olgunlaşırlar ve ardından hasatları gerçekleştirilir.

3.3.2.1 ***piyâz (soğan)/sîr (sarımsak)***

Soğan; toprağın altında yetişen ve genellikle acı, göz yakması yönüyle bilinen bir sebzedir. Sarımsak da toprağın altında yetişen ve taneleri olan bir sebzedir. İncelenen beyitlerde soğan ve sarımsağın değersiz kişiler için uygun olduğunu belirtilmiş ve soğanın acı sözlerle ilişkilendirildiği görülmüştür.

Midhatünde gül-be-şekker yir iken lâ'ik mi kim

Ben olam aç u piyaza değmeyenler ola sîr (Mesîhî)[687]

(Övgünde gül tatlısı yerken bana yakışır mı ki ben aç olam ve soğana değmeyenler tok ola.)

---

[686] K 1/6, s. 27
[687] K 11/25, s. 48

Hasan Paşa'yı methetme amaçlı yazılan bu kaside de Hasan Paşa'yı övenlerin gül tatlısı yediklerini gören Mesîhî, kendisinin aç olduğunu dile getirmiştir. Hasan Paşa'nın etrafında olanların bırak gül tatlısını soğana dahi değmediklerini dile getirerek sarımsağa uygun olduklarını söylemiştir. Beyitte soğan ve sarımsağın değersiz kişiler için uygun olduğu vurgulanmıştır.

Düşmez leb-i şîrînine yârin sühan-ı telh

Helvâcı dükkânında piyâzın yeri yoktur (Nâbî)[688]

(Sevgilinin tatlı dudağına acı sözler yakışmaz. Helvacı dükkânında soğanın anlamı yoktur.)

Divan şiirinde sevgili daima güzel şeylerle ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Bundan dolayı sevgilinin ağzına da güzel sözler yakışmaktadır. Âşık, sevgilinin ağzına güzel sözlerin yakıştığını dile getirerek kendisini azarlamamasını istemektedir. Bu durumu açıklamak için helvacı dükkânı gibi tatlının yapılıp satıldığı yerde soğan gibi acı ve kötü kokusu olan bir şeyin bu dükkâna yakışmayacağı belirtilmiştir. Beyitte acı sözler soğanla ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Bu başlık altında soğan ve sarımsakla ilgili beyitler tespit edilmiştir. Soğan ve sarımsak acı olarak bilindiği için daha çok bu yönüyle ilişkilendirilerek yer verildiği görülmüştür.

3.3.3 Tahıl

Çeşitli yörelerde toprağın uygunluğuna göre belirli zamanlarda ekilen tahılların genellikle yaz mevsiminde hasadı yapılmaktadır. Bunlardan en önemli ve en çok kullanılanı buğdaydır. Bunun yanında arpa, darı, yulaf gibi çeşitli türleri gelmektedir.

3.3.3.1 ***buğday***

Buğday genellikle sonbahar mevsiminde ekilmektedir, kış mevsiminde karların altında kalmasıyla birlikte dinlenir ve bahar mevsiminin gelişiyle yeşillenip büyümeye başlar. Yaz mevsiminde güneş almasıyla birlikte taneleri oluşur ve hasadı yapılır. Boyu genellikle arpaya göre uzundur ve tanelidir. Un ve ekmek yapımında kullanıldığı için değerli bir ürün olarak görülmektedir.

Çörek bir buğday anlu lâle-ruh mahbuptur gûyâ

K'anın bâdâmı olmuştu yüzünde çeşm-i fettanı (Hayâlî Bey)[689]

---

[688] G 163/5, s. 583
[689] K 14/10, s. 47

(Çörek sanki bir buğday alınlı, lâle yanaklı sevgilidir. Ki onun bademi yüzünde fitne çıkaran gözü olmuştu.)

Çörek; buğday alınlı ve lâle yanaklı sevgili gibi görünmektedir. Çöreğin ortasındaki badem ise karışıklık çıkan gözle ilişkilendirilmiştir. Beyitte sevgilinin alnının dar ve çöreğin küçük olduğunu belirtmek için buğday tanesine benzetilerek açıklandığı görülmüştür.

3.3.3.2 ***cev (arpa)***

Arpa; boyu kısa, taneli tahıl grubu türüdür. Boyunun kısa olmasından dolayı dilimizde "Bir arpa boyu" ifadesi çok az gitmek veya yol almak anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.[690] İncelenen beyitlerde atın yiyeceği ve azlığı ifade etme amaçlı ölçü birimi olarak kullanıldığı görülmüştür.

Çâkdür g-endümün ey dost hasedden yüreği

Tâ gıda etdi senün tevsenüne kendüyi cev (Hayâlî Bey)[691]

(Ey dost, buğdayın yüreği hasetten yarıktır. Arpa, senin azgın atına kendini yiyecek etti.)

Hayâlî, bu beyitte arpaların, methedilenin atına yiyecek olduğunu ve kendisinin bunu görmesi sonucunda kıskançlıktan yüreğinin parçalandığını dile getirmiştir. Arpa, çeşitli hayvanlar için kullanılan yiyecek türüdür. Beyitte arpanın methedilenin atı tarafından yiyecek olarak tüketildiğini görmekteyiz.

Ne hâsıl umar mezra'-ı 'ukbâda Mesîhî

Ekmedi 'amel tohmını çünkim kadar-ı cev (Mesîhî)[692]

(Mesîhî, ahiret tarlasında beklemek ne fayda? Amel tohumunu ekmedi çünkü arpa kadar.)

Mesîhî, kendisinin ölüm tarlasında beklemenin yerinde bir davranış olmadığını dile getirmiştir. Çünkü dinî emirlerini yerine getirmek için arpa kadar bir şey yapmadığını söylemektedir. Beyitte Mesîhî'nin amelleri arpa tanesiyle karşılaştırılarak miktar olarak azlılığı dile getirilmiştir.

[690] TDK, "Bir arpa boyu" (Erişim 16 Eylül 2021).
[691] G 463/3, s. 250
[692] G 202/5, s. 243

Ol kadar verdim havâya kendimi hırmen gibi

Kâ'int-ı cev göründü gözüme erzen gibi (Hayâlî Bey)[693]

(Kendimi o kadar harman gibi havaya verdim. Kâinat arpası gözüme darı gibi göründü.)

Harman; tahılın başaklarından ayrılma ve temizlenmesi işi, bu işin yapıldığı yer ve zaman olarak tanımlanmaktadır.[694] Harman yerinde başaklar havaya atılarak çöplerinin uçması sağlanır ve böylece ürün temizlenmiş olur. Hayâlî, kendini başakların çöplerine benzeterek onlar gibi havaya uçtuğunda geriye dönüp baktığı zaman arpa gibi küçük olan dünyanın gözüne darı gibi gözükerek değersiz olduğunu dile getirmiştir. Beyitte dünyanın ne kadar değersiz olduğunu göstermek için darı tanelerinin kullanılmıştır.

3.3.3.3 ***erzen (darı)***

Darı; uzun saplı, kalın ve dolgun başaklı, küçük taneli bir tahıl grubu türüdür. Halk arasında mısır olarak bilinmektedir. İncelenen beyitlerde yıldızlar darı tanelerine benzetilmiş ve gülün darı taneleriyle bülbülü tuzağa düşürmesine yer verilmiştir.

Bezmün kebâbı olmag içün idinür gıdâ

Her subh encüm erzenini mâkiyân-ı mihr (Mesîhî)[695]

(Her sabah güneşin tavuğu, yıldız darısını eğlence meclisinin kebabı olmak için yiyecek edinir.)

Güneş tavukla, yıldızlar darı taneleriyle ilişkilendirilmiştir. Tavuk, darı taneleriyle beslenen bir hayvandır. Gece çıkan yıldızların sabaha doğru kaybolması ve ardından güneşin ortaya çıkması doğa olayını, yıldızların güneş tarafından yenilmesi şeklinde açıklandığını görmekteyiz. Beyitte gökyüzünde dağınık halde bulunan yıldızlar, darı tanelerine benzetilerek kullanılmıştır.

Erzen almışdur eline bülbülü sayd etmeğe

Halka halka cismini kıldı serâser dam gül (Hayâlî Bey)[696]

(Gül, halka halka bedenini tamamen tuzak ederek bülbül avlamak için eline darı almıştır.)

---

693 G 645/1, s. 313
694 Tebdiz, "Harman" (Erişim 16 Eylül 2021).
695 G 79/2, s. 164
696 G 314/2, s. 197

Bağ ve bahçelerde diğer çiçeklere göre dikkat çeken çiçek güldür ve gül bahçelerinin şahı kabul edilmektedir. Bülbül ise güle âşıktır lakin gül hiçbir zaman bülbüle karşılık vermez. Burada ise gülün eline darı tanesi alarak bülbülü tuzağa düşürdüğünü görmekteyiz. Bülbül yiyecek olarak darı tükettiği için gülün bunu kullanarak tuzak kurduğuna değinilmiştir. Başka bir anlam olarak sevgilinin vücudundaki benleri âşıkları avlamak için tuzak kurduğunu görmekteyiz. Beyitte darı taneleri, bülbülü tuzağa düşürülmesi için kullanılmıştır.

Ey Hayâli murg-ı dil bir evce pervâz etti kim

Çarhda gördü nücûmu dâne-i erzen gibi (Hayâlî Bey)[697]

(Ey Hayâlî, gönül kuşu bir zirveye uçtu ki gökyüzünde yıldızı darı tanesi gibi gördü.)

Hayâlî, gönül kuşunu gökyüzünün zirvelerine uçurmuştur ve gökyüzüne baktığı zaman yıldızları darı tanesi gibi küçük görmüştür. Beyitte darı, yıldızların küçük olduğunu belirtmek için ölçü olarak kullanılmıştır.

3.3.3.4 ***hardal***

Hardal; tohumları küçük, tadı acı ve yakıcı bir bitki olarak tanımlanmıştır.[698] İncelenen beyitte ölçü anlamına gelecek şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şol kadar eyledi pervâz dil-i murg bülend

Gözüne dâne-i hardalca gelür ‘âlem-i cev (Hayâlî Bey)[699]

(Gönül kuşu şu kadar yükseğe uçtu ve gözüne arpa kâinat hardal tanesi gibi gelir.)

Hayâlî, gönül kuşunun yükseklere kadar uçtuğu zaman arpa kadar kısa olan dünyanın darı tanesi gibi daha da küçük gözüktüğünü dile getirmiştir. Beyitte arpa, dünyanın ne kadar küçük olduğunu göstermek için ölçü olarak kullanıldığı görülmüştür.

İncelenen divanlarda buğday, arpa, darı ve hardala rastlanmıştır. Bu beyitler eleme yöntemi kullanılmadan alınmıştır. Divan şiirinde de yerini almıştır. Buğdaydan yapılan ekmek sevgilinin alnına benzetilmiştir. Arpa genellikle ölçü birimi, hardal değersizliği ifade etme amaçlı kullanılmıştır. Darı yıldızlara benzetilmiş ve bülbülü tuzağa düşürmek için yer verilmiştir.

---

[697] G 645/1, s. 314
[698] Tebdiz, “Hardal” (Erişim 17 Eylül 2021).
[699] G 464/2, s. 250

3.3.4 Baklagil

Baklagiller genellikle bahar mevsiminde bağ ve bahçelere ekilin ürünlerdir. Bahar mevsiminde yağan yağmurlarla birlikte yeşerirler ve yaz mevsiminde olgunlaşarak yeterli güneşi almasıyla birlikte hasadı yapılmaktadır. İncelenen divanlarda baklagillerden mercimek karşımıza çıkmıştır. Mercimek boyut bakımından küçük olduğu için genellikle göz bebeğiyle ilişkilendirilerek kullanıldığı görülmüştür.

3.3.4.1 ***merdümek (mercimek)***

Beyitler incelendiğinde az olarak kullanımına rastlanan mercimeğin "göz bebeği" anlamına gelecek şekilde yer verildiği görülmüştür.

Güneş ki merdümek-i dâde-i cihân-bîndür

Kılur bu gerdiş-i dehr anı her gice şeb-kûr (Mesîhî)[700]

(Güneş ki dünyayı gören gözün bebeğidir. Her gece bu dünyanın dönüşü onu gece körü eder.)

Güneş dünyayı göz bebekleriyle görmektedir. Beyitte mercimek, güneşin göz bebeği olarak kullanılmıştır.

Gayret-i emsâlden dökdüm Hayâlî acı yaş

Kan bulaşmış dağa dönmüştür bu iki mercimek (Hayâlî Bey)[701]

(Hayâlî, akramlarım/yaşıtlarım benden daha yüksek makamlara geldiler ben de acı yaş döktüm. Bu iki mercimek kan bulaşmış yaraya benzemiştir.)

Hayâlî akranlarının yüksek mevkilere gelmesinden dolayı kanlı gözyaşı dökmüştür. Bu durumu sevgilinin kirpiklerinin dağlanıp yaraladığı gönlüne benzetmiştir. Beyitte mercimeğin şekil ve boyut bakımından göz bebeği yerine kullanıldığını görmekteyiz.

Didüm ey dost Mesîhîye görinsün hâlün

Didi insana görinmez gözinün merdümeki (Mesîhî)[702]

(Ey dost, Mesîhî'ye halin görünsün dedim. İnsana gözünün bebeği görünmez dedi.)

Şairin burada kendisinden bir başkası olarak söz ettiği görülmektedir. Mesîhî, kendi hallerini görmek için yine kendine seslenmektedir fakat insanın göz bebeğinin

[700] K 19/19, s. 71
[701] G 267/5, s. 181
[702] G264/5, s. 283

kendini göremeyeceğini belirtmiştir. Beyitte mercimek, göz bebeği anlamıyla kullanılmıştır.

Gafil olma emr ber-‘aks olmadan k’âhûlarun

Merdümekle çeşmi dâm u dânedür sayyâdına (Nâbî)[703]

(Bir iş tam tersine de dönebilir gafil olma ki güzellerin göz bebekleriyle gözleri avcılarına tuzak ve yemdir.)

Divan şiirinde sevgilinin gözleri âşıklar için her zaman tuzaktır. Âşıklar, sevgilinin gözlerine bakmasıyla birlikte sevgilinin oka benzetilen kirpikleri onları avlar ve gönüllerini dağlar. Dâğ; ilk anlamıyla vücudun kızgın demirle işaretlenmesini ifade ederken mecaz olarak aşk, keder gibi çeşitli duygulardan kaynaklı içe içleyen yara olarak kullanılmaktadır.[704] Beyitte de sevgililerin göz bebekleri âşıklar için tuzak olarak kullanılan yem niteliğindedir. Göz bebeği şekil ve boyut bakımından mercimekle ilişkilendirilmiştir.

İncelenen divanlarda baklagil başlığı altına alınabilecek ürünlerden mercimekle karşılaşılmıştır. Mercimek ise şekli itibariyle gücük olduğu için genellikle göz bebeği anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

3.4 Yaz Mevsimi ve Eğlence

Bahar mevsiminde güneşin daha ılık olması, rüzgârın hafif esmesi, bağ ve bahçelerin çiçeklenmesinin ardından insanlar gül bahçelerine seyirlere çıkmıştır ve buralarda eğlenmişlerdir. Bahar mevsiminin ardından yaz mevsiminin gelişiyle birlikte birden hava şartları değişmiştir. Özellikle temmuz ve ağustos aylarında rüzgârın esmemesi, güneş ışınlarının kavurucu olması insanları bunaltmıştır. Böyle bir zamanda eğlence ortamları bir önceki mevsime göre duraklama yaşamıştır. Yine de güneşin bunaltmadığı zamanlarda eğlenceler düzenlenmiştir. İncelenen beyitte yaz mevsiminin değerlendirilerek şarap içilmesi gerektiği, kış gibi zorlu şartları olan mevsim geldiğinde eğlencelerin zaten yapılamayacağı ve şarap içilemeyeceğinden tövbe edilmesi nasihat edilmiştir.

Kışın tevfîk ire tevbe idesin

Kış olmadın ganîmet gör bu yazı (Ahmedî)[705]

(Bu yaz mevsimini kış mevsimi olmadan fırsat olarak gör. Kışın Allah’ın yardımı sayesinde tövbe edersin.)

---

[703] G 747/7, s. 1021
[704] Kubbealtı Lugati, “Dâğ”.
[705] G 686/8, s. 596

Yaz mevsimi güneşin ısıttığı, bağ ve bahçelerin yeşerdiği, meyvelerin ve sebzelerin olgunlaşarak hasat zamanının geldiği kısaca bolluğun, bereketin mevsimidir. Bu zamanları kış mevsimi gelip her şey karların altında kalmadan değerlendirmek gerekmektedir. Burada eğlence düşkünü olan rindin zahide seslendiğini görmekteyiz. Yaz mevsimini eğlenip şarap içerek değerlendirmesi gerektiğini zaten kış mevsimi geldiğinde eğlence ortamının olmadığını söyleyerek o zaman tövbe edebileceğini tembihlemektedir. Beyitte yaz mevsimi ortamının eğlenceler düzenlenerek ve şaraplar içilerek değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

3.5 Hava ve İlgili Unsurlar

Yaz mevsimi boyunca havanın genellikle sıcaktır ve insanlar bunalmaktadır. Bahar mevsiminin hafif ve ılık esen rüzgârının yerini sıcak esen veya esmeyen rüzgâr almıştır. Bu başlık altında yaz mevsiminin sıcaklığına ve rüzgârına yer verilmiştir.

3.5.1 Sıcaklık

Yaz mevsimi genellikle temmuz ve ağustos aylarının kavurucu sıcaklıklarıyla bilinmektedir. Bu sıcaklıklarla beraber kuraklık ve susuzluk etkili olmaktadır. Bundan dolayı insanlar bunalmakta ve serinlemek için ağaç gölgeliklerini tercih etmektedirler.

Tâb-ı ruhundan eyledi dil zülfünü mekân

Gün germ olunca kendüne edindi gölgelik (Hayâlî Bey)[706]

(Gün sıcak olunca (insanlar) kendine gölgelik edindiği gibi gönül, yanağının parlaklığından saçını mekân edindi.)

Yaz mevsimi genellikle her ay sıcaklıkların artmasıyla bilinmektedir. Burada da yaz mevsiminde insanların kendilerini güneşin sıcağından koruyarak gölgeliklere sığındığı gibi âşığın da sevgilinin yanağının parlaklığından dolayı kendini koruma amaçlı yine sevgilinin saçını gölgelik edindiğini görmekteyiz. Beyitte yaz mevsiminde insanların güneş ışığının bunaltıcı havasından kaçmak için gölgeliklere sığınması bir durumu örnekleyici şekilde kullanılmıştır.

Kad ceret ‘aynü’l-amani li’r-revâ

Eyyühe’l-‘atsanü min harri’l-hevâ (Ahmedî)[707]

(Ey havanın sıcaklığından susamış olanlar, arzu pınarını sulamak için akıttık.)[708]

[706] G 263/4, s. 180
[707] G 21/1, s. 227

Havanın sıcaklığından bunalanlar için arzu pınarından soğuk sular akıtıldığına değinilmiştir. Beyitte hevâ kelimesi hem hava hem de arzu, istek anlamlarıyla tevriyeli olarak kullanılmıştır. Arzu ve emellerin sıkıntılarıyla bunalanlar yine arzu pınarının suyuyla kandıklarını zannederler. Su özellikle sıcak havalarda, insanın hararetini daha da arttırır ve fazla susatır. Bununla alâka kuran şair, arzu ve isteklerin asla bitmeyeceğini, bitti denildiği anda bir yenisinin ekleneceğini ima eder.

Bâhûr gibi rûzı şebinden olur efzûn

Fevt ile beden ma'nî-i ma'hûde nişândur (Nâbî)[709]

(Gündüz geceden çok fazla sıcak olur. Ölüm ile vucüt vadedilmiş mana işaretidir.)

Beyitte gündüzlerin gecelerden her zaman daha fazla sıcak olduğuna değinilmiştir. Güneşin gündüzleri fazlasıyla ısıtarak gece-gündüz sıcaklık farkının fazla olması akıllara yaz mevsimini getirmektedir.

Hevâ germ ol kadar kim sâye-i mû berg-i tûbâdır

Bu âteşler meger tâb-ı ruh-ı yâr-ı dil-ârâdır (Hanyalı Nûrî)[710]

(Hava o kadar sıcak ki kılın gölgesi tûbâ ağacının yaprağıdır. Bu ateşler meğer gönlü süsleyen sevgilinin yanağının pırıltısıdır.)

Yaz mevsimi genellikle aşırı sıcaklıklarıyla ve bu sıcaklıkların insanları bunaltıcı etkileriyle bilinmektedir. Burada da yaz mevsiminde havanın aşırı derecede sıcak olduğunu görmekteyiz. Hatta hava o kadar sıcaktır ki kılın gölgesi, cennette bulunan ve tüm cennete gölge sağladığı düşünülen Tuba ağacının bir yaprağının gölgesi gibi büyük gözükmektedir. Ardından tüm bu sıcaklıkların kaynağının sevgilinin yanağının pırıltısı olduğu ifade edilmiştir. Beyitte yaz mevsiminin çok sıcak olmasından dolayı bir kıl tanesi gölgesinin bile büyük bir şekilde göründüğünü görmekteyiz.

Sıcaklar âb u tâbın hep kurutmuş afr u tavrın vây

Gönül çâh-ı zenahdândan iki katre-i cûyâdır (Hanyalı Nûrî)[711]

---

[708] Hakan Alparslan, *"Ahmedî Dîvânı'nda (1.-50.) Gazellerin Şerhi"* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).
[709] G 208/8, s. 617
[710] G 204/1, s. 690
[711] G 204/4, s. 690

(Sıcaklar, hep güzelliğini ve gösterişini kurutmuş. Gönül, kuyudan/sevgilinin çene çukurundan iki su damlasıdır.)

Yaz mevsimi sıcaklıklarıyla bilinmektedir ve bu sıcaklıklar fazlalaştığı zaman toprakları çatlatmakta, bitkilerin kendinden geçirmekte ve suları kurutmaktadır. Burada da yaz mevsiminde ortaya çıkan sıcaklıkların sevgilinin güzelliği ve gösterişini dahi kuruttuğunu görmekteyiz. Âşık da böyle susuz kaldığı bir zamanda sevgilinin kuyuya benzetilen çene çukurundan sular içerek hayatta kalmak istemektedir. Beyitte yaz mevsiminde ortaya çıkan sıcaklıklar sonucunda sevgiliyi bunaltarak güzelliğini ve gösterişini dahi yok ettiğini görmekteyiz.

Erir yâkût-ı leb zanneylerim germî-i eyyamdan

Demindir nûş edegör bu helâl'ullâh-ı sahbâdır (Hanyalı Nûrî)[712]

(Sevgilinin yakut gibi dudağı erir ve ben günlerin sıcağından zannederim. İçedur, çünkü bu keyiflidir ve Allah'ın helalidir.)

Sevgilinin dudağı, rengi bakımından kırmızı yakuta benzetilerek kullanılmıştır. Sevgilinin yakut renginde olan güzel dudaklarının havaların sıcaklığından dolayı eridiği görülmektedir. Âşık ise o kadar susuz kalmıştır ki eriyen bu dudakların suyundan kanarak içmek istemektedir. Beyitte sevgilinin dudaklarının sıcaklıktan dolayı eridiğini görmekteyiz.

3.5.1.1 ***yaz sıcaklığı ve sevgili***

Germ olduğunda hüsnüne görse cemâlini

Girer hicâb-ı ebre olur şermisâr şems (Hayâlî Bey)[713]

(Güneş, sıcak olduğunda yüzünün güzelliğini görse bulutun arkasına saklanır, utanır.)

Âşık, güneş yeryüzünü fazla ısıttığı zaman sevgilinin güzel yüzünü gördüğünde utanarak bulutun arkasına saklanacağını belirtmektedir. Güneşin, bulutun arkasına girmesi gibi olağan bir doğa olayı hüsn-i ta'lil yoluyla açıklanmıştır. Beyitte güneş, sıcak olup etrafı aydınlattığı zaman sevgilinin aydınlığını görmesiyle utanarak bulutun arkasına gireceği belirtilmiştir.

3.5.2 Rüzgâr

Yaz mevsiminde güneşin yeryüzünü fazla ısıtmasının yanında esen rüzgârların da ılık ve sıcak olması insanların daha da bunalmasına neden olmuştur. Yaz

[712] G 204/10, s. 691
[713] G 221/3, s. 165

mevsiminde rüzgârlar hafif, ılık bir şekilde esmektedir ve bunların genel adına meltem denilmektedir.[714] İncelenen beyitte samyeli rüzgârının özellikleriyle Nişancı Bey'in dert ve sıkıntılarının sonucundaki davranışları birbirine benzetilerek kullanılmıştır.

Semûm-ı kahrı eseydi riyâz-ı 'âleme ger

Yanardı âteş-i gülden seher seher jâle (Mesîhî)[715]

(Eğer kahrının samyeli dünyanın bahçelerine esseydi, jale sabah sabah gülün ateşinden yanardı.)

Samyeli; çölden esen çok etkili sıcak ve kuru rüzgâr anlamına gelmektedir.[716] Güneydoğu yönünden yaz mevsiminde eserek kuru ve sıcak hava getirmektedir.[717] Nişancı Bey için yazılan bu kaside de onun keder ve üzüntüsünün samyeli rüzgârı olarak esmesi dâhilinde dünya bahçelerinin kuruyacağı, bu bahçelerde bulunan güllerin yanacağı ve jale tanelerinin de beraberinde yanacağı dile getirilmiştir. Beyitte samyeli rüzgârının özellikleri Nişancı Bey'in dert ve sıkıntılarının sonucuyla özdeştirilerek kullanılmıştır.

Özetle yaz mevsimine daha az yer verildiği için hava ve ilgili unsurlar başlığı altına ancak bu beyitler alınabilmiştir. Bu mevsimde havanın genellikle sıcak olmasına ve rüzgârın ise sıcak esmesine yer verilmiştir.

3.6 Yaz Mevsimi ve Kıyafet

İnsanlar, yaz mevsiminin sıcak ve bunaltıcı olmasından kaynaklı hafif kıyafetler tercih etmektedirler. İncelenen beyitte kış mevsiminde soğuktan korunma amaçlı giyilen bir kürkün, yaz mevsiminde giyilmesiyle birlikte güneşin fazla olmasından dolayı kürkün renginin solduğu belirtilmiştir.

O vakitlerde giyilmezdi sıcaklar var idi

Tâb-ı temmûz ile olmuş idi bî-fer kâkum (Hanyalı Nûrî)[718]

(O zamanlarda giyilmezdi, sıcaklar vardı. Temmuz sıcağında kürküm solmuş.)

Yaz mevsimi sıcak bir mevsim olduğu için mevsimin şartlarına göre daha hafif kıyafetler tercih edilmektedir. Beyitte temmuz ayında kürk giyildiğine değinilerek o sıcaklarda bu kürkün renginin solduğuna yer verilmiştir.

---

[714] Tuncer Baykara, "Türk Kültüründe İklim Türk Kültüründe İklimin Yeri Üzerine Bir Deneme", *DergiPark* (Erişim18 Eylül 2021).
[715] K 6/31, s. 32
[716] Kubbealtı Lugati, "Sanyeli" (Erişim18 Eylül 2021).
[717] Mehmet Şimşek, *"9.Sınıf Coğrafya Dersinde Basınç ve Rüzgâr Konularının İşbirlikli Öğrenme Yöntemi ile Öğretilmesinin Öğrenci Başarısına Etkisi"* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 2007), 30.
[718] K 29/27, s. 306

3.7 Yaz Mevsiminin Süreklilik Anlamında Kullanılması

Yaz mevsimi gerçek anlamıyla mevsim olarak kullanılmasının yanında zamanın çabuk geçmesinden kaynaklı olarak sürekli, devamlı anlamlarını karşılayacak şekilde kullanıldığı görülmüştür. İncelenen beyitlerde servi ağacının devamlı bir biçimde yeşil kalması, feleğin sürekli dönmesi, âşığa dünyanın devamlı gül bahçesi görünmesi, Allah'ın sürekli bir biçimde ruha huzur vermesi anlatılırken yaz mevsiminin aracı olarak kullanıldığı görülmüştür.

Bir sebz köhne câmeyi her yaz u kış giyüp

İtmez libâs kisvetini müste'âr serv (Mesîhî)[719]

(Servi; bir yeşil, eski elbiseyi yaz kış giyip (o) elbisesini emanet etmez.)

Servi ağacı yaz ve kış mevsimleri yapraklarını dökmeyen bir ağaç türüdür. Beyitte devamlılığın sağlandığını belirtmek için yaz ve kış mevsimi denilerek süreklilik vurgulanmak istenmiştir.

Bu çarh-ı bî-karâr niçe kim medâr ider

Sayf u bahâr düzer ü leyl ü nehâr ider (Ahmedî)[720]

(Bu kararsız felek pek çok kez döner. Yaz ve bahar, gece ve gündüzü düzenler.)

Felek kararsız bir şekilde yaz ve bahar mevsimleri, gece ve gündüz devamlı bir şekilde dönmektedir. Feleğin sürekli bir biçimde döndüğünü ifade etmek için yaz ve bahar mevsimleri kullanılmıştır.

Bâğ-ı dehri kıldı zeyr âhum şerârı gül gibi

Hamdülillah yaz u kış 'âlem gülistândur bana (Mesîhî)[721]

(Ahımın kıvılcımları gül gibi dünyanın bağını altın yaptı. Allah'a şükürler olsun ki bana yaz ve kış dünya, gül bahçesidir.)

Âşık, sürekli bir biçimde âh etmektedir ve âhının etrafa saçtığı kıvılcımların rengi ise altın sarısıdır. Âşık ne kadar acı çekip âh etse de içinde bulunduğu durumdan memnundur. Âşığın içinde bulunduğu durumdan sürekli bir biçimde mutlu olduğunu belirtmek için yaz ve kış mevsimleri kullanılmıştır. Yaz ve kış mevsimleri devamlılığı, sürekliliği ifade etmektedir.

---

[719] K 18/20, s. 68
[720] K 36/35, s. 99
[721] G 6/2, s. 112

Saçun hevâsına nice itmesün heves gönlüm

Kim itdi ruha safâ Hakk kışın u yasın (Ahmedî)[722]

(Gönlüm, saçının pek çok havasına heves etmesin ki Allah, kışın ve yazın ruha huzur etti.)

Âşık sürekli bir biçimde sevgilinin saçının kokusunu koklamak istemektedir. Beyitte gönlüne seslenen âşık, gönlünün devamlı sevgilinin saçını koklamak için heves etmemesi gerektiğini çünkü Allah'ın kış ve yaz mevsimi sürekli bir biçimde ruha huzur verdiğini dile getirmiştir. Beyitte devamlılığın dile getirilmesi için kış ve yaz mevsimleri kullanılmıştır.

Divanlar incelendiğinde mevsimlerin anlam bakımından sürekliliği ifade etme amaçlı kullanıldıkları tespit edilmiştir. Bundan dolayı devamlılığın sağlandığını ifade eden bu beyitler bir başlık altında toplanmıştır.

3.8 Yaz ve Kış Mevsimlerinin Bir Arada Kullanılması

Yaz mevsimi; güneşin fazla olduğu, kuraklığın ve susuzluğun yaşandığı, rüzgârın sıcak estiği yahut hiç esmediği bir mevsim olmasına karşın kış mevsimi; yeryüzünün bembeyaz karlarla kaplı olduğu, rüzgârın sert ve soğuk estiği, yaşam şartlarının bir hayli zorlaştığı bir mevsimdir. Yaz mevsiminin yakıcı güneşi, kış mevsiminin soğuğu ve diğer sebeplerden dolayı bu iki mevsim, birbirinin zıttı olarak kullanılmasına neden olmuştur. İncelenen beyitlerde kış mevsiminden yaz mevsimini ortaya çıkaran Allah'ın birliği, yaz ve kış mevsiminin devamlı savaş halinde olduğu görülmüştür.

Giceden gündüzi kim etdi rûşen

Yazı kışdan kim eyledi hüveydâ (Ahmedî)[723]

(Geceden gündüzü kim aydınlattı? Yazı kıştan kim ortaya çıkardı?)

Allah'ın birliği, gücü ve her şeyin yaratıcısı olduğu anlatılmak istenen bu beyitte Allah tarafından karanlık geceden aydınlık gündüzün ve soğuk, karlı kış mevsiminden sonra sıcak, kurak yaz mevsiminin ortaya çıkarıldığı anlatılmıştır. Beyitte kış ve yaz mevsimi bir arada ve birbirinin zıddı olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Nice kim kış leşkerinden halk ide kürkî hisâr

Nice kim sayf u zemistân kıla her yıl dâr ü gîr (Mesîhî)[724]

---

[722] G 509/3, s. 510
[723] K 4/15, s. 10

(Ne zaman ki halk, kış askerinden kürke sığınır. Ne zaman ki her yıl yaz ve kış, savaş ve kavga eder.)

Kış mevsiminin karlı, soğuk oluşuna karşın yaz mevsimi sıcak ve kuraktır. Bu durum neticesinde yaz ve kış mevsimi birbirinin zıddı olarak kullanılmasına neden olmuştur. Beyitte yaz ve kış mevsiminin devamlı bir biçimde savaş ve kavga halinde olduğu belirtilmektedir.

Bu başlık altında yaz mevsiminin kış mevsimiyle bir arada ve birbirinin zıddı olarak kullanılmasına yer verilmiştir. Yaz ve kış mevsimleri kendilerine has özelliklerinden dolayı birbirinin tersi olarak kullanılmıştır. İncelenen divanlarda bu durum tespit edilmiş ve beyitlerin bu başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür.

3.9 Yaz Mevsiminin Gidişi

Yaz mevsimi, 21 Haziran'da başlamasının ardından temmuz ve ağustos aylarıyla devam eden ve eylül ayının büyük bir kısmını da içine alan bir mevsimdir. Rüzgârın sıcak eserek güneşin ön planda olduğu, kuraklığın ve susuzluğun yaşandığı bunun yanında mahsullerin olgunlaştığı, bazen eğlencelerin düzenlendiği bir mevsim olan yaz, 23 Eylül'de sonlanmaktadır. Bundan sonra tabiatta bulunan her şeyin önce sararıp ardından solduğu sonbahar mevsimine geçiş yapılmaktadır. İncelenen beyitlerden yaz mevsiminin gidip dost gürültüsünün geldiğine, kış mevsiminin geri geldiğine değinildiği görülmüştür.

Çünki yaz gitdi vü geldi girü hengam-ı harîf

Râst kıl sen dahı hengâme-i bezmiyi harîf (Ahmedî)[725]

(Çünkü yaz gitti ve dostluğun gürültüsü geri geldi. Sen de dost meclisinin gürültüsüne hazırlan.)

Yaz mevsiminde havalar sıcak olmasına rağmen insanlar dostlarıyla eğlenceler düzenlemeye devam etmişlerdir. Bu mevsim gittiği zaman sonbahar mevsimi yüzünü göstermiştir ve tabiatı harap etmiştir. Bağ ve bahçeler sararıp solmuş, çiçekler dökülmüş, yerler ağaç yapraklarıyla kaplanmıştır. Böyle bir ortamda eğlenceler sekteye uğramış, insanlarda hüzün ortaya çıkmıştır. Beyitte yaz mevsiminin gidişiyle eğlence ortamlarının kapalı yerleri olan dost meclislerinde yapılmasına yer verilmiştir.

Getüren kışı çün giderdi yazı

Tolu kar oldı vü buz tag u yazı (Ahmedî)[726]

---

[724] K 11/35, s. 50
[725] G 327/1, s. 418

(*Çünkü kışı getiren yazı gönderdi. Dağ ve kır, buz ve karla doldu.)*

Yaz mevsimi güneşinin gitmesinin ardından dağlar, kırlar vs. her yer karlarla kaplanarak beyaz bir örtü oluşmuştur. Beyitte yaz mevsiminin ardından yeryüzünün karlarla kaplandığını görmekteyiz.

Bahârun zîr-i bâr-ı minnet-i nev-rûzı olmakdan

Harâret-dîde-i eyyâm-ı bâhûr olmamuz yegdür (Nâbi)[727]

(Baharın Nevruz Bayramının minnet yükünün altına girmeden aşırı sıcak yaz günlerinin sıcaklığını görmemiz daha iyidir.)

Nevruzun gelişi bahar mevsiminin başlangıcıdır. Nevruz günü eğlencelerle kutlanarak bahar mevsimi coşkuyla karşılanmıştır. Nevruz ve bahar mevsimi bereketlerle, güzelliklerle gelmektedir. Beyitte ise buna binaen nevruzun ve bahar mevsiminin yeryüzüne, tabiata ve insanlara yaptığı bu iyiliğin verdiği yükün altında ezilmektense yaz mevsiminin insanları bunaltıcı, sıcak günlerin eziyetinin tercih edilebileceği belirtilmiştir.

Yaz mevsimi genellikle sıcaklıklarıyla ve bu mevsimde eğlencelerin az oluşuyla kullanılmıştır. Fakat bunun yanında meyvelerin, sebzelerin, tahılların ve baklagillerin fazlaca yer kapladığı tespit edilmiştir. İkinci başlık altında incelenen yaz mevsiminden sonra sonbahar mevsiminin yeryüzüne gelişi incelenecektir.

---

[726] G 692/1, s. 599
[727] G 77/5, s. 516

4. SONBAHAR

Sonbahar mevsimi, 23 Eylül'de başlayıp 21 Aralık'ta sona eren bir zaman dilimi olarak tanımlanmaktadır. Sonbahar, 23 Eylül'de gece ve gündüzün eşitlenmesinin ardından 21 Aralık'a kadar gündüzlerin kısalıp gecelerin uzamaya başladığı ve Eylül ayının sonuyla birlikte ekim, kasım ve aralık ayının büyük bir kısmını içine alan mevsimdir.[728]

Mevsimler insan hayatının bölünmez bir parçasıdır. Zamanın ve tabiatın döngüsü olan her mevsimin kendine göre olumlu veya olumsuz yanları mevcuttur. Koşullar her ne olursa olsun insanlar mevsimlerin hareketine göre düzen kurmaya çalışmışlardır. Sonbahar mevsimi de bu düzenin bir parçasıdır. Divan şairleri şiirlerinde her konuya yer vermişlerdir bu konulardan biri de sonbahar mevsimidir. Farsça "hazân", Arapça "harîf"[729] olarak kullanılan bu mevsime "güz, sonbahar" gibi isimler verilmiştir.[730] Sonbahar mevsimi kasidelerin nesib bölümünde yer verilen konulardan biridir. Bu mevsimi konu alan eserlere "Hazâniye" adı verilmiştir.[731] Kasidelerde ilkbahar mevsiminden sonra en fazla yer verilen mevsimdir. İncelenen divanlarda genellikle tabiatı sarartıp soldurması, bağ ve bahçeleri tahrip etmesi ve bunun sonucunda eğlencelerin kapalı yerlerde yapılması, güllerin ve çiçeklerin yapraklarına eziyet etmesi, bülbüllerin acılar içinde kalması, güneşin bir önceki mevsime göre ısıtmaması, yağmurların şiddetli yağmasıyla suların bulanık akması, rüzgârın her yeri harap etmesi gibi durumlarda kullanılmasının yanında genellikle sevgilinin gidişi ve âşığın yüzünün rengiyle bağdaştırılarak yer verildiği görülmüştür.

Sonbahar mevsimi genellikle bahar mevsiminin zıddı olarak kullanılmıştır. Bahar mevsiminde canlanıp tazelenen tabiat bu mevsimde sararıp solmakta, insanlarda oluşan neşe, mutluluk gibi duygular bu mevsimde yerini hüzne, kedere bırakmaktadır. Çeşm-i Âfet Hanım sonbaharın gelişiyle birlikte gül bahçelerinin güllerin ve çiçeklerin dökülmesiyle harap olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda toprak ağaç yapraklarıyla kaplanmış, bahar mevsiminden kalan zevk ve eğlence dönemi sona ererek yerini sıkıntı ve kedere bırakmıştır. Tüm bunlar dünyayı hüzünler evine çevirmiştir.

Dırahtân bergini rîzân kılmış

Felek bülbüllerini nâlân kılmış

Bozulmuş bezm-i zevk u zindegânî

[728] Kubbealtı Lugati, "Sonbahar" (Erişim 25 Eylül 2021).
[729] Kubbealtı Lugati, "Harîf" (Erişim 25 Eylül 2021).
[730] Dilek Batislam, "Divan Şiirinde Hazâniye ve Bâkâ'nin Hazâniyesi", *DergiPark* (Erişim 25 Eylül 2021).
[731] Cafer Mum, "Divan Şiirinde Hazâniye ve Bâkî'nin Hazâniyesi", *DergiPark* (Erişim 25 Eylül 2021).

İrişmiş mihnet u mâtem zamanı (Çeşm-i Âfet Hanım)[732]

(Bak, sonbahar gül bahçesini harap etmiş. Dünyayı hüzünler evi yapmış. Ağaçlardan yaprağını dökmüş. Âlemin bülbüllerini inletmiş. Zevk ve dirilik meclisi bozulmuş. Sıkıntı ve keder zamanı gelmiş.)

Ahmedî, sonbahar mevsiminin bir başka yönüne değinmiştir. Sonbahar mevsiminin gelişinin ardından tabiatta sarı, kırmızı, kahverengi ve hatta bahar mevsiminden kalma yeşil gibi çeşitli renklerin bulunmasıyla rengârenk gözükmesine yer vermiştir.

Varalum bâga görgil kim hazândan

Ne reng-â-reng yazular ‘ayândur (Ahmedî)[733]

(Gidelim bahçeye gör ki sonbahardan dolayı ovalar rengârenk görünür.)

Sonbahar mevsimi, bahar mevsiminden kalan bağ, bahçe, ova ve kırlardaki çiçeklerin, güllerin yapraklarını dökmüş ve boyunlarını bükmüştür. Hatta gülleri o kadar çok harap etmiştir ki en sonunda yorgun düşmüştür. Nâbi sonbaharın bu özelliğine değinmiştir.

Pejmürdelendi bâd-ı hazân kelâlden

Gülzâr-ı ragbetinde gül-i âli kalmadı (Nâbi)[734]

(Sonbahar rüzgârı yorgunluktan perişan oldu. Beğendiği gül bahçesinde seçkin gülü kalmadı.)

Bahar rüzgârı tabiata can verdiği için Hz. İsa’nın dirilten nefesiyle özdeşleştirilirken sonbahar rüzgârının sert bir şekilde esmesiyle birlikte güllerin, çiçeklerin ve ağaçların yapraklarını yırtıp koparmasına ve onları istediği yere savurmasına değinilmiştir. Beyitte sonbahar rüzgârı tabiata zarar vermesiyle öne çıkarken bahar rüzgârının tabiatı canlandırma özelliğine yer verilerek birbirinin zıddı olacak şekilde kullanıldığı görülmüştür.

Hazân yili helâk ider nebâtı

Sabâ sûrı dirildüp kıla hurrem (Ahmedî)[735]

(Sonbahar rüzgârı bitkileri mahveder. Sâba suru (bitkileri) diriltip sevindirse.)

Sonbahar mevsiminin tabiata bu denli zarar vermesi hüzün, keder, yaşlılık, ölüm vs. gibi olumsuz duygularla bağdaştırılmasına sebep olmuştur. Hayâlî Bey’in beyitine bakıldığında hayatının gençlik yıllarını ilkbahar mevsimine benzetirken yaşlılık dönemini sonbahar mevsimiyle ilişkilendirdiği görülmüştür.

---

[732] Md 5/4, s. 108
[733] G 177/8, s. 326
[734] G 820/5, s. 1074
[735] K 58/12, s. 144

Pür idi bağ-ı hayâtım şükûfe-i şâdî

Yüzüme bak gör e anun hazânı gelmedi mi (Hayâlî Bey)[736]

(Hayatımın bahçesinde mutluluk çiçeği doluydu. Yüzüme bak gör, e onun sonbaharı (yaşlılık) gelmedi mi?)

Sonbahar mevsimi tabiatı soldurmasından kaynaklı olarak genellikle âşıkların hastalıklı yüzüyle ilişkilendirilmiştir. Hayâlî Bey, sonbahar mevsimine sarı tonlarını verenin kendi yüzünün rengi olduğunu belirtmiştir.

Hazan nakkâşının rengin veren bu rûy-u zerdimdir

Bahâr-ı hüsnü tezyin eyleyen gonca-dehensin sen (Hayâlî Bey)[737]

(Sonbahar ressamının rengini veren bu sararmış yüzümdür. Güzelliğinin ilkbaharını süsleyen gonca ağızlı sensin.)

Kısaca sonbahar mevsimi, kasidelerin nesib bölümünde "Hazâniye" adıyla kullanılmış ve genellikle tabiatı sarartmasıyla, bahar mevsiminde inşa edilen ne varsa yok etmesiyle, bağ ve bahçelere zarar vermesiyle ve insanlarda olumsuz duygular uyandırmasıyla karşımıza çıkmıştır.

Hoş nigâh it bu hazângâh-ı bahâr-âlûda

Kimi bülbül gibi mahzûn kimisi gül gibi şâd (Nâbi)[738]

(Bu baharla karışık sonbahara hoşça bak. Kimi bülbül gibi hüzünlü kimi gül gibi sevinçli.)

Sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte tabiat yavaş yavaş sararmaya ve solmaya başlamıştır. Bazı yerler sonbahar mevsiminin gelişiyle sararmışken bazı yerlerde bahar mevsiminden kalma yeşillikler hâlâ durmaktadır. Beyitte de sonbahar mevsiminin gelmesiyle bazı yerlerin sarıya döndüğü bazı yerlerin ise yeşilliğini koruduğuna yer verilmiştir. Bundan dolayı sonbaharın etkisiyle sararmış yerler kederli bülbülle ilişkilendirilirken yeşilliğini koruyan yerler sevinçli güle benzetilmiştir.

Niteki vakt-i bahâr içre hande eyleye berk

Niteki fasl-ı hazân içre girye ide şimâl (Mesîhî)[739]

---

[736] G 634/3, s. 309
[737] G 411/1, s. 232
[738] K 2/13, s. 12

(Nasıl ki bahar vakti içinde güler yaprak ve nasıl ki sonbahar mevsimi içinde ağlar kuzey)

Bahar mevsimi diğer mevsimlere göre tabiata canlılık, tazelik getirdiği için genellikle olumlu duygularla bağdaştırılırken sonbahar mevsiminde tabiattaki her şey sararıp solduğu için ekseriyetle insanda hüzün, keder gibi duyguları çağrıştırdığından olumsuzlukla ilişkilendirilmiştir. Beyitte de bahar mevsiminde tabiatın canlanmasıyla yaprağın etrafına gülücükler saçtığı görülmekle birlikte sonbahar mevsiminde kuzey rüzgârının ağladığı ifade edilmiştir. Sonbahar mevsimi, bahar mevsiminden kalan güzellikleri yok ettiği için daha çok olumsuz duygularla bağlantı kurularak işlenmiştir.

Hazân gülzârı bak vîrân kılmış

Cihânı külbe-i ahzân kılmış

Dırahtân bergini rîzân kılmış

Felek bülbüllerini nâlân kılmış

Bozulmuş bezm-i zevk u zindegânî

İrişmiş mihnet u mâtem zamanı (Çeşm-i Âfet Hanım)[740]

(Bak, sonbahar gül bahçesini harap etmiş. Dünyayı hüzünler evi yapmış. Ağaçlardan yaprağını dökmüş. Âlemin bülbüllerini inletmiş. Zevk ve dirilik meclisi bozulmuş. Sıkıntı ve keder zamanı gelmiş.)

Çeşm-i Âfet Hanım, sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte olanları ayrıntılarıyla ve güzel betimlemelerle anlatmıştır. Bahar mevsiminde tabiatın yeşillenmesiyle bağ ve bahçelerde çeşitli ve rengârenk güller açılmıştır. Sonbahar mevsiminin yeryüzüne uğramasıyla birlikte bahar mevsiminden kalan gül bahçelerindeki güller, çiçekler sararmış ve yapraklarını dökmüşlerdir. Yeryüzüne bakıldığı zaman sararmış bahçeler, yapraklarını dökmüş güller, çiçekler ağaçlar görülmektedir. Bu durum dünyanın hüzünler evine benzetilmesine neden olmuştur. Bahçelerdeki güllerin solduğunu gören âşık bülbüller ise bu durum karşısında perişan olmuşlar ve acı bir şekilde ötmeye başlamışlardır. Diğer taraftan bahar mevsiminde kurulan eğlence ortamları yavaş yavaş dağılmaya başlamıştır ve bu durum karşısında insanlar sıkıntı, hüzün içine girmişlerdir. Beyitte sonbahar mevsimin gelişinin ardından yeryüzünde tahribat oluşmuştur ve bu durum insanları bir hayli etkileyerek hüzün, keder, sıkıntı gibi olumsuz duygulara kapılmalarına neden olmuştur. Buradan Çeşm-i Âfet

[739] K 9/41, s. 45
[740] Md 5/4, s. 108

Hanım'ın hayatının bahsettiği zamana kadar bahar mevsimi gibi güzel geçtiğini fakat artık hüznün hâkim olmasıyla birlikte sonbahar mevsimine döndüğünü çıkarabiliriz.

Çeşm-i Âfet eylerim âh u figân

Dökdi berg-i gülleri zîrâ hazân

Gülşen-i 'âlemde hattâ her zamân

Bülbülüm me'lûf-ı âh u nâleyim

Bir tutuşmuş şu'le-i cevvâleyim (Çeşm-i Âfet Hanım)[741]

(Çeşm-i Âfet ağlayıp inlerim çünkü güllerin yapraklarını sonbahar döktü. Hatta daima dünyanın gül bahçesinde âh ve inlemeye alışmış bülbülüm. Tutuşmuş bir parlak ateşim.)

Çeşm-i Âfet Hanım, inleyip âhlar etmektedir. Bunun sebebi ise sonbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte tabiatın felakete uğraması ve her şeyin sararıp solmasıdır. Bahar mevsiminden kalan bağ ve bahçelerdeki rengârenk güller sararmış ve yapraklarını dökmüştür. Baharda gülün açılmasını bekleyen ve açıldığı zaman başından bir an olsun ayrılmayan bülbül, sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte gülün solduğunu gördüğü zaman acılar içinde feryada başlamıştır. Çeşm-i Âfet Hanım bu durum karşısında perişan olan bülbülün acısıyla kendi acısını birbirine benzetmiştir. Beyite baktığımız zaman sonbahar mevsiminin tabiatı tahrip etmesinin sonucunda Çeşm-i Âfet Hanım'ın kederlenip inlediğini görmekteyiz. Sonbahar mevsimi olumsuz duyguları çağrıştırıcı bir şekilde kullanılmıştır. Buradan Çeşm-i Âfet Hanım'ın hayatının bahsettiği zamana kadar bahar mevsimi gibi güzel geçtiğini fakat artık hüznün hâkim olmasıyla birlikte sonbahar mevsimine döndüğünü çıkarabiliriz.

Nasıl âh itmeyem leyl ü nehârân

Döküldi kaldı berg-i nev-bahârân

Civârımdam göç eyler gam-güsârân

Felek feryâd elinden dâd u feryâd (Çeşm-i Âfet Hanım)[742]

(Gece ve gündüzlere nasıl âh etmeyeyim? İlkbahar yaprakları döküldü kaldı. Dert ortakları çevremden göç ederler. Felek, feryat elinden yardım et.)

[741] Md 13/5, s. 127
[742] Mb 27/3, s. 152

Çeşm-i Âfet Hanım'ın sürekli bir biçimde âh ettiği görülmektedir. Bahar mevsiminde bağ ve bahçelerde çiçekler açıp yeşillenen ağaçlar sonbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte yapraklarını dökmüştür. Beyitte bahsettiği döneme kadar hayatının ilkbahar mevsimi gibi güzel olduğunu fakat artık yaşlanmasıyla ve eşini, dostunu kaybetmesiyle birlikte hayatının sonbahar mevsimine döndüğünü çıkarabiliriz. Burada sonbahar mevsiminin gelişi Çeşm-i Âfet Hanım'ın hayatının sonları, hüzünlü ve kederli olmasıyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Çün kim hazân irişdi kişi kim ola lebîb

Anı ide müdâm ki ana buyurur tabîb (Ahmedî)[743]

(Çünkü sonbahar geldi kişi akıllı olsun. Tabip ona buyurur ki onu daim etsin.)

Sonbahar mevsiminin yeryüzüne uğramasıyla birlikte tabiattaki her şey sararıp solmuş güller, çiçekler, ağaçlar yapraklarını dökmüş ve bitkiler vs. toprağa karışarak yok olup gitmişlerdir. Tabiatta oluşan bu görüntü insanlara keder, hüzün, durgunluk gibi duyguları çağrıştırmıştır. Beyitte sonbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte doktor, insanlar üzerinde oluşan olumsuz duygulardan dolayı akıllarına hâkim olmalarını tembihlediğini görmekteyiz.

Varalum bâga görgil kim hazândan

Ne reng-â-reng yazular 'ayândur (Ahmedî)[744]

(Gidelim bahçeye gör ki sonbahardan dolayı ovalar rengârenk görünür.)

Bahar mevsiminde tabiatın tazelenmesiyle birlikte her yer çeşitli renklerle süslenmiştir. Bu durum yaz mevsiminde de devam etmiştir fakat sonbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte bahardan kalan yeşilliklerin yavaş yavaş sarı, kırmızı, kahverengiye döndüğü belirtilmiştir. Ahmedî bağ, bahçe, kır ve dağların büründüğü çeşitli renklerden etkilenmiştir. Beyitte sonbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte tabiatta oluşan çeşitli renklere değinildiği görülmüştür.

Hazân yiryüzin eyle itdi münakkaş

Ki Mânî görse anı eyleye gaş (Ahmedî)[745]

(Sonbahar yeryüzünü öyle nakşetti ki Mânî onu görse kendinden geçer.)

---

[743] G 56/1, s. 245
[744] G 177/8, s. 326
[745] G 302/1, s. 406

Sonbahar mevsimi çeşitli renklerin bir arada olduğu bir mevsimdir. İlkbahardan kalan yeşil tonlarının sarı, kırmızı, kahverengi ve griye döndüğünü ressam olan Mânî gördüğünde bu güzellik karşısında şaşkınlığından bayılacağı söylenmiştir. Beyitte sonbahar mevsiminde dağlarda, kırlarda, ovalarda, bağ ve bahçelerde vs. çeşitli renklerin bulunması görsel açıdan güzellik olarak görülmüştür. Sonbahar mevsiminin yeryüzünde oluşturduğu renklerin insanı hayrete düşürecek kadar güzel olduğu vurgulanmıştır.

Cihân hoş-reng olmışdur hazândan

Bu ‘ömrün dadını algıl cihandan (Ahmedî)[746]

(Dünya, sonbahardan dolayı güzel renkli olmuştur. Bu ömrün tadını dünyadan al.)

Sonbahar mevsimi kırmızı, sarı, kahverengi ve hatta bahar mevsiminden kalan yeşil gibi çeşitli renklerin bir arada bulunmasıyla kendine hayran bırakmaktadır. Beyitte de bundan bahsedilerek sonbahar mevsiminin gelişiyle dağlarda, ovalarda, kırlarda, bağ ve bahçelerde vs. çeşitli renklerin bir arada bulunması görsel açıdan güzellik olarak görülmüştür.

Der-kafâ berg-i gül-i âlinde âsâr-ı hazân

Devlet-i şâh-ı bahârun itidâdı böyledür (Nâbi)[747]

(Sonbaharın eserlerinin hemen arkasından kırmızı gül yaprağına bahar padişahının devletinin yardımı böyledir.)

Sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte bağ ve bahçelerdeki çiçekler, güller solmuş, bitkiler çürüyerek toprağa karışmış ve ağaç yaprakları sararıp ardından dökülmüştür. Sonbahar mevsiminin tabiatı tahrip etmesinin ardından ve kış mevsiminin geçmesiyle birlikte ilkbahar padişahı tekrar tahta oturmuştur. Bunun ardından solan, çürüyen her şey tazelenerek tekrar yeşillenmiştir. Beyitte sonbahar mevsiminin tabiatı harap etmesine değinilmiştir.

Yokdur sebât-ı vuslat u hecr-i cihânda

Dil verme ‘âlemin o bahâr u hazânına (Hanyalı Nûrî)[748]

---

[746] G 492/1, s. 500
[747] G 123/2, s. 552
[748] G 481/3, s. 865

(Dünyanın ayrılığında kavuşmanın kalıcılığı yoktur. Dünyanın bahar ve sonbaharına gönül verme.)

Dünyanın bazen ilkbahar mevsimi gibi mutluluk ve neşelerle bazen sonbahar mevsimi gibi hüzünlü, sıkıntılarla dolu olmasına aldanılmaması gerektiğine yer verilmiştir. Beyitte sonbahar mevsimi hayatta karşılaşılan hüzünleri, dertleri ifade edecek şekilde kullanıldığı görülmüştür.

Eyler hazân bahâra te'âkub hazân hazân

Hemvâre istemez çemenün hurrem oldugın (Nâbi)[749]

(Mevsim mevsimi, sonbahar ilkbaharı takip eder. Her zaman çimenliğin sevinçli olduğunu görmek istemez.)

Mevsimler bir döngü halinde belli bir sırayla başlar ve sonlanırlar. Sonbahar mevsiminin gelişiyle tabiattaki her şey sararıp solmuş yeryüzünde türlü renkler oluşmuştur. Tabiatın toprağa karışmasının ardından ilkbahar gelmiş ve her yer yeniden tazelenmiştir. Beyitte de mevsimlerin döngü içerisinde olduğu ve sonbahar mevsiminde yok olan şeylerin ilkbahar mevsimiyle tekrar tazelendiğine değinilmiştir. Burada hayat, mevsimlere benzetilmiştir. Hüzünlü, sıkıntılı zamanların geçip güzel günlerin geleceği belirtilmektedir.

Özetle incelenen divanlarda sonbahar mevsimi genellikle tabiatı tahrip etmesiyle kullanılmıştır. Şimdi ise herhangi bir durumun sonbahar mevsimiyle özetlenmesi konusu ele alınacaktır.

4.1 Bir Durumun Sonbahar Mevsimiyle Örneklendirilmesi

Sonbahar mevsimi genellikle tabiatı tahrip etmesi yönüyle kullanılmıştır. Bu nedenle sonbahar ve sonbahar mevsimine ait unsurlar olumsuzluklarla ilişkilendirilmiştir. İncelenen beyitlerde sonbahar mevsimi sonbaharı olmayan bahçe, yaşlılık dönemi, fikrin değişebileceği, kederli zaman dilimi, hayalin sonbahara uğramaması, bülbül ile sevgilinin arasını açması anlamlarına gelecek şekilde anlatılan durumları örnekleme amacıyla kullanıldığı görülmüştür.

Ne Mesnevi dürer-i şâhvâr-ı mahzen-i feyz

Ne Mesnevi çemen-i bî-hazân-ı Mevlânâ (Nâbi)[750]

(Mesnevi feyiz mahzeninin hükümdara layık incisi mesnevi Mevlana hazretlerinin sonbaharı olmayan bahçesidir.)

---

[749] G 613/2, s. 922
[750] K 6/12, s. 37

Mevlana'nın en büyük eserlerinden biri olan ve onunla şöhrete kavuşmuş olduğu eseri Mesnevi adlı kitabın, hükümdara layık inci olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca bu eser hiçbir zaman sonbahar mevsimi görmemiştir. Her zaman yeniliğini, canlılığını korumuş bir eserdir. Beyitte Mesnevi adlı eserin sonbahar mevsimini görmemesiyle canlılığını kaybetmediği ve senelerdir okunduğu ifade edilmiştir.

Şebâbın geçdi ân-ı 'unfuvânı

Döküldi berg-i reyhân-ı cüvânî

Hazân gördi vücûdum gülsitânı

Bozuldı 'andelîbin âşiyânı

Bahâr-ı 'ömrümün irdi hazânı

Tükendi bülbül-i dil dâstânı (Çeşm-i Âfet Hanım)[751]

(Gençlik, delikanlılık çağı geçti. Gençliğin güzel kokulu yaprakları döküldü. Bedenimin gül bahçesini sonbahar gördü. Bülbülün yuvası bozuldu. Ömrümün baharı sonbahara ulaştı. Gönül bülbülünün destanı bitti.)

Çeşm-i Âfet Hanım, gençlik döneminin geride kalarak yaşlılık dönemine girdiğini mevsimler üzerinden anlatmıştır. Gençlik çağının hoş kokulu yapraklarının kuruyup döküldüğünü, gül bahçesine benzettiği bedeninin sonbahar mevsimi gördüğünü, ömrünün bahar yıllarının sonbahar yıllarına döndüğünü ve bülbüle benzettiği gönlünün destanının sona ererek gönül yuvasının bozulduğunu belirtmiştir. Beyitte gençlik yıllarını tabiatın canlı, diri olduğu ilkbahar mevsimiyle ilişkilendirmiştir. Uzuvlarının işlevlerini aktif bir şekilde yerine getiremediği yaşlılık dönemini ise tabiatı solduran sonbahar mevsimiyle bağdaştırmıştır. Beyitte tabiatı tahrip ederek bitkileri çürüten, çiçekleri ve gülleri solduran sonbahar mevsiminin yaşlılık dönemiyle ilişkilendirildiği görülmüştür.

Benefşe bitürür fikri Ahmedînün

Hazânda kim solar yiter benefşe (Ahmedî)[752]

(Ahmedî'nin fikri menekşe bitirir. Sonbaharda solar, gider menekşe.)

Ahmedî'nin menekşe redifli kasidesinden alınan bu beyitte kendi fikirlerini menekşeye benzettiğini görmekteyiz. Kendi fikirlerini menekşeye benzeterek güzel bir benzetme yapmıştır daha sonra bu menekşenin sonbahar mevsimiyle birlikte

[751] Md7/1, s. 110
[752] K 70/37, s. 180

solup gideceğini belirtmiştir. Beyitte Ahmedî, kendi fikirlerinin sonradan değişebileceğini anlatmak için sonbahar mevsimini kullanmıştır. Sonbahar mevsiminin bir durumu örneklemek için olumsuz bir şekilde kullanıldığı görülmüştür.

Çehre-i zerdimde baksın kanlı kanlı yaşıma

Ehl-i derd içre hazân faslında gülzâr isteyen (Hayâlî Bey)[753]

(Sonbahar mevsiminde gül bahçesi isteyen dert sahipleri, sararmış yüzümdeki kanlı kanlı gözyaşlarıma baksınlar.)

Her mevsim kendine has özelliklere sahiptir. Beyitte dertli olan kimselerin bulunduğu bu zaman içerisinde neşeli şeyler beklenmesi olağanlığa aykırı olduğu belirtilmiştir. Bu durumun sonbahar mevsiminde gül bahçesi beklemeye benzeyeceği ifade edilmiştir. Sonbahar mevsiminin tabiatı tahrip etmesi beklenen bir şeydir. Bu durum bir olayı örneklendirme amaçlı kullanılmıştır.

Bir gülistândur hayâlim ‘andelîbidir dilim

Her zemân nesv ü nemâda hîç hazânı yok durur (Hanyalı Nûrî)[754]

(Hayalim bir gül bahçesidir ve dilim bülbüldür. Her zaman gelişir hiç sonbaharı yoktur.)

Hanyalı Nûrî, hayalinin sınırlarının olmadığını mevsimler üzerinden benzetme yoluyla anlatmıştır. İlkbahar mevsiminin gelişiyle birlikte gül bahçelerinde çeşitli renkte güllerin ve çiçeklerin ortaya çıkması, değişik türlerde ağaçların yeşillenmesi durumu şairin hayallerinin çeşitliğiyle bağdaştırılmıştır. Hanyalı Nûrî, hayal gücünü bu bahçeye benzeterek ne kadar çeşitli, renkli olduğunu ifade etmiştir. Hayal gücünün bu bahçesi hiçbir zaman solmamakta çünkü ona sonbahar mevsimi uğramamaktadır. Beyitte Hanyalı Nûrî, hayal gücünün bitip tükenmediğini ifade etmek amacıyla sonbahar mevsimini kullanılmıştır.

Bâğ-ı dehrün hem hazânın hem bahârın görmişüz

Biz neşâtun da gâmun da rûzgârın görmişüz (Nâbi)[755]

[753] G 393/2, s. 225
[754] G 154/2, s. 661
[755] G 319/1, s. 696

(Zamanın bağının hem sonbaharını hem ilkbaharını görmüşüz. Biz mutluluğunda kederinde rüzgârını görmüşüz.)

Nâbi, hayatının güzelliklerini ve zorluklarını mevsimler üzerinden anlatmıştır. İlkbahar mevsiminin doğayı tazeleyip canlandırması hayatında yaşamış olduğu mutlulukları, güzellikleri ifade etmektedir. Sonbahar mevsiminin gülleri ve çiçekleri soldurması, yaprakları kurutup bir yerden başka bir yere sürüklemesi, bitkilerin çürüyerek toprağa karışmalarıyla hayatının zorluklarını, dertlerini ve çektiği sıkıntıları birbiriyle bağdaştırmıştır. Beyitte sonbahar mevsimi, şairin hayatında çekmiş olduğu kederleri ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

Sabâyı sît-i ruhsârunla kim âlem-neverd itdün

Hazânveş bülbülân-ı 'aşkı hasm-ı berg-i verd itdün (Nâbi)[756]

(Yanağının şöhretiyle sabâyı âlemi dolaştırdın. Aşk bülbüllerini sonbahar gibi gül yaprağına düşman ettin.)

Divan şiirinde sevgilinin yanağı genellikle gül yaprağına benzetilerek kullanılmıştır. İlkbahar mevsiminde esen sâba rüzgârı çoğunlukla sevgiliden âşıklara haber getirmektedir. Beyitte sâbanın âşıklar için dünyanın her ucuna haber getirdiği görülmektedir. Bunu bilen âşıklar ise sevgilinin yanağına düşman olmuşlardır. Sonbahar mevsimi, gül bahçesindeki gülleri sarartması olayı bir durumu örneklendirecek şekilde kullanılmıştır.

Özetle sonbahar mevsimi, yeryüzünü harap etmesiyle bilindiği için bu özelliği başka durumlarla örneklendirilerek kullanılmıştır.

4.2 Hava ve İlgili Unsurlar

Aşırı sıcaklarıyla bilinen ve insanları bunaltan yaz mevsiminden sonra sonbaharın gelişiyle birlikte hava yavaş yavaş soğumaya başlamıştır. Güneş bir önceki mevsime göre yeryüzünü ısıtmamaktadır. Yağmurlar yağmakta ve bunun etkisiyle sular bulanık akmaktadır. Rüzgâr şiddetli ve gürültülü bir şekilde eserek bağ ve bahçelerdeki güllerin, çiçeklerin, ağaçların yapraklarını yıpratmakta ve onları koparark etrafa atmaktadır. Yağmurların, rüzgârın, güneşin etkisinden dolayı her şey sararıp solmuş ve yeryüzü ağaç yapraklarıyla kaplanmıştır. Çiçeklerin, güllerin yaprakları parçalanmış, boyunları bükülmüş ve bitkiler toprağa karışarak çürümeye yüz tutmuştur. Hava ve ilgili unsurlar başlığı altında sonbahar mevsimine ait güneş, bulut, yağmur ve rüzgâr incelenmiştir.

[756] G 452/1, s. 802

4.2.1 Güneş

Güneş, bahar mevsiminde yeryüzünü hafif hafif ısıtmaya başlamıştır. Yaz mevsiminde sıcaklıklar yükselmiş ve kuraklık, susuzluk yaşanmaya başlamıştır. Sonbahar mevsiminde ise güneş bir önceki mevsime göre yeryüzünü ısıtmamakta bir görünüp bir kaybolmaktadır. İncelenen beyitte sonbahar güneşinin ısıtmadığına değinildiği görülmüştür.

Arûs-ı şemse-i eylülü dâmâd-ı hevâ almış

Bu günlerde zihâm-ı hoy-ı ruhlar sanki deryadır (Hanyalı Nûrî)[757]

(Havanın damadı Eylül güneşinin gelinini almış. Bu günlerde yanağın terinin sıkıntısı sanki deryadır.)

Sonbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte güneş, yaz mevsiminde olduğu gibi tabiatı ısıtmamaktadır. Beyitte eylül ayında güneşin ortaya çıktığını ama yeryüzünü ısıtmadığına hatta bir görünüp bir kaybolduğuna değinilmiştir.

4.2.2 Bulut

Sonbahar mevsimi genel itibariyle bulutlu geçmektedir ve güneş bulutun arkasına gizlenmektedir. İncelenen beyitte şair, kendisini sonbahar bulutuyla ilişkilendirdiği görülmüştür.

Ger bula ol şeh elinden hâsiyet ebr-i hazân

Kand bitüre söğüt la'liledür serv üü çinâr (Ahmedî)[758]

(Sonbahar bulutu eğer o padişah elinden fayda bulsa söğüt şeker çıkarır, servi ve çınar sevgilinin dudağıyladır.)

Sonbahar mevsimi genellikle hüzün, keder, sıkıntı gibi duygularla ilişkilendirilmiştir. Bundan dolayı sonbahar mevsimine ait unsurların da olumsuzluğu ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Sonbahar mevsiminde sürekli yağmurlar yağdıran bulutun padişahın elinden fayda bulamayacağı belirtilmiştir. Bu anlamı pekiştirmek için meyve vermeyen ağaç olarak bilinen söğüdün şeker çıkaracağı söylenmiştir. Beyitte sonbahar bulutunun dertli olduğunu görmekteyiz. Burada sonbahar bulutu şairin kendisi olarak düşünülebilir.

4.2.2.1 *yağmur*

Sonbahar mevsimi genel anlamda yağmurların başlaması ve bunun etkisiyle akarsuların bulanık akmasıyla bilinmektedir. Yeryüzü, yaz mevsiminin kurak

[757] G 204/5, s. 690
[758] K 25/52, s. 74

geçenmesinin ardından suya doymuştur. İncelenen beyitte sonbahar yağmurunun ilkbaharda yağan yağmurla kıyaslandığı ve daha değersiz görüldüğü tespit edilmiştir.

Rahmet-i nîsândır mâye-i güher

Bârân-ı hazândan dürr-i nâb olmaz (Nigârî)[759]

(Mücevherin özü nisan yağmurudur. Sonbaharın yağmurundan beyaz inci olmaz.)

İlkbahar mevsiminde yağan nisan yağmurlarının damlalarından inci oluşmaktadır. Buna karşın sonbahar mevsiminde yağan yağmur ise beğenilmemiştir. Çünkü sonbahar mevsimi tabiatı sarartıp soldurmaktadır. Beyitte nisan ayında yağan yağmurların daha değerli olmasına karşın sonbahar mevsiminde yağan yağmurların değer görmediği ifade edilmiştir.

4.2.3 Rüzgâr

Yaz mevsiminde sıcak esmesiyle yahut esmemesiyle bilinen ve insanları bunaltan rüzgârdan sonra sonbaharın gelişinin ardından rüzgârlar ön plana çıkmıştır. Sonbahar rüzgârı esmesiyle birlikte ağaç yapraklarını koparmakta ve onları yeryüzüne dağıtmıştır. Bağ ve bahçelerdeki çiçeklerin ve güllerin boyunlarını bükerek yapraklarını yıpratmıştır. İncelenen beyitlerde sonbahar rüzgârının esmesine, şiddetine, bitkileri soldurmasına yer verilmiş, benzetildiği unsurlar tespit edilmiş ve bir durumun sonbahar rüzgârıyla örneklendirilmesine değinildiği görülmüştür.

4.2.3.1 ***esmesi***

İncelenen beyitlerde sonbahar rüzgârı Çeşm-i Âfet Hanım'ın hayatında esmesiyle, âşığının âhıyla ilişkilendirilmesiyle, güllerin yapraklarını uçurmasıyla ve sevgilinin gidişiyle bağlantı kurularak işlendiği görülmüştür.

Her tarafda esdi zannımca benim bâd-ı hazân

Soldı zîrâ nev-bahâr-ı nev-bahâr âh iştiyâk (Çeşm-i Âfet Hanım)[760]

(Sonbahar rüzgârı zannımca benim her tarafımda esti. Âh çünkü ilkbaharın ilkbaharına kavuşma isteğim soldu.)

Sonbahar mevsimi tabiatı sarartıp soldurduğu için genellikle hüzünle, dertlerle, sıkıntılarla bağdaştırılmıştır. Bu mevsiminde Çeşm-i Âfet Hanım'ın etrafında esen rüzgârda olumsuzluğu ifade edecek şekilde kullanıldığı görülmüştür. Çeşm-i Âfet Hanım, sonbahar rüzgârının esmesiyle hayatının bir döneminde dert ve sıkıntılar içinde olduğunu anlatmıştır.

---

[759] G 310/4, s. 191
[760] G 56/7, s. 184

Âh-ı âşık her kaçan erse hazân bâdı gibi

Döndürür berg-i hazâna âşık-ı şeydâ yüzün (Hayâlî Bey)[761]

(Âşığın âhı her ne zaman sonbahar rüzgârı gibi esse divâne âşığın yüzünü sonbahar yaprağına döndürür.)

Divan şiirinde âşık genellikle sevgilinin aşkından dolayı perişan olduğu için yemeden içmeden kesilmiş, hastalanmış ve bu nedenle yüzü sararmıştır. Divane bir şekilde sevgilinin adını sayıklayan bu âşık, âhlar etmektedir. Beyitte âşığın âhlarının rüzgârı, sonbahar rüzgârına benzetilmiştir. Sonbahar rüzgârı esmesiyle birlikte tabiattaki bitkilerin, ağaç yapraklarının ve çiçeklerin solmasına neden olduğu gibi âşık da sürekli âh etmesinden dolayı yüzü sararmaktadır. Beyitte sonbahar rüzgârının tabiatı sarartması ve âşıkların devamlı âh etmesi sonucunda yorgun düşüp hastalanmasıyla yüzünün sararması arasında bağlantı kurulduğu görülmüştür.

Pejmürdelendi bâd-ı hazân kelâlden

Gülzâr-ı ragbetinde gül-i âli kalmadı (Nâbi)[762]

(Sonbahar rüzgârı yorgunluktan perişan oldu. Beğendiği gül bahçesinde seçkin gülü kalmadı.)

Sonbahar rüzgârı esmesiyle birlikte ilkbahar mevsiminden kalan bağ ve bahçelerdeki yeşillikleri, rengârenk gülleri soldurmuş ve bundan dolayı hayli yorulmuştur. Beyitte sonbahar rüzgârının bahar mevsiminden kalan ve çok sayıda olan güllerin yapraklarını uçurması sonucunda bitap düştüğü belirtilmiştir.

Saçlı sünbül idi gûyâ ki cihân bâğında

Nâ-gehân bâd-ı hazân esdi o zîbâ gitdi (Hanyalı Nûrî)[763]

(Dünya bahçesinde sanki saçlı sümbüldü. Sonbahar rüzgârı ansızın esti ve o güzel gitti.)

Divan şiirinde sevgilinin saçı şekil ve güzel kokusu yönünden genellikle sümbüle benzetilmiştir. Beyitte de âşık, sümbül saçlı sevgilinin bir anda görünüp kaybolduğunu ifade etmek için sonbahar rüzgârına benzetmiştir. Sonbahar rüzgârı aniden ortaya çıkarak şiddetli bir şekilde esmesiyle birlikte tabiatı tahrip etmiş ve sonra kaybolmuştur. Burada da sevgilinin aniden görünüp kaybolmasını anlatmak için sonbahar rüzgârına benzetildiği görülmüştür.

---

[761] G 429/3, s. 238
[762] G 820/5, s. 1074
[763] T 141/3, s. 1074

4.2.3.2 ***şiddeti***

Sonbahar mevsiminde esen rüzgâr, bahar ve yaz mevsimlerinde esen rüzgâra göre daha şiddetlidir. İncelenen beyitte sonbahar rüzgârının şiddetli esmesi sonusunda yaprakların korkudan titremesine yer verilmiştir.

Her varak lerzân olup açmış lisân-ı iştikâ

Dâsitân-ı savlet-i bâd-ı hazânı söylüyor (Çeşm-i Âfet Hanım)[764]

(Tüm yapraklar titreyerek şikâyet dilini açmış ve sonbahar rüzgârının şiddetli destanını söylüyor.)

Sonbahar mevsiminin gelişinin ardından ağaçlardaki yapraklar sararmış ardından yavaş yavaş kurumaya başlamıştır. Bu mevsimde esen rüzgâr ise şiddetli ve soğuktur. Sonbahar rüzgârının esmesiyle birlikte ağaç dallarında kuruyan yapraklar dökülmeye ve bir yerlere savrulmaya başlamıştır. Beyitte sonbahar rüzgârının şiddetli ve hızlı esmesiyle yaprakların titrediği ifade edilmiştir. Burada yaprakların titremesiyle mecazen korktukları, gerçek anlamdaysa rüzgârın esmesiyle birlikte yaprakları titretmesini düşünebiliriz. Bundan dolayı yapraklar hep bir ağızdan sonbahar rüzgârının zalimliğinin destanını anlatmışlardır.

4.2.3.3 ***bitkileri soldurması***

Sonbahar rüzgârı esmesiyle birlikte tabiattaki ağaç yapraklarını koparmış, çiçekleri ve gülleri yıpratmış, bitkilerin köklerinden kopmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda yeryüzündeki bitkiler sararıp solmuştur. İncelenen beyitlerde sonbahar rüzgârının bitkileri mahvetmesine, çiçekleri ve gülleri soldurmasına, ağaç yapraklarını tahrip etmesine, her şeyi uçurmasına yer verilmiştir.

Hazân yili helâk ider nebâtı

Sabâ sûrı dirildüp kıla hurrem (Ahmedî)[765]

(Sonbahar rüzgârı bitkileri mahveder. Sâba suru (bitkileri) diriltip sevindirse.)

Sonbahar mevsimi genellikle ağaçların yapraklarını, çiçekleri ve tabiattaki diğer her şeyi sarartıp soldurmasıyla bilinmektedir. Bundan dolaıu bu mevsime ait unsurlar çoğunlukla olumsuzluğu çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Bunlardan biri de sonbahar rüzgârıdır. Beyitte sonbahar rüzgârının şiddetli esmesiyle birlikte bitkileri heba ettiği ifade edilmiştir.

[764] G 32/7, s. 157
[765] K 58/12, s. 144

Nebât hâlini gördün ki n'itdi bâd-ı hazân

Pes olagıl bu bekâsuz cihâna sen magbûn (Ahmedî)[766]

(Bitkilerin halini gördün ki sonbahar rüzgârı ne yaptı? Sonra sen bu ebedi dünyaya şaşırmış ol.)

Sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte tabiattaki her şey sararmış ve solmuştur. Ağaçlardaki yapraklar kurumuş, çiçekler solmuş, bitkiler kendinden geçmiştir. Sonbahar rüzgârı ise esmesiyle birlikte sararan, kuruyan yaprakları ve bitkileri başka yerlere savurmuştur. Beyitte sonbahar rüzgârının bitkilere zarar vermesi anlatılmıştır.

Mey-i gül-rengi nûş eyle anı yâd itme ki itmişdür

Çemende sebzenün rengin hazân yili za'ferânî (Ahmedî)[767]

(Gül rengi şarap içip çimenlikte yeşilliğin rengini sonbahar rüzgârının safran sarısı yaptığını hatırla.)

Sonbahar mevsiminin gelişinin ardından tabiattaki unsurlar sararıp solmuştur. Sonbahar rüzgârı ise esmesiyle birlikte yeşil kalan diğer şeyleri koparmış, tahrip etmiştir. Beyitte sonbahar rüzgârının esmesiyle birlikte çimenlikte yeşil kalan yerleri sarıya döndürmesine değinilmiştir.

İy tûbâ-kadd kevser-leb çü yüzündür gül-i cennet

N'ola ger yile virdi-y-se hazân bâg u gül-istânı (Ahmedî)[768]

(Ey Tuba boylu, Kevser dudaklı, cennet gülü yüzlü. N'ola eğer sonbahar bağ ve gül bahçesini rüzgâra verdiyse?)

Divan şiirinde sevgili genellikle güzel unsurlara benzetilerek kullanılmıştır. Beyitte sevgilinin boyu uzunluğundan dolayı Tuba ağacına, dudağının tatlılığından dolayı Kevser suyuna ve güzelliğinden dolayı cennete benzetilerek kullanılmıştır. Sonbahar mevsiminde bağ ve bahçelerin rüzgâra verilmesinin nedeni sevgilinin güzelliğidir. İlkbahardan kalan yeşillikler, çiçekler ve güzellikler sevgilinin güzelliği karşısında sararıp solmuştur. Bu nedenle sevgilinin güzelliğini anlatmak için sonbaharda tabiata zarar veren rüzgârın estiğini görmekteyiz.

[766] K 65/10, s. 162
[767] K 71/9, s. 182
[768] K 71/10, s. 182

Gülistân-ı emelde soldı güller sünbül-i terler

Döküldi lâleler her sadme-i bâd-ı hazânımdan (Çeşm-i Âfet Hanım)[769]

(Ümidin gül bahçesinde taze sümbüller ve güller soldu. Sonbahar rüzgârının çarpmasından bütün lâleler döküldü.)

Çeşm-i Âfet Hanım, ümidinin bahçesindeki taze sümbül, gül ve lâlelerin sonbahar rüzgârının esmesiyle birlikte sararıp solduğunu dile getirmiştir. Çeşm-i Âfet Hanım, yeşerttiği ümidin çeşitli nedenlerden dolayı artık solduğunu ifade etmiştir. Bunu anlatmak için sonbaharda tabiatı harap eden sonbahar rüzgârını kullanmıştır. Beyitte sonbahar rüzgârının tabiattaki çiçeklere zarar verme özelliği bir olayı örnekleyecek şekilde kullanılmıştır.

Güle bâd-ı hazândan irdi zübûl

Oldı sad-pâre karyesi mahlûl (Nâbi)[770]

(Sonbahar rüzgârından güle solgunluk geldi. Bahçesi yüz parçaya dağıldı.)

Sonbahar rüzgârının esmesinin ardından bağ ve bahçelerde çeşitli renklerde açan güllerin yapraklarının sararak yüz parçaya bölünmesi anlatılmıştır. Beyitte sonbahar rüzgârının gül yapraklarını koparak harap etmesine değinilmiştir.

Egerçi kim hazânun yili şimdi

Esüben saldı agaçlara mâtem (Ahmedî)[771]

(Her ne kadar şimdi sonbahar rüzgârı esip ağaçlara keder saldı.)

Sonbahar mevsiminde ağaç yaprakları sararmış ve kurumaya yüz tutmuştur. Bu mevsimde esen rüzgâr ise ağaçlardaki yaprakları koparak çeşitli yerlere dağıtmıştır. Beyitte sonbahar rüzgârının ağaçların yapraklarını tahrip etmesiyle ağaçları kederlendirdiğine değinilmiştir.

Bâd-ı hazân-ı rûzgâr gülzârı eyler târumâr

Bu kavli bülbül her bahâr gûyâ değil de yâ nedir (Çeşm-i Âfet Hanım)[772]

---

[769] G 72/2, s. 200
[770] Ms 8/92, s. 425
[771] K 58/8, s. 144
[772] G 44/7, s. 170

(Sonbahar rüzgârı, gül bahçesini darmadağın eder. Bülbül, böyle olacağını her bahar söylemez de ne yapar?)

Sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte sonbahar rüzgârı da etkisini göstermeye başlamıştır. Bu mevsiminde sararan solan her şey sonbahar rüzgârıyla birlikte koparılarak başka yerlere götürülmektedir. Beyitte sonbahar rüzgârının esmesiyle birlikte gül bahçesindeki güllerin, çiçeklerin yapraklarını kopmasına ve gülleri savurarak gül bahçesinin darmadağın edilmesine yer verilmiştir.

Bâzû-yı şâha bâd-ı hazânun sarâyını

Bülbüllerün felâhan ider âşiyânların (Nâbi)[773]

(Sonbahar rüzgârı, padişahın gücüne karşı sarayındaki bülbüllerin yuvalarını yapar.)

Sonbahar rüzgârı bahar ve yaz mevsimi rüzgârlarına göre daha hırçın esmektedir. Beyitte sonbahar rüzgârının güçlü bir şekilde esmesiyle birlikte çer çöp ne varsa hepsini savurması ve duvarlara çarpması anlatılmaktadır.

4.2.3.4 *sonbahar rüzgârının benzetildiği unsurlar*

Sonbahar rüzgârı şiddetli ve gürültülü esmesinden dolayı daha çok güçlü olmasıyla ilişkilendirilmiştir. İncelenen beyitlerde sonbahar rüzgârı askere ve insana benzetildiği tespit edilmiştir.

4.2.3.4.1 asker

Bahar ve sonbahar mevsimleri genellikle birbirinin zıddı olarak kullanılmış ve sürekli bir biçimde savaş halinde olduklarına değinilmiştir. Bundan dolayı incelenen beyitte sonbahar rüzgârının serviyle savaşa giren asker olarak nitelendirildiği görülmüştür.

Gâlib ü şendi leşker-i bâd-ı hazândan

Sahn-ı çemende yapdı zümürrüd hisâr serv (Mesîhî)[774]

(Servi, çimenlikte zümrütten hisar yaptı ve sonbahar rüzgârının askerinden üstün geldi.)

Servi ağacı dört mevsim yapraklarını dökmemesiyle bilinmektedir. Bu nedenle sonbahar mevsiminin gelmesi veya sonbahar rüzgârının esmesi servi ağacına zarar vermemektedir. Beyitte servi ağacının yeşil yaprakları rengi yönüyle zümrüde

[773] G 649/3, s. 947
[774] K 18/19, s. 68

benzetilmiştir. Sonbahar mevsiminde çimenlikte bulunan servi ağacı, sonbahar rüzgârına karşı gövdesini korumak için yapraklarıyla hisar yapmıştır. Beyitte sonbahar rüzgârı servi ağacıyla savaşan ve yenilen askere benzetilerek kullanılmıştır.

4.2.3.4.2 insan

İncelenen beyitte sonbahar rüzgârının verdiği tahribatı anlasın diye bahar bulutunun sürekli bir biçimde Allah'ın birliğini zikretmesine değinilmiştir.

Diye-durur işidüp anlar-ısan ebr-i bahâr

Nite ki bâd-ı hazân lâ ilâhe illallah (Ahmedî)[775]

(Nitekim bahar bulutu, sonbahar rüzgârı işitip anlasın diye "Lâ ilâhe illâllah" der durur.)

İlkbahar mevsiminde tabiatın canlanması ve tazelenmesinden sonra bahar bulutundan tabiattaki unsurlara can suyu yağmaktadır. Bu nedenle genellikle bahar bulutundan dökülen yağmurlar canlandırıcı özelliğiyle anılmıştır. Sonbahar mevsiminde esen rüzgâr ise tabiatın sararmasına neden olmaktadır. Burada bahar bulutu ve sonbahar rüzgârı arasında tezat bir durum söz konusudur. Allah'ın birliğini anlatmak amacıyla yazılan kasidenin bu beyitinde tabiatı tazeleyen bahar bulutunun, sonbahar rüzgârının işitmesi amacıyla ve verdiği zararı anlayarak yaptıklarından vazgeçmesi için Allah'tan başka ilah olmadığını hatırlatmaktadır. Sonbahar rüzgârı, her yere zarar veren insana benzetilmiştir.

4.2.3.5 ***bir durumun sonbahar rüzgârıyla örneklendirilmesi***

Sonbahar rüzgârı incelenen beyitlere bakıldığı zaman Sultan Selim'in adaletiyle, âşıkla, yeminle ilişkilendirilerek bu durumları örnekleme amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir.

'Adl ile emr eyleyüp bir bir alıvirdi yine

Gülsitânun her nesin aldı ise bâd-ı hazân (Mesîhî)[776]

(Sonbahar rüzgârı, gül bahçesinin her nesini aldıysa adaletle emredip yine bir bir geri aldı.)

Sonbahar rüzgârı genellikle tabiata zarar vermesiyle anılmaktadır. Estiği zaman ağaçların yapraklarını, bitkileri ve çiçekleri soldurmaktadır. Sonbahar mevsiminin sona ermesiyle ve ilkbaharın gelmesiyle birlikte solup sararan her şey canlanarak tazelenmektedir. Sultan Selim'i methetme amaçlı yazılan kasidenin bu beyitinde padişahın adaleti sayesinde sonbahar mevsiminde zarar gören her şeyin ilkbahar

[775] K 1/10, s. 3
[776] K 5/14, s. 28

mevsimiyle şenlendiği, tazelendiği anlatılmıştır. Burada Sultan Selim'in adaletinden öncesinin sonbahar rüzgârına benzetildiği görülmektedir. Sonbahar rüzgârının tabiata verdiği tahribat bir durumu anlatmak amacıyla kullanıldığı görülmüştür.

Âfet-i bâd-ı hazân kıldı beni pejmürde-dil

Kim görür gülşende bilmem gül gibi handân beni (Çeşm-i Âfet Hanım)[777]

(Sonbahar rüzgârının felaketi beni gönlü perişan etti. Bilmem kim görür beni gül bahçesinde gül gibi sevinçli.)

Sonbahar rüzgârı esmesiyle birlikte tabiatı tahrip etmektedir. Tabiattaki ağaç yapraklarını koparmakta, çiçeklerin ve bitkilerin solmasına ve toprağa karışmasına neden olmaktadır. Sonbahar rüzgârı, Çeşm-i Âfet Hanım'ın gönlünde esmesiyle birlikte gönlünün perişan olduğunu görmekteyiz. Bu durumdan sonra Çeşm-i Âfet Hanım'ın gül bahçesinde bulunan gül gibi bir daha gülmediği belirtilmektedir. Beyitte Çeşm-i Âfet Hanım, gönlünde sonbahar rüzgârının estiğini yani gönlünün kırıldığını, dertlendiğini dile getirmektedir. Sonbahar rüzgârı estiği zaman tabiatı harap etmesiyle bir başka durum ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Zâ'il olmaz yem-i dilden has u hâşâk-ı şükûk

Dönse de fırtınaii kâsıma mevci kasemün (Nâbi)[778]

(Yemin dalgaları Kasım fırtınasına dönse de gönül denizinden şüphe çer çöpü yok olmaz.)

Sonbahar mevsiminin sonları, kış mevsiminin başlarına doğru kasım ayında şiddetli fırtınalar kendini göstermektedir. Kasım ayı genellikle bu fırtınalarıyla bilinmektedir. Beyitte gönül gemiye, yeminler dalgaya ve çöpler kuruntulara benzetilmiştir. Yemin dalgaları her ne kadar kasım ayı fırtınaları gibi şiddetli olsa da gönülde yatan kuruntuların çöplerinin eksilmeyeceği yani gönülde daima kuruntuların bulunacağı belirtilmiştir. Kasım fırtınası çok şiddetli olması yönüyle bir başka durumla ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Olurdı râhatı bâd-ı hazân-hîzün çemenlerde

Eger bir behremend olmış bulunsa dil-şikenlerde (Nâbi)[779]

---

[777] G 115/3, s. 252
[778] G 402/3, s. 762
[779] G 710/1, s. 992

(Sonbaharı alıp götüren rüzgârın da rahatı olurdu. Eğer gönlü incinmişlerde bir huzura ermiş olsaydı.

Gönlü yaralanmış, kırılmış insanlar huzura kavuştukları zaman sonbahar mevsiminde esen rüzgârın da rahat edeceği söylenmiştir. Beyitte sonbahar mevsiminde esen rüzgâr, gönlü incinmiş âşıklarla ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Sonbahar mevsiminde hava ve ilgili unsurlar başlığı altında güneş, bulut ve rüzgâr incelenmiştir. Güneşin ısıtmayarak bir görünüp bir kaybolmasına yer verilmiştir. Sonbahar bulutunun ise derdinin dermanının bulunamayacağı belirtilmiştir. Bu dönemde yağan yağmurlar bahar mevsiminde yağan yağmurlarla kıyaslanmış ve değersiz bulunmuştur. Rüzgâr ise genel olarak şiddetli esmesi, bitkileri soldurması gibi verdiği tahribatla anılmıştır. Aynı zamanda sonbahar rüzgârı servi ağacına yenilen askere ve inzivaya çekilen insana benzetilmiştir. Hava ve ilgili unsurlar başlığından sonra sonbahar mevsiminde bağ ve bahçelerin durumunu görmek için bahçe ve bahçe unsurları incelenecektir.

4.3 Bahçe ve Bahçe Unsurları

Bahar mevsiminde yeşeren bağ, bahçe, kırlar ve ovalar sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte sarı, kırmızı kahverengi gibi renklere dönerek sararıp solmuştur. Sonbahar mevsiminde yapraklar solmuş ve toprağa karışarak çürümüştür. Sonbahar mevsiminde bu başlık altında yaprağa, bahçe unsurlarına eziyetine yer verilmiştir.

4.3.1 Yaprak

Sonbaharın gelişinin ardından bağ, bahçe, kır ve ovalardaki bütün yapraklar sararmış, kurumuş ve toprağa karışıp çürüyerek bir sonraki mevsime hazırlık yapmıştır. İncelen beyitte sonbahar yaprağı perişan olmasıyla, herkesin sonbahar yaprağı gibi titremesiyle, insanlarının ve âşığın yüzünün rengiyle, sıkıntılarla, hazineyle, yatakla, titremesiyle, solmasıyla, etrafa dağılmasıyla, çeşitli renklere bürünmesiyle ve kurumasıyla işlendiği tespit edilmiştir.

Bahârda varak-ı gül yaz yilidür nite kim

Hazânda berg-i rezân lâ ilâhe illallah (Ahmedî)[780]

(Nasıl ki gül yaprağı baharda yaz yelidir. Sonbaharda güçsüz, takatsiz yaprak lâ ilâhe illallah.)

İlkbahar mevsimiyle birlikte gül bahçelerinde rengârenk güller, çiçekler açılmıştır. Açılan bu güllerin, çiçeklerin yaprakları yaz yeline benzetilmiştir. Yaz mevsiminde nasıl rüzgâr aniden esip kayboluyorsa gül yaprakları da sonbahar mevsiminde dökülüp çürüyecektir. Bu mevsiminde yaprağın sararıp solmaktan ve rüzgârın

[780] K 1/8, s. 3

şiddetli esmesi sonucunda yırtılmaktan titrediği ve devamlı Allah'ı zikrettiğini görürüz. Beyitte sonbahar yaprağının perişan halde olduğundan Allah'ın birliğini anarak ondan yardım istediği görülmektedir.

Soldurup bâg-ı cihânı tünd-bâd-ı hâdisât

Berg-i asfer gibi ditrerdi kamu pîr ü cüvân (Mesîhî)[781]

(Hadiselerin sert rüzgârı, dünyanın bağını soldurup bütün genç ve yaşlılar sarı yaprak gibi titrerdi.)

Sultan Selim'i methetme amaçlı yazılan kasidenin bu beytinde yaşanan olayların vatan toprağı üzerinde yaşayanları etkilediğini ve bunun sonucundan genç, yaşlı herkesin sonbahar mevsiminde solan ve sonbahar rüzgârıyla yırtılıp örselenen yaprak gibi olduklarını ifade etmiştir. Beyitte yaşanan hadiseler sonucunda genç yaşlı demeden tüm halkın sonbahar yaprağı gibi korkudan titrediği ifade edilmiştir. İnsanların korkudan titremesiyle sonbahar mevsiminin rüzgârıyla titreyen yaprak arasından bağlantı kurulmuştur.

Açıldı zahm gülleri gülzâr-ı sînede

Döndürdü nice sûreti berg-i hazâna tîğ (Hayâlî Bey)[782]

(Gönüldeki gül bahçesinde yara gülleri açıldı. Kılıç, nice sureti sonbahar yaprağına döndürdü.)

Kılıç için yazılan kasidenin bu beyitinde âşığın gönlünde kanlı yaraların açıldığı ve kılıcın pek çok insanı sonbahar yaprağı gibi sararttığı anlatılmıştır. Beyitte kılıcın pek çok insanı öldürmesinden sonra ölenlerin yüzünün sararması sonbahar mevsiminde sararan yapraklara benzetilerek anlatıldığı görülmüştür.

Bir nihâlem kim bana berg-i hazân oldu nasîb

Sûd içinde gayrılar bana ziyân oldu nasib (Hayâlî Bey)[783]

(Bir fidanım bana ki sonbahar yaprağı nasip oldu. Başkalarının faydaları içinde bana zararları nasip oldu.)

Hayâlî Bey, kendini bir fidana benzetmiştir. Aslında fidanın beklediği ilkbahar mevsiminde canlanıp yeşillenmekken kendisine sonbahar mevsiminde sararıp

[781] K 5/2, s. 27
[782] K 6/24, s. 35
[783] Mş 2 /1, s. 67

ardından kuruyan yaprağın nasip olduğunu ifade etmiştir. Beyitte dertleri, sıkıntıları anlatmak için rengi yönüyle sonbahar yaprağı kullanılmıştır.

Gınâ iklîminün sultanlarına

Görünür cümle evrâk-ı hazân genc (Hayâlî Bey)[784]

(Zenginlik ülkesinin sultanlarına sonbahar yapraklarının hepsi hazine gibi görünür.)

Zengin olan kişilere sonbahar mevsiminde sararan yaprakların sarısı, hazinenin parlamasını sağlayan ışıltılar olarak görüldüğü dile getirilmiştir. Beyitte sonbahar yaprağının sarı rengiyle hazinenin rengi arasında bağlantı kurulduğu görülmüştür.

Dilesem yâr-ı semen-çehreme yazmak kâğıd

Aks-i rûyumla hazân bergi olur ak kâğıd (Hayâlî Bey)[785]

(Yasemin yüzlü sevgilime mektup yazmak istesem beyaz kâğıt yüzümün yansımasıyla sonbahar yaprağı gibi olur.)

Âşık, sevgilinin durumunu öğrenmek ve haber almak için sevgiliye mektup yazmaya kalktığı zaman sonbaharda sararan yaprak gibi olan yüzünün renginin bembeyaz kâğıda yansıyacağını belirtmiştir. Beyitte âşığın sararmış yüzü ile sonbaharda sararan yaprak birbirine benzetilerek kullanılmıştır.

Sararmış solmuş evrâk-ı bahârân

Döşenmiş pister-i hâke nigârân (Çeşm-i Âfet Hanım)[786]

(Bahar yaprakları sararmış, solmuş. Sevgili, toprak yatağına serilmiş.)

İlkbahar mevsiminin gelişinin ardından tabiattaki her şey canlanmış ve yeşillenmiştir. İlkbahar mevsiminin zamanı dolduğunda ve sonbahar mevsimine girildiğinde ağaçların ve çiçeklerin yaprakları sararmış, bitkiler solmuştur. Ağaç yaprakları solmasıyla birlikte teker teker toprağa düşmüştür. Yerde oluşan bu görüntü şeklen yatağa benzetilmiştir. Beyitte sonbahar mevsiminde sararıp yeryüzüne dökülen ağaç yapraklarıyla yatak arasında bağlantı kurularak kullanıldığı görülmüştür.

[784] G 37/4, s. 101
[785] G 46/1, s. 105
[786] K 4/6, s. 106

Kârûn ölünce verdi yele anı rûzigâr

Fasl-ı hazân varakları genc-i hızânedir (Hayâlî Bey)[787]

(Sonbahar mevsiminin yaprakları gönül hazinesidir. Kârûn ölünce rüzgâr onu yele verdi.)

Kârûn, hazinesinin çokluğu ve ona düşkünlüğüyle bilinmektedir. Sonbahar mevsiminde sararan yapraklar ile Kârûn'un parlayan hazineleri arasında bağlantı kurulmuştur. Beyitte sonbahar yaprakları sarı renginden dolayı Kârûn'un hazinelerine benzetilerek kullanılmıştır.

Aks-i nücumu eşk-i revânımda seyr eden

Sandı hazân varakların ırmağa saldılar (Hayâlî Bey)[788]

(Akan gözyaşlarımda yıldızların yansımasını seyreden sonbahar yapraklarını ırmağa bıraktı sandı.)

Âşık, sevgili uğrunda çok fazla eziyet çekmiş ve ağlamıştır. Âşığın gözyaşları o kadar çoktur ki bunun sonucunda ırmaklar oluşmuştur ve gökyüzündeki yıldızlar bu ırmaklara yansımıştır. Âşığın gözyaşlarını görenler ise bunu sonbahar mevsiminde sararıp kopan ırmağa düşmüş sonbahar yaprağı zannetmişlerdir. Beyitte âşığın gözyaşları ile sonbahar mevsiminde sararmış ve ırmağa düşmüş sonbahar yaprakları arasında bağlantı kuruluştur.

Ser-i kûyunda ah etsem ruh-ı zerd ile âşıklar

Nitekim bâddan gülşende evrak-ı hazân titrer (Hayâlî Bey)[789]

(Sevgilinin mahallesinde âh etsem sararmış yüzlü âşıklar, rüzgârdan gül bahçesinde sonbahar yaprağı gibi titrer.)

Âşıklar, sevgiliyi sadece bir an görebilmek için sürekli olarak sevgilinin mahallesinde dolanmaktadırlar. Kendisi de âşık olan Hayâlî Bey, sevgilinin mahallesinde dolanırken içten bir şekilde âh ettiği zaman gül bahçesi olan sevgilinin mahallesinde rüzgârın sararan sonbahar yaprağını titretmesi gibi rakiplerin sallanacaklarını dile getirmiştir. Beyitte sonbahar yaprağı rengi yönüyle âşıkların yüzüne ve rüzgârda titremesi yönüyle âşıkların âhı karşısında ürpermeleri arasında bağlantı kurulmuştur.

---

[787] G 81/2, s. 117
[788] G 111/4, s. 127
[789] G 158/4, s. 143

Düşer bu topraga bî-hûş u zâr u zerd evrâk

Meger hazân yili içürdi bunlara efyûn (Ahmedî)[790]

(Kendinden geçmiş, solgun ve dermansız yapraklar bu toprağa düşer. Meğer bunlara sonbahar rüzgârı afyon içirdi.)

Afyon içen insanlar kendilerinden geçmekte ve yüzleri sararmış bir vaziyette sallanarak yürümektedirler. Şair, sonbahar mevsiminde yaprakların sararması ve solmasını sonbahar rüzgârının yapraklara afyon içirmiş olmasıyla açıklamıştır. Bu mevsiminde sararan yapraklar, sonbahar rüzgârıyla birlikte sallanmaktadır. Bu durum afyon içen insanlara benzetilmiştir. Beyitte sonbahar mevsimin yaprakları sararttığı ve rüzgârla birlikte yaprakları salladığına değinilmiştir.

Bülbül gibi zâr olmadır berg-i hazân-veş solmadır

Keyfiyet-i 'aşk olmadır şol sâğarı Cemden garaz (Hayâlî Bey)[791]

(Bülbül gibi inlemeli, sonbahar yaprağı gibi solmalıdır. Cem'in şu kadehinden amaç aşk keyfi olmalıdır.)

Şehname kahramanlarından biri olan Cem, şarabı bulmasının ardından kadehi icat etmesiyle bilinmektedir.[792] Kadehin Cem'den isteği, şarap içerken sevgiliyi düşünmesidir. Sevgiliyi düşünen Cem, güle âşık bir bülbül gibi kendinden geçercesine inlemek istediğini ve sonbahar mevsiminde sararan bir yaprak gibi yüzünün solması gerektiğini söylemiştir. Beyitte Cem'in yüzünün rengiyle sonbahar zamanı sararıp solan yaprağın rengi arasında bağlantı kurulmuştur.

Nevbahâr-ı hüsnüne dil vereli ey gonca-leb

Yüzüme berg-i hazân nakş etti nakkâşım benim (Hayâlî Bey)[793]

(Ey gonca dudaklı, güzelliğinin ilkbaharına gönül vereli nakkaşım benim yüzüme sonbahar yaprağını nakşetti.)

Divan şiirinde sevgili genellikle güzel unsurlara benzetilmiştir. Bunu mevsimler bazından düşündüğümüzde ise tabiatı canlandıran ve güzellikleri ortaya çıkaran ilkbahar mevsimiyle bağlantı kurularak kullanıldığını görmekteyiz. Âşık, sevgilinin güzelliğini ilkbahara benzetmiştir. İlkbahar gibi güzellikleri olan sevgiliye gönül verdiğinden beri sevgilinin hasretinden kederlenip hastalanmış ve yüzü sararmıştır.

[790] K 65/8, s. 162
[791] G 231/2, s. 169
[792] Bekir Şişman-Muhammet Kuzubaş, Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri (İstanbul:T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010), 25.
[793] G 328/3, s. 203

Beyitte sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte sararan yaprak ile âşığın yüzünün rengi birbirine benzetilerek kullanılmıştır.

Gamundan berg-i pejmürde gibi olmışduk ey gül-ruh

Sabâ yili safâ geldi götürdi bizi toprakdan (Mesîhî)[794]

(Ey gül yanaklı, (senin) gamından perişan yaprak gibi olmuştuk. Sabâ rüzgârı safâ geldi ve bizi topraktan götürdü.)

Divan şiirinde sevgili daima âşığa eziyet etmektedir. Beyitte de sevgilinin âşıkların eziyetleri sonucunda perişan olmuş, sararmış bir yaprak gibi oldukları söylenmiştir. Âşıkların perişan olmasıyla sonbahar mevsiminde sararmış ve yaprak arasında bağlantı kurulmuştur.

Verdi bu bâğın Hayâlî reng-i rûyundan haber

Şol hazân bergi gibi geh sebz ü-gâhî zerd olan (Hayâlî Bey)[795]

(Bu bağın bazen yeşil bazen sarı olan şu sonbahar yaprağı gibi Hayâlî yüzünün renginden haber verdi.)

Hayâlî, hayatını bahçeye benzetmiştir. Bu bahçe bazen ilkbahar mevsimi gibi güzellikleri getirmekte bazen sonbahar mevsimi gibi dertleri, sıkıntıları sunmaktadır. Beyitte Hayâlî, hayatını anlatmak için birbirinin zıddı olarak kullanılan ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinden yararlanmıştır. Hayatının hüzünlü, sıkıntılı tarafını anlatmak için sonbahar yaprağına benzetmiştir. Sonbahar mevsiminde sararıp solan yaprağın rengiyle şairin yüzü arasında bağlantı kurulmuştur.

Eger hûrşîde bir âşık dilerse nûr bahş olmak

Mahabbet gülşeninde çehresin berg-i hazân etsin (Hayâlî Bey)[796]

(Eğer bir âşık, ışık saçan güneş olmayı dilerse; aşkın gül bahçesinde yüzünü bir sonbahar yaprağı gibi soldurmalıdır.)

Âşık, ışıltılar saçan güneş olmak isterse önce sevgilinin uğrunda sonbahar yaprağının rengi gibi sararmalıdır. Beyitte âşığı mutlu olmayı istediği takdirde öncelikle sevgilinin yolunda sabırlı olmayı, her türlü sıkıntılara göğüs germeyi öğrenmesi

[794] G 192/2, s. 237
[795] G 438/5, s. 241
[796] G 444/4, s. 243

gerektiğini belirtilmiştir. Sevgili için sıkıntı çekmesi gerektiğini ifade edilirken sonbahar yaprağının rengi gibi sararması örneği verilmiştir.

Gam şâmı Hayalî yeridir encüm-i eflâk

Ahımla hazân bergi gibi yere şaçılsa (Hayâlî Bey)[797]

(Hayalî, gam akşamı gökyüzündeki yıldızlar âhımla sonbahar yaprağı gibi yere saçılsa yeridir.)

Hayâlî Bey, kederlenip âh ettiği akşam gökyüzündeki beyaz, parlak yıldızların âhının kıvılcımlarından yanıp sararak yeryüzüne düşeceğini belirtmiştir. Beyitte âşığın âhlarının sonucunda çıkan kıvılcımların gökyüzündeki yıldızları yakarak dağıtması durumu, sonbahar yapraklarının güneşle birlikte sararması ve sonbahar rüzgârının esmesiyle onları dağıtması örneğiyle ilişkilendirilmiştir.

Rûy-u dilber var iken hûrşidi ta'rif eyleme

Gül dururken anma bir solmuş hazân yaprağını (Hayâlî Bey)[798]

(Sevgilinin yüzü varken güneşi anlatmak gül dururken solmuş bir sonbahar yaprağını anmaya benzer.)

Divan şiirinde âşık, sevgiliyi daima güzelliklere benzetmektedir. Sevgilinin yüzü ışık saçmaktadır bu nedenle sevgilinin yüzünün ışıltısı dururken güneşten bahsetmek yerinde olmayacaktır. Bu anlatımını, bahçenin en görkemli köşesinde duran kırmızı gül varken sonbahar mevsiminde sararan yapraktan bahsetmenin yersiz olacağı örneğiyle ifade etmiştir. Beyitte bir durumu anlatmak için ilkbahar mevsiminde açan gül ile sonbahar mevsiminin solmuş yaprağı arasında kıyas dahi yapılamayacağı belirtilmiştir.

Saru kızıl boyadı yeşil yapragı hazân

İy saçı kara sun elüme câm-ı hoş-güvâr (Ahmedî)[799]

(Sonbahar, yeşil yaprağı sarı ve kızıla boyadı. Ey saçı kara (sevgili), elime hoş içimli lezzetli şarabı sun.)

Sonbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte ilkbaharda canlanan ve yeşillenen tabiattaki her şey sarıya, kırmızıya dönmüştür. Beyitte sonbahar mevsiminin gelmesinin

[797] G 477/5, s. 255
[798] G 564/4, s. 285
[799] G 233/4, s. 360

ardından tabiatta yeşil olan yaprakların sarı ve kırmızıya dönerek görsel açıdan güzellikler sunmasına değinilmiştir.

Tezhîb-i bergden garazın bâgun anladum

Âmâde-i nisâr-ı kudûm-ı hazân ider (Nâbi)[800]

(Yaprağın süsünden bağın amacının sonbaharın ayaklarına kapanmak için hazırlık ettiğini anladım.)

Sonbahar mevsiminin gelişinin ardından tabiatta yeşilden sarı, kırmızı ve kahverengiye dönen çeşitli renkler görülmektedir. Beyitte sonbahar mevsimiyle birlikte yapraklarda çeşitli renklerin görülmesi sonbahar mevsimine girildiğini ifade etmektedir. Sonbahar mevsiminde yaprakların büründüğü çeşitli renkler yaprakların süsü olarak tanımlanmıştır.

Zerd olsa n'ola hecrinle çihre-i 'uşşâk

Sen gonceden ayrıldığıçün berg-i hazândır (Hanyalı Nûrî)[801]

(Âşıkların çehresi ayrılığınla sararsa ne olur? Sen goncadan ayrıldığın için sonbahar yaprağı gibisin.)

Divan şiirinde sevgili genellikle güzel unsurlara benzetilerek kullanılmıştır. Burada sevgilinin gonca olarak kullanıldığını görmekteyiz. Âşıklar gonca gibi sevgiliden ayrıldıkları için yüzleri sararmıştır. Şairde âşıkların bu durmunu küçümseyerek kendisinin sonbahar yaprağı gibi olduğunu ifade etmiştir. Sonbahar rüzgârıyla yırtılıp örselenen ve dalından kopan sonbahar yaprağı nasıl perişan haldeyse âşık da kendini yaprakla özdeşleştirmiştir. Beyitte âşık, sevgiliden ayrı kaldığı için kendini sonbahar yaprağına benzetmiştir. Sonbahar yaprağı, içinde bulunduğu mevsim boyunca uğradığı değişimleriyle bir durumu örnekleme amacıyla kullanılmıştır.

İtmez hazân-pezîr olacak berge ser-füzû

Döküldi pâyına 'uşşâk o ser-keşün Nâbî

Bahâr var mı ki dâmânına hazân düşmez (Nâbi)[802]

(Ey Nâbî, âşıklar o dik başlının ayağına döküldü. Eteklerine sonbahar düşmeyen ilkbahar var mı?)

---

[800] G 227/3, s. 630
[801] G 173/2, s. 673
[802] G 327/5, s. 701

Divan şiirinde âşıklar, sevgiliye olan aşklarından dolayı sevgilinin ayağına kapanmaktadırlar. Bu âşıkların sararmış yüzleri sonbahar mevsiminde sararıp solan yaprağa benzetilmiştir. Beyitte âşıkların yüzleri renk yönünden sonbahar yaprağıyla ilişkilendirilmiştir.

Dâmân-ı çîdedür sebeb-i i'tibâr-ı serv (Nâbi)[803]

(Servi ağacının itibarlı olmasının nedeni toplanmış eteğidir. Sonbaharı kabullenmiş yaprağa baş eğmeyi kabul etmez.)

Servi ağacı genellikle dört mevsim yapraklarını dökmemesiyle ve bundan dolayı sonbahar mevsimine başkaldırmasıyla bilinmektedir. Beyitte sonbahar mevsimini kabullenip solan yaprak karşısında servi ağacının baş eğmeyi kabul etmediğini görmekteyiz. Beyitte her daim yeşil yapraklara sahip olan servi ağacının sonbahar mevsimini kabullenerek sararan yaprak karşısında baş eğmediği belirtilmiştir.

Dest-i tahsîndür zemîne ferş olan berg-i hazân

Gülşen-i kevn ü fesâdun Nâbiyâ üstadına (Nâbi)[804]

(Ey Nâbi, yeryüzüne döşenmiş sonbahar yaprağı, olmuş ve bozulmuş gül bahçesinin üstadına beğenme elidir.)

Nâbi, gül bahçesinin üstadına yani Allah'ın yeryüzünü nakşetmesine karşı sonbahar mevsiminde sararıp yere düşen yaprağın bunu çok beğendiğini dile getirmiştir. Sonbahar yaprağı, sonbaharda yeşilden sarı, kırmızı ve kahverengiye dönen tonların çok güzel olduğunu, Allah'ın kudretine hayran kaldığını ifade etmiştir.

Yapışduğum o gülün dâmen-i mahabbetine

Gubâr-ı râh-güzâr olduğum zamânlar idi

Misâl-i berg-i hazân pâyına fütâdelügüm

O nahl-i nev-rese bâr oldğgum zamanlar idi (Nâbi)[805]

(O gülün sevgi eteğine tutunduğum, yolunun toprağı olduğum zamanlardı. Sonbaharın kurumuş, sararmış yaprağının ayağına düşkünlüğüm, o yeni yetişen fidanın meyvesi olduğum zamanlardı.)

[803] G 658/5, s. 955
[804] G 747/11, s. 1021
[805] Kt 99, s. 1166

Âşığın gül olarak bahsettiği sevgilidir. Âşık, sevgilinin ayağının tozunu sonbahar mevsiminde sararıp solan yaprağın rengiyle ilişkilendirmiştir. Beyitte sevgilinin ayağının tozunun rengi sonbahar yaprağıyla bağlantı kurularak kullanılmıştır.

İncelenen divanlarda sonbahar yaprağına fazlaca yer verildiği görülmüştür. Sonbahar yaprağı genel olarak sararıp solması yönüyle kullanılmıştır. Çoğunlukla rengi itibariyle solmuş yüze, hazineye benzetilerek yer verildiği görülmüştür. Şimdi sobahar mevsiminin bahçe ve bahçe unsurlarına eziyeti incelenecektir.

4.3.2 Bahçe ve Bahçe Unsurlarına Eziyeti

Sonbahar mevsiminin gelişiyle sonbahar rüzgârıyla, yağmuruyla ve sıcaklıklarıyla bahçe unsurlarının tahrip edildiği görülmüştür. İncelenen beyitlerde sonbahar mevsiminin bahçeye, güle, bülbüle, ağaçlara eziyeti; çiçekleri soldurması ve onların boyunlarını bükmesine yer verilmiştir.

Cihâna virdi tagayyür Hudâ-yı celle celâl

Çemen hızânesin itdi hazân yine pâ-mâl (Mesîhî)[806]

(Büyük ve şanı olan Allah, dünyaya değişim verdi. Çimenlik hazinesini yine ayaklar altında çiğnenmiş etti.)

Cafer Bey'i övme amaçlı yazılan kasidenin giriş beyitinde Allah'ın kudreti anlatılmıştır. Allah'ın sonbahar mevsiminde çimenliği sarartması ve soldurmasıyla yeryüzüne değişim verdiği belirtilmiştir. Beyitte sonbahar mevsiminde bağ ve bahçelerdeki çimenliklerin solmasına ve çürümesine yer verilmiştir.

Esmez iken âb u hâkün üzre hergiz bâd-ı serd

Çekmez iken bülbülün goncandan âlâm ile derd

Zînet eylerken seni geh lâle gibi sürh verd

Benzini ey bustân hazân mı etdi zerd

Yoksa başı taşra bir serv-i hırâmânın mı var (Hayâlî Bey)[807]

(Hiçbir zaman sert rüzgâr, su ve toprağın üzerine esmezken; bülbül goncadan dertler çekmezken, seni gâh lâleyle gâh kırmızı gülle süslerken; Ey bahçe, sonbahar mı yüzünü sararttı? Yoksa başı dışarıda salınarak yürüyen bir servi mi var?)

İlkbahar mevsiminde bağ ve bahçelerde sert rüzgâr esmezken bülbül henüz goncadan dert çekmezken ve bahçe lâle, gülle süslüyken sonbahar mevsimiyle yüzünün sararıp

[806] K 9/1, s. 42
[807] Tahmîs-i Gazel-i Zâtî, s. 82

sararmadığı sorulmaktadır. Beyitte bahçenin sonbahar mevsimiyle ona uğrayarak yüzünü sarartıp sarartmadığı sorulmuştur.

Bozardı sebze vü sarardı ol yeşil yaprag

Döküldi gül yile gitdi benefşe olup mahzûn (Ahmedî)[808]

(Yeşillik çürüdü ve o yeşil yaprak sarardı. Gül döküldü, menekşe kederlenerek rüzgâra gitti.)

Emir Süleyman Bey için yazılan kasidenin bu beyitinde ilkbahar mevsiminde canlanan, yeşillenen çimenliklerin, bağ ve bahçelerin sonbahar mevsiminde çürüyerek toprağa karıştığı ve ağaç yapraklarının sarardığı anlatılmıştır. Beyitte sonbahar mevsiminin gelişinin ardından yeşil olan her şeyin sararıp çürümesi, gülün solup dökülmesi, menekşenin sonbahar rüzgârının şiddetine dayanamaması, yaprakların sararıp dökülmesine yer verilmiştir.

Gül-i ümmîdimi pejmürde kıldı

Hazân-âsâ nesîm-i subhgâhî (Çeşm-i Âfet Hanım)[809]

(Ümidimin gülünü, sabah vakti esen nesîm, sonbahar gibi perişan etti.)

Âşık ümidini güle benzetmiştir ve nesîm rüzgârının getirdiği haber sonucunda bu gülün perişan olduğunu görmekteyiz. Beyitte nesîm rüzgârının âşığa getirdiği olumsuz haber tabiatı sarartan ve bitkilerin çürüyüp toprağa karışmasına neden olan sonbahar mevsimiyle ilişkilendirilmiştir. Sonbahar mevsiminin olumsuzluğu ifade etmede kullanıldığı görülmüştür.

4.3.2.1 ***güle/ gül bahçesine uğraması***

Bahar mevsiminde açan çeşitli renkte ve güzellikteki güllerin sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte yaprakları yırtılmış, boyunları bükülmüştür. İncelenen beyitlerde gül bahçesinin tahrip edilmesi, güle uğrayarak bülbülü perişan etmesi işlenmiştir.

İder gâhî gülistânı mezâristâna enmûzec

Döner sonra mezâristânı mahz-ı gülsitân eyler (Çeşm-i Âfet Hanım)[810]

(Bazen gül bahçesi mezarlığa örnek eder. Döner sonra mezarlığa gül bahçesinin ta kendisini mezarlık eder.)

---

[808] K 65/16, s. 163
[809] G 117/7, s. 254
[810] G 42/5, s. 168

Sonbahar mevsimi genellikle uğradığı her yeri harap etmesiyle bilinmektedir. Sonbahar rüzgârının esmesiyle birlikte gül bahçesindeki her şey solmuştur. Beyitte sonbahar rüzgârının gül bahçesinin tamamını tahrip etmesi anlatılmıştır.

Hazânsuz gül görüp şâd olmak isterse eger 'ömri

Sabâ lutf it haber vir bunda gönder bülbül-i zârı (Nâbi)[811]

(Eğer ömrü, sonbaharsız gül görüp mutlu olmak isterse sabâ rüzgârı yardım et ve burada inleyen bülbüle haber gönder.)

İlkbahar mevsiminde gülün açılmasıyla bülbül neşelenmiştir lakin sonbahar mevsiminde gülün solması ve dökülmesi karşısında bülbül perişan olmuştur. Bu nedenle bülbül, sonbahar ve kış mevsimlerini acılar içinde sevgilisine hasret kalarak geçirmek zorunda kalacaktır. Bülbülün genellikle ilkbahar mevsiminin habercisi olarak kullanılan sabâ rüzgârından güle dair haberler duymasıyla sonbaharsız bir gül göreceği anlatılmıştır. Beyitte güle sonbahar mevsiminin uğramasıyla bülbülü inlettiğini görmekteyiz.

Ne itdiyse hazân itdi gülistâna ziyân itdi

Ki bülbüller figan itdi iki çeşmin sulandırdı (Çeşm-i Âfet Hanım)[812]

(Gül bahçesine ne yaptıysa sonbahar yaptı, (ona) zarar verdi. Ki bülbüller ıztırapla inledi ve iki gözümü sulandırdı.)

Bülbül, ilkbahar mevsimiyle birlikte sevgilisi olan güle kavuşmuştur ve bundan dolayı neşeyle nağmeler söylemektedir. Yaz mevsiminin geçip sonbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte gül bahçesi harap olmaya başlamıştır. Gül bahçesinde bulunan rengârenk güllerin yaprakları dökülmüş, bülbülün sevgilisi solmaya başlamıştır. Bunu gören bülbüle hüzün çökmüş ve sevgilisinin gözleri önünde solması karşısında acılar içinde inleyerek gözlerinden yaşlar sel olup akmıştır. Beyitte sonbahar mevsiminin gül bahçesine uğramasıyla birlikte gül bahçesinin harap bir hale gelişi anlatılmıştır.

Hayâlînin du'âsı bu durur Ya Rab ki sen sakla

O gülzâr-ı sa'âdet goncasın dehrin hazânından (Hayâlî Bey)[813]

---

[811] T 26/8, s.209
[812] G 95/8, s. 223
[813] G 418/5, s. 234

(Yâ Râb, o mutluluk bahçesinin goncasını zamanın sonbaharından koru Hayali'nin duası budur.)

Divan şiirinde sevgilinin sırlarının dökülmemiş ağzı genellikle goncaya benzetilerek kullanılmıştır. Âşık, Allah'tan sevgilisinin goncaya benzetilen ağzının kendisine karşı edilen yaralayıcı sözlerden korumasını istemektedir. Beyitte sonbahar mevsimiyle sevgilinin ağzından âşığa karşı dökülmemesi istenilen olumsuz ve kötü sözler arasında bağlantı kurulmuştur.

Açılınca o gonce-i maksûd

Çok hazân çekdi gülistân-ı vücûd (Nâbi)[814]

(O bekleyen gonca açılınca varlığın gül bahçesi çok sonbahar çekti.)

Divan şiirinde sevgilinin ağzı genellikle goncaya benzetilerek kullanılmıştır. Sevgilinin ağzı açıldığı zaman goncanın açılıp güle döndüğü düşünülmektedir. Burada da sevgilinin ağzının açılmasıyla birlikte gül bahçesine benzeyen âşığın gönlü birden hüzünlenmiştir. Beyitte âşığın gönlü, goncanın açılmasının ardından sararmış ve sonbahar mevsimine dönmüştür. Sonbahar mevsimi olumsuz bir durumu örnekleyecek şekilde kullanılmıştır.

Çokdan kurumışdı bu hıyâbângeh-i hestî

Bilseydi hazân n'olduğını gülşen-ı rahmet (Nâbi)[815]

(Rahmet gül bahçesi, sonbaharın ne olduğunu bilseydi bu yokluk dünyasının canlılık yeşilliği çoktan kurumuştu.)

Allah'ın rahmetinin gül bahçesi, sonbahar mevsimi gibi sararıp solduğu takdirde her şeyin çoktan yok olup gideceği belirtilmiştir. Allah'ın rahmetinin, esirgemesinin hiçbir zaman yok olmayacağı bilinmektedir. Sonbahar mevsimi olumsuz bir durumu ifade etme amaçlı kullanılmıştır.

Yine saldun bürûdet ey hazân eczâ-yı gülzâra

Yine kârın hezâr-ı bî-nevânun âh-ı serd itdün (Nâbi)[816]

(Ey sonbahar, yine gül bahçesindeki unsurlara soğukluk saldın. Yine işin sessiz, sedasız bülbülü sert âhlı ettin.)

---

[814] Ms 1/32, s. 367
[815] G 22/4, s. 469
[816] G 452/6, s. 802

Sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte gül bahçesindeki güller ve çiçekler solmuş, yapraklar dökülmüştür. Güle âşık bülbül ise gülün solarak yapraklarının döküldüğünü görmesiyle birlikte acıyla inlemeye, âhlar etmeye başlamıştır. Beyitte sonbahar mevsiminin gül bahçesine insaflı davranmayarak çiçekleri, gülleri soldurması ve gül bahçesini tahrip etmesine yer verilmiştir.

4.3.2.2 ***çiçekleri soldurması***

Sonbahar mevsimi gelmesiyle birlikte bağ, bahçe, kır ve ovalar vs. bulunan çiçekler sararıp solmuştur. İncelenen beyitlerde nergisin ve lâlenin solmasına yer verilmiştir.

Ayagûn topragına 'âşık olupdur ne aceb

'Işk derdinden eger oldı-sa asfer nergis (Ahmedî)[817]

(Nergis, eğer aşk derdinden sarardıysa şaşılacak ne var ayağının toprağına âşık olmuştur.)

Âşık, sevgilinin hasretinden dolayı devamlı âh etmekte ve divane bir şekilde dolanmaktadır. Bunun yanında nergis divan şiirinde genellikle gözlerle ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. Âşık, sevgilinin hasretinden dolayı gece gündüz ağladığı için gözlerinde yaş kalmamıştır. Bu durum nergis çiçeğinin sararmasıyla ifade edilmiştir. Beyitte nergis çiçeğinin sararıp solması sevgiliye duyduğu aşk olarak nitelendirilmiştir.

Solar nergisleri ruhsâr-ı gülzârın neden yâ Rab

Neden yâ Rab ki reng-i erguvânı zağferân eyler. (Çeşm-i Âfet Hanım)[818]

(Yâ Râb, neden gül bahçesinin yanağı, nergisleri solar? Yâ Râb, neden erguvan kırmızısı renkler solar?)

Divan şiirinde sevgili genellikle güzel unsurlara benzetilerek kullanılmıştır. Sevgilinin gül bahçesine benzeyen yanağı, nergise benzeyen gözleri ve erguvanı andıran teni sararıp solmuştur. Âşık bu durumun nedenini öğrenmek için Allah'a yalvardığı görülmektedir. Burada gül bahçesinin, nergisin ve erguvanın solması sevgilinin bir derdinin olmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Nebâta ne haber virdi hazân kim ditreyü yaprah

Teninde şöyle kim lâle kurıdı korhudan kanı (Ahmedî)[819]

---

[817] K 45/37, s. 110
[818] G 42/4, s. 168

(Sonbahar, bitkilere ne haber verdi ki yaprak titriyor. Şöyle ki korkudan lâlenin kanı bedeninde kurudu.)

Sonbahar mevsimi genellikle bitkileri çürütmesi, çiçekleri ve güleri soldurup yapraklarını dökmesi, ağaçların yapraklarını sarartmasıyla bilinmektedir. Sonbahar mevsiminin gelişiyle bitkilerin korktuğunu görmekteyiz. Gül bahçesinde bulunan çeşitli çiçeklerden biri olan lâlenin sonbahar mevsiminin getirdiği haber doğrultusunda korkudan kanının bedeninde kuruduğu görülmüştür. Çünkü sonbahar mevsiminin getirdiği haber pekte güzel bir haber değildir. Beyitte sonbahar mevsiminin bitkileri solduracağına dair haber getirmesiyle renk yönünden kana benzetilen kırmızı lâlenin korkudan kanının bedeninde kurumasıyla sonbahar mevsiminin zalimliği anlatılmıştır.

4.3.2.3 ***çiçekleri dağıtması***

İncelenen beyitte sonbahar mevsiminin sümbül ve reyhanı dağıtmasına yer verilmiştir. Sümbül ve reyhan divan şiirinde sevgilinin saçı ve kokusu olarak kullanıldığı için burada sonbaharın sevgilinin saçını dağıttığını düşünebiliriz.

Tagıtdı ise hazân sünbül ile reyhânı

Bu iki turra-ı ‘anber-feşânı hoş görelüm (Mesîhî)[820]

(Sonbahar sümbül ile reyhanı dağıttıysa bu iki amber saçan saç perçemini hoş görelim.)

Divan şiirinde sevgilinin saçı genellikle şekil yönünden sümbüle ve saçının kokusu keskin kokuya sahip olması sebebiyle reyhana benzetilmiştir. Sonbahar mevsiminin gelişinin ardından bağ ve bahçelerde çiçekler, güller sararıp solmuş ve toprağa karışmıştır. Sonbahar mevsiminin yeryüzüne uğradığı bir zamanda sevgilinin saçını ve perçemini dağıttığını görmekteyiz.

4.3.2.3.1 çiçeklerin boynunu bükmesi

İncelenen beyitlerde sonbahar mevsiminin sümbül, gül ve yaseminin boynunu büktüğüne yer verilmiştir.

O gülşende ne gül kalmış ne bülbül

Boyun bükmüş turur bî-çâre sünbül (Çeşm-i Âfet Hanım)[821]

(O gül bahçesinde ne gül ne de bülbül kalmış, çaresiz sümbül boynunu bükmüş durur.)

---

[819] K 71/5, s. 181
[820] G 164/2, s. 219
[821] K 4/3, s. 105

Sonbahar mevsiminin yeryüzüne uğramasının ardından ilkbahar mevsiminde yeşillenen bağ ve bahçeler sararmış, çiçekler güller solmuş, yapraklar dökülmüş ve bitkiler toprağa karışmaya başlamıştır. Gül bahçesinin bir köşesinde sümbül çiçeğinin çaresiz bir şekilde boynunu büktüğünü görmekteyiz. Beyitte sonbahar mevsiminin gelmesiyle endişelenen sümbülün boynunu dükerek ne yapacağını bilemeden durduğunu görmekteyiz.

Bükülmüş kaddi verd ü yâsemînin

Sararmışdır yüzi her nâzenînin (Çeşm-i Âfet Hanım)[822]

(Gül ve yaseminin boyu bükülmüş. İşveli sevgililerin hepsinin yüzü sararmış.)

Sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte bağ ve bahçelerde bulunan çiçekler ve güller sararmıştır. Beyitte sonbahar mevsiminin bahçelere uğramasıyla birlikte yasemin çiçeğinin ve gülün ilkbahar mevsiminde dimdik olan boyları bükülmüştür. Bu mevsimin tabiatı sarartıp soldurmasının ardından gezinti yerlerini bu şekilde gören sevgili üzülmüş ve yüzü sararmıştır. Burada sevgilinin yüzünün sararması sonbahar mevsimiyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

4.3.2.4 ***bülbüle acı vermesi***

Bülbül, bahar mevsimine kadar güle hasret duyarak onun açmasını beklemektedir. Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte sevgilisi olan gülün açıldığını gören bülbül bir hayli mutlu olmuştur. Bu durum sonbahar mevsiminin gelişine kadar devam etmiştir. Sonbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte gülün yaprakları dökülmeye ve etrafa savrulmaya başlamıştır. Bu durumu gören bülbül perişan bir halde feryada başlamıştır. İncelenen beyitlerde sonbahar mevsiminin bülbüle acı vermesine değinildiği görülmüştür.

Bülbüle virdi hazân şîvesi renc ü elemi

Kalmadı reng-i tarâvet gül-i ahmerde dahi (Çeşm-i Âfet Hanım)[823]

(Sonbaharın nazı, bülbüllere acı ve ızdırap verdi. Kırmızı güllerde dahi taze, canlı renk kalmadı.)

Sonbahar mevsiminin tabiatı yeşilden sarı, kırmızı ve kahverengiye döndürmesi; sonbahar rüzgârının yapraklarını yıpratması ve onları başka yerlere sürüklemesi bu mevsimin şımarıkça yaptıklarından yetinmediği dile getirilmiştir. Bağ ve bahçelerin gözdesi olan kırmızı güllerin dahi canlı, parlak renkleri gitmiş sararıp solmuşlardır. Güllerin solduğunu gören bülbüller acılar içinde ötmeye başlamışlardır. Beyitte

[822] K 4/7, s. 106
[823] G 102/15, s. 236

sonbahar mevsiminin tahribatı sonucunda güllerin solduğunu gören âşık bülbüllerin acılar içinde olduğunu görmekteyiz.

Nağmesiyle gülşeni eylerdi her dem nev-bahâr

Olmasa vicdân-ı bülbülde hazân endîşesi (Çeşm-i Âfet Hanım)[824]

(Bülbülün vicdanında sonbahar endişesi olmasa her zaman sesiyle gül bahçesini ilkbahar ederdi.)

İlkbahar mevsiminde sevdiğine kavuşan bülbül, neşeden daima güzel nağmeler söylemektedir fakat ilkbahar mevsiminin bitip sevgilisi olan gülün sonbahar mevsimiyle birlikte solacağını bildiği için devamlı endişe duymaktadır. Beyitte bülbülün ilkbahar mevsiminin neşesine kendini kaptırmayarak bir gün sonbahar mevsiminin geleceğini bildiği için endişe duyduğunu görmekteyiz.

İncelenen divanlarda sonbahar mevsimi genellikle bahçe ve bahçe unsurlarını tahrip etmesiyle kullanılmıştır. Güle zarar vermiş bunun neticesinde bülbül de acı çekmiştir. Çiçekleri dağıtmış, sarartmış ve boyunlarını bükmüştür. Bir alt başlıkta ekseriyetle olumsuzluk ve zararla kullanılan sonbahar mevsiminin benzetildiği unsurlar incelenecektir.

4.4 Sonbahar Mevsiminin Benzetildiği Unsurlar

Sonbahar mevsimi tabiatı tahrip etmesinden dolayı genellikle olumsuzlukları ifade etmede kullanılmıştır. İncelenen beyitlerde sonbaharın askere, cennet bahçesine, kamışa, sultana, kâtibe, yaşlılığa ve ölüme benzetilerek kulllanıldığı görülmüştür.

4.4.1 Asker

Sonbahar mevsimi askerle ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Beyitlere bakıldığı zaman sonbahar askerinin elinde kılıçla olduğu görülmüştür.

İtmesün gâret bahâr-ı ‘ömrüni ceyş-i hazân

Tîb-i ahlâkunla virsün dehre zîb ü fer nesîm (Mesîhî)[825]

(Sonbahar askeri, ömrünün ilkbaharını yağmalamasın. Nesîm, ahlakının güzel kokusuyla zamanın süs ve gösterişini versin.)

Cafer Bey için yazılan kasidenin bu beyitinde onun ömrünün uzun olması için temennide bulunulmuştur. Cafer Bey’in ömrüne sonbahar askerinin uğramaması istenmiştir. Beyitte sonbahar mevsimi ölüme benzetilerek kullanılmıştır.

---

[824] G 110/7, s. 245
[825] K 10/32, s. 47

Dâğum nemek-âlây-ı hasân eyleme yâ Rab

Bâğum sipeh-ârây-ı hazân eyleme yâ Rab (Nâbi)[826]

(Ya Rab! Yarama tuz bulaştırıp yakma. Ya Rab! Bahçemi sonbahar askeriyle süsleme.)

Âşığın gönlünde sevgilinin hasretinden dolayı yaralar oluşmuştur. Bu yaraların sonbahar askerinin kılıcıyla ya da oklarıyla süslenmemesini istemektedir. Beyitte sonbahar mevsimi elinde kesici aleti olan askere benzetilmiştir.

4.4.2 Cennet Bahçesi

Yaz mevsiminin sonu sonbahar mevsiminin başlarına doğru çiçekler bahar mevsimindeki gibi olmamakla birlikte yer yer görülmektedir. İncelenen beyitte sonbahar mevsimi çeşitli çiçeklerle dolu cennet bahçesine benzetildiği tespit edilmiştir.

Huld bâgı bigi bahâr u hazân

Yâsemîn-ile tolu sûsendür (Ahmedî)[827]

(İlkbahar ve sonbahar cennet bahçesi gibi yaseminlerle dolu sûsendir.)

Beyitte sonbahar mevsimi cennet bahçesine benzetilerek kullanılmıştır. Bu cennet bahçesi yasemin ve sûsenlerle doludur.

4.4.3 Kamış

İncelenen beyitte sevgilinin âşığın bedenine batmış kirpikleri sonbahar mevsiminde sulak alanlarda yetişen kamış topluluğuna benzetilerek kullanılmıştır.

Ten-i zerdimde her tîrün olaldan kana müstağrak

Neyistândır ki peydâ eyledi fasl-ı hazân âteş (Hayâlî Bey)[828]

(Sarı tenimde tüm okların kana battığından beri sonbahar mevsimi, ateş çıkmış kamıştır.)

Divan şiirinde âşık, sevgiliye olan hasretinden dolayı sürekli acı çekmekte, yemeden içmeden kesilmekte ve bunun sonucunda hastalanarak yüzü sararmaktadır. Beyitte sevgilinin kirpikleri âşığın bedenine batmasıyla birlikte âşığın vücudunda yaralar açmıştır ve bu yaralardan kanlar akmaktadır. Bu durum sonbahar mevsiminde toplu bir şekilde bulunan ve dik duran kamış topluluğuna benzetilmiştir. Sonbahar mevsiminin kamışa benzetilerek kullanıldığı görülmüştür.

---

[826] G 13/1, s. 462
[827] K 32/2, s. 87
[828] G 228/2, s. 168

4.4.4 Sultan

Mevsimler belli bir döngü halinde sırayla gelip gitmektedirler. Hangi mevsim yaşanıyorsa onun sultanlığı hüküm sürüyor demektir. İncelenen beyitlerde sonbahar sultanının bahar kafilesini dağıtmasına, ilkbahara hükmetmesine, hazinenin sahibi olmasına yer verilerek kullanıldığı görülmüştür.

Bahâr kâfilesini ne hoş tağıtdı hazân

Gül âfitâbına böyle ne tîz irişdi zevâl (Mesîhî)[829]

(Sonbahar, bahar kafilesini ne güzel dağıttı ve ne çabuk gül güneşini böyle yok etti.)

İlkbahar mevsiminin hüküm sürmesinden sonra tahta sonbahar mevsimi oturmuştur. Sonbahar mevsiminin tahta oturmasıyla birlikte ilk işi ilkbahar mevsimini göndermek olmuştur ve onun oluşturduğu tüm güzellikleri yok etmiştir. Beyitte sonbahar mevsiminin hüküm sürmesiyle birlikte ilkbahar mevsiminden kalan her şeyi sarartıp soldurduğunu görmekteyiz.

Seherde seyr ederken gülsitânı

Bahârda hükm ider gördüm hazânı (Çeşm-i Âfet Hanım)[830]

(Seher vaktinde gül bahçesini seyrederken sonbaharı ilkbaharda hükmederken gördüm.)

Çeşm-i Âfet Hanım, seher vaktinde gül bahçelerinin güzelliğini seyretmek için çıktığında ilkbahar mevsiminde sonbaharın hükmetmesine şahit olmuştur. Beyitte bağ ve bahçelerde ilkbahar mevsiminin sona ererek sonbahar mevsiminin gelişine şahit olunması anlatılmıştır. Sonbahar mevsiminin ilkbahar mevsimine hükmeden güçlü bir hükümdar olduğunu görmekteyiz.

Cem'-i hazâin itse de sultân-ı nev-bahâr

Ancak kalur hızânesi bâkî hazâna dek (Nâbi)[831]

(İlkbahar sultanı hazineleri toplasa da ancak hazinesi sonsuza dek sonbahara kalır.)

İlkbahar mevsimi tabiata bolluk ve bereket getirmiştir. Bu bolluk ve bereket hazineyle ilişkilendirilmiştir. İlkbahar mevsiminin biriktirdiği bu hazine sonbahar mevsimine kalmaktadır. Sonbahar mevsiminde yaprakların rengiyle hazine arasında

[829] K 9/3, s. 42
[830] K 4/1, s. 105
[831] G 428/5, s. 784

bağlantı kurulmuştur ve ilkbahar mevsiminde biriktirilen bu hazinenin asıl sahibi sonbahar sultanı olarak görülmüştür. Beyitte sonbahar mevsimi sultan olarak nitelendirilmiştir.

4.4.5 Kâtip

Sonbahar mevsimi gülün solmuş yapraklarını bölüştürerek döken kâtibe benzetilerek kullanılmıştır.

Taksîm edip bu bâgda zerrîn kadehleri

Parmak hesâbı verdi güle kâtib-i hazân (Hanyalı Nûrî)[832]

(Sonbahar kâtibi, güle bu bahçede altından yapılmış kadehleri parmak hesabıyla bölüştürerek verdi.)

Sonbahar mevsiminin yazıcısı, güle altından yapılmış olan kadehleri parmak hesabı yaparak bölüştürmüştür. Sonbahar mevsiminde gül bahçesinin sararıp solmasıyla birlikte ilkbahardan kalan tüm bahçe unsurları toparlanarak toprağa karışmaktadır. Bu toparlanma esnasında sonbahar mevsimi kâtibi gülün payına düşenleri paylaştırmıştır. Sonbahar mevsiminde gül bahçesindeki gülün yaprakları sarı renkli kadehe benzetilmiştir. Beyitte sonbahar kâtibinin, gülün solmuş yapraklarını teker teker döktüğü betimlenmiştir.

4.4.6 Yaşlılık

İncelenen divanlarda görüldüğü üzere genellikle insanın gençlik dönemi bahar mevsimiyle yaşlılık dönemi ise sonbahar mevsimiyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Karşılaşılan beyitte şairin sonbahar olarak bahsettiği yaşlılık dönemi olduğu görülmüştür.

Pür idi bağ-ı hayâtım şükûfe-i şâdî

Yüzüme bak gör e anun hazânı gelmedi mi (Hayâlî Bey)[833]

(Hayatımın bahçesinde mutluluk çiçeği doluydu. Yüzüme bak gör, e onun sonbaharı (yaşlılık) gelmedi mi?)

Hayâlî Bey, yaşadığı hayat boyunca mutlulukları, sevinçleri gördüğünü dile getirmekle birlikte yüzüne bakıldığı zaman yüzünün sonbahar zamanı yani yaşlılık döneminin geldiğini belirtmiştir. Beyitte sonbahar mevsimi yaşlılığı ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

---

[832] Mf 10, s. 961
[833] G 634/3, s. 309

4.4.7 Ölüm

Sonbahar mevsimi yeryüzünü tahrip etmesinden dolayı genellikle olumsuz unsurlarla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. İncelenen beyitlerde sonbahar mevsiminin ölümle bağdaştırılarak kullanıldığı görülmüştür.

Bir gül-i tâze re’s-i bâğ-ı cihân olmuş iken

Sarsar-ı tünd-i ecel etdi bahârını hazân (Hanyalı Nûrî)[834]

(Bir taze gül dünyanın bahçesine baş olmuşken ecelin şiddetli fırtınası ilkbaharını sonbahar etti.)

Hanyalı Nûrî’nin tarih düşürmek amacıyla yazdığı bu şiirde bir kişinin ölümünü anlattığını görmekteyiz. Bahsedilen kişinin, doğduğu zaman taze bir gül gibi olduğunu ifade ederken öldüğü zamanı sonbahar mevsimine benzetmiştir. Beyitte sonbahar mevsiminin gülleri ve çiçekleri soldurması, bitkileri çürütmesi gibi özelliklerinden yola çıkılarak ölüme benzetildiği görülmüştür.

Şüküfte bir gül-i ra‘nâ idi genc idi merhûme

Esüp bâd-ı ecel o gülbün-i ‘ismet hazân oldu (Hanyalı Nûrî)[835]

(Açılmış bir güzel görünen güldü, hazineydi, öldü. O iffetli gülfidanına ecel rüzgârı esip sonbahar oldu.)

Hanyalı Nûrî’nin tarih düşürmek amacıyla yazdığı bu şiirde bir kişinin ölümünü anlattığı görülmektedir. Bahsedilen kişiyi güzel bir güle ve hazineye benzetmiştir. Kişinin iffetli olduğuna değindikten sonra ecel rüzgârının esmesiyle birlikte sonbahar mevsimi gibi olduğu belirtmiştir. Beyitte bahsi geçen kişinin ölümü sonbahar mevsimine benzetilerek anlatılmıştır.

Özetleyecek olursak sonbahar mevsimi genel itibariyle tabiatı tahrip etmesiyle kullanılmıştır. Bundan dolayı elinde kesici aleti olan askere, âşıkların gönlüne batan okların sonbaharda bulunan kamışlığa, bahar mevsimini sürgüne gönderen sultana, gül yapraklarını bölüştüren kâtibe, yaşlılığa ve ölüme benzetildiği görülmüştür. Bunun yanında Ahmedî tarafından cennet bahçesine benzetilerek olumlu yanına değinilmiştir.

4.5 Sonbahar Mevsimi ve Eğlence

Kış mevsiminde evlerine kapanan insanlar bahar mevsiminin gelişiyle ve tabiatın canlanmasıyla birlikte bağ ve bahçelere çıkarak eğlenceler düzenlemişlerdir. Yaz

[834] T 74/2, s. 1030
[835] T 208/2, s. 1125

mevsiminin sıcaklıklarından dolayı eğlence ortamlarında yer yer duraksamalar yaşanmıştır. Sonbahar mevsiminin yeryüzüne uğramasıyla birlikte tabiattaki her şey sararıp solmuş ve eğlenceler zevk vermemeye başlamıştır. Sonbaharın tabiatı tahrip etmesi genellikle insanlarda hüzün, keder gibi olumsuz duygular uyandırmıştır. Tüm bunlara rağmen az da olsa eğlencelerin düzenlenerek şarapların ellere alındığı görülmüştür.

Dediler kim hazân eyyâmı geldi vakt-i işretdir

Bahârından ne gördüm kim görem anun hazânından (Hayâlî Bey)[836]

(Dediler ki; sonbahar günleri geldi, eğlenme vaktidir. Onun ilkbaharından ne gördüm ki sonbaharından ne göreyim?)

Eğlence zamanı denilince akla ilkbahar mevsimi gelmektedir. Bunun nedeni tabiatın canlanmasıyla birlikte herkesin gezinti yerlerine çıkarak dostlarıyla, arkadaşlarıyla ve sevgilileriyle vakit geçirmesindendir. Sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte az da olsa eğlenceler düzenlenmeye devam etmiştir ve Hayâlî Bey bunu gördüğü zaman mutlu olmamıştır. Çünkü ilkbahar mevsiminin güzel günlerinde sevgiliden karşılık görememiştir. Bu nedenle eğlencenin olması ona bir şey ifade etmemektedir. Beyitte Hayâlî Bey'in ilkbaharda sevgiliden umduğunu bulamadığı için sonbahar mevsiminde düzenlenen eğlence karşısında mutlu olmamasına yer verilmiştir.

Gözüm yaşıyla rûy-ı zerdime bak

Geçir gel sohbet-i meyle hazânı (Hayâlî Bey)[837]

(Gözümün yaşıyla sararmış yüzüme bak. Gel, sonbaharı içki sohbetiyle geçir.)

Âşık, sevgilinin hasretinden dolayı devamlı acı çekmekte ve ağlamaktadır. İlkbahar mevsiminde gezinti yerlerinde ve eğlence meclislerinde olan sevgili, sonbahar mevsiminin gelip tabiatı tahrip etmesinden sonra bu yerlere uğramaz olmuştur. Beyitte âşığın, sonbahar mevsimi olmasına rağmen sevgiliyi eğlence meclisine çağırarak içki içmesini teklif etmiştir. Sonbahar mevsiminde azda olsa eğlence meclislerinin kurulduğunu görmekteyiz.

Dem-i 'işret irişdi kim hazândan

Nigâr-istân-ı Çîn ola hadâyık (Ahmedî)[838]

---

[836] G 420/4, s. 235
[837] G 584/4, s. 292
[838] G 335/5, s. 422

(Sonbahardan sonra eğlence zamanı gelmiştir ki Çin Nigâristân'ının bahçeleri gibi olsun.)

Sonbaharın yeryüzüne uğramasıyla birlikte tabiattaki her şey sararmış ve solmuştur. Bağ ve bahçelerdeki güllerin ve çiçeklerin yaprakları dökülmüş, ağaçların yaprakları kurumuştur. Böyle bir ortam eğlence meclislerinin kurulması için uygun değildir. Sonbahar mevsiminin sona ermesinin ardından ilkbahar gelmiş ve toprağa karışan her şey tekrar canlanmış ve tazelenmiştir. Eğlence meclislerinin kurulması için neşeli ortamlar oluşmuştur. Beyitte sonbahar zamanı eğlence ortamları için uygun olmadığına değinilmiştir.

Hazândur bâdeye it çâre-sâzı

Getürd' aray dürlü dürlü sâzı (Ahmedî)[839]

(Sonbahardır şaraba çare bul. Çeşit çeşit, süslü sazı getirdi.)

Sonbahar mevsiminin tabiata verdiği tahribattan sonra insanlarda hüzün ve keder oluşmuştur. Bu hüznü dağıtmak için eğlence meclisleri kurulmuş ve şaraplar içilmiştir. Beyitte sonbahar mevsiminin olumsuzluğunun unutulması için eğlence meclislerinin kurulduğunu görmekteyiz.

Sonuç olarak sonbahar mevsiminde bahçelerin harap olmasından kaynaklı eğlenceler yapılamamıştır. Bunun en güzel kanıtı incelenen divanlarda bu döneme ait eğlencelere yer verilen beyitlerin az oluşudur. Bu mevsimde eğlence meclislerinin varlığına değinen Hayâlî Bey olmuştur.

4.6 Sonbahar Mevsiminin Süreklilik Anlamında Kullanılması

Mevsimler zamansal anlamda insan hayatıyla iç içedir bu nedenle devamlılığın ifade edilmesi amacıyla kullanıldığı görülmüştür.

Pîşe it tâ'atin bahâr u hazân

'Âdet it kullıgını leyl ü nehâr (Ahmedî)[840]

(İlkbahar ve sonbahar ibadetini öne çıkar. Gece ve gündüz kulluğunu alışkanlık haline getir.)

Allah'ın birliğine her zaman uyulması gerektiğini ifade etmek amacıyla ilkbahar ve sonbahar mevsimleri zamansal anlamda kullanılmıştır. Beyitte ilkbahar ve sonbahar mevsimleri sürekliliğin sağlanmasını ifade etmektedir.

---

[839] G 720/1, s. 613
[840] K 21/40, s. 58

Niçe ki gele gide seyr-ile bahar u hazân

Niçe ki devr ide dünyîde üşbu leyl ü nehâr (Ahmedî)[841]

(Nasıl ki ilkbahar ve sonbahar gezintiyle gelir gider, nasıl ki işte bu dünyada gece ve gündüz döner.)

Dünyadan ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinin birbirini takip ederek geçip gittikleri belirtilmiştir. Beyitte ilkbahar ve sonbahar mevsimleri sürekliliğin sağlanmasını ifade etmektedir.

Nehâr u leyl murâdunca yürisün meh ü sâl

İrâdetün-ile olsun kamu hazân u bahâr (Ahmedî)[842]

(Gece ve gündüz, aylar ve yıllar istediğinle yürüsün. Sonbahar ve ilkbahar hep buyruğunla olsun.)

Sultan Muhammed'i methetme amaçlı yazılan kasidenin bu beyitinde onun gücünü anlatmak için sonbahar ve ilkbahar mevsimlerinin buyruğu altında olması için dua edilmiştir. Beyitte Sultan Muhammed'in gücünün artması için sonbahar ve ilkbahar mevsimleri zamansal olarak devamlılığın sağlanması anlamında kullanılmıştır.

Bulamaz kişt ü kâr vakt-i hasâd

İtmeyince hazân bahâra tezâd (Nâbi)[843]

(Sonbahar ilkbahara zıtlık etmeyince hasat zamanı mahsul bulamaz)

Divan şiirinde genellikle sonbahar ve ilkbahar mevsimleri birbirine tezat olarak kullanılmıştır. Beyitte ilkbahar mevsiminin tabiatı tazeleyip canlandırmasından sonra sonbahar mevsiminin yeryüzüne uğramasıyla birlikte ilkbaharda oluşan mahsullerin zamanla olgunlaştığı ifade edilmiştir. İlkbahar mevsimi tabiata güzellikler sunup tazelendirebilir lakin sürekli ilkbahar mevsiminin olması yeryüzünü felakete sürükleyecektir. Çünkü her mevsimin kendine göre özellikleri ve güzellikleri bulunmaktadır. Beyitte ilkbahar mevsimine zıtlık oluşturan sonbahar mevsiminin aslında yeryüzünün dengesi için önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir. İlkbahar ve sonbahar mevsimleri düzenin sürekliliğinin önemini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

[841] K 26/52, s. 79
[842] K 26/53, s. 79
[843] L10, s. 1340

Divanlar incelendiğinde mevsimlerin anlam bakımından sürekliliği ifade etme amaçlı kullanıldıkları tespit edilmiştir. Bundan dolayı devamlılığın sağlandığını ifade eden bu beyitler bir başlık altında toplanmıştır.

4.7 Sonbahar ve İlkbahar İlişkisi

İlkbahar mevsimiyle tabiat tazelenmiş, çimenlikler yeşillenmiş, çeşitli çiçekler ve güller açmıştır. Bu da insanlara neşe, mutluluk gibi olumlu duygulara bürünmesini sağlamıştır. Sonbahar mevsimi ise tabiatı tahrip etmesiyle, çiçeklerin ve güllerin yapraklarını koparmasıyla, bitkileri toprağa karıştırmasıyla bilinmektedir. Bundan dolayı insanlarda hüzün, keder gibi olumsuz duygular hâkim olmuştur. Bu nedenlerden dolayı ilkbahar ve sonbahar mevsimleri genellikle birbirinin zıddı olarak kullanılmıştır.

4.7.1 Sonbaharda İlkbahara Özlem

İncelenen beyitte sonbahar mevsiminin yeryüzünü tahrip etmesinin ardından bu durum beğenilmemiş ve ilkbahar mevsimine duyulan özlem belirtilmiştir.

Gele girü bahar u bu agaçlar

Kılalar hulle tonlarını mu'lem (Ahmedî)[844]

(İlkbahar tekrar geri gelsin ve bu ağaçlar cennet elbisesi tonlarını işaretlesinler.)

Sonbahar mevsiminin tabiatı harap etmesinden sonra her yer sararmış, solmuş ve yapraklar, çiçekler, güller vs. toprağa karışmıştır. Böyle bir ortam insanların hüzün, keder gibi olumsuz duygulara bürünmesine neden olmuştur. Beyitte sonbahar mevsiminin gelişi beğenilmeyerek ilkbahar mevsiminin geri gelmesinin istendiği görülmüştür.

4.7.2 Sonbaharın İlkbaharı Kıskanması

İncelenen beyitte sonbahar mevsiminin gelişinin ardından gül bahçeleri harap olmuştur ve bundan dolayı bülbüller perişandır. Geride kalanlara bakıldığında ne gül ne de bülbül kalmıştır. Böyle bir durumda sonbaharın kendisi dahi ilkbaharı kıskanmıştır.

Seher gülzâra girdim nâ-gehânî

Bahâra reşk ider gördüm hazânı

Bozulmuş 'andelîbin âşiyânı

Ne gül kalmış ne bülbül dâsitânı

[844] K 58/9, s. 144

Derilmiş devşirilmiş bî-müdânî

Bisât-ı inbisât-ı şâdumânî (Çeşm-i Âfet Hanım)[845]

(Seher vakti ansızın gül bahçesine girdim. Sonbaharı, ilkbahara kıskanırken gördüm. Bülbülün yuvası bozulmuş. Ne gül kalmış ne de bülbülün destanı. Benzersiz bir şekilde toplanmış. Mutlulukla yayılmış, döşenmiş.)

Sonbahar mevsimi yeryüzüne uğradığından beri bahçelerdeki güller, çiçekler ve çeşitli bitkiler solup toprağa karışmıştır. Sevgilisi olan gülün gözleri önünde solduğunu gören bülbül üzüntüden acılar çekip âhlar etmektedir. Böyle kederli, hüzünlü zamanların kaynağı olan sonbahar mevsimi dahi ilkbahara imrenmektedir. Beyitte ilkbahar mevsiminin bağ ve bahçelerde çeşitli güzellikler sunduğunu gören sonbahar mevsiminin ilkbaharı kıskandığını görmekteyiz.

4.7.3 Sonbaharın İlkbaharla Kıyası

Genellikle sonbahar mevsimi tabiata verdiği zararlarla anılırken bahar mevsimi tabiatı yenilemesiyle bilinmektedir. Sonbahar mevsimininde harap edilen ne varsa bahar mevsimi onları tazelemesiyle kullanılmaktadır. Beyitlere bakıldığında ilkbahar mevsiminin taze olması, çiçekleri ortaya çıkarması ve ağaçların eğlenceler düzenlemesine yer verilirken sonbahar mevsiminde çiçeklerin çıkmamasına değinilerek bu iki mevsimin kıyası yapılmıştır.

Aç gözüni hazâna eyle nazar

Ana bahma ki tâze oldı bahâr (Ahmedî)[846]

(Aç gözünü sonbahara bak. Ona bakma ki ilkbahar tazedir.)

Sonbahar mevsiminde tabiat tahribata uğramakta ilkbahar mevsiminde ise yeniden canlanmaktadır. Bundan dolayıdır ki bu iki mevsim birbirinin zıddı olarak görülmüştür. Beyitte sonbahar ile ilkbahar mevsimlerinin kıyaslanarak ilkbahar mevsiminin tercih edildiğini görmekteyiz.

Bahâr olduhda bezm olur agaçlar

Hazânda lâle mi biter ya sûsen (Ahmedî)[847]

(Bahar olduğunda ağaçlar eğlence düzenler. Sonbaharda lâle ya da sûsen biter mi?)

Bahar mevsiminin gelişinin ardından doğadaki her şey dirilir ve güzellikleriyle bir bütün oluşturur. Sonbahar mevsiminin yeryüzüne uğramasıyla güller, çiçekler

[845] Md 5/1, s. 107
[846] K 21/18, s. 56
[847] K 63/9, s. 155

solarak kurur ve toprağa karışır. Beyitte sonbahar mevsiminde ne lâle ne de sûsen çiçeklerinin çıkmayacağı belirtilmiştir.

Sonbahar ve ilkbahar mevsimleri genel itibariyle birbiriyle tezad oluşturacak şekillerde kullanılmıştır. Bunda bir mevsimin tabiatı canlandırırken diğerinin tabiatta ne varsa soldurmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Şimdi bahar mevsimiyle dışarı çıkan sevgili ve bundan mutlu olan âşığın, sonbaharın gelişiyle bu mevsimden nasıl etkilendikleri incelenecektir.

4.8 Sonbahar Mevsimi ile Âşık ve Sevgili

Sonbahar mevsiminin gelişinin ardından bahar mevsiminden kalan eğlence ortamları yavaş yavaş tahrip edilmeye başlanmıştır. Bağ ve bahçelerin harap olmasıyla birlikte sevgili bu ortamlarda bulunmak istemeyerek köşküne dönmüştür. Bu da âşığın perişan olmasına neden olmuştur. Sonbahar mevsiminin gelişi tabiattaki her şeyi etkilediği gibi âşık ve sevgiliyi de etkilediği görülmektedir.

4.8.1 Sonbahar ve Âşık

İncelenen beyitlerde sonbahar mevsiminin yeryüzünü sarartıp soldurması ile âşığın hastalıklı yüzü arasında renk yönünden bağ kurulmuştur. Sonbahar mevsimi genel anlamda âşıkla özdeşleştirilmiştir.

Hazan nakkâşının rengin veren bu rûy-u zerdimdir

Bahâr-ı hüsnü tezyin eyleyen gonca-dehensin sen (Hayâlî Bey)[848]

(Sonbahar ressamının rengini veren bu sararmış yüzümdür. Güzelliğinin ilkbaharını süsleyen gonca ağızlı sensin.)

Beyitte kederli, hüzünlü ve yüzü solmuş âşığın kendini sonbahar mevsimine benzeterek parlak yüzlü, gonca ağızlı sevgiliyi ilkbahar mevsimine benzettiğini görmekteyiz.

Sararmış çihremi sanman ki reng-i za'ferândır bu

Mahabbet âleminde dôstum faslı hazândır bu (Hayâlî Bey)[849]

(Bu sararmış çehremi sanmayın ki safran rengidir. Bu (sararmış yüz) sevgi âleminde dostum sonbahar mevsimidir.)

Âşık, sevgiliye olan hasretinden dolayı perişan olmuş ve hastalanarak yüzü sararmıştır. Yüzün renginin sonbahar mevsiminde sararan yapraklara benzetildiğini

[848] G 411/1, s. 232
[849] G 461/1, s. 249

görmekteyiz. Beyitte âşığın hastalıklı, sararmış yüzüyle sonbahar mevsiminde solan yapraklar arasında bağlantı kurularak anlatıldığı görülmektedir.

Dil çehre-i zerdim göreli nâleyi kesti

Bir bülbüle benzer ki ere fasl-ı hazâna (Hayâlî Bey)[850]

(Gönül sararmış yüz göreli inlemeyi bıraktı. Bir bülbüle benzer ki sonbahar mevsimine ersin.)

Âşık, sevgiliye olan aşkından dolayı perişan bir şekilde dolanmaktadır. Beyitte âşığın gönlünün yaralarla dolu olduğu görülür. Âşık, kendisi gibi diğer âşıkları ve onların sararmış yüzlerini gördüğü zaman âh ederek inlemeyi bırakmıştır. Gönlünü güle aşkından dolayı sürekli bir biçimde inleyen bülbüle benzeten âşık, onun yerinin sonbahar mevsimi olduğunu belirtmektedir. Çünkü sararmış yüzler, kanlı gönüller sonbahar mevsimiyle özdeşleştirilmiştir. Beyitte sonbahar mevsiminin olumsuzluğu çağrıştırdığını görmekteyiz.

Gül yüzün gonca lebün nergis gözün idüp nihân

Nev-bahârumı hazân itmek dilersin itmegil (Ahmedî)[851]

(Gül yüzünü, gonca dudağını, nergis gözlerini saklayıp ilkbaharımı sonbahar etmek istersin, yapma!)

Divan şiirinde sevgilinin yüzü güle, dudağı goncaya ve gözleri nergise benzetilmiştir. Sevgilinin yüzü ilkbahar unsurlarıyla ilişkilendirilmiştir. Âşık, sevgilinin güzel yüzünün saklamasıyla ilkbaharını sonbahara çevireceği söylemiştir.

Ne zevk bana bu gül-zâr u lâleden

Ki olur bahârı yârdan ayrılanun hazân (Ahmedî)[852]

(Bu gül bahçesi ve lâle bana ne zevk versin çünkü sevgiliden ayrılanın ilkbaharı sonbahar olur.)

Sevgilinin varlığı âşık için yaşama sebebidir. Beyitte sevgiliden ayrılan âşığa ilkbahar mevsiminde açan lâle ve diğer çiçekler neşe vermemektedir. Bundan dolayı zamansal anlamda her ne kadar ilkbahar mevsimi de yaşansa âşık için sonbahar

[850] G 520/4, s. 270
[851] G 388/3, s. 448
[852] G 477/7, s. 493

mevsimi gibidir. Beyitte sevgiliden ayrılan âşığın perişan olup üzülmesi sonbahar mevsimiyle ilişkilendirilmiştir.

Hazânı nev-bahâr ider visâlün

Bahârı ider hazân yüzün firâkı (Ahmedî)[853]

(Kavuşman, sonbaharı ilkbahar eder. Yüzünün ayrılığı, ilkbaharı sonbahar eder.)

Âşığın sevgiliyle kavuşması ve ayrılması mevsimlerle ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Âşık, sevgiliyle kavuştuğu zaman neşeleneceği için bu durum tabiata canlılık ve tazelik veren ilkbahara benzetilmiştir. Âşığın sevgiliyle ayrılması, onun yaşama sebebinin elinden alınmasını ifade ettiği için bu durum tabiatı harap eden sonbahar mevsimiyle bağlantı kurulmuştur. Beyitte sonbahar mevsimi âşığın sevgilisinden ayrıldığı zaman ortaya çıkan perişan halle ilişkilendirilerek kullanmıştır.

Üftâdesin görince kaçar gül-'izârumuz

Gelmez bizüm hazâna mukâbil bahârumuz (Nâbi)[854]

(Gül yanaklımız, âşığını görünce kaçar çünkü sonbaharla ilkbaharımız karşı karşıya gelmez.)

Divan şiirinde âşık ve sevgili genellikle tezat bir şekilde kullanılmıştır. Bu durum mevsimlerle ilişkilendirildiğinde ise parlak yüzlü, gonca dudaklı, sümbül saçlı, gül yüzlü sevgili ilkbaharla; yüzü hastalıktan sararmış, perişan halde ve devamlı acılar içinde olan âşık ise sonbaharla özdeşleştirilmiştir. Beyitte de sevgilinin âşığı gördüğü zaman oradan hemen uzaklaştığını çünkü sonbahar mevsimiyle ilkbahar mevsiminin aynı anda bulunmayacağı ifade edilmiştir. Sonbahar mevsimiyle âşığın birbirine benzetilerek kullanıldığı görülmüştür.

Hem ehl-i gama gül hem ‘uşşâka sevdâ

Geh evvel bahârım ü fasl-ı hazânım (Hanyalı Nûrî)[855]

(Hem gam sahibi olanlara hem sevda âşıklarına gül, bu sebeple gâh ilkbaharım gâh sonbahar mevsimiyim.)

Âşık, sevgilinin hem gam sahiplerine hem de âşıklara karşı gülmesini istemektedir. Bunun nedeni âşığın bazen ilkbahar gibi canlı, diri bazen sonbahar gibi sararmış

[853] G 655/9, s. 580
[854] G 285/1, s. 671
[855] G 408/17, s. 819

olmasındandır. Beyitte âşığın hallerinin mevsimlerle anlatıldığı görülmüştür. Âşık bazı zamanlarda sonbahar mevsimi gibi dertli, hüzünlü olduğunu ifade etmiştir. Sonbahar mevsimi hüznü karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

İrişmemişdi dahı bâğ-ı iltifâta hazân

Hevâ-yı lutf ile evvel bahâr idüm ben de (Nâbi)[856]

(Sonbahar, iltifat bahçesine dahi ulaşamamıştı. Bağışlanma arzusuyla ben de önceleri ilkbahardım.)

Âşık, affedilme arzusunun verdiği umutla neşelendiğini fakat daha sonra bu isteğine erişemediği için sonbahar mevsimine döndüğünü belirtmiştir. Beyitte sonbahar mevsiminin tabiata zarar verme özelliğinden yola çıkılarak âşığın umutlarını kaybetmesini ifade edecek şekilde kullanıldığı görülmüştür.

Özetle sonbahar mevsiminin yeryüzüne gelişinden sonra oluşan tahribat doğrudan âşıkla ilişkilendirilerek kullanıldığı görülmüştür.

4.8.2 Sonbahar ve Sevgili

Divan şiirinde mevsimler bazında düşünüldüğünde sevgili genellikle ilkbahar mevsimiyle özdeşleştirilmiştir. Nasıl ki ilkbaharda her yer yeşillenip tazeleniyorsa sevgilinin olduğu ortamlarda güzelleşmektedir. Sonbahar mevsiminin gelişiyle tabiat tahrip olsa da sevgilinin bulunduğu yerler ilkbahar olarak görülmüştür. İncelenen beyitlerde zamansal anlamda sonbahar yaşanmasına rağmen sevgilinin bulunduğu yerler güzelleşmekte, ilkbahar olarak görülmektedir.

Yüzi lâle gözi ala var olsun

Gül ü nesrîn döküldi-y-ise ne gam (Ahmedî)[857]

(Lâle yüzlü, ela gözlü sağ olsun. Gül ve nesrin döküldüyse ne kederdir.)

Divan şiirinde genellikle sevgilinin yüzü güle, güzel kokusu sebebiyle ayva tüyleri nesrine benzetilmiştir. Beyitte gül ve nesrinin dökülmesi sevgilinin yüzünün solduğunu ifade etmektedir.

Letâfet bağına serv ol giriftâr-ı hazân olma

Girip kanına 'uşşâkın nihâl-i ergavân olma (Hayâlî Bey)[858]

---

[856] G 690/3, s. 977
[857] K 58/2, s. 143

(Güzellik bahçesine servi ol, sonbahar mevsiminin tutsağı olma. Âşıkların kanına girip erguvan fidanı olma.)

Divan şirinde sevgilinin boyu şekil yönünden servi ağacına benzetilmiştir. Servi ağacı genellikle dört mevsim yapraklarını dökmemesi yönüyle kullanılmaktadır. Bundan dolayı sevgilinin bağ ve bahçelerde devamlı canlı, taze bir şekilde durarak sonbahar mevsiminin ona uğramaması istenmiştir. Beyitte sevgili sonbahar mevsiminin tutsağı olmaması için uyarılmıştır.

Fasl-ı hazân irişdi gel iy yâr-ı serv-kad

Kim vaslun ide bize girü nev-bahârı red (Ahmedî)[859]

(Gel ey servi boylu sevgili, sonbahar mevsimi geldi ki kavuşman bize ilkbaharı tekrar reddetsin.)

Divan şiirinde sevgili, güzellikleri çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Bu durum mevsimlerle birlikte düşünüldüğü zaman sevgili genellikle ilkbaharla özdeşleştirilmiştir. Beyitte âşığın, sonbahar mevsiminin gelişiyle birlikte servi boylu sevgiliyi çağırdığını görmekteyiz. Sonbahar mevsiminin insanları kederlendirmesi ve tabiata vermiş olduğu tahribattan sonra sevgilinin gelişiyle her yerin ilkbahar mevsiminde olduğu gibi tekrar canlanacağı ve insanların neşeleneceği belirtilmiştir. Sonbahar mevsimi olumsuzluğu, kasveti çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır.

‘Aksi cemâlünün ki irişmez ana hazân

Her kanda kim irişür-ise nev-bahâr ider (Ahmedî)[860]

(Güzel yüzünün yansıması ki ona sonbahar ulaşmaz. Her nereye erişirse ki orayı ilkbahar eder.)

Divan şiirinde sevgili genellikle güzel unsurlara benzetilecek şekilde kullanılmıştır. Sevgilinin yüzünün güzelliği mevsimler baz alındığında genellikle ilkbahar ve ilkbahar unsurlarıyla anılmıştır. Beyitte sevgilinin güzel, parlayan ve neşe saçan yüzü nereye giderse orası ilkbahar mevsiminde tabiatın canlandığı gibi canlanarak oraya hiçbir zaman sonbahar mevsiminin uğramayacağı söylenmiştir. Sevgilinin olduğu yerde sonbahar mevsiminin özellikleri bulunmamaktadır.

---

[858] G 521/1, s. 271
[859] G 127/1, s. 288
[860] G 137/2, s. 295

Fasl-ı hazân irişdi gel iy serv-kad nigâr

Sinün yüzün yiter bize nev-rûz u nev-bahâr (Ahmedî)[861]

(Gel ey servi boylu, güzel yüzlü sevgili sonbahar geldi. Senin Nevruz ve ilkbahar yüzün bize yeter.)

Divan şiirinde sevgili çoğunlukla güzel unsurlarla özdeşleştirilmiştir. Bu durum mevsimler bazında düşünüldüğünde sevgili genellikle ilkbaharla bağdaştırılmıştır. Sonbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte tabiat sararmış solmuştur. Ahmedî, sonbahar mevsiminin tüm olumsuzluğu karşısında servi boylu sevgiliyi çağırmaktadır. Çünkü sevgilinin yüzü Nevruz ve ilkbahar gibidir. Gittiği her yeri canlandırmakta, tazelemektedir. Beyitte şairin sonbahar mevsiminin gelişinin ardından sararan solan tabiata karşı her yeri güzelleştiren sevgiliyi çağırdığını görmekteyiz.

Zî hoş ki bu mevsüm-i hazânda

Ol sûret-i nev-bahârı gördüm (Ahmedî)[862]

(Ne hoş ki sonbahar mevsiminde o ilkbahar yüzlüyü gördüm.)

Divan şiirinde sevgili mevsimlerle ilişkilendirildiği zaman genellikle ilkbahar mevsimine benzetilerek kullanılmıştır. Sonbahar mevsiminin yeryüzünde hüküm sürdüğü zamanlarda âşığın, sevgiliyi görme fırsatı yakaladığı belirtilmiştir. Sonbahar mevsiminin tüm hüznü, kasveti arasında sevgilinin yüzü ilkbahar gibi canlı ve tazedir. Beyitte sonbahar mevsimi karşısında sevgilinin ilkbahar mevsimini temsil ettiğini görmekteyiz.

Bahâr olduhda yanagun hayâsından kızarup gül

Nice sarardı hicründen hazânda bah gül-istâna (Ahmedî)[863]

(Bahar olduğunda gül yanağının utancından kızarır. Birçok gül bahçesine bak ayrılığından sonbaharda nasıl sarardı?)

Divan şiirinde sevgilinin yanağı rengi itibariyle genellikle gül veya gül yaprağına benzetilmiştir. Bahar mevsiminin gelişinin ardından bağ ve bahçelerde açan güller, sevgilinin yanağının güzelliğini gördükleri zaman utanmakta ve kızarmaktadırlar. Burada güllerin kırmızı rengini almasının nedeni sevgilinin güzel yanağının güller tarafından görülerek kızarmaları olarak açıklanmıştır. Sevgili gül bahçelerinden

[861] G 223/1, s. 360
[862] G 422/4, s. 466
[863] G 614/6, s. 559

ayrılmasıyla birlikte bahçede bulunan güller sararmış ve solmuştur. Sonbahar mevsiminin etkisiyle güllerin sararması, sevgilinin gül bahçesinden gitmesi olarak yorumlanmıştır.

Tuyup meylin hazâna şâhid-i gülzârı terk itdük

Görüp destâr-ı ağyâr üzre verd-i terden el çekdük (Nâbi)[864]

(Gül bahçesi güzelinin sonbahara meylettiğini duyup terk ettik. Yabancıların sarığı üzerinde taze gülü görüp el çektik.)

Gül bahçesinin güzeli olarak nitelendirilen sevgilidir. Âşık, sevgilinin rakiplerle olduğunu yani gülünün başkalarına meyl ettiğini görünce ondan vazgeçmiştir. Beyitte sevgilinin sonbahara meyletmesiyle onun rakiplerle olduğu ifade edilmiştir. Sonbahar mevsimi sonu olan güzelliği ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

Özetle sonbahar mevsimi âşığı temsil ederek kullanılırken sevgili ilkbahar mevsimiyle ilişkilendirilmiştir.

Genel olarak bu bölüm başlığında sonbahar mevsimi ve bu mevsime ait unsurlara yer verilmiştir. Ele alınan divanlarda sonbahar mevsimi genellikle yeryüzünü sarartması ve soldurmasıyla kullanılmıştır. Bu mevsime ait unsurlar çoğunlukla âşıkla bağlantı kurularak kullanılmıştır. Şimdi son başlık olan kış mevsimi incelenecektir.

[864] G 448/3, s. 799

5. KIŞ

Kış, gecelerin gündüzlerden daha uzun olduğu 21 Aralık'tan gece ve gündüzün eşitlendiği 21 Mart'a kadar sonbahar ve ilkbahar mevsimleri arasında aralık ayının sonuyla birlikte ocak, şubat ve mart ayının büyük bir kısmını içine alan mevsimdir.[865]

Tabiatın olumlu yahut olumsuz her durumu insan hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu nedenle mevsimler günlük hayatın bir parçası olarak kabul edilmiş ve insanlar buna göre düzen kurmuşlardır. Toplumda bu kadar önem arz eden bu konuya divan şairleri de yer vermişlerdir. Şiirlerde en çok bahar mevsimi kullanılmasıyla birlikte sırasıyla sonbahar, kış ve yaz mevsimlerine değinmişlerdir.

Arapça "şitâ"[866], Farsça "zemistân"[867] olarak kullanılan kış mevsimi kasidelerin nesib bölümünde işlenmiş ve kışa ilgili olan anlamına gelen "Şitâiye" adını almıştır.[868] İncelenen divanlarda genellikle kış mevsiminin şiddetine, zorluklarına; yeryüzünü kaplayan karlara, çeşitli şiddette esen rüzgâra yer verilmesinin yanında insan hayatına zorlu koşullar sunduğu için asker, adaletsiz, düşman vs. gibi unsurlara benzetilerek kullanılmıştır. Bahar mevsiminde bağ ve bahçelerde düzenlenen eğlenceler, kış mevsiminin gelişiyle birlikte kapalı mekânlarda yapılmaya başlamıştır. Şitâiye bölümlerinde şairler genellikle kış mevsiminin zorlu şartlarına değinerek devlet büyüklerinden yardım istemişlerdir.

Hanyalı Nûrî, kış mevsiminin şiddetli soğukları karşısında insanların üşüdüklerine değinmiştir. Ardından gelen bahar mevsimiyle birlikte kış mevsiminden kalanlar yok edilmiş ve tabiatın güzelleştirilmesine yer vermiştir.

Zemherîr olmuş iken tab'ımız efsürde iken

Bu bahâr-ı şerefin etdi zuhûr âsârı (Hanyalı Nûrî)[869]

(Şiddetli soğuk olmuşken ve yaratılışımız donmuşken bu şerefli bahar eserlerini meydana çıkardı.)

Nâbî ise Hanyalı Nûrî'nin aksine bahar mevsiminde tabiatın canlanmasını, bolluk ve bereketle geçmesini kış mevsiminde toprağın dinlenmesinden kaynaklı olduğuna değinmiştir.

Âsâr-ı kahrdan gilemend olmaz anlayan

Lutf-ı bahâr feyz-i zemistândan oldugın (Nâbî)[870]

---

[865] Kubbealtı Lugati, "Kış" (Erişim 2 Ekim 2021).
[866] Kubbealtı Lugati, "Şitâ" (Erişim 2 Ekim 2021).
[867] Kubbealtı Lugati, "Zemistân" (Erişim 2 Ekim 2021).
[868] Hasan Aksoy, "Şitâiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2 Ekim 2021).
[869] K 34/3, s. 319

(Anlayan, üzüntü eserlerinden şikâyetçi olmaz. Bahar mevsiminin etrafı canlandırması kış mevsiminin bereketli olduğundandır.)

Mesîhî, kış mevsiminin ne kadar şiddetli olduğunu anlatmak için bahar mevsimi gelip güneş çıkıncaya kadar sürekli şarap içeceğini ve böylelikle kış mevsiminin soğuğunu daha az hissedeceğine yer verilmiştir.

Ey Mesîhî tuymamağ içün şitânun şiddetin

Kasdum oldur kim içüp olam bahâr olınca mest (Mesîhî)[871]

(Ey Mesihi, kışın şiddetini duymamak için niyetim odur ki bahar oluncaya kadar içip sarhoş olayım.)

Ahmedî, kış mevsiminin gelmesiyle birlikte dağ, kır ve ovaların kar ve buzlarla dolduğuna değinmiştir.

Getüren kışı çün giderdi yazı

Tolu kar oldı vü buz tag u yazı (Ahmedî)[872]

(*Çünkü kışı getiren yazı götürdü. Dağ ve kır, buz ve karla doldu.)*

İnsanlar bahar mevsiminde hafif ve ılık rüzgâra alıştıkları için kış mevsiminde çok şiddetli ve gürültülü esen rüzgâr karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Çeşm-i Âfet Hanım, kış mevsiminde esen rüzgârın bahar mevsiminde güllerin ve çiçeklerin güzel kokularını yok etmesine değinmiştir.

Mahv eyledi çünki rîh-ı sarsar

Tâ bûy-ı nesîm-i nev-bahârı (Çeşm-i Âfet Hanım)[873]

(Çünkü şiddetli rüzgâr, ta ilkbahar rüzgârının hoş kokusunu yok etti.)

Kış mevsiminin şiddetli soğuklarından korunmak için genellikle kalın giyecekler kullanılmaktadır. Nâbî, kış mevsiminde kürk gibi kalın kıyafet bulunmadığı zaman çok şiddetli sarsıntıyla titreneceğine yer vermiştir.

Kış mevsiminde bulmazsa karsak

Mur'aş gibi ten ditrerdi sak sak (Nâbî)[874]

(Ten, kış mevsiminde kürk bulmazsa zelzele gibi şiddetli bir şekilde titrerdi.)

---

[870] G 606/6, s. 917
[871] Kt 10/4, s. 306
[872] G 692/1, s. 599
[873] G 97/2, s. 224
[874] G 396/1, s. 757

Sonuç olarak kış mevsimi genellikle şiddetli soğuklarıyla, gürültülü rüzgârlarıyla, insan hayatını etkileyen zorlu koşullarıyla, yeryüzünün karlarla kaplanmasıyla kullanılmıştır.

Nesîm-i lutfun eserse şitâda ey yüzü gül

Bitire hâr-ı muğaylanda gonca-i ahmer (Hayâlî Bey)[875]

(Ey gül yüzlü, iyiliğinin rüzgârı kış mevsiminde eserse deve dikeninde kırmızı gonca bitirir.)

Divan şiirinde sevgili benzersiz bir güzelliğe sahiptir ve sevgili nereye giderse orası güzelleşmektedir. Sevgilinin iyiliği nereye ulaşırsa kış mevsimi dahi olsa orası güzelleşmekte, deve dikeninde bile goncalar çıkmaktadır. Beyitte kış mevsimi olumsuzluğu çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Sevgilinin güzelliği bu olumsuz koşulları güzelleştiren olarak görülmüştür.

Hazân-ı mevt ile pejmürde oldı

Şitâ-yı derd ile efsürde oldı (Çeşm-i Âfet Hanım)[876]

(Ölüm sonbaharı ile perişan oldu. Sıkıntı kışı ile dondu.)

İsmail Paşa için söylenen bu beyitte sonbaharda tabiatın sararması gibi İsmail Paşa'nın öldüğü ve kış mevsiminin olumsuz koşullarında bedenin toprağın altında öylece donup kaldığı belirtilmiştir. Beyitte İsmail Paşa'nın cenazesi kış mevsiminin her yeri dondurmasıyla özdeşleştirilmiştir.

Müjde-i fethi işidip zeyn-i bazâr ettiler

Âlemi fasl-ı şitâda tâze gülzâr ettiler (Hayâlî Bey)[877]

(Fetih müjdesini işitip pazar yerini süslediler ve kış vakti dünyayı taze gül bahçesi haline getirdiler.)

Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde yaşamını sürdüren Hayâlî Bey, bu dönemde yapılan önemli fetihlere şahit olmuştur. Hayâlî Bey, bu gazelini yazdığı zaman fetih haberinin geldiği ve bu haberle birlikte her yerin süslendiğini anlatmıştır. Kış mevsiminde gelen bu güzel haber neticesinde her yer süslenerek gül bahçesine

[875] K 3/11, s. 31
[876] K 4/17, s. 107
[877] G 140/1, s. 137

dönmüştür. Beyitte kış mevsimi olmasına rağmen fetih haberinin gelmesiyle birlikte Osmanlı topraklarının gül bahçesine döndüğünü görmekteyiz.

Cân yakup ey bülbül-i şeydâ ciger kan itme kim

Beyle geçmez kim geçer âhir zemistân çekme gam (Nigârî)[878]

(Ey çılgın bülbül, canını yakıp ciğerini kan etme ki böyle geçmez, çekme gam ki son kış geçer.)

Âşık kendine seslenerek daha fazla canının yanmamasını ve üzüntüden ciğerinin parçalanmamasını istemektedir. Kış mevsiminin bu şekilde geçmeyeceğini belirterek daha fazla sıkıntı, keder çekmek istememektedir. Beyitte âşığın kış mevsimini kederlerle geçirmek istemediğini görmekteyiz.

Zemherîr olmuş iken tab'ımız efsürde iken

Bu bahâr-ı şerefin etdi zuhûr âsârı (Hanyalı Nûrî)[879]

(Şiddetli soğuk olmuşken ve yaratılışımız donmuşken bu şerefli bahar eserlerini meydana çıkardı.)

Kış mevsimi bembeyaz karların yağması ve şiddetli soğuklarıyla bilinmektedir. Bu mevsime girilmesiyle birlikte şiddetli soğuklar ortaya çıkmış ve bu soğukların etkisiyle insanlar donmuşlardır. Kış mevsiminin ardından bahar mevsimi ortaya çıkmıştır. Bahar mevsiminin gelmesinin ardından bu mevsimin eserleri görülmeye başlamıştır. Bunun yanında şair, bahar mevsimini şerefli olarak nitelendirmiştir. Beyitte kış mevsiminin gelişiyle birlikte ortaya çıkan şiddetli soğuklar ve bu soğuklardan dolayı insanların etkilenmelerinden bahsedilmiştir.

Âsâr-ı kahrdan gilemend olmaz anlayan

Lutf-ı bahâr feyz-i zemistândan oldugın (Nâbî)[880]

(Anlayan, üzüntü eserlerinden şikâyetçi olmaz. Bahar mevsiminin etrafı canlandırması kış mevsiminin bereketli olduğundandır.)

Kış mevsiminde karların yağması sonucunda bahar mevsimine bereket gelmektedir. Karlar ne kadar yağarsa ardından gelen bahar ve yaz mevsimlerinde kuraklık

[878] G 498/7, s. 295
[879] K 34/3, s. 319
[880] G 606/6, s. 917

olmamakla birlikte bereket görülmektedir. Beyitte bahar mevsimindeki bereketin sebebinin kış mevsimi olduğu anlatılmıştır.

5.1 Kış Mevsiminin Gelişi

Kış mevsimi genel itibariyle yeryüzünün karlar altında kalmasıyla, şiddetli soğuklarıyla, insanları evlere kapatmasıyla, eğlence ortamlarının kapalı mekânlarda yapılmasıyla kullanılmıştır. İncelenen beyitte kış mevsiminin gelmesiyle birlikte olumsuz koşullardan etkilenen şairin yardım talebinde bulunduğu görülmüştür.

İrdi şitâ vü kalbi katında duramazam

Kim tal bigi bürehneyem iy nev-bahâr-ı mülk (Ahmedî)[881]

(Ey varlığımın ilkbaharı, kış geldi ve gönül huzurunda duramam ki dal gibi çıplağım.)

Sultan Mehemmed'i methetme amaçlı yazılan bu kasidede şair, varlığının ilkbaharı olarak bahsettiği kişi Sultan'dır. Şair methettiği kişiden, kış mevsimi geldiği için ihtiyaçlarının karşılanmasını istemektedir. Şairde kış mevsiminde dal gibi çıplak olduğunu belirterek Sultan'dan yardım talep etmektedir. Beyitte şairin kış mevsiminden olumsuz etkilendiğini görmekteyiz.

5.2 Kış Mevsiminin Şiddeti

Kış mevsiminde genel itibariyle öne çıkan unsur soğuklardır. Soğukların sert koşulları karşısında insanlar olumsuz etkilenmektedirler. İncelenen beyitlerde kış mevsiminin şiddetli soğuğuna, soğuğun şiddetini hissetmemek için bahar mevsiminden içilmeye başlanan şaraba, kalın giyecek bulamadığı için üşüyen tene yer verilerek bu mevsimin zorlukları anlatılmıştır.

Saht olup kışdan nice sovumasun billâhi âb

Kal'a-i yah içre anı her seher eyler esîr (Mesîhî)[882]

(Allah için su, kıştan dolayı şiddetli olup soğumasın. Onu her seher buz kalesi içinde esir eder.)

Kış mevsimi şiddetli soğuklarıyla bilinmektedir. Kış mevsiminde bu şiddetli soğukların etkisiyle birlikte sular donup kalmaktadır. Öyle ki kış mevsimi kaleye benzetilmiştir. Kalenin içinde donup kalan su ise bu kaleden dışarı çıkamamakta yani hareket edememektedir. Beyitte kış mevsiminin gelmesiyle birlikte şiddetli soğukların başlaması ve bu soğukların sonucunda suların donup kalmasına yer verilmiştir.

---

[881] K 49/26, s. 122
[882] K 11/6, s. 48

Ey Mesîhî tuymamağ içün şitânun şiddetin

Kasdum oldur kim içüp olam bahâr olınca mest (Mesîhî)[883]

(Ey Mesihi, kışın şiddetini duymamak için niyetim odur ki bahar oluncaya kadar içip sarhoş olayım.)

Kış mevsimi şiddetli soğuklarıyla ve tabiatın karlarla kaplanarak bembeyaz bir örtü oluşturmasıyla bilinmektedir. Gerek tabiatın donması ve karlar altında kalması gerek insanların bu şiddetli soğuklardan etkilenmesiyle kış mevsimi diğer mevsimlere göre daha durağan geçmektedir. Şair, kış mevsiminin şiddetli soğuğundan etkilenmemek için bahar mevsimine kadar şarap içerek sarhoş olmak istediğini belirtmiştir. Sarhoş olmanın etkisiyle kış mevsiminin şiddetini hissetmeyerek çareyi bu şekilde bulduğunu dile getirmiştir. Beyitte şair, kış mevsiminin soğuğunun şiddetini hissetmemek için bahar mevsimi gelinceye kadar şarap içeceğini anlatmıştır.

Kış mevsiminde bulmazsa karsak

Mur'aş gibi ten ditrerdi sak sak (Nâbî)[884]

(Ten, kış mevsiminde kürk bulmazsa zelzele gibi şiddetli bir şekilde titrerdi.)

Kış, soğuk bir mevsim olmasıyla bilinmektedir. İnsanlar bu mevsimin soğuklarından korunmak için kalın giysiler kullanmaktadır fakat herkesin durumu buna uygun değildir. Beyitte kış mevsiminin soğuklarından korunmak için kürk giyilmediği zaman vücudunun çok şiddetli bir şekilde titreyeceğine değinmiştir.

5.3 Kış Mevsiminin Zorlukları

Nicesi şerh eyleyem fasl-ı şitâ müşkillerin

Haşr olınca yazamaz çün binde birin bin debir (Mesîhî)[885]

(Kış mevsiminin zorluklarının çoğunu açıklayayım çünkü kıyamet günü toplanınca bin kâtip binde birini yazamaz.)

Kış mevsiminde tabiat donup kalmakta insanlar şiddetli soğuklardan olumsuz etkilenmektedir. Şair, kış mevsimini olumsuz koşullarından dolayı kıyamet günüyle ilişkilendirmiştir. Bu mevsimin zorluklarını kendisinin açıklayacağını söylemektedir zira bin kâtip bir araya gelse kış mevsiminin zorluklarını anlatmaya gücünün yetmeyeceğini dile getirmiştir. Beyitte kış mevsiminde ortaya çıkan zorluklar mübalağalı bir şekilde anlatılmıştır.

---

[883] Kt 10/4, s. 306
[884] G 396/1, s. 757
[885] K 11/30, s. 49

5.4 Kış Mevsiminden Şikâyet

Kış mevsimi genel itibariyle tabiata ve insanlara olumsuz koşullar sunmasıyla kullanılmaktadır. İncelenen beyitte şairler tarafından divanlarda kış mevsiminden şikâyet ettiklerine değinilmiştir.

Cihânda kalmamağla şekveye şâyeste haletler

İderler şimdi dîvânda zemistândan şikâyetler (Nâbî)[886]

(Dünyada şikâyete uygun haller kalmadığı için şimdi divanda kış mevsiminden şikâyet ederler.)

Nâbî, divan meclisinde bir araya gelen şairlerin dünyada başka dert, tasa kalmamış gibi kış mevsiminden şikâyetler ettiklerini dile getirmiştir. Beyitte Nâbî'nin divan meclisinde toplanan şairlerin kış mevsiminden şikâyet etmelerini eleştirdiği görülmüştür.

5.5 Kış Mevsiminde Sıcaklara Özenme

Kış mevsimi genellikle çeşitli soğuklarıyla ve bu soğukların insan hayatını olumsuz etkilemesiyle bilinmektedir. Soğukların etkisiyle üşüyen insanların bahar ve yaz mevsimindeki sıcak havalara özlem duyduğu görülmektedir.

Böyle eyyâm-ı şitâda mâ'ilim germiyyete

Âh bir çâr ebrûyu alsam kenâr-ı vuslata (Hanyalı Nûrî)[887]

(Böyle kış günlerinde sıcaklara hevesliyim. Ah bir dört kaşlıyı kavuşmanın kıyısına alsam.)

Kış mevsiminin gelmesiyle birlikte şiddetli soğuklar ortaya çıkmıştır. Bu soğuklar karşısında şair sıcak günlere özlemini dile getirmiştir. Beyitte şairin, dondurucu kış mevsimine karşı sıcaklara özlemini görmekteyiz.

İncelenen divanlarda şairlerin genel itibariyle kış mevsiminin şiddetli soğuklarına, bu mevsimde ortaya çıkan zorluklara değinilerek şikâyet ettiklerini görmekteyiz. Bir sonraki başlıkta kış mevsiminde hava ve ilgili unsurların nasıl kullanıldığı ele alınacaktır.

5.6 Hava ve İlgili Unsurlar

Kış mevsimi diğer mevsimlere göre daha sert ve soğuk geçmesiyle bilinmektedir. Karların sürekli bir biçimde yağması ve belli bir süre sonra her yeri kapatmasıyla

[886] G 61/1, s. 503
[887] G 488/1, s. 869

aynı zamanda şiddetli rüzgârın, don olaylarının yaşanmasıyla insan hayatını olumsuz etkilemektedir.

5.6.1 Kar

Kış mevsiminde yeryüzü bembeyaz karlarla kaplanmaktadır. Bu mevsimde insanlar soğukların şiddetiyle üşümekte ve yardıma muhtaç olmaktadır. İncelenen beyitlerde şairin yiyecek bir şey bulamaması, kardelerin görünmesi, karların erimesi, küle benzetilmesi, yeryüzünü kaplamasıyla kara yer verildiği görülmüştür.

Ne revâdur kim yiye cühhâl dürlü at'ime

Bana her kış âfitâb u berf ola nân u penîr (Mesîhî)[888]

(Ne layıktır ki cahiller çeşitli yemekler yer ve her kış bana güneş ve kar, ekmek ve peynir olur.)

Şair hak etmeyen, bilgisiz kimselerin çeşit çeşit yemekler yediğini buna karşı kendisi gibi birinin her kış mevsiminde yoksul kaldığını dile getirmiştir. Burada güneşin ekmeğe, karın ise beyaz renginden dolayı peynire benzetildiği görülmüştür. Beyitte şair, kış mevsiminin olumsuz koşullarında yoksulluğunu dile getirerek karı renginden dolayı peynire benzeterek kullanmıştır.

Berf içinde lâleler derler zebân-ı hâl ile

Eksik etme bir semen-ruhsâr ile mül sohbetin (Hayâlî Bey)[889]

(Karlar içinde olan lâleler, hal diliyle bir yasemin yanaklıyla şarap sohbetini eksik etme derler.)

Karların içinden çıkarak kendini gösteren kardelen çiçeğinin, yasemin yanaklı sevgiliyle şaraplar içerek sohbet etme isteğini davranışıyla anlattığını görmekteyiz. Beyitte karların arasından çıkan lâlenin kardelen olduğu düşünülmektedir. Kardelenin ise şaire, sevgiliyle şarap içip sohbetler etmesini öğütlediği görülmektedir.

Mâl-ı Kârûn gibi tutmışdı cihânı gerçi berf

Lîk yer yutdı anı kim haftasına irmedi (Mesîhî)[890]

---

[888] K 11/24, s. 49
[889] G 428/2, s. 238
[890] G 276/4, s. 291

(Kar, dünyayı Kârûn'un serveti gibi tutmuştu lakin toprak, onu yuttu haftasına ermedi.)

Karun, servetinin çokluğuyla bilinen ve bunun vermiş olduğu şımarıkla Allah'a isyan eden, sonunda servetiyle birlikte helak olan biridir.[891] Nasıl ki Karun servetine sımsıkı tutunmuşsa kış mevsiminin gelmesiyle birlikte kar da yeryüzünü öyle tutmuştur fakat çok vakit geçmeden karların kaybolduğu belirtilmiştir. Beyitte karın yağması ve toprağı kaplaması Karun'un servetine bağlılığıyla bağdaştırılmıştır. Ardından Karun'un servetiyle birlikte yok oluşu ve karın yağdıktan sonra hemen kayboluşu özdeşleştirilmiştir.

Şevk-i cismünle yanup çerhde âh-ı serdüm

Berf şeklinde olan rıhte-i hâkisteridür (Nâbî)[892]

(Şiddetli ahım, varlığının arzusuyla gökyüzünde yanarak kar şeklinde olan etrafa saçılan küllerdir.)

Âşık, sevgilinin varlığına kavuşabilmek için âhlar etmiştir. Bu âhlar gökyüzüne ulaşarak orada yanmıştır. Âşığın âhları o kadar şiddetlidir ki sönmesiyle birlikte çok fazla kül oluşmuştur. Bu küllerin gökyüzünden aşağıya düşmesinin vermiş olduğu görüntü ile kış mevsiminde yere düşen kar taneleri arasında benzetme yapılmıştır. Beyitte sevgilinin arzusuyla âh eden âşığın ağzından çıkan kıvılcımların gökyüzüne ulaşarak küllere dönüşmesi ve daha sonra yeryüzüne düşmesinin görüntüsü kış mevsiminde yeryüzüne düşen kar taneleriyle özdeşleştirilerek kullanıldığı görülmüştür.

Getüren kışı çün giderdi yazı

Tolu kar oldı vü buz tag u yazı (Ahmedî)[893]

(*Çünkü kışı getiren yazı götürdü. Dağ ve kır, buz ve karla doldu.)*

Yaz mevsiminin sona ermesinin ardından kış mevsimi gelmiştir. Yeryüzünde dağlar, kırlar bembeyaz karlarla örtünmüş ardından her yer buzlarla kaplanmıştır. Beyitte kış mevsimin gelmesinin ardından yeryüzünün karlarla ve buzlarla kaplanmasına değinilmiştir.

[891] Tebdiz "Kârûn" (Erişim 7 Ekim 2021).
[892] G 92/8, s. 528
[893] G 692/1, s. 599

5.6.2 Kış Soğuğu

Kış mevsimi genel itibariyle diğer mevsimlere göre soğuk geçmektedir. Bu mevsimde şiddetli ve sert esmesiyle bilinen zemheri, kocakarı gibi çeşitli soğuklar etkisini göstermektedir. Bu soğuklar karşısında insanlar kalın giyecekler bulamadığı takdirde üşümektedirler. İncelenen beyitlerde ısınmak için şairin soğuktan sabaha kadar döndüğüne bir başka beyitinde kebap gibi döndüğüne yer verilmiştir. Diğer beyitlerde de soğukların etkisinin fazla olması ve şiddetli kış soğuğundan âşık ile sevgilinin arasındaki muhabbetin dahi donduğuna değinilmiştir.

‘Âlem içre yayılanı sen tumandur sanma kim

Dûd-ı âhıdur ki sovukdan ider anı fakîr (Mesîhî)[894]

(Sen sanma ki dünyanın içinde yayılan dumandır. Fakir onu soğuktan eder, o ahın dumanıdır.)

Kış mevsiminin gelmesinin ardından evlerde sobalar yakılmakta ve bundan dolayı bacalardan dumanlar gökyüzüne yükselmektedir. Şair, gökyüzünü kaplayan dumanların sobalardan çıkmadığını, o dumanların kış mevsiminin soğuğuna maruz kalan fakir insanların âhlarının dumanı olduğunu belirtmektedir. Beyitte kış mevsiminde fakirlerin yaşadığı zorluklara yer verilmiştir. Kış mevsiminin gelişiyle birlikte soğuklar ortaya çıkmıştır ve fakir insanların soğuklar karşısında çaresizce âh ettiğine değinilmiştir.

Ben sovukdan subha dek çigzindügümi göricek

Yirlerine ısınup şâd oldı ashâbü's-sa’îr (Mesîhî)[895]

(Ateş ehli, benim soğuktan sabaha kadar döndüğümü görünce yerlerine alışarak mutlu oldular.)

Ateş ehli olanlar yani cehennemde yanan insanların, Mesîhî’yi kış mevsiminin soğuğundan etkilenmemek için sabaha kadar döndüğünü gördükleri zaman cehennemin sıcağına karşı sitemkâr olmayacakları dile getirilmiştir. Kış mevsiminde soğukların ne kadar sert olduğu mübalağalı bir şekilde dile getirilmiştir. Beyitte şairin kış soğuğuna karşı korunmak için akşamdan sabaha kadar dönerek hareket halinde olduğunu görmekteyiz.

---

[894] K 11/9, s.48
[895] K 11/10, s. 48

Kande rağbet yok nite gûyâ ola tûtî-i tab’

Hiç elhân ide mi bülbül çün ola berd ü sîr (Mesîhî)[896]

(Nerede (âşığın) tabiatının papağanına kıymet verilmezse nitekim orada soğuk ve tokluk olduğu için bülbül şarkı söyler mi?)

Şair kendini tabiatın papağanına, şiir söyleme yeteneğini ise bülbüle benzetmiştir. Bulunduğu yerde kendisine değer verilmediği takdirde orada şairin yazma yeteneği olmayacağı dile getirilmiştir. Şair yazma yeteneğini olumsuz etkileyen durumu anlatırken insanı zorlu koşullara maruz bırakan şiddetli soğuğa yer vermiştir. Beyitte soğuk, olumsuz bir durumu anlatma amaçlı kullanılmıştır.

Hâce-i 'âlem çün el-berdü 'adûvü 'd-dîn didi

Yâ beni bu sovuk öldürür ye hôd eyler esîr (Mesîhî)[897]

(Çünkü âlemin hocaları "Soğuk dinin düşmanıdır." dedi. Ya beni bu soğuk öldürür ya da kendine esir eder.)

Dünyanın en bilgili hocaları, soğuğu dinin düşmanı olarak görmüşlerdir. Hasan Paşa için yazılmış bu kasidenin beyitinde şair, kış mevsiminin kendisi için zorlu geçtiğini dile getirmiştir. Hasan Paşa’dan gerekli yardımları almak için kış mevsiminin kendisini öldüreceğini belirtmiştir. Beyitte şair, kış mevsiminin kendisine zulmettiğini ve eğer yardım yapılmazsa soğuktan öleceğini anlatmıştır. Burada kış mevsimi soğuğunun ne kadar şiddetli olduğunu görmekteyiz.

Ben sovukdan çigzinürsem subha dek misl-i kebâb

Âh odını ölcerür turmaz dil-i bî-dest-gîr (Mesîhî)[898]

(Ben soğuktan sabaha kadar kebap gibi dönersem elimden tutmayan gönül, durmaz ve ah ateşini yanar hale getirir.)

Kış mevsiminin gelişiyle birlikte şiddetli soğuklar ortaya çıkmıştır ve bu soğukların etkisiyle şair ısınmak için akşamdan sabaha kadar dönüp durmaktadır. Sürekli dönen şair, kendisini pişirilmek için devamlı döndürülen kebaba benzetmiştir. Hasan Paşa için yazılan kasidenin bu beyitinde kendisinin elinden tutulmasını istediğini görmekteyiz. Beyitte şair, kış mevsiminin şiddeti karşısında çaresizce akşamdan sabaha kadar dönüp durduğuna yer vermiştir.

---

[896] K 11/23, s. 49
[897] K 11/28, s.49
[898] K 11/29, s. 49

Zemistân-ı riyâ vü zühd-i bârid def'ine Nâbî

Tenûr-ı âteşîn-i pür-şererdür halka-i tevhîd (Nâbî)[899]

(Ey Nâbî, tevhid halkası riyanın soğuk kışı ve soğukluğun zühdünü yok etmede ateşi etrafa kıvılcımlar saçan tandırdır.)

Divan şiirinde zahid genellikle ham sofu olarak bilinen riya sahibi kişiler olarak anılmaktadır. Nâbî, riyayı kış mevsimine ve zühdü kış mevsiminin soğuğuyla ilişkilendirerek kullanmıştır. Kış mevsimi olumsuz özelliklerinden dolayı ikiyüzlüdür ve sert, şiddetli soğuğu zahidlerin ham sofuluğuna benzetilmiştir. Nasıl ki kış mevsiminde dünyanın zevklerini tatmak zorsa zahidde dünyanın zevklerine karşı gözlerini kapamaktadır lakin bu durum ikiyüzlülük olarak tanımlanmıştır. Beyitte zahid ile kış mevsimi ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

O denlü saldı berf-i bî-emân kevne bürûdet kim

Miyân-ı 'âşık u ma'şûka yol bulmaz mahabbetler (Nâbî)[900]

(Amansız kış bütün âleme o denli soğukluk saldı ki âşık ve sevgili arasında muhabbetler yol bulamaz hale geldi.)

Şiddetli soğuklarıyla bilinen kış mevsimi tabiatı ve insanları olumsuz yönde etkilemiştir. Beyitte kış mevsiminde ortaya çıkan soğukların şiddetini anlatmak için âşık ile sevgili arasında oluşan muhabbetin dahi soğuduğu belirtilmiştir. Burada şair, sevgilinin âşıkla olan soğuk muhabbetine karşı hüsn-i talil sanatı yaptığı düşünülebilir.

Yah üzre berf püşt-i âyine göstermeden Nâbî

Bürûdetden ider rû gerdiş-i halka işâretler (Nâbî)[901]

(Nâbî, kar üstündeki buz, aynanın arkasını göstermeden halkın dönüşünü, yüz çevirişini, soğuktanmış gibi gösterir.[902])

Kış mevsiminde soğukların etkisiyle birlikte yerdeki sular donarak buz haline gelmiştir. Bu buzların üzerine karın yağmasıyla birlikte görünmez olmuştur. Dönemin devlet yönetiminin aksaklıklarını dile getiren Nâbî, bu durumu karın altında kalan buza benzetmiştir. Devlet yönetiminde olumsuz sebepler her ne kadar kış mevsiminde yağan kar gibi görünse de asıl sebep karın altında gizli bir şekilde

[899] G 48/15, s. 492
[900] G 61/2, s. 503
[901] G 61/7, s. 503
[902] Filiz Kalyon, "Bâğ-ı Dehr'den Yansımalar (Nâbî-Gazel İncelemesi)", (PDF: İksad Yayınevi, 2020).

duran buzdur ve bunun daha tehlikeli olduğunu belirtmiştir. Toplumu oluşturan insanların ise asıl sebeplere yüz çevirip görmezden gelerek yüzeysel sebeplere inanmakta olduklarını görmekteyiz. Beyitte Nâbî'nin devlet yönetimindeki aksaklıkları dile getirmek amacıyla kış mevsiminden yararlandığını görmekteyiz.

Zer-i mihr olmasa germiyyete tebdîl olamaz

Meclis-i kevne bürûdet düşüren serdî-i dey (Nâbî)[903]

(Altın renkli güneş olmasa âlem meclisine soğukluk düşüren kış soğuğu sıcaklıklara dönüştürülemez.)

Kış mevsiminde ortaya çıkan şiddetli soğuklar tabiatı ve insanları olumsuz etkilemiştir. Kış mevsiminin zorlu koşullarından sonra ortaya çıkan altın renkli güneş ise bu olumsuz koşulların geride bırakılmasını ve yeryüzünün ısınmasını sağlamıştır. Beyitte kış mevsiminde ortaya çıkan soğukların, bahar mevsiminin gelmesi ve güneşin ortaya çıkmasıyla birlikte geride kaldığı belirtilmiştir.

5.6.2.1 ***kocakarı***

Kocakarı soğuğu; 11 ile 17 Mart arasında görülen şiddetli soğuklar olarak tanımlanmaktadır.[904] İncelenen beyitte kocakarı soğuğunun şiddetini bahar mevsiminin yok ettiğine değilerek işlenmiştir.

Şiddet-i berd-i 'acûzu giderdi fasl-ı bahâr

Bir güzel kız gibi 'âlemde olur her gülzâr (Hanyalı Nûrî)[905]

(Bahar mevsimi kocakarı soğuğunun şiddetini giderdi. Dünyada her gül bahçesi bir güzel kız gibi oldu.)

Kış mevsimi çeşitli soğuklarıyla bilinmektedir. Bunlardan birisi de halk arasında bilinen kocakarı soğuklarıdır. Kış mevsiminde esen bu soğuklar tabiatı ve insanları olumsuz etkilemiştir. Kış mevsiminin şiddetli soğuklarından sonra bahar mevsimi gelmiştir ve güneşin ortaya çıkmasıyla birlikte bu olumsuzlukları unutturmuştur. Beyitte kış mevsiminde şiddetli bir şekilde esen kocakarı soğuklarından sonra bahar mevsimin geldiği dile getirilmiştir.

[903] G 851/5, s. 1099
[904] Kubbealtı Lugatin "Kocakarı" (Erişim 8 Ekim 2021).
[905] Ms 10/6, s. 532

5.6.2.2 ***zemheri***

Zemheri; 22 Aralık ile 31 Ocak arasında görülen kış mevsiminin şiddetli soğuklarından biri olarak tanımlanmaktadır[906]. İncelenen beyitte zemheri soğuğunun etkisiyle insanların üşüdüklerine yer verilmiştir.

Zemherîr olmus iken tab‘ımız efsürde iken

Bu bahâr-ı şerefin etdi zuhûr âsârı (Hanyalı Nûrî)[907]

(Şiddetli soğuklar olmuşken ve yaratılışımız donmuşken bu şerefli baharın eserlerini ortaya çıkardı.)

Kış mevsimi genellikle çeşitli soğuklarıyla bilinmektedir. Zemheri ise kış mevsiminin en şiddetli soğuğu olarak tanımlanmaktadır.[908] Kış mevsiminin bu döneminde şiddetli soğuklardan dolayı insanlar olumsuz etkilenmiştir ve soğuktan donma durumuna gelmişlerdir. Böyle çetin kış mevsiminin ardından bahar mevsimiyle birlikte havalar ısınmıştır. Şair, bahar mevsiminin insanlara daha ılımlı gelmesiyle birlikte onu şerefli olarak nitelendirmiştir. Beyitte kış mevsiminin en şiddetli zamanı olan zemheride insanların çok üşüdüklerine yer verilmiştir.

5.6.3 Rüzgâr

Kış mevsiminde esen rüzgâr diğer mevsimlerde esen rüzgârlara göre şiddetli ve gürültülüdür. Kış rüzgârı genellikle insanları üşüterek yardıma muhtaç bırakmaktadır. Kış rüzgârının sarsar çeşidi karşımıza çıkmıştır. İncelenen beyitlerde kış rüzgârına karşı şikâyet edilmesi, nesîmi yok etmesi, âşığın âhlarına benzetilmesi, ağaçların yapraklarını dökmesi ve şairin kaleminden dökülenlerin şiddetiyle ilişkilendirilerek kullanıldığı görülmüştür.

Bâd-ı deyden hâk-i pâyına şikâyet kılmağa

Başına güllerden âteş yakdı geldi gülsitân (Mesîhî)[909]

(Gül bahçesi, kış rüzgârından şikâyet etmek için başına güllerden ateş yakıp ayağına geldi.)

Sultan Selim için yazılan kasidenin bu beyitinde şairin, kış mevsiminde esen rüzgârdan şikâyet ettiğini görmekteyiz. Kış mevsiminde esen rüzgârın getirdiği soğuklardan dolayı şair, padişahın ayağına yani bulunduğu yere giderek şikâyetini dile getirmiştir. Beyitte şairin, kış rüzgârının soğuk esmesine karşı yakındığı görülmektedir.

---

[906] Tebdiz, “Zemheri” (Erişim 8 Ekim 2021).
[907] K 34/3, s. 319
[908] Tebdiz , “Zemheri”
[909] K 5/13, s. 28

Mahv eyledi çünki rîh-ı sarsar

Tâ bûy-ı nesîm-i nev-bahârı (Çeşm-i Âfet Hanım)[910]

(Çünkü şiddetli rüzgâr, ta ilkbahar rüzgârının hoş kokusunu yok etti.)

Nesîm rüzgârı; içinde bahar mevsiminde açan çiçeklerin hoş kokusunu bulundurarak hafif, ılık bir şekilde esen rüzgârdır. Kış mevsiminin gelmesiyle birlikte şiddetli, sert ve soğuk esen rüzgâr hoş kokularla esen nesîm rüzgârını yok etmiştir. Beyitte ilkbaharda hafif bir şekilde esen nesîmin, kış mevsiminde şiddetli esen rüzgârın karşısında duramayarak yok olduğu anlatılmıştır.

Kâmet-i ra`nâna karşu âh itdürme bana

Bâd-ı berd irişmesün ol serv-i sîmîn üstine (Mesîhî) [911]

(Güzel boyuna karşı bana âh ettirme, o gümüş servi üzerine soğuk rüzgâr ulaşmasın.)

Divan şiirinde sevgilinin boyu genellikle servi ağacıyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Beyitte de sevgilinin boyu servi ağacına benzetilmiş beyaz teni ise gümüşle bağdaştırılmıştır. Âşık, sevgiliye olan aşkından dolayı daima eziyet çekmekte ve sürekli âh etmektedir. Burada da âşığın çektiği acılardan dolayı sevgilinin kendisine âh ettirmemesini istemektedir. Yoksa âhının soğuk rüzgârı karşısında sevgilinin servi boyu sürekli sallanarak perişan olacağı belirtilmiştir. Beyitte âşığın âhları ile soğuk rüzgâr arasında bağlantı kurulduğu görülmüştür.

Bâd-ı dey şâhı soyup yerden dırahtın ırmadı

Şol harâmiler gibi kim halkı soydup kırmadı (Mesîhî)[912]

(Kış rüzgârı şahı, ağaçları soyup oradan uzaklaştırmadı. Şu haramiler gibi halkı soyup yok etmedi.)

Kış mevsiminin gelmesiyle birlikte kış rüzgârı da ortaya çıkmıştır. Kış rüzgârı şiddetli ve soğuk esmesinin ardından ağaçlardaki yaprakları yerlere düşürmüştür. Ağaçların yapraklarını yerlere düşürmesine rağmen haramilerin yağmaladığı eşyaları başka yerlere götürdüğü gibi yaprakları başka yerlere savurmamıştır. Haramiler malları yağmadıktan sonra çaldıklarını yanlarında götürmelerine karşın kış rüzgârının ağaçların yapraklarını dökmesine rağmen onları uzaklaştırmadığını

[910] G 97/2, s. 224
[911] G 225/4, s. 257
[912] G 276/1, s. 290

görürüz. Beyitte kış rüzgârının sert esip ağaç yapraklarını yerlere döktüğünü fakat onları başka yerlere savurmadığını görmekteyiz.

Şiddet-i bâd-ı şitâ gibi o eş'ârından

Ya'nî kim rîh-i divîd esmede âsârından (Hanyalı Nûrî)[913]

(Kış rüzgârının şiddeti gibi o şiirlerden yani ki eserlerinden divitin rüzgârı esmektedir.)

Sülbülzâde Vehbi'nin şiirine yazılan tahmisin bu bölümünde Vehbi'nin eserlerini divitle yazması kış rüzgârının şiddetli esmesiyle bağdaştırılmıştır. Kış rüzgârı soğuk şekilde estiği zaman nasıl her şey donuyorsa Vehbi'nin divitinden dökülenler de o kadar serttir. Beyitte kış rüzgârının şiddetli ve soğuk esmesiyle Sülbülzâde Vehbi'nin kaleminden dökülenlerin ağırlığı birbirine benzetilmiştir.

5.6.3.1 ***sarsar***

Sarsar; şiddetli ve gürültülü esen rüzgâr olarak tanımlanmaktadır.[914] İncelenen beyitte sarsarın özelliğinden dolayı dizgine benzetilerek bir durumu örnekleme amacıyla kullanıldığı görülmüştür.

'Sarsar sana 'inândur u kûh-ı girân rikâb

Peykan-ı berk nâvek ü bâd-ı sabâ kütel (Ahmedî)[915]

(Sarsar sana dizgin ve gam dağı üzengidir. Şimşeğin ucu ok, ok ve saba rüzgârı yedek attır.)

Şair, Emîr Sülmân'ı methetme amaçlı yazdığı kasidenin bu beyitinde kış mevsimde şiddetli ve soğuk esen rüzgârın Emîr Sülmân'ın atının dizgini gibi olduğunu belirtmiştir. Süratli giden bir atta dizginin ses çıkarışı ile gürültülü esen sarsarın sesi arasında bağlantı kurulmuştur. Beyitte sarsar rüzgârının gürültülü esmesi özelliği bir başka durumla ilişkilendirilmiştir.

5.6.4 Güneş

Zamanı geçen bir durum kış mevsiminde bazen görünüp kaybolan güneşle ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Bî-vakt ü zamân olsa eger kârda te'sîr

Hurşîd-i zemistânda da germiyyet olurdı (Nâbî)[916]

---

[913] Th 40, s. 379
[914] Tebdiz ," Sarsar" (Erişim 8 Ekim 2021).
[915] K 55/14, s. 138

(Vakitsiz ve zamansız kazançta etki olsaydı kış güneşinde de sıcaklık olurdu.)

Zamanı geciken herhangi bir durumun etkisi kış güneşine benzetilerek anlatılmıştır. Nasıl ki kış güneşi hemen görünüp kayboluyor ve ısıtmıyorsa zamanı geçen işte tesirini kaybederek önemini yitirmektedir. Beyitte kış güneşi hemen görünüp kaybolması ve ısıtmaması yönüyle bir durumu örnekleme amaçlı kullanılmıştır.

Sonuç olarak kış mevsimininde hava ile ilgili unsurlar başlığında kar, soğuk ve rüzgâr incelenmiştir. İncelenen divanlarda yeryüzünün karlarla kaplanmasına kocakarı ve zemheri soğuğuna, sarsar rüzgârına, kaybolan güneşe değinilmiştir. Ayrıca kış mevsiminin şiddeti bu unsurlarla anlatılarak devlet büyüklerinden yardım istedikleri de görülmüştür.

5.7 Kış Ayları

Kış mevsimi; 22 Aralık'ta başlayıp 21 Mart'ta sona ermektedir.[917] Aralık ayının sonu, Ocak, şubat ayları ve mart ayının büyük bir kısmı kış mevsiminin içine dâhil edilmektedir. Kış ayları başlığı altında ocak ve şubat mevsimlerine yer verilmiştir.

5.7.1 Ocak

Ocak ayı soğukların şiddetli olduğu ve karın yoğun yağdığı bir aydır. İncelenen beyitte ocak ayının gelmesiyle birlikte insanların evlerine çekilmelerine değinilmiştir.

Kânûn-ı sânî girdi 'uzlet zemânı erdi

Bâd-ı şimâle uyma vakt-i sabâ degildir (Hanyalı Nûrî)[918]

(Ocak ayı geldi ve inziva zamanı oldu. Kuzey rüzgârına uyma sabâ zamanı değildir.)

Ocak ayına girilmesiyle birlikte kış mevsimi şiddetini göstermiştir. Divan şiirinde kış mevsimi genellikle soğuklarıyla, tabiatın üzerini karla örtmesiyle ve insanların hayatını olumsuz etkilemesiyle bilinmektedir. Kış mevsiminin gelişiyle birlikte insanlar evlerinden çıkamaz olmuşlardır ve böylelikle evlerinde yalnız kalmışlardır. Beyitte ocak ayının gelişiyle birlikte kış mevsiminin şiddetlenmesi ve bundan dolayı insanların evlerinde yalnız başına kaldıkları dile getirilmiştir.

5.7.2 Şubat

Şubat ayı şiddetli soğukların yaşandığı, çeşitli rüzgârların estiği ve karların yoğun bir şekilde yağdığı aydır. İncelenen beyitte şubat ayının gelmesiyle birlikte güzel kokusuyla bilinen öd ağacının ve behmen çiçeğinin ortaya çıkmasına yer verilmiştir.

---

[916] G 842/6, s. 1091
[917] Kubbealtı Lugati, "Kış".
[918] G 189/4, s. 682

Meh-i dey çün gidüben geldi behmen

Bu yiryüzinde bitdi 'ûd u behmen (Ahmedî)[919]

(Çünkü ocak ayı gitti ve şubat geldi. Bu yeryüzünde ud ağacı ve behmen çiçeği çıktı.)

Ocak ayının geçmesiyle birlikte şubat ayı gelmiştir. Şubat ayının gelişiyle birlikte yakıldığında güzel kokmasıyla bilinen öd ağacı ve behmen çiçeği ortaya çıkmıştır. Beyitte şubat ayı, bereketiyle gelerek yeryüzünde öd ağacının ve behmen çiçeğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Ele alınan divanlarda kış mevsimi aylarından yukarıda yer verilen beyitlere rastlanmıştır. Ocak ayı, gelişiyle insanların inzivaya çekilmesi işlenirken şubat ayında öd ağacı ve behmen çiçeğinin ortaya çıkmasına değinilmiştir.

5.8 Kış Mevsimi ve Eğlence

Diğer mevsimlerde bağ ve bahçelerde düzenlenen eğlencelerin kış mevsiminin gelmesiyle birlikte durağanlık kazandığı görülmektedir. Kış mevsiminde tabiatın karlar altında kalması ve çeşitli rüzgârların şiddetiyle insanlar evlerine çekilmişlerdir. Böyle bir durumda eğlenceler sekteye uğramıştır. İncelenen beyitlerde kış mevsiminin gelişinin ardından eğlencelerin düzenlenemediği işlenmiştir.

Şu eyyâm-ı vebâda bâdesiz savm-ı şitâdan vây

Hayâlin olmasa şâhım gıdâsı bu dil ü cânın (Hanyalı Nûrî)[920]

(Ey Sultanım, şu veba günlerinde şarapsız kış orucundan bu gönül ve canın gıdası senin hayalin olmasa yazıktır.)

Kâmî Efendiyi methetme amaçlı yazılan kasidenin bu beyitinde bahsi geçen kış mevsiminde veba hastalığı ve oruç ayı olduğunu görmekteyiz. Oruç ayı olduğundan şairin eğlenmek için şarap içemediği ve mutsuz olduğu görülmektedir. Kış ayları her yönüyle zorlu geçen mevsim olmasının yanında bu şekilde daha da zorlu hale gelmiştir. Bu zorlu günlerde şaire hayat veren Kâmî Efendi'nin hayalidir. Beyitte bahsi geçen dönemin kış mevsiminde şarap içilmeden ve eğlenilmeden geçtiğine değinilmiştir.

Hâşa kim diye muharremdür recebde câm-ı la'l

Sinün-ile kim rebî' olur yüzünden mâh-ı dey (Ahmedî)[921]

---

[919] Tk 2/3, s. 201
[920] K 51/10, s. 355
[921] G 732/5, s. 618

(Recep ayında kırmızı renkli şaraba asla der çünkü muharremdir. Senin yüzünle ki kış ayı yüzünden bahar olur?)

Recep ayı, mübarek üç ayların başlangıcı olarak bilinmektedir. Bu aylarda şarap içmek İslam dini açısından hoş karşılanmamaktadır. Üç ayların başlangıcı kış mevsimine denk gelmiştir ve kış mevsimi toplum için daha da zorlu bir mevsim olmuştur. Şair, kış mevsimiyle birlikte gelen üç ayları görmezden gelerek kimlerin sevgiliyle birlikte şarap içerek eğleneceğini sormaktadır. Beyitte kış mevsimi, üç ayların başlangıcı olduğu için bu mevsimde şaraptan uzak durulması gerektiği belirtilmiştir.

Çek imdi zevrak-ı câmı kenâr-ı bezm-i dile

Şitâdır olsa ne denli hevâda limanlık (Hanyalı Nûrî)[922]

(Kadeh sandalını gönül eğlencesinin limanına çek. Ne kadar kış olsa da havada sakin ve durgundur.)

Kış mevsimi çetin koşullarından dolayı genellikle eğlenceye elverişli değildir. Beyitte kış mevsiminin sonlarına doğru havanın sakinleştiğini görmekteyiz. Kış mevsiminin ardından bahar mevsimi gelecektir ve bu mevsimde eğlence her daim hazır olacaktır. Burada bahar mevsimine yaklaşıldığına ve o zaman kadehlerin dolup taşacağına değinerek yavaş yavaş eğlenceye hazırlanılması istenilmiştir. Beyitte kış mevsiminde eğlencelerin durağanlık kazandığını görmekteyiz.

Kış mevsiminde bağ ve bahçelerin karlar altında kalmasından dolayı insanlar buralardaki eğlencelerine ara vermek durumunda kalmışlardır. İncelenen divanlarda genellikle kış mevsiminde eğlencelerin durağanlık kazandığını görmekteyiz.

5.9 Kış Mevsimi Bereketi

Kış mevsimi genel itibariyle insanları olumsuz koşullar içine sürüklese de karların yağmasıyla birlikte toprağın, ağaçların vs. dinlenerek diğer mevsimlere hazırlık yaptığı bilinmektedir. İncelenen beyitte bahar mevsiminin güzelliklere sahip olmasındaki asıl neden kış mevsimi olarak görüldüğüne yer verilmiştir.

Âsâr-ı kahrdan gilemend olmaz anlayan

Lutf-ı bahâr feyz-i zemistândan olduğın (Nâbî)[923]

(Baharın güzelliklerinin kışın bereketinden olduğunu anlayan kahrın eserlerinden şikâyetçi olmaz.)

[922] G 306/4, s. 754
[923] G 606/6, s. 917

Divan şiirinde bahar mevsimi genellikle yeryüzünün canlanmasıyla, çiçeklerin rengârenk açmasıyla, hafif esen rüzgârıyla, kuş sesleriyle vb. güzelliklerle anılmaktadır. Kış mevsimi ise bahar mevsiminin aksine şiddetli esen rüzgârı, tabiatın donması, insanların üşümesi kısaca zorluklarıyla ve olumsuzluklarla anılmaktadır. Kış mevsimi zorlu şartlarıyla bilinmesine karşın bahar mevsiminin bolluk ve bereketli geçmesinin kaynağı olarak görülmüştür. Beyitte şair, kış mevsiminin bahar mevsimindeki bolluğun ve bereketin nedeni olduğunu görenlerin kış mevsimindeki zorluklardan şikâyet etmeyeceklerini dile getirmiştir.

5.10 Kış Mevsimi Yiyecekleri

Bu başlık altında kış mevsimiyle birlikte kullanıldığı için meyve, tatlı ve kara yer verilmiştir.

5.10.1 Meyve

İncelenen beyitte toplanan ayvaların kış mevsiminin zorlu şartları karşısında pamuklar içine sarılarak saklanmasına yer verilmiştir.

Virmeyüp berfe zarar vâhime-i hıfzından

Kala berf içre nihân penbede gûyâ ayva (Nâbî)[924]

(Kar zarar vermesin diye muhafaza etme korkusundan kış mevsimi boyunca ayva pamuk içinde kalsın.)

Kış mevsimi genellikle şiddetli soğuklarıyla ve bu soğuklardan dolayı tabiatı dondurmasıyla bilinmektedir. Beyitte kış meyvesinde tüketilen ayvanın pamuklar içine sarılarak kış mevsiminin zorlu şartlarından korunup saklanması gerektiğine değinilmiştir.

5.10.2 Tatlı

Kış mevsiminde diğer mevsimlere göre bağ ve bahçelere gezintilere çıkamayan insanlar evlerine kapanmışlardır. Bundan dolayı dostlar ve arkadaşlar evlerde bir araya gelmekte ve sohbetlerinin güzel geçmesi için helva tatlısı gibi tatlılar tüketmektedirler. İncelenen beyitte kış mevsiminde helva tatlısı tüketilmesine yer verilmiştir.

Rakîb-i bârid ile dün gice o meh kalmış

Olur şitânın a cânım ne şübhe helvâsı (Hanyalı Nûrî)[925]

---

[924] K 24/32, s. 153
[925] G 549/5, s. 909

(Dün gece o ay/sevgili soğuk rakiple kalmış. A canım şüphesiz kışın helvası olur.)

Divan şiirinde sevgili, âşığı görmezden gelerek rakiplerle eğlenmektedir. Beyitte de kış mevsiminde bir gece vakti rakiple muhabbet halinde olan ay yüzlü sevgiliyi görmekteyiz. Âşık, kış mevsiminin soğuğunu rakibe ve kış mevsiminde bir araya gelen insanların yediği helvayı sevgilinin dudaklarıyla ilişkilendirilmiştir. Rakip, sevgiliyle birliktedir ve onun tatlı dudaklarını öpmektedir. Beyitte kış mevsiminde helva tüketilmesi geleneği bir durumu örnekleme amacıyla kullanıldığını görmekteyiz.

5.10.3 Kar

Kış mevsiminde durumu olmayan insanlar zorluk yaşamaktadır. İncelenen beyitte şairin yeterli duruma sahip olmadığından kar yediğine değinilmiştir.

Ne revâdur kim yiye cühhâl dürlü at'ime

Bana her kış âfitâb u berf ola nân u penîr (Mesîhî)[926]

(Ne layıktır ki cahiller çeşitli yemekler yer ve her kış bana güneş ve kar, ekmek ve peynir olur.)

Şair, hak etmeyen, bilgisiz kimselerin çeşit çeşit yemekler yediğini buna karşın kendisi gibi birinin her kış mevsiminde yoksul kaldığından şikâyet etmiştir. Burada güneşin ekmeğe, karın ise beyaz renginden dolayı peynire benzetildiği görülmüştür. Beyitte şair, kış mevsiminin olumsuz koşulları karşısında yoksulluğunu dile getirerek çaresizlikten peynir yerine kar yediğini dile getirmiştir.

Meyve, tatlı ve karın bu başlık altında kullanılmasının nedeni kış mevsimiyle birlikte yer verildiklerindendir. Kış mevsiminde meyve olarak ayva, tatlı olarak helva ve kar kullanılmıştır.

5.11 Kış Mevsimi ve Kıyafet

Kış mevsiminde durumu olmayan insanlar kalın giyecekler bulma konusunda sıkıntı yaşamaktadır. İncelenen beyitte kış soğukları karşısında kürk giyilmediği takdirde vücudun donacağına yer verilmiştir.

Nice kim kış leşkerinden halk ide kürkî hisâr

Nice kim sayf u zemistân kıla her yıl dâr ü gîr (Mesîhî)[927]

(Nasıl ki halk, kış askerinden kürkü sığınır. Nasıl ki her yıl yaz ve kış savaş ve kavga eder.)

---

[926] K 11/24, s. 49
[927] K 11/35, s. 50

Kış mevsimi şiddetli soğuklarından dolayı insanları üşütmektedir. Bu nedenle insanlar üşümemek için soğuktan korunacakları kıyafetleri tercih etmeleri gerekmektedir. Beyitte halkın, kış mevsiminin soğuklarından korunmak için kürk giydiklerini görmekteyiz. Kürk giyen insanlar kaleyi koruyan hisara benzetilmiştir. Beyitte kış mevsiminin şiddetli soğuklarına karşı halkın kürk giyerek korundukları görülmüştür.

Kış mevsiminde bulmazsa karsak

Mur'aş gibi ten ditrerdi sak sak (Nâbî)[928]

(Ten, kış mevsiminde kürk bulmazsa zelzele gibi şiddetli bir şekilde titrerdi.)

İnsanlar kış mevsiminin soğuklarından korunmak için kalın giysiler kullanmaktadırlar. Beyitte kış mevsiminde kürk gibi kalın kıyafet giyemeyenlerin soğuklar karşısında şiddetli şekilde titreyecekleri söylenmiştir.

5.12 Kış Mevsiminin Benzetildiği Unsurlar

Kış mevsimi rüzgârlarının, soğuklarının şiddetli olmasıyla bilindiği için genellikle olumsuzluklarla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Kış mevsiminin padişaha, askere, olumsuzluğa, adaletsizliğe, ateş bozuntusuna, hrıstiyan ülkesine ve düşmana benzetilerek kullanıldığı tespit edilmiştir.

5.12.1 Padişah

İncelenen beyitlerde kış mevsimi padişaha benzetilerek ona layık taht yapılmasına ve bahar mevsimiyle savaş halinde olmasına değinilmiştir.

Tâ ki oldı kârbân-ı sayf ‘âlemden nefîr

Sîmden şâh-ı şitâ içün döşendi hoş serîr (Mesîhî)[929]

(Ta ki yaz kervanı, âlemden toplanınca kış padişahı için gümüşten güzel bir taht döşendi.)

Yaz mevsimi dünyadan toplanıp gitmiştir ve yerine kış mevsimi gelmiştir. Yaz mevsiminin gitmesi üzerine yeryüzünde kış mevsimi için güzel, gösterişli hazırlıklar yapılmıştır. Kış mevsimi padişaha benzetilmesiyle birlikte padişaha yakışır hazırlıklarla karşılanması gerekmektedir. Bu mevsim için gümüşten gösterişli, parlak taht yapılmıştır ve rengi dolayısıyla karla ilişkilendirilmiştir. Beyitte kış mevsimi padişaha benzetilmiştir ve hazırlıklar ona göre yapılmıştır.

---

[928] G 396/1, s. 757
[929] K 11/1, s. 47

Sürmek içün bağdan şâh-ı şitânın askerin

Eylemiş cem'iyyet ezhârın sipâhi bî-şümâr (Hayâlî Bey)[930]

(Kış padişahının askerini bağdan sürmek için çiçek topluluklarından sayısız atlı asker yapmıştır.)

Kış mevsiminin sonlarına doğru artık yavaş yavaş bahar mevsimi gelmeye başlamıştır. Bahar mevsimi bahçedeki çiçeklerden bir ordu kurup kış mevsiminin üzerine göndermiştir ve onu mağlup ederek tahta geçmiştir. Kış mevsiminin gidişi ve bahar mevsiminin gelişi güzel bir tasvirle anlatıldığı görülmüştür. Beyitte kış mevsiminin ilkbaharın çiçeklerden topladığı orduya mağlup oluşu anlatılmıştır. Kış mevsiminin ve bahar mevsiminin savaş halinde oluşunu anlatan bir beyit olduğu görülmektedir.

5.12.2 Asker

Asker olarak kullanılan kış mevsimi gül bahçesini yağmalamasıyla, şairin ve halkın üzerine yürümesiyle işlenmiştir.

Nice kim cünd-i şitâ gâret edüp gülzârı

Eyledikçe anı mağlub şeh-i mülk-i bahâr (Hayâlî Bey)[931]

(Nasıl ki kış askeri gül bahçesini yağmalayıp bahar ülkesinin padişahı onu yendikçe…)

Kış mevsiminin sonlarına doğru bahar mevsimi gelmek için çabalamakta kış mevsimi ise gitmemek için uğraşmaktadır. Beyitte kış mevsimi ve bahar mevsiminin savaş halinde olduğunu görmekteyiz. Kış mevsimi ordularını toplayarak gül bahçesini yağmalamıştır fakat bahar mevsimi bu savaşta yenilmeyerek sadece hasar görmüştür. Bu savaş karşısında bahar ülkesi padişahının ordularıyla birlikte kış mevsimini mağlup ettiği görülmektedir. Beyitte kış mevsiminin gitmek istemeyişi ve gül bahçelerini talan ettiğini görmekteyiz.

Yüridi miskîn Mesîhî üstine kış leşkeri

Kaça kaça tapunı idindi ey server nasîr (Mesîhî)[932]

(Kış askeri zavallı Mesîhî'nin üzerine yürüdü. Ey ulu yardımcı, kaça kaça senin mülküne sığındı.)

---

[930] K, s. 84
[931] K 2/22, s. 30
[932] K 11/32, s. 50

Hasan Paşa için yazılan kasidenin bu beyitinde kış askerinin çaresiz bir durumda olan Mesîhî'nin üzerine yürüdüğü görülmektedir. Kış mevsimi Mesîhî'nin elini kolunu bağlamıştır. Böyle bir durumda Hasan Paşa'dan yardım istemektedir. Beyitte kış mevsiminin zorlu şartları karşısında çaresiz kalan Mesîhî'nin Hasan Paşa'dan yardım istediğini görmekteyiz.

Nice kim kış leşkerinden halk ide kürkî hisâr

Nice kim sayf u zemistân kıla her yıl dâr ü gîr (Mesîhî)[933]

(Nasıl ki halk, kış askerinden kürke sığınır. Nasıl ki her yıl yaz ve kış savaş ve kavga eder.)

Kış mevsiminin gelişiyle birlikte şiddetli soğuklar halkı etkilemeye başlamıştır. Halk, bu soğuklar karşısında kış mevsimine karşı kürk giyerek korunmuştur. Asker olan kış mevsimi halkın üzerine yürümüştür ve insanlarda kış mevsimi karşısında kürklerine sığınmışlardır. Beyitte kış mevsiminin asker olarak tasvir edildiği görülmektedir.

5.12.3 Olumsuzluk

Kış mevsimi tabiatı ve insanlara zorlu koşullar sunmasından kaynaklı olarak genel itibariyle olumsuzluklarla ilişkilendirilmiştir. Sıkıntı, zorluk, ayrılık gibi konularla bağlantı kurularak işlendiği görülmüştür.

Nîçe ki gide fasl-ı zim-istân gele bahâr

Olsun murâdun-ıla bu leyl ü nehar-ı mülk (Ahmedî)[934]

(Nasıl ki kış mevsimi gider ve bahar gelir. Bu dünya gece ve gündüz muradınla olsun.)

Sultan Muhammed'i methetme amaçlı yazılan kasidenin bu beyitinde kış mevsiminin ardından bahar mevsiminin geleceği söylenmiştir. Beyitte kış mevsiminin olumsuzlukları çağrıştırdığı ve bunun ardından güzel günlerin geleceğinin belirtildiği görülmektedir. Sıkıntılardan sonra güzelliklerin geleceği mevsimlerle anlatılmıştır.

Cefâsın çek ki bulasın vefâsın

Bahâr olur bilürsin gidicek dey (Mesîhî)[935]

(Eziyetini çek ki vefasını bulasın. Bilirsin ki kış gidince bahar gelir.)

---

[933] K 11/35, s. 50
[934] K 49/29, s. 122
[935] G 266/2, s. 284

İnsanlar hayatları boyunca çeşitli sıkıntı, keder ve sınanmalardan geçerler. Bunların karşısında yıkılmadan, isyan etmeden durmak gerekir. Başa gelen sıkıntılar karşısında sabırlı davranıldığı takdirde istenilen güzellikler elde edilmektedir. Bu durum kış ve bahar mevsimi üzerinden örneklendirilmiştir. Kış mevsiminin zorluklarına karşı isyan etmek yerine bu zorluklara göğüs gererek sabredildiğinde ardından bahar mevsiminin geleceği belirtilmiştir. Beyitte insanın başına gelen zorluklar kış mevsimine benzetilerek anlatılmıştır.

Gündüz ü gice vü kış u yaz ol anun-ıla

Ki ider safâsı giceyi gündüz ü kışı yaz (Ahmedî)[936]

(Onunla, gündüz ve gece, kış ve yaz olur. Ki neşesi geceyi gündüz, kışı yaz eder.)

Âşık daima sevgiliyi düşünmekte ve onun hasretinden perişan olmaktadır. Sevgili hiçbir zaman âşığa dönüp bakmasa bile âşık, bu duruma dahi mutluluk duymaktadır. Sevgili, âşık için var olma sebebidir. Sevgili; âşığın karanlık, mutsuz gecelerini aydınlatıp gündüz eden ve çetin, zorlu kış mevsimlerini sıcak yaz mevsimlerine çevirendir. Beyitte kış mevsimi, olumsuzluğu ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

Zamân-ı hicr dem-i vasl-ı yâr olur giderek

Zamânedür bu zemistân bahâr olur giderek (Nâbî)[937]

(Ayrılık zamanı giderek sevgiliye kavuşma zamanı olur. Zamanı gelir ve bu kış mevsimi giderek bahar gelir.)

Sevgiliyle ayrıldıktan sonra kavuşmanın da zamanı vardır. Dünyada çeşitli sıkıntılar, dertler olduğu gibi mutluluklar da söz konusudur. Bu durum mevsimler üzerinden anlatılmıştır. Nasıl ki kış mevsimi geldiği zaman sıkıntılar ortaya çıkıyorsa vakti geldiğinde bu zamanların geçip ardının bahar mevsimi olduğu belirtilmiştir. Beyitte her sıkıntılı zamanın ardının güzel olacağı belirtilmiştir. Kış mevsimi olumsuzluğu, ayrılığı çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır.

5.12.4 Adaletsiz

Kış mevsimi durumu olmayan insanlar için çok zorlu geçmektedir. Bundan dolayı incelenen beyitte adaletsiz olarak görülmüştür.

---

[936] G 279/8, s. 395
[937] G 407/1, s. 768

Çün şita-yı zulmü ma'düm eyledi sultân-ı şer'

Adl gülzârında açıldı gül-i handân-ı şer' (Hayâlî Bey)[938]

(Çünkü şeriatın padişahı adaletsiz kışı yok etti. Şeriatın gülen gülü adalet gül bahçesinde açıldı.)

Kış mevsimi insanlara adil davranmamaktadır. Kış mevsiminin şiddetli soğuklarına karşı evinde sıcak bir şekilde oturan, kürk giyebilenlerin yanında maddi durumu yetersiz olanlar da söz konusudur. Bu nedenden dolayı şeriatın padişahı olarak bahsedilen bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte adaletsiz kış mevsimi gitmiştir ve çaresiz insanlar sevinmişlerdir. Beyitte kış mevsimi çaresiz insanlara karşı adil davranmadığı için adaletsiz biri olarak nitelendirilmiştir.

5.12.5 Ateş Bozuntusu

İncelenen beyitte kış ve ateş kelimeleri ortak harflerden türediği için bunun uygun olmadığı belirtilmiş ve ateşe daha layık isim bulunması istenmiştir.

Bulunsa tâzece ta'bîr-i nerm-sâze sezâ

Lisân-ı köhnede âteş şitâ bozundısıdur (Nâbî)[939]

(Yavaş huyluluğa uygun isim bulunsa eski dilde ateş, kış bozuntusudur.)

Kış mevsimi anlamına gelen şitâ ile yakıcı, yakan anlamına gelen ateş kelimeleri arasında tezat oluşturulmuştur. Şair şiddetli soğukların olduğu kış mevsimi ile sıcaklık veren ateş kelimelerinin birbirine zıt olduğunu belirtmiştir. Ateşe layık bir isim bulunması gerektiği konusunda öneride bulunmuştur. Beyitte kış mevsimi anlamına gelen şita ile ateş kelimeleri arasında tezat oluşturduğu için ve bunun yanında şita ile ateş kelimelerinin yazımında ortak harfler kullanıldığından dolayı ateş kelimesine daha uygun bir isim konulması gerektiği belirtilmiştir

5.12.6 Hristiyan Ülkesi

Kış mevsimi zorlu şartlarından dolayı Müslüman ülkeleriyle devamlı bir biçimde savaş halinde olan Hristiyan ülkelerine benzetilmiştir.

Çalındı kûs-ı hüsrev-i nev-rûz-ı nev-cülûs

Tâ kavs-i deyr-i mülk-i şitâ virmez oldı ses (Nâbî)[940]

(Yeni cülusun dağıtıldığı nevruz günü padişahının davulu çalındı, ta kış ülkesinin manastırının yayı ses vermez oldu.)

---

[938] G 236/1, s. 170
[939] G 148/2, s. 571
[940] G 335/3, s. 707

Osmanlı Devleti'nde bir padişah tahta geçerken bunu kutlamak ve duyurmak için davul çalınmaktadır. Osmanlı Devleti'nin çevresinde bulunan Hıristiyan ülkelerde bu sesi duyarlarmış. Hıristiyan inancının bir parçası olan manastırda çalınan çanın sesi Osmanlı toprağında çalınan davulun sesinin yanında sesi çıkmaz olmuştur. Hıristiyan ülkesinin kış ülkesi olarak kullanıldığını görmekteyiz. Kış mevsimi diğer mevsimlere göre daha az sevildiği ve halkı, tabiatı zorlu koşullara direnmek zorunda bıraktığı için Hıristiyan ülkesinin yerine kullanılmıştır. Beyitte kış mevsimi getirdiği zorlu koşullardan dolayı Müslüman ülkeleriyle savaş halinde bulunan Hristiyan toprakları yerine kullanıldığı görülmüştür.

5.12.7 Düşman

Bülbül, sevgilisi olan gülün sonbahar mevsiminde yapraklarının dökülmesine ve kış mevsiminde karların altında kalmasına şahit olunca perişan olmuştur. Bu nedenle gülün her daim taze ve canlı olduğu bahar mevsiminin gelmesini istemektedir. Bundan dolayı kış mevsimi onun için düşman olarak nitelendirilmiştir.

Karşı turup 'adu-yı şitâya dilîrveş

Bâng-âver-i masâff-ı bahâr oldu 'andelìb (Hanyalı Nûrî)[941]

(Bülbül, kış düşmanına yüreklice karşı durup baharın savaş alanının ses getireni oldu.)

Kış mevsimi ile bahar mevsimi birbiriyle zıtlık içerisindedir. Kış mevsimi şiddetli soğukları, tabiatı dondurması ve halkı üşütmesiyle bilinirken bahar mevsimi ılık rüzgârlarıyla, tabiatı canlandırmasıyla, insanları neşelendirmesiyle ön plana çıkmıştır. Bu nedenle kış mevsimi ve bahar mevsimi daima savaş halindedir. Kış mevsimi gitmek istemezken bahar mevsimi gelmek için çabalamaktadır. Beyitte de kış mevsimi ile bahar mevsimi yine savaş alanında karşı karşıya gelmiştir. Bu savaş alanında dikkatleri üzerinde toplayan bülbül olmuştur. Bülbül, kış mevsimine karşı cesur davranarak yani şarkılar söyleyerek bahar mevsimine destek olmuştur ve savaşın bahar mevsimi tarafından kazanılmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak kış mevsimi padişah, asker, olumsuzluk, adaletsiz, ateş bozuntusu, Hristiyan ülkesi ve düşman gibi unsurlara benzetilerek olumsuzluğu ifade etme amaçlı kullanıldığı görülmüştür.

5.13 Kış Mevsimi ve İller

Kış mevsimi her bölgede ve ilde farklı koşullar sunmaktadır. İncelenen beyitlerde kış mevsiminin Edirne ve Hanya'da nasıl geçtiğine yer verildiği görülmüştür.

---

[941] G 48/2, s. 596

5.13.1 Edirne

Kış mevsiminin sonlarına doğru karların erimesiyle birlikte Edirne'de bulunan Meriç Nehri'nin taşkınlara sebep olduğuna değinilmiştir.

Çün şitâ faslında tuğyan eyler âb-ı Edrine

Ey gönül seylâb-ı meyle ol harâb-ı Edrine (Hayâlî Bey)[942]

(Ey gönül, istek selinin karşısında Edirne gibi harap ol çünkü kış mevsiminde Edirne'nin suyu coşkunca taşar.)

Edirne'de bulunan ve Edirne suyu olarak bahsedilen bu suyun Meriç Nehri olduğu düşünülmektedir. Şairin gönüldeki istek seline kış mevsiminde karların erimesi sonucunda coşkun şekilde taşkınlara neden olan Meriç Nehri örnek gösterilmiştir. Meriç Nehri nasıl coşkun bir şekilde akıyorsa gönlündeki isteklerinde bu yoğunlukta olmasını söylemiştir. Beyitte kış mevsiminde Edirne'de bulunan Meriç Nehri'nin taşkınlara sebep olduğunu görmekteyiz.

5.13.2 Hanya

Girit adasında bir il olan Hanya'nın denize kıyısı bulunmaktadır. Kış mevsiminde Hanya kıyılarındaki dalgaların büyüklüğüne yer verilmiştir.

Kalsa bir eyyâm böyle Hanyanın limanına

Kış güninde talgalar gelmekdedir taglar gibi (Hanyalı Nûrî)[943]

(Böyle bir gün Hanya'nın limanına kalsa kış gününde dalgalar dağlar gibi gelmektedir.)

Hanya limanının kış mevsiminde söylenen zamanda dalgaların çok olduğu belirtilmektedir. Dalgaların büyüklüğünü ve fazlalığını anlatmak için dağlara benzetilerek kullanıldığı görülmüştür. Beyitte kış mevsiminde Hanya limanının dalgalandığı belirtilmiştir.

Bu başlık altında kış mevsiminin Edirne ve Hanya'da nasıl yaşandığı incelenmştir. Edirne ve Hanya'da kış mevsiminin etkilerinin birbirine yakın olduğu görülmüştür.

5.14 Kış Mevsiminin Süreklilik Anlamında Kullanılması

Mevsimler zamansal anlamda insan hayatıyla iç içedir bu nedenle devamlılığın ifade edilmesi amacıyla kullanıldığı görülmüştür.

---

[942] G 499/1, s. 262
[943] T 245/17, s. 1162

Bir sebz köhne câmeyi her yaz u kış giyüp

İtmez libâs kisvetini müste'âr serv (Mesîhî)[944]

(Servi; bir yeşil, eski elbiseyi yaz kış giyip (o) elbisesini emanet etmez.)

Servi ağacı dört mevsim yapraklarını dökmeyen bir ağaç türüdür. Beyitte devamlılığın sağlandığını belirtmek için yaz ve kış mevsimi denilerek süreklilik vurgulanmak istenmiştir.

Bâğ-ı dehri kıldı zeyn âhum şerârı gül gibi

Hamdülillâh yaz u kış ʿâlem gülistândur bana (Mesîhî)[945]

(Ahımın kıvılcımları, gül gibi hayatın bağını süsledi. Allah'a şükürler olsun, bana dünya yaz ve kış gül bahçesidir.)

Âşık, sevgiliye olan hasretinden dolayı divane gibi gece gündüz dolanmaktadır ve sürekli âh etmektedir. Âşığın ağzından çıkan âhların kıvılcımları her yeri aydınlatıp süslemektedir. Nasıl ki gül bahçesini süsleyen güllerse âşığın bahçesini de süsleyen kıvılcımlardır. Âşık bu durumdan şikâyet etmeyerek Allah'a şükürler etmektedir. Bu durumdan yaz ve kış yani her zaman mutluluk duymaktadır. Beyitte yaz ve kış mevsimleri anlam bakımından devamlılığı sağlayıcı nitelikte kullanılmıştır.

Saçun hevâsına nice itmesün heves gönlüm

Kim itdi rûha safâ Hakk kışın u yasın (Ahmedî)[946]

(Gönlüm, saçının pek çok havasına heves etmesin ki Allah, kışın ve yazın ruha huzur etti.)

Âşık sürekli bir biçimde sevgilinin saçının kokusunu koklamak istemektedir. Beyitte gönlüne seslenen âşık, gönlünün devamlı sevgilinin saçını koklamak için heves etmemesi gerektiğini çünkü Allah'ın kış ve yaz mevsimi sürekli bir biçimde ruha huzur verdiğini dile getirmiştir. Beyitte devamlılığın dile getirilmesi için kış ve yaz mevsimleri kullanılmıştır.

Divanlar incelendiğinde mevsimlerin anlam bakımından sürekliliği ifade etme amaçlı kullanıldıkları tespit edilmiştir. Bundan dolayı devamlılığın sağlandığını ifade eden bu beyitler bir başlık altında toplanmıştır.

---

[944] K 18/20, s. 68
[945] G 6/2, s. 112
[946] G 509/3, s. 510

5.15 Kış Mevsimi ve Mekânlar

Kış mevsiminin gelişiyle birlikte yeryüzü karlarla kaplanmıştır ve insanlar evlerine kapanmıştır. Eğlenceler ise bağ ve bahçelerin karlar altında kalmasıyla birlikte meyhanelerde yapılmıştır. Kış mevsiminde mekânlar başlığı altında meyhane ve yıkık bir eve yer verilmiştir.

5.15.1 Meyhane

Bahar mevsiminde bağ ve bahçelerin yeşillenip çiçeklerle, güllerle süslenmesiyle birlikte eğlenceler buralarda düzenlenmiştir. Kış mevsiminde yeryüzünün karlar altında kalmasından dolayı eğlencelerin de kapalı mekânlara kaydığı görülmüştür.

Bahara ta'n eder fasl-ı şitâda künc-i meyhâne

Kadehler lâleler pür-mey surâhiler şakayıktır (Hayâlî Bey)[947]

(Kış mevsiminde meyhane köşesi bahara ayıplayarak bakar. Kadehler, lâleler ve şaraplarla dolu sürahiler gelincik çiçeğidir.)

Bahar mevsiminde gezinti yerlerinde eğlenen insanlar kış mevsiminin gelmesiyle birlikte evlerine kapanmışlardır. Bahar mevsiminde bahçelerde şaraplar içip eğlenen bu halk, kış mevsiminin gelmesiyle birlikte şaraptan vazgeçmeyerek bu seferde bu eğlenceleri meyhanelere taşımışlardır. Meyhanelerde bulunan kadehler şekil yönünden lâleye ve şaraplarla dolu sürahiler hem şekil hem renk yönünden gelincik çiçeğine benzetilmiştir. Beyitte kış mevsiminde eğlence yeri olan meyhane ile bahar mevsiminde eğlenilen bağ ve bahçeler arasında kıyaslama yapıldığı görülmektedir. Bunun neticesinde meyhanelerin gezinti yerlerine ayıplayarak baktığı belirtilmiştir.

5.15.2 Yıkık Bir Ev

İncelenen beyitte şairin kış mevsiminin zor koşulları karşısında yıkık, harap bir eve misafir olmasına yer verildiği görülmüştür.

Eyyâm-i zemistânda beni gerdiş-i devrân

Bir hâne-i vîran-şudeye eyledi mihmân (Nâbî)[948]

(Dönen felek beni kış günlerinde yıkılmış, virane olmuş bir eve misafir etti.)

Nâbî, kış mevsiminin zorlu şartlarında feleğin onu harap bir halde bulunan eve misafir edişini dile getirmiştir. Kıt'â'nın devamında evin ne kadar harap bir halde oluşunun tasviri bulunmaktadır. Beyitte şairin, kış mevsiminin olumsuz koşullarında perişan halde bulunan eve misafir olarak gitmesini görmekteyiz.

---

[947] G 105/3, s. 125
[948] Kt 5/1, s. 1132

Bu başlık altında bulunan meyhane ve yıkık bir ev, kış mevsimiyle birlikte kullanıldığı için incelenmiştir.

5.16 Kış Mevsiminin Diğer Mevsimlerle Tezat Olarak Kullanılması

Kış mevsimi diğer mevsimlere göre zorlu şartlarıyla öne çıkmaktadır. Kış mevsimi çeşitli soğuklara sahip olduğu için genellikle aşırı sıcaklarıyla bilinen yaz mevsimiyle tezat olacak şekilde kullanılmıştır.

Giceden gündüzi kim itdi rûşen

Yazı kışdan kim eyledi hüveydâ (Ahmedî)[949]

(Geceden gündüzü kim aydınlattı? Yazı kıştan kim ortaya çıkardı?)

Allah'ın birliği, gücü ve her şeyin yaratıcısı olduğu anlatılmak istenen bu kasidede Allah tarafından karanlık geceden aydınlık gündüzün çıkarıldığı ve soğuk, karlı kış mevsiminden sonra sıcak, kurak yaz mevsiminin ortaya çıkarıldığı anlatılmıştır. Beyitte kış ve yaz mevsimi bir arada ve birbirinin zıddı olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Nice kim kış leşkerinden halk ide kürkî hisâr

Nice kim sayf u zemistân kıla her yıl dâr ü gîr (Mesîhî)[950]

(Nasıl ki halk, kış askerinden kürkü sığınır. Nasıl ki her yıl yaz ve kış savaş ve kavga eder.)

Kış mevsimi soğuklarıyla, tabiatı karla kaplamasıyla bilinirken yaz mevsimi güneşiyle bilinmektedir. Bu nedenle birbirinin zıddı olarak görülmüştür. Beyitte kış ve yaz mevsimlerinin bir döngünün içinde sürekli savaş halinde olduğu ifade edilmiştir.

Gündüz ü gice vü kış u yaz ol anun-ıla

Ki ider safâsı giceyi gündüz ü kışı yaz (Ahmedî)[951]

(Onunla, gündüz ve gece, kış ve yaz olur. Ki neşesi geceyi gündüz, kışı yaz eder.)

Âşık daima sevgiliyi düşünmekte ve onun hasretinden perişan olmaktadır. Sevgili hiçbir zaman âşığa dönüp bakmasa bile âşık, bu durumdan dahi mutlu olmaktadır. Sevgili, âşık için var olma sebebidir. Sevgili; âşığın karanlık, mutsuz gecelerini

[949] K 4/15, s. 10
[950] K 11/35, s. 50
[951] G 279/8, s. 395

aydınlatarak gündüz eden ve çetin, zorlu kış mevsimlerini sıcak yaz mevsimlerine çevirendir. Kış mevsimi olumsuzluğu, zorluğu temsil ederken yaz mevsimi olumlu durumları ifade etmektedir. Beyitte kış ve yaz mevsiminin zıt anlama gelecek şekilde kullanıldığını görmekteyiz.

Hîç göz görmedi bu hüsn-ile bir şekl-i bedî'

Kim olur mâh-ı dey anun yüzi-le fasl-ı rebî' (Ahmedî)[952]

(Gözlerim senin güzelliğinle benzer bir şeyi hiç görmedi. Ki onun yüzüyle kış ayı bahar mevsimi olur.)

Âşık, sevgilinin güzelliği gibi herhangi bir şeye rastlamadığını belirterek onun güzelliğinin benzersiz olduğunu dile getirmiştir. Sevgilinin yüzü o kadar güzeldir ki şiddetli soğukları olan, tabiatı donduran kış mevsimi sevgiliyi görse canlanıp çiçekler açarak bahar mevsimine döneceği ifade edilmiştir. Beyitte sevgiliyi gören kış mevsiminin dahi bahar olacağı belirtilerek kış mevsiminin zorlu koşullara sahip olduğu ifade edilmiştir.

Özetle kış mevsimi genellikle soğuklarıyla yaz mevsimi ise sıcaklarıyla bilinmektedir. Bundan kaynaklı olarak kış ve yaz mevsimleri birbirine tezad olacak şekilde kullanılmıştır.

5.17 Kış Mevsiminin Gidişi

21 Mart'ta gece ve gündüzün eşitlenmesiyle birlikte kış mevsimi sona ermekte ve bahar mevsimi gelmektedir. Kış mevsiminde esen sert rüzgârların yerini bahar mevsiminde esen hafif, ılık rüzgârlar almıştır. Yeryüzünü örten karlar erimeye başlamış bağ ve bahçeler yeşillenmiştir. İncelenen beyitlerde Nevruz'un gelmesiyle birlikte kış mevsiminin perişan olmasına ve kış mevsiminin kederinin gidip bahar mevsiminin gelmesine değinilmiştir.

Oldı ber-âber uş girü leyl ü nehâr hoş

Âvâre oldı kış u irişdi bahâr hoş (Ahmedî)[953]

(Şu gece ve gündüz tekrar beraber oldu. Kış perişan oldu ve bahar geldi.)

21 Mart günü Nevruz'un gelmesiyle birlikte yeryüzünde hüküm süren kış mevsiminin gitme zamanı gelmiş ve bahar mevsimi yeryüzüne ayak basmıştır. 21 Mart'tan sonra kış mevsiminin şiddetli soğukları gidecek ve tabiat tazelenecektir. Beyitte Nevruz'un gelişiyle birlikte kış mevsiminin hükmünün kalmayacağı ve perişan olacağı dile getirilmiştir.

---

[952] G 322/1, s. 416
[953] G 297/1, s. 403

Müşg-bâr oldı girü bâd-ı sabâ

Nev-bahâr irdi gitdi mihnet-i dey (Ahmedî)[954]

(Kışın kederi gitti, ilkbahar geldi. Sabâ rüzgârı, yine misk kokulu oldu.)

Kış mevsiminin şiddetli, sert soğuklarının tabiatı dondurup insanları üşütmesinin ardından bahar mevsimi gelmiştir. Kış mevsiminin dondurucu rüzgârının yerini bahar mevsiminde hafif, ılık esen sabâ rüzgârı almıştır. Sabâ rüzgârı gül bahçelerinde, bağlarda, ovalarda ve kırlarda hafifçe esmektedir. Bundan dolayı etrafa güzel koku saçmasıyla bilinmektedir. Kış mevsiminin soğuğunun ardından tabiatın bu denli canlanarak etrafa güzel kokular yayılması kış mevsiminin kederini unutturmuştur. Beyitte bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte kış mevsiminin olumsuz koşullarının da beraberinde gittiği dile getirilmiştir.

[954] G 670/8, s. 588

6. SONUÇ

Mevsimler, insan hayatının bir parçasıdır bundan kaynaklı olarak toplumu olumlu ya da olumsuz şekillerde etkilemiştir. Her mevsimin kendine göre özelliği vardır ve insanlarda bu döngüye göre düzen kurmuşlardır. Divan şairleri şiirlerinde pek çok konuya değinmişlerdir. Bu konulardan biri de mevsimlerdir. Mevsimler genellikle kasidelerin nesib bölümünde methiyeye geçme amaçlı kullanılmıştır. İşlendikleri konulara göre bahâriyye", "temmûziyye", "hazâniyye" ve "şitâiyye" gibi isimlerle kullanılmışlardır.

Mevsimler konusunu incelemek için yedi farklı bölgeden yedi divan seçilmiştir. Seçilen şairler ve bölgeler şu şekildedir. Batı Anadolu'dan 14.yy şairi Ahmedî, Balkanlar'dan 16.yy şairi Mesîhî, Rumeli'den 16.yy şairi Hayâlî, Anadolu'dan 17.yy şairi Nâbî, Kafkaslar'dan 17.yy şairi Nigârî, Adalar bölgesinden 18.yy şairi Hanyalı Nûrî Osmân ve Kuzey Afrika'dan 18.yy şairi Çeşm-i Âfet Hanım olmak üzere yedi Dîvân belirlenmiş ve mevsimler konusu doğrultusunda incelenmiştir. Mevsimler konusu bir başlık altında toplanarak bu başlıklar birbirini takip eden alt başlıklara ayrılmıştır. Farklı bölgelerden ve genellikle farklı yüzyıllardan seçilen yedi şairin dört mevsime nasıl değindikleri incelenmiştir. Bahar mevsimi genellikle tabiatın yenilenmesiyle ve canlanmasıyla kullanılmıştır. Bunun yanında bağ ve bahçelerin yeşillenmesi ve her yerde çeşitli renkte, güzellikte açan çiçeklere, güllere fazlasıyla değinilmiştir. Bahar mevsimi genellikle neşe, mutluluk gibi olumlu duygularla kullanılmış ve sevgiliye ait çoğu unsur baharla ilişkilendirilmiştir. Ekseriyetle sevgilinin yüzü güle, saçı sümbüle, saçının kokusu reyhana, gözleri nergise ve yüzünün tamamı gül bahçesine benzetilmiştir. Bahar mevsiminin gelişiyle güzelleşen gezinti yerlerine sevgili de uğramış ve âşıklar uzaktan da olsa sevgiliyi görüp hasret gidermeye çalışmıştır. Ayrıca diğer mevsim rüzgârlarından farklı olarak bu mevsimde esen rüzgâr hafif ve ılıktır. Bahar mevsimi rüzgârı daha çok sevgilinin kokusunu etrafa yaymasıyla, sevgiliden haber getirmesiyle, sevgilinin saçının düğümünü çözmesiyle kullanılmıştır. Bağ ve bahçelerin güzelleşmesi, havaların ılık olmasından kaynaklı olarak eğlenceler düzenlenmiştir. Bu eğlencelerin vazgeçilmez unsuru şaraptır ve ellerden kadehler bırakılmamıştır. Bahar mevsiminin gidişiyle birlikte yaz mevsimi gelmiştir. İncelenen divanlarda yaz mevsimi genellikle aşırı sıcaklarıyla kullanılmıştır ve bu sıcaklar sonucunda insanların bunalmalarına, gölgelik yerler aramalarına değinilmiştir. Sıcaklıklardan dolayı bağ ve bahçelerdeki çiçekler, güller susuz kalmıştır. Tabiat kuraklık ve susuzluk yaşamıştır. Bundan dolayı eğlenceler durağanlık yaşamıştır. Bunun yanında yaz mevsiminde meyvelerin, sebzelerin, tahılların ve baklagillerin olgunlaşmasını olumlu olarak değerlendirebiliriz. Yaz mevsiminin sıcaklarının ardından sonbahar mevsimi gelmiştir ve sonbahar mevsimi genel itibariyle yeryüzüne gelişiyle birlikte her yeri sarartıp soldurmasıyla kullanılmıştır. Bunun yanında rüzgârının tabiatı tahrip etmesine yer verilmiştir. Bahar mevsiminde yer verilen bahçe ve bahçe unsurlarına

dair bir şey kalmamış hepsi solmuştur. Bunun neticesinde eğlenceler durağanlık kazanmıştır. Bütün bunlardan dolayı sonbahar mevsimi hüzün, keder vs. olumsuz duyguları çağrıştıran olarak görülmüştür. Aynı zamanda bahar mevsimi sevgiliyle ilişkilendirilirken sonbahar mevsimi âşıkla bağdaştırılmıştır. Sonbahar mevsiminin gidip kış mevsiminin gelmesinin ardından yeryüzü karlar altında kalmıştır. Divanlarda kış mevsiminin şiddetine ve çeşitli soğuklarına yer verilmiştir. Bağ ve bahçeler karlar altında kalmıştır. Bundan kaynaklı olarak eğlencelere ya ara verilmiş ya da kapalı yerlerde yapılmıştır. Soğuklar karşısında şairler, ısınmak için sürekli olarak döndüklerine değinmişlerdir. İncelenen divanlarda kış mevsiminin zorlu şartlarına genel anlamda devlet büyüklerinden yardım isteme amaçlı yer verildiği söylenebilir. Aynı zamanda bahar ve sonbahar mevsimleri, kış ve yaz mevsimleri ekseriyetle birbirinin zıddı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tez çalışması boyunca incelenen divanlarda bahar mevsimi ve ilgili unsurların çok fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bundan kaynaklı olarak birbirine benzeyen beyitlerde eleme yöntemi yapılmıştır fakat diğer mevsimlerde bu yönteme yer verilmemiştir.

KAYNAKLAR

Açıkel, Yusuf. "Hz. Peygamber-Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *DergiPark*. Erişim 23 Mayıs 2022. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/38515/450613

Açıl, Berat. "Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler". *DergiPark.* Erişim 27 Mart 2022. https://dergipark.org.tBeratr/tr/download/article-file/73095

Akdoğan, Yaşar. *Ahmedî Dîvân*. PDF:Kültür ve Turizm Bakanlığı. 2001.http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA781CAA92714FCE0BFE1A1EBF9849693

Akgün, Ömer Faruk. "Divan Edebiyatı" . *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-edebiyati

Aksoy, Hasan. "Şitâiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2 Ekim 2021. https://islamansiklopedisi.org.tr/sitaiyye

Alparslan, Hakan. *Ahmedî Dîvânı'nda (1.-50.) Gazellerin Şerhi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Aslanoğlu, Osman. *İran Şiirinin Kraliçesi Pervîn-i İ'tisâmî Divan Tahlili*. PDF: Name Yayınları, 2008. https://www.academia.edu/37539647/%C4%B0RAN_%C5%9E%C4%B0%C4%B0R%C4%B0N%C4%B0N_KRAL%C4%B0%C3%87ES%C4%B0_PERV%C3%8EN_%C4%B0_%C4%B0T%C4%B0S%C3%82M%C3%8E_D%C4%B0VAN_TAHL%C4%B0L%C4%B0_pdf_indir_

Aydın, Abdullah. *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı.* PDF:Kültür ve Turizm Bakanlığı. 2009. https://acikarsiv.gazi.edu.tr/index.php?menu=2&secim=10&YayinBIK=3496

Ayvazoğlu, Beşir. *Güller Kitabı Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Kapı Yayınları. 2014.

Batislam, Dilek. "Divan Şiirinde Sabâ". *DergiPark.* Erişim 26 Mart 2022. https://dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10952/130902

Bayak, Cemal. "Nevrûziyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 20 Mayıs 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/nevruziyye

Baykara, Tuncer. "Türk Kültüründe İklim Türk Kültüründe İklimin Yeri Üzerine Bir Deneme". *DergiPark*. Erişim 18 Eylül 2021. https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44394/549361

Bayram, Yavuz. "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler". *Turkısh Studıes Dergisi.* Erişim 27 Mayıs 2022. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=13436

Bayram, Yavuz. Klasik Türk Şairlerinin Gözüyle Meyveler. *Turkısh Studıes Dergisi.* Erişim 2022. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=13437

Baytop, Turhan.-Kurnaz, Cemal. "Lâle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 5 Şubat 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/lale

Bilgin, Azmi. *Nigârî Dîvân*. PDF:Kültür ve Turizm Bakanlığı. 2017. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA781CAA92714FCE0BFE1A1EBF9849693

Bilgin, Azmi. "Nigârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 16 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/nigari

Bilkan, Ali Fuat. *Nâbî Dîvânı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1997.

Bozkurt, Nebi. "Hurma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 13 Eylül 2021. https://islamansiklopedisi.org.tr/hurma

Çavuşoğlu, Mehmed. "Bâkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/baki--sair

Çelebioğlu, Ayşe. Klasik Türk Şiirinde Menekşe. *DergiPark*. Erişim 25 Mart 2022. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsed/issue/26812/282078

Çukurlu, Talip. Dîvân Şâirinin Gülistân/Gülzâr/Gülşen Mefhumu. *DergiPark*. Erişim 3 Haziran 2022. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307440

Erdoğan, Selahattin. *Hayali Bey'in Kasideleri Üzerine Yorumlar*. İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Erkal, Abdülkadir. Divan Edebiyatı'nda Temmuziyye ve Mustafa Sâmi'nin Temmuziyyesi. *DergiPark.* Erişim 5 Eylül 2021. *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32853*

Google Türkçe Sözlük, "Meyve". Erişim 10 Eylül 2021. https://www.google.com/search?q=google+t%C3%BCrk%C3%A7e+s%C3%B6zl%C3%BCk&rlz=1C1CHZL_trTR689TR689&sxsrf=ALiCzsZGn2oG3UZHZhqchYlHX06Hlgn9cg%3A1655497029819&ei=ReGsYoTVMfeQxc8P-dOGwAc&oq=google+t%C3%BCrk&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAEYBzILCC4QgAQQxwEQrwEyCAgAEIAEELEDMgUIABCABDIFCAAQgAQyBQgAEIAEMgUIABCABDIFCAAQgAQyBQgAEIAEMgUIABCABDIFCAAQgAQ6BAgjECc6EQgu

EIAEELEDEIMBEMcBENEDOgsIABCABBCxAxCDAToLCC4QgAQQsQMQ1AI6CgguEMcBEKMCECc6CggAELEDEIMBEEM6BwgAELEDEEM6BAgAEEM6CAgAELEDEIMBSgQIQRgASgQIRhgAUABY4xNgrTVoAHAAeAGAAYACiAH9DJIBBTAuOS4ymAEAoAEBwAEB&sclient=gws-wiz#dobs=meyve

Gülhan, Abdülkadir. Divan Şiirinde ve Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar. *Turkish Studies Dergisi*. Erişim 13 Eylül 2021. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=13688

Gümüş, Mustafa Yunus. Divan Şiirinde Muhtesip. *DergiPark.* Erişim 30 Mayıs 2022. https://dergipark.org.tr/tr/pub/inijoss/issue/46583/557343

Güner, Yasemin Oğuz. Kültürel Miras Olarak Kan Sembolü. *DergiPark*. Erişim 20 Nisan 2022. https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasyad/issue/44101/543717

Gündüz, Şinasi. "Nevruz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 20 Mayıs 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/nevruz

Harman, Ömer Faruk. "İrem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 1 Haziran 2022.

Kalyon, Filiz. *Bâğ-ı Dehr'den Yansımalar (Nâbî-Gazel İncelemesi)*. PDF: İksad Yayınevi, 2020. https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2020/03/nabi-1.pdf

Kaplan, Yunus.- Poyraz, Yakup. Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Erişim 26 Mayıs 2022. https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/as-source-of-classical-ottoman-poetry-plays.pdf

Karahan, Abdülkadir. "Nâbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim 16 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/nabi

Karaman, Hayrettin. *Kuran Yolu Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Kardaş, Sedat. Divan Şiirinde Resim ve Heykel. *DergiPark.* Erişim 28 Mayıs 2022.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/33610

Kartal, Ahmet. Klâsik Türk Edebiyatında Lâle. *Bilig*. Erişim 29 Ocak 2022. http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3604-published.pdf

Kınaytürk, Meral. *Hâfız Divânı'nda Sevgiliye Ait Güzellik Unsurları*. Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019

Kıyçak, Özgür. *17. Yüzyıl Kasidelerinde Zihniyet Çözümlemesi ve Eğitim Sürecinde Kullanımı*. İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010

Kubbealtı Lugati. 2021-2022. http://lugatim.com/

Kurnaz, Cemal. "Gül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim 25 Ocak 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/gul

Kurnaz, Cemal. "Hayâlî Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/hayali-bey

Kurtoğlu, Orhan. Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği, *Millî Folklor Dergisi*. Erişim 31 Mayıs 2022. https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=81&Sayfa=86

Kut, Günay. "Âşık Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/asik-pasa

Kut, Günay. "Ahmed-i Dâ'î". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-i-dai

Kut, Günay. "Ahmedî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmedi

Koca, Selçuk Kürşad. *Türk Kültüründe Sembollerin Dili*. Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012

Koç, Mehmet. Osmanlı Ceza Hukukunda Hile (Aldatma-Dolandırıcılık) Suçları ve Cezaları. *DergiPark*. Erişim 10 Mayıs 2022. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/744740

Luggat Sözlük. https://www.luggat.com/

Madan, Hamide. *Mesîhî Dîvân'ında Türkçe İlk Elli Gazelin Şerhi*. Bartın, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksel Lisans Tezi, 2019

Mengi, Mine. *Mesîhî Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2014.

Mengi, Mine. "Mesîhî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 15 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/mesihi

Mum, Cafer. "Divan Şiirinde Hazâniye ve Bâkâ'nin Hazâniyesi". *DergiPark.* Erişim 25 Eylül 2021. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/328272

Osmanlıca İhya Sözlük. https://osmanlica.ihya.org/mura-nedir-ne-demek.html

Okumuş, Ömer. "Bahâristân".*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 3 Mart 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/baharistan

Özçelik, Sezai. *XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatı'nın Nâbî Divanı'na Yansımaları Ve Anlam Çerçevesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,2010

Özkan, Mustafa. "Gülşehri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/gulsehri

Özkan, Ömer. Bir Tedavi Bitkisi Olarak Gül'ün Divan Şiirindeki Görünümleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Dergisi*. Erişim 30 Mayıs 2022. https://sbd.aku.edu.tr/VII2/OmerOzkan.pdf

Öztürk, Gönül. *İpek Böceği Besleme Evi ve Dut Bahçesi TesisiYatırımcı Rehberi*. PDF: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Hayvancılık Genel Müdürlüğü. 2020. https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/Projeler/ipek.pdf

Savran, Ömer. Klâsik Şiirimizde Ölüm Teması ve Ölümle İlgili Bazı Âdetler. *DergiPark*. Erişim 14 Eylül 2021 https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48554/616492

Sefercioğlu, M. Nejat. Meyve Redifli Gazeller. *Turkish Studies Dergisi*. Erişim 13 Eylül 2021. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=13687

Şanlı, İsmet. Ahmet Paşa, Necâtî Bey, Fuzûlî, Hayâlî ve Bâkî Divanlarına Göre Divan Şiirinde Meyve. *DergiPark*. Erişim 14 Eylül 2021. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214605

Şimşek, Mehmet. *9.Sınıf Coğrafya Dersinde Basınç ve Rüzgâr Konularının İşbirlikli Öğrenme Yöntemi ile Öğretilmesinin Öğrenci Başarısına Etkisi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 2007.

Şişman, Bekir. Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. 2010.

Tarım ve Orman Bakanlığı Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü. "Antepfıstığı Hastalık ve Zararları İle Mücadele" . Erişim 13 Eylül 2021. https://www.tarimorman.gov.tr/GKGM/Belgeler/Uretici_Bilgi_Kosesi/Dokumanlar/antepf%C4%B1st%C4%B1%C4%9F%C4%B1.pdf

Tarhan, Ali Nihat. *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.

Tavukçu, Orhan Kemal. "Şeyyad Hamza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim 20 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyad-hamza

TDK Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/

Tebdiz Sözlük. 2021-2022. http://www.tebdiz.com/

Tunç, Semra. Kahire Sarayında Bir Hanım Şair Çeşm-i Âfet ve Dîvânı (Levha-i Dil). Konya: Palet Yayınları, 2012.

Uludağ, Süleyman "Sidretü'l-Müntehâ". *Türkiye Diyanet Vakfı islâm Ansiklopedisi*. Erişim 3 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/sidretul-munteha

Ünver, İsmail. "Hoca Dehhani". *Türkiye Diyanet Vakfı islâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/hoca-dehhani

Yavuz, Yusuf Şevk. "Adn". *Türkiye Diyanet Vakfı islâm Ansiklopedisi*. Erişim 17 Kasım 2021. https://islamansiklopedisi.org.tr/adn

Yücel. Doğan. Dîvân Şiirinde Ağaç: İnanç Ve Kültür. *DergiPark*. Erişim 13 Eylül 2021. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1448742

Yücel, Doğan.- Özuygun, Ali Rıza. Dîvân Şiirinde Ağaç: Ağaçlara Dair Söz Varlığı ve Tasrif Usulleri. *DergiPark.* Erişim 3 Haziran 2022. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1448742